POMPONII MELAE

DE

CHOROGRAPHIA

LIBRI TRES.

RECOGNOVIT

CAROLUS FRICK.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.
MDCCCLXXX.

HERMANNO PETRI

DIRECTORI GYMNASII HUXARIENSIS

S.

PRAEFATIO

Pomponius Mela Tingenterae in oppido Hispaniae Baeticae natus[1]) de chorographia libros tres composuit anno 40/41 p. Chr. imperatore Caligula, cuius de Britannia triumphum haud dubie innuit III 49: „quippe tamdiu clausam (*sc.* Britanniam) aperit ecce principum maximus, nec indomitarum modo ante se verum ignotarum quoque gentium victor, propriarum rerum fidem ut bello affectavit, ita triumpho declaraturus portat.“ Quae verba non ad Claudii triumphum anno 44 p. Chr. de Britannis actum referenda esse — id quod voluit Bursian in Iahnii annal. XCIX (1869) p. 630 — nuper in Philol. XXXIV p. 741 ex eo collegi, quod Mela divisionem Mauretaniae in Mauretaniam Tingitanam et Mauretaniam Caesariensem ab hoc principe factam ignorat[2]).

Melae orbis descriptio arte rhetorica condita[3]) lecto-

---

1) v. II 96.

2) v. I 25—33; Dio 60, 9, 5; Plin. N. H. V 2, 11; J. Marquardt Römische Staatsverwaltung I p. 323.

3) v. I 1 facundiae minime capax; Tzschucke t. I p. XXXV. Melam Sallustii imitatorem fuisse vidit F. Vogel in actis Seminarii Philologici Erlangensis 1878 p. 317, sed numerus exemplorum, quibus consensum utriusque scriptoris demonstrare studuit, multo amplificandus est. Non absonum videtur locos colligere:

Mela	Sallustius
II 81 lacus — tenuis aditu	I. 91, 7 locus — aditu difficilis
I 57 intima aedium	C. 20, 1 abdita pars aedium
I 34 Carthago Romani imperii impertinax aemula	C. 10, 1 Carthago, aemula inperi Romani
II 92 Saguntum fide atque aerumnis incluta	H. II 21 D. Saguntini fide atque aerumnis incluti
I 115 Tanais — aestus hiememque iuxta ferens	I. 85, 33 hiemem et aestatem iuxta pati
II 86 penuria aquarum	I. 17, 5 paenuria aquarum
I 106 asperi inculti III 28 asperi incultique	I. 18, 1 asperi incultique

ribus multa praebebat invitamenta, itaque factum est, ut non solum a veteribus, sed etiam a posterioris aevi

Mela	Sallustius
I 110 ferae incultaeque gentes	I. 80, 1 genus hominum ferum incultumque
III 21 Garunna — iactat navigantes atrociter	I. 37, 1 atrociter respublica agitabatur
III 95 campi patentes	I. 101, 11 / 105, 3 } campi patentes
I 41 cibus est caro plurimum ferina	I. 18, 1 cibus erat caro ferina
III 28 carne vescantur	I. 89, 7 ferina carne vescebantur
I 37 condicione bellum dirimere	I. 112, 1 conditionibus bellum poni posse
III 51 longius a continenti	H. III 57 longe a continenti
III 93 detracta occisis coria	H. IV 2 coria recens detracta
III 95 crebri ignes micant	I. 98, 6. 106, 4. H. III 67, 5 crebri ignes
III 100 exusta	I. 19, 6 loca exusta
III 35 ferire hostem	C. 7, 6. 60, 4. I. 85, 33 hostem ferire
I 21 malefico genere animalium II 126 malefico genere serpentium	I. 17, 6 malifici generis animalia
III 102 abundant sua sponte genitis	H. I 61 suopte ingenio alimenta gignunt
III 91 incessit libido	C. 13, 3 lubido incesserat
I 107 inconditis moribus	H. I 33 inconditae vitae mos
III 100 infesta serpentibus	I. 89, 5 infesta serpentibus
III 38 mare — saevum sine portibus	I. 17, 5 mare saevom inportuosum
III 28 ius in viribus	H. I 33 ius in viribus
I 41 vasa ligno fiunt	I. 75, 4 vasa lignea
I 41 domicilia quae mapalia appellantur	I. 18, 8 aedificia, quae mapalia illi vocant
I 42 ubi dies deficit ibi noctem agunt	I. 18, 2 sedes quas nox coegerat, habebant
II 12 exemptumque sanguinem ubi permiscuere degustant	C. 22, 1 humani corporis sanguinem vino permixtum — degustavissent
I 64 armis petere	C. 21, 1 armis petere
II 2 pro sedibus plaustra habent	H. III 51 quibus plaustra sedes
I 45 armenta prona	C. 1, 1 pecora natura prona

scriptoribus saepius adhiberetur. Plinius enim Melam inter fontes Naturalis historiae librorum 3. 4. 5. 6. 8. 12. 13. 21. 22 laudat, a Solino eum identidem exscriptum esse, Th. Mommsen docuit.[4] Praeterea scholiastam ad Iuvenalem[5]), Servium[6]), Iornandem[7]), Freculphum[8]), Boccatium[9]) multa ex eo deprompsisse constat. Quae omnia editori non sunt neglegenda, quamquam Boccatium, qui Melam in libris de Genealogia Deorum et de montibus, silvis, fontibus, fluminibus, stagnis etc. passim compilavit et a ceteris editoribus codicis instar aestimatus est, ex libro deterioris ordinis sua hausisse mihi persuasum est. Praebet enim non solum inscriptionem „de cosmographia", quam deteriores libri in fronte habent, sed etiam ad reliqua cum his consentit, a codice Vaticano A discrepat.

Quibus iam attigimus quaestionem de Melae codicibus. Atque magnus quidem eorum numerus ad nostram aetatem devenit, sed valde dolendum est, quod Melae libro edendo unus tantum Vaticanus 4929 ser-

---

Mela	**Sallustius**
II 67 Italiae frons in duo cornua se scindit	H. IV 18 Italia — scinditur in duo promunturia
III 104 passim vagari	I. 98 1 vagari passim
I 41 victus asper et munditiis carens	I. 89, 9 neque salem neque alia inritamenta gulae quaerebant
	(I. 85, 40 munditiae mulieribus conveniunt)

Ceterum cf. de Sallustio Melae fonte geographico E. Schweder die Concordanz der Chorographieen des Pomponius Mela und des Plinius. Kiliae 1879 p. 17 sq.

4) Solinus ed. Mommsen p. XI et passim.

5) ad sat. 2, 160 cf. Bursian l. l. p. 631.

6) ad Aen. IX 31, IV 146 cf. Bursian l. l.

7) de rebus Geticis Cap. III.

8) in Chron. I 2, 16.

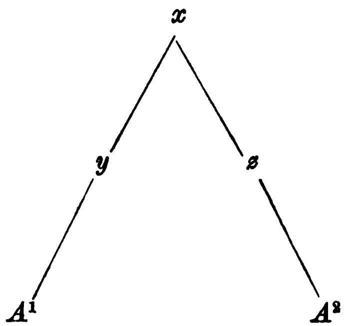
9) A. Hortis, la corografia di Pomponio Mela attribuita falsamente a Giovanni Boccacio (Archeografo Triestino N. S. VI, 3 p. 300 sqq.).

vire potest, ex quo ceteros omnes manasse Bursian l. l. apprime sagaciter evicit. Quod cum a Melae editoribus ita neglectum esse viderem, ut praeter Vaticanum illum reliquos aperte interpolatos codices tamquam ex archetypo et ipsos derivatos adhiberent, novam editionem curandam institui, cum praesertim Gustavus Parthey, recentissimus editor, emendatoris officio parum functus sit.[10])

Fundamentum igitur huius editionis est codex Vaticanus 4929 saec. X, accuratissime ab Augusto Mau denuo in meum usum excussus; quo de codice quae disseruit Adolphus Michaelis[11]) paucis supplenda sunt.

Neque enim ceteri neque Michaelis satis dignoverunt, codicem secunda et tertia manu correctum esse, quarum hanc primae manui contemporaneam, illam saeculi XII esse Augustus Mau testatur. Quae cum ita sint, ante omnia quae sit inter singulas manus ratio perpendendum est.

Atque si perlustraveris commentarium criticum, facile intelleges secundae manus scriptorem codicem neque ex ingenio neque ex eodem quo usus est primae manus scriptor exemplari emendasse, immo speraverim fore ut mecum de tali stemmate consentias:

10) v. Bursian l. l. p. 629. 11) ap. Parthey p. X sqq.

Primum enim multa, quae a codicis scriptore omissa sunt, nimirum quod in eius exemplari non iam satis legi poterant, secunda manu in spatio vacuo postea addita esse videmus.

Exempla sunt haec: II 70 (et Aver)nus III 7 (Cu)neo III 10 Lambri(acam) III 13 exit (et Libyca) III 13 nomine (sacrae) III 14 (at ab eo) flumine III 14 in(cipiunt orae) III 14 (latae ad)huc III 14 con(trahere usque adeo semet et terris angustantibus ut earum) III 14 duo (maria) III 15 (Atu)ria III 15 Magra(da. Vardulli una) III 25 spectat (oceani)co III 95 tractu (lon)gis. — Alia in margine inferiore adiecta sunt: I 56 marmore extructus (ac tectus, unum in se descensum habet, intus) III 86 auri (quam aeris est: ideo quod minus est pretio)sius. Quae omnia in uno eodemque exemplari secundam manum legisse, primam legere non potuisse, eo minus concedendum est, quod uno saltem loco manifestum glossema in margine secunda manu additum invenimus: I 8 ad nilū. africā. ad tanain. europen. Accedit, quod utraque manus in rebus orthographicis ita dissentit, ut primam quidem rudem prorsus et barbaram rationem, veriorem tamen secutam esse, secundae orthographiam magna ex parte non Melae sed librario deberi appareat. Praebet enim scriptor primae manus identidem *adque* pro *atque*, *ad* pro *at*, *Athlantas* pro *Atlantas*, *Aethna* pro *Aetna*, *Brittanicum* pro *Britannicum*, *catabatmos* pro *catabathmos* etc., verumtamen hisce exemplis fides eius perfecte demonstratur: I 52 umentes A^1 humentes A^2 I 54 hiemps A^1 hiems A^2 III 62 harundinum A^1 arundinum A^2 III 100 harenis A^1 arenis A^2 III 101 harenis A^1 arenis A^2 I 102 harenoso A^1 arenoso A^2 III 80 referundus A^1 referendus A^2. Quamquam igitur secunda manus multa qualia commemoravi scripturae menda merito removit, tamen eam ex libidine orthographiam tractasse statuendum est, imprimis cum de

novissimis praepositionum consonantibus in compositis agatur, quas prima manus centies servavit, secunda toties assimilatione quae vocatur delevit. Quoniam autem minus verisimile est, hominem indoctum saec. X talia excogitasse, secundam manum etiam in rebus orthographicis ex fonte suo pendere probatur.

Quae omnia si consideramus, facere non iam possumus quin utramque manum diversis exemplaribus usam esse iudicemus, quae tamen ut inter se propinqua et finitima fuisse contendamus, eo adducimur, quod et alios errores et lacunas[12]) nonnullas utrique manui communes esse percepimus. Quam ob rem non multum a vero aberrasse videmur, cum in stemmate explicando *y* et *z* ex eodem fonte *x* manasse indicabamus. Restat ut de tertiae manus auctoritate verba faciamus. Verum tam pauca sunt tamque ambigua, quae haec manus sola habet, ut certi quidquam definiri non possit.

Iam de archetypi natura atque condicione, qualis ex codicis subscriptione necnon ex primae et secundae manus lectionibus comparatis accurateque examinatis appareat, iudicium feramus necesse est. Atque subscriptione[13]) libri tertii fit perspicuum, archetypum saec. V Ravennae a Flavio Rusticio Helpidio Domnulo, consistorii comite, litteris maiusculis, ut diiudicavit Bursian[14]), conscriptum et emendatum esse. Singulos autem versus eius triginta quinque litteras continuisse satis ingeniosa est suspicio Curtii Wachsmuth, quam mecum communicavit vir doctissimus, eo probata, quod quae adduntur I 56 et III 86 manu secunda in inferiore margine triginta quinque litteris (III 86 psis = persis) constant, ita ut bis primam manum vel po-

---

12) v. paulo infra.

13) v. Michaelis l. l. O. Jahn, Berichte der sächs. Ges. d. Wiss. phil.-hist. Cl. 1851 p. 345 sqq. Bursian l. l. p. 632.

14) l. l. p. 632 corruptelis doctus (saepissime *C* et *G*, *F* et *E* confunduntur).

tius eius fontem archetypi versum praetermisisse consentaneum sit.

Alia vero cum neque prima neque secunda manu adiecta sint iam in archetypo ipso librarii neglegentia, saepius per homoeoteleuta, interciderunt, quae sunt I 6 I 12 I 14 I 51 I 60 I 75 II 4 II 20 II 50 III 39 III 53 III 56 III 70 III 71. Neque minus rara glossematum, quae iam in archetypi contextum irrepsisse consensu primae et secundae manus declaratur, sunt exempla, quorum numerus a nobis auctus hic est: I 17 I 56 I 57 I 103 I 106 II 5 II 11[15]) II 13[16]) II 32[17]) II 37[18]) II 47[19]) II 79 II 122[20]) III 14 III 53. Interdum etiam ordo verborum perturbata erat: III 8 in medium fere munda III 88 equinis auribus et, unde commotus verba II 102 „se inmittens recto iugo" aliter disposui, ut rectus sensus restitueretur. Denique multa alia iam in archetypo corrupta fuerunt, ita ut ampla emendandi occasio data sit, qua in provincia Curtium Wachsmuth ea qua est liberalitate mihi adfuisse consilio atque opera, grato animo profiteor.

Dabam Huxariae Februario anni MDCCCLXXX.

Carolus Frick.

---

15) pecorum durant *A* „perdurant" coniecerunt Schottus et Ciacconius consentiente Bursiano, abhorrente notione verbi „perdurare" apud Melam (III 78).

16) „referre" ex eis quae sequuntur „qui plurimos rettulere" additum esse videtur; mirum quod nemo perspexit sensum hac voce perturbari.

17) „athus freto navigabili pervius" verba sunt librarii de quo sermo sit in margine adnotantis, postea contextui inserta.

18) in commentario critico lege: 21. obiacet *add. A ante* tum *om. x.*

19) de litore totius Hellados, non Atticae, disserit Mela.

20) verbis „corsica etrusco" librarius illa „Corsica litori propior" explicare voluit.

INDEX NOTARUM.

A	=	codex Vaticanus 4929.
A^1	=	prima manus. A^2 = secunda manus. A^3 = tertia manus.
x	=	reliqui codices aut omnes aut plerique.
v	=	lectio vulgata.
⟨ ⟩	=	litterae in rasura scriptae.
//	=	littera erasa.
Barbarus	=	Pomponius Mela cum praefatione Hermolai Barbari 1493.
Bursian	=	Recensio editionis, quam curavit Gustavus Parthey, in Fleck. annal. 1869 p. 629 sqq.
Ciacconius	=	Petri Ciacconii notae in editione A. Gronovii 1748.
I. Gronovius	=	editiones Iacobi Gronovii. Lugd. Bat. 1685 et 1696.
A. Gronovius	=	editiones Abrahami Gronovii. Lugd. Bat. 1722. 1743. 1748 (1782 Wirceburgi).
Kappius	=	editio Io. Kappii. Curiae Regnitianae 1774.
Mariangelus	=	de hoc cf. Mela ed. Tz. I p. CXLII.
Mueller	=	I. A. Muelleri prolusiones scholasticae 1789—1802.
Olivarius	=	Pomponius Mela cum Petri Olivarii scholiis 1536.
Parthey	=	Gustavi Parthey editio Berol. 1867.
Perizonius	=	Iacobi Perizonii notae in editione A. Gronovii 1748.
Pintianus	=	Nonii Pintiani (Fr. Nuñis de la Yerva) editio. Salmanticae 1498.
Reinoldius	=	Io. Reinoldii editio. Iscae 1711.
Sanctius	=	Fr. Sanctii editio. Salmanticae 1598.
Schottus	=	Andr. Schottii editio. Antwerpiae 1582.
Vadianus	=	Io. Vadiani editio. Viennae 1518.
Vinetus	=	Eliae Vineti editio. Parisiis 1572.
Vossius	=	Isaaci Vossii editiones (1658. 1700) et observationes. 1686.
Tzschucke	=	Henrici Tzschuckii editio. 1807.

---

p. 15 v. 12 *lege* Casio (Cassio *A*).
p. 65 v. 12 *lege* Pesticos (Paesicas *A*).

POMPONII MELAE

DE

CHOROGRAPHIA

Liber I.

Orbis situm dicere aggredior, impeditum opus et 1
facundiae minime capax (constat enim fere gentium
locorumque nominibus et eorum perplexo satis ordine,
quem persequi longa est magis quam benigna materia)
verum aspici tamen cognoscique dignissimum, et quod,
si non ope ingenii orantis, at ipsa sui contemplatione
pretium operae attendentium absolvat. dicam autem 2
alias plura et exactius, nunc ut quaeque erunt c aris-
sima et strictim. ac primo quidem quae sit forma
totius, quae maximae partes, quo singulae modo sint
atque habitentur expediam, deinde rursus oras omnium
et litora ut intra extraque sunt, atque ut ea subit ac
circumluit pelagus, additis quae in natura regionum
incolarumque memoranda sunt. id quo facilius sciri
possit atque accipi, paulo altius summa repetetur.

Omne igitur hoc, quidquid est cui mundi cae- 1 3
lique nomen indidimus, unum id est et uno ambitu
se cunctaque amplectitur. partibus differt; unde sol
oritur oriens nuncupatur aut ortus, quo demergitur
occidens vel occasus, qua decurrit meridies, ab adversa
parte septentrio. huic medio terra sublimis cingitur 4

---

12. nunc autem ut *A* nunc ut *Vossius* 20. omme *A*

undique mari, eodemque in duo latera quae hemisphaeria nominant ab oriente divisa ad occasum zonis quinque distinguitur. mediam aestus infestat, frigus ultimas; reliquae habitabiles paria agunt anni tempora, verum non pariter. antichthones alteram, nos alteram incolimus. illius situs ob ardorem intercedentis plagae
5 incognitus, huius dicendus est. haec ergo ab ortu porrecta ad occasum, et quia sic iacet aliquanto quam ubi latissima est longior, ambitur omnis oceano, quattuorque ex eo maria recipit; unum a septentrione, a meridie duo, quartum ab occasu. suis locis illa refe-
6 rentur. hoc primum angustum nec amplius decem milibus passuum patens terras aperit atque intrat. tum longe lateque diffusum abigit vaste cedentia litora, iisdemque ex diverso prope coëuntibus adeo in artum agitur ut minus mille passibus pateat. inde se rursus sed modice admodum laxat, rursusque etiam quam fuit artius exit in spatium. quo cum est acceptum, ingens iterum et magno *** et paludi ceterum exiguo ore coniungitur. id omne qua venit quaque dispergitur
7 uno vocabulo Nostrum mare dicitur. angustias introitumque venientis nos fretum, Graeci porthmon appellant. qua diffunditur alia aliis locis cognomina acceptat. ubi primum se artat Hellespontus vocatur, Propontis ubi expandit, ubi iterum pressit Thracius Bosphorus, ubi iterum effudit Pontus Euxinus, qua paludi committitur Cimmerius Bosphorus, palus ipsa
8 Maeotis. hoc mari et duobus inclutis amnibus, Tanai atque Nilo, in tres partes universa dividitur. Tanais a septentrione ad meridiem vergens, in mediam fere Maeotida defluit; et ex diverso Nilus in pelagus. quod

---

1. [illegible]demque *corr. in* eademque *A*[1] eodemque *Vinetus* 1. 2. hemispheria *A* 5. anticthones *A* 19. magnå *A lacunam indicavit Bursian* 22. partmon *A* porthmon *x* 28. inclytis *A* 31. maeotidam *A* qot *A*[2]

terrarum iacet a freto ad ea flumina ab altero latere Africam vocamus, ab altero Europen; ultra quicquid est Asia est.

Tribus hanc e partibus tangit oceanus, ita no- 2 9 minibus ut locis differens, Eous ab oriente, a meridie Indicus, a septentrione Scythicus. ipsa ingenti ac perpetua fronte versa ad orientem tantum ibi se in latitudinem effundit quantum Europe et Africa et quod inter ambas pelagus inmissum est. inde cum aliquatenus solida processit, ex illo oceano quem Indicum diximus, Arabicum mare et Persicum, ex Scythico Caspium recipit; et ideo qua recipit angustior, rursus expanditur, et fit tam lata quam fuerat. dein cum iam in suum finem aliarumque terrarum confinia devenit media nostris aequoribus excipitur, reliqua altero cornu pergit ad Nilum altero ad Tanain. ora eius cum alveo 10 Nili amnis ripis descendit in pelagus, et diu sicut illud incedit ita sua litora porrigit; dein fit venienti obviam, et primum se ingenti ambitu incurvat, post se ingenti fronte ad Hellesponticum fretum extendit; ab eo iterum obliqua ad Bosphorum, iterum iterumque ad Ponticum latus curva, aditum Maeotidos transverso margine adtingit, ipsam gremio ad Tanain usque conplexa fit ripa qua Tanais est. in ea primos hominum ab oriente 11 accipimus Indos et Seras et Scythas. Seres media ferme Eoae partis incolunt, Indi *et Scythae* ultima: ambo late patentes neque in hoc tantum pelagus effusi. spectant enim etiam meridiem Indi, oramque Indici maris, nisi quoad aestus inhabitabilem efficiunt, diu continuis gentibus occupant. spectant et septentrionem Scythae, ac litus Scythicum, nisi unde frigoribus ar-

---

2. *post* Europen *add.* A^2 *in marg. inferiore* ad nilū. africā. ad̀ tanain. europen *om* A^1 2. 3. 4. ⟨ultra — tan⟩git *A* 6. schyticus *A* 8. altitudinem *A* 23. ipsa *A* ipsam *Vòssius* tanaī// *A* cōplexa *A* 26. et Scythae *post* Indi *add. editio a. 1477 Venetiis impressa*

12 centur, usque ad Caspium sinum possident. Indis proxima est Ariane, deinde Aria et Cedrosis et Persis ad sinum Persicum ***. hunc populi Persarum ambiunt, illum alterum Arabes. ab his quod in Africam restat Aethiopum est. illic Caspiani Scythis proximi sinum Caspium cingunt. ultra Amazones ultraque eas
13 Hyperborei esse memorantur. interiora terrarum multae variaeque gentes habitant, Gandari et Pariani et Bactri, Sugdiani, Pharmacotrophi, Chomarae, Choamani, Propanisadae, Dahae super Scythas Scytharumque deserta, ac super Caspium sinum Comari, Massagetae, Cadusi, Hyrcani, Hiberi, super Amazonas et Hyperboreos Cimmerii, Cissianti, Achaei, Georgili, Moschi, Cercetae, Phoristae, Rimphaces, atque ubi in nostra maria tractus excedit Matiani, Tibarani et notiora iam nomina Medi, Armenii, Commageni, Murrani, Vegeti, Cappadoces, Gallograeci, Lycaones, Phryges,
14 Pisidae, Isauri, Lydi, Syrocilices. rursus ex his quae meridiem spectant *** eaedemque gentes interiora litora tenent usque ad sinum Persicum. super hunc sunt Parthi et Assyrii, super illum alterum Babylonii, et super Aethiopas Aegyptii. ripis Nili amnis et mari proxima idem Aegyptii possident. deinde Arabia angusta fronte sequentia litora adtingit. ab ea usque ad flexum illum quem supra rettulimus Syria, et in ipso flexu Cilicia, extra autem Lycia et Pamphylia, Caria, Ionia, Aeolis, Troas usque ad Hellespontum. ab eo Bithyni sunt ad Thracium Bosphorum. circa Pontum aliquot populi alio alioque fine uno omnes

2. ariatne A^1 ariadne A^2 Ariane *Barbarus* 3. *lacunam post* Persicum *indicavit Bursian* 5. scythi *A* 9. subsiani *A* Sugdiani *Vossius* 10. ropanes *A* Propanisadae *Bursian* 13. cissi anthiacae *A* Cissianti, Achaei *Vossius* 14. corsitae *A* Cercetae *Pintianus* 15. mati antibarani *A* Matiani, Tibarani *Reinoldius* 16. armeni// *A* (*fuit* i) 19. *nonnulla de sinu Arabico dicta interciderunt* 22. aegypti// *A* 23. proximo *A* 28. bithini A^1 bithyni A^2 29. alia A^1 alio A^2

nomine Pontici. ad lacum Maeotici, ad Tanaim Sauromatae.

Europa terminos habet ab oriente Tanain et 3 15
Maeotida et Pontum, a meridie reliqua Nostri maris,
ab occidente Atlanticum, a septentrione Britannicum
oceanum. ora eius forma litorum a Tanai ad Hellespontum,
qua ripa est dicti amnis, qua flexum paludis
ad Ponticum redigit, qua Propontidi et Hellesponto
latere adiacet, contrariis litoribus Asiae non opposita
modo verum et similis est. inde ad fretum nunc vaste 16
retracta nunc prominens tres maximos sinus efficit,
totidemque se in altum magnis frontibus evehit. extra
fretum ad occidentem inaequalis admodum praecipue
media procurrit; ad septentrionem, nisi ubi semel
iterumque grandi recessu abducitur, paene ut directo
limite extenta est. mare quod primo sinu accipit 17
Aegaeum dicitur; quod sequenti in ore Ionium, Hadriaticum
interius; quod ultimo nos Tuscum Grai Tyrrhenicum
perhibent. gentium prima est Scythia, alia 18
quam dicta est ad Tanain, media ferme Pontici lateris,
hinc in Aegaei partem pertinens Thracia, huic Macedonia
adiungitur. tum Graecia prominet, Aegaeumque ab
Ionio mari dirimit. Hadriatici latus Illyris occupat.
inter ipsum Hadriaticum et Tuscum Italia procurrit.
in Tusco intimo Gallia est, ultra Hispania. haec in 19
occidentem diuque etiam ad septentrionem diversis
frontibus vergit. deinde rursus Gallia est longe et a
Nostri maris litoribus huc usque permissa. ab ea
Germani ad Sarmatas porriguntur, illi ad Asiam.

Africa ab orientis parte Nilo terminata, pelago 4 20

---

1. meotici *A* *litteras* me *add.* *A^3 in spatio vacuo* 3. 4. ⟨europa — maeo⟩tida *A* 5. brittanicum *A^1* britannicum *A^2* 6. tanai *A* a Tanai *Vossius* 7. quia *A* qua *x bis* 17. aegeum *A* 18. tuscum quem *A* Tuscum *v* 21. thraciae ac macedoniae *A* Thracia, huic Macedonia *Pintianus* 25. int$\overset{i}{u}$mo *A^1 corr.* 28. nostris *A* Nostri maris *Curtius Wachsmuth*

a ceteris, brevior est quidem quam Europe, quia nec usquam Asiae et non totis huius litoribus obtenditur, longior tamen ipsa quam latior, et qua ad fluvium adtingit latissima, utque inde procedit ita media praecipue in iuga exsurgens pergit incurva ad occasum, fastigatque se molliter; et ideo ex spatio paulatim
21 adductior ubi finitur ibi maxime angusta est. quantum
incolitur eximie fertilis, verum quod pleraque eius inculta et aut harenis sterilibus obducta aut ob sitim caeli terrarumque deserta sunt aut infestantur multo ac malefico genere animalium, vasta est magis quam frequens. mare quo cingitur a septentrione Libycum, a meridie Aethiopicum, ab occidente Atlanticum di-
22 cimus. in ea parte quae Libyco adiacet proxima Nilo
provincia quam Cyrenas vocant; dein cui totius regionis vocabulo cognomen inditum est Africa. cetera Numidae et Mauri tenent, sed Mauri *et* in Atlanticum pelagus expositi. ultra Nigritae sunt et Pharusii usque ad Aethiopas. hi et reliqua huius et totum latus quod meridiem spectat usque in Asiae confinia possident.
23 at super ea quae Libyco mari adluuntur Libyes Ae-
gyptii sunt et Leucoaethiopes et natio frequens multiplexque Gaetuli. deinde late vacat regio perpetuo tractu inhabitabilis. tum primos ab oriente Garamantas, post Augilas et Trogodytas, et ultimos ad occasum Atlantas audimus. intra, si credere libet, vix iam homines magisque semiferi Aegipanes et Blemyes et Gamphasantes et Satyri sine tectis ac sedibus passim vagi habent potius terras quam habitant.

1. europàe A^1 europe A^2 4. adtingit A^1 attingit A^2 tam tedia A^1 ita media A^2 5. ex// urgens A (*fuit* s) 9. harenis A^1 14. in illo A Nilo x 17. et *post* Mauri *add.* *Vossius* athlanticum A^1 atlanticum A^2 18. zigritae A Nigritae x carusii A Pharusii v 19. aethiophas A^1 aethiopas A^2 21. abluuntur A adluuntur v aegypti A 23. getuli A 24. gamarantas A^1 garamantas A^2 28. gampasamtes A

haec summa nostri orbis, hae maximae partes, hae 24
formae gentesque partium. nunc exactius oras situsque
dicturo inde est commodissimum incipere unde terras
Nostrum pelagus ingreditur, et ab his potissimum quae
influenti dextra sunt; deinde stringere litora ordine
quo iacent, peragratisque omnibus quae id mare attin-
gunt legere etiam illa quae cingit oceanus; donec cur-
sus incepti operis, intra extraque circumvectus orbem,
illuc unde coeperit redeat.

Dictum est Atlanticum esse oceanum qui terras 5 25
ab occidente contingeret. hinc in Nostrum mare
pergentibus laeva Hispania, Mauretania dextra est,
primae partes illa Europae, haec Africae. eius orae
finis Mulucha, caput atque exordium est promunturium
quod Graeci Ampelusiam, Afri aliter sed idem signi-
ficante vocabulo appellant. in eo est specus Herculi 26
sacer, et ultra specum Tinge oppidum pervetus et ab
Antaeo, ut ferunt, conditum. extat rei signum parma
elephantino tergori exsecta ingens et ob magnitudinem
nulli nunc usuro habilis, quam locorum accolae ab illo
gestatam pro vero habent traduntque et inde eximie
colunt. deinde est mons praealtus, ei quem ex adverso 27
Hispania adtollit obiectus: hunc Abilam illum Calpen
vocant, Columnas Herculis utrumque. addit fama
nominis fabulam, Herculem ipsum iunctos olim per-
petuo iugo diremisse colles, atque ita exclusum antea
mole montium oceanum ad quae nunc inundat admis-
sum. hic iam mare latius funditur, submotasque va-
stius terras magno impetu inflectit. ceterum regio 28
ignobilis et vix quicquam inlustre sortita parvis oppi-
dis habitatur, parva flumina emittit, solo quam viris

---

6. in mare *A* id mare *J. A. Mueller* 13. illae *A* illa *x* hae// *A* haec *x* 14. adque A^1 atque A^2 promunturium A^1 promuntorium A^2 18. anteo *A* 19. exsecta A^1 execta A^2 23. adtollit A^1 attollit A^2 27. a$\overset{d}{t}$ A^1 30. i$\overset{l}{n}$lustre A^1

29 melior et segnitia gentis obscura. ex his tamen quae
commemorare non piget montes sunt alti qui conti-
nenter et quasi de industria in ordinem expositi ob
numerum Septem ob similitudinem Fratres nuncupan-
tur. Tumuada fluvius, et Rusigada et Siga parvae
urbes, et portus cui Magno est cognomen ob spatium.
Mulucha ille quem diximus amnis est nunc gentium
olim regnorum quoque terminus, Bocchi Iugurthaeque.

6 30 Ab eo Numidia ad ripas exposita fluminis Ampsaci
spatio quidem quam Mauretania angustior est, verum
et culta magis et ditior. urbium quas habet maximae
sunt Cirta procul a mari, nunc Sittianorum colonia,
quondam regum domus, et cum Syphacis foret opu-
lentissima, Iol ad mare aliquando ignobilis, nunc quia
Iubae regia fuit et quod Caesarea vocitatur inlustris.
31 citra hanc, nam in medio ferme litore sita est, Car-
tinna et Arsinna sunt oppida et Avisa castellum et
Laturus sinus et Sardabale fluvius. ultra monumentum
commune regiae gentis, deinde Icosium Ruthisia urbes,
effluentes inter eas Aucus et Nabar aliaque quae taceri
32 nullum rerum famaeve dispendium est. interius et
longe satis a litore, si fidem res capit, mirum ad
modum spinae piscium muricum ostrearumque frag-
menta saxa adtrita, uti solent, fluctibus et non diffe-
rentia marinis infixae cautibus anchorae et alia eius-
modi signa atque vestigia effusi olim usque ad ea
loca pelagi in campis nihil alentibus esse invenirique
narrantur.

7 33 Regio quae sequitur a promunturio Metagonio ad
Aras Philaenorum proprie nomen Africae usurpat. in
ea sunt oppida Hippo Regius et Rusiccade et Thabraca.

---

2. continentur *A* continenter *x* 12. cirtha *A* 14. iola *A* Iol *Barbarus* 15. caeserea A^{1} caesarea A^{2} illustris A^{1} 22. altiore *A* a litore *v* 24. adtrita A^{1} attrita A^{2} 26. adque A^{1} atque A^{2} 30. filenorum *A*

dein tria promunturia Candidum, Apollinis, Mercurii, 34
vaste proiecta in altum, duos grandes sinus efficiunt.
Hipponensem vocant proximum ab Hippone Diarryto
quod litore eius adpositum est. in altero sunt Castra
Dellia, Castra Cornelia, flumen Bagrada; Utica et
Carthago ambae inclutae ambae a Phoenicibus conditae,
illa fato Catonis insignis, haec suo, nunc populi
Romani colonia, olim imperii eius pertinax aemula,
iam quidem iterum opulenta, etiam nunc tamen priorum
excidio rerum quam ope praesentium clarior.
Hadrumetum, Leptis, Clupea, Habromacte, Phyrre,
Neapolis hinc ad Syrtim adiacent ut inter ignobilia
celeberrimae. Syrtis sinus est centum fere milia 35
passuum qua mare accipit patens, trecenta qua cingit;
verum inportuosus atque atrox et ob vadorum frequentium
brevia, magisque etiam ob alternos motus
pelagi affluentis ac refluentis infestus. super hunc 36
ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis,
unde et Minervae cognomen inditum est, ut incolae
arbitrantur, ibi genitae; faciuntque ei fabulae aliquam
fidem, quod quem natalem eius putant ludicris virginum
inter se decertantium celebrant. ultra est Oea 37
oppidum et Cinyps fluvius per uberrima arva decidens,
tum Leptis altera et Syrtis nomine atque ingenio par
priori, ceterum altero fere spatio qua dehiscit quaque
flexum agit amplior. eius promunturium est Borion,
ab eoque incipiens ora, quam Lotophagi tenuisse
dicuntur, usque ad Phyconta, et id promunturium
est, inportuoso litore pertinet. Arae ipsae nomen ex 38
Philaenis fratribus traxere, qui contra Cyrenaicos missi

1. mercuri// *A* (*fuit* i) 4. adpositum *A*[1] appositum *A*[2] 5. delia *A* Dellia *Vossius* 6. inclytae *A* 13. syrti *A* 15. inportuosus *A*[1] importuosus *A*[2] 17. pelagia fluentis *A* pelagi affluentis *x* 23. cynips *A* Cinyps *Pintianus* 29. i$\overset{\text{m}}{\text{n}}$portuoso *A*[1] 30. philenis *A* cyrenaeicos *A*

Carthagine ad dirimendum condicione bellum diu iam de finibus et cum magnis amborum cladibus gestum, postquam in eo quod convenerat non manebatur, ut ubi legati concurrerent, certo tempore utrimque dimissi, ibi termini statuerentur, pacti de integro ut quidquid citra esset popularibus cederet, mirum et memoria dignissimum facinus, hic se vivos obrui pertulerunt.

8
39 Inde ad Catabathmon Cyrenaica provincia est, in eaque sunt Hammonis oraculum fidei inclutae, et fons quem Solis adpellant, et rupes quaedam austro sacra. haec cum hominum manu attingitur ille inmodicus exurgit harenasque quasi maria agens sic saevit ut fluctibus. fons media nocte fervet, mox et paulatim tepescens fit luce frigidus, tunc ut sol surgit ita subinde frigidior per meridiem maxime riget, sumit dein teporem iterum, et prima nocte calidus, atque ut illa procedit ita calidior rursus cum est media
40 perfervet. in litore promunturia sunt Zephyrion et Naustathmos, portus Paraetonius, urbes Hesperia, Apollonia, Ptolemais, Arsinoë atque unde terris nomen est ipsa Cyrene. Catabathmos vallis devexa in Aegyptum
41 finit Africam. orae sic habitantur ad nostrum maxime ritum moratis cultoribus, nisi quod quidam linguis differunt et cultu deum quos patrios servant ac patrio more venerantur. proximis nullae quidem urbes stant, tamen domicilia sunt quae mapalia appellantur. victus asper et munditiis carens. primores sagis velantur, vulgus bestiarum pecudumque pellibus. humi quies epulaeque capiuntur. vasa ligno fiunt aut cortice.

---

4. concurrerant A^1 concurrerent *x* 9. cathabathmon *A* cyreneica *A* 10. inclytae *A* 11. adpellant A^1 appellant A^2 12. inmodicus A^1 immodicus A^2 18. caldior *A* 19. promuntoria A^1 *corr.* 20. paretonius *A* 21. ptolemaeis A^1 ptolemais A^2 22. catabatmos A^1 catabathmos A^2 27. mappalia A^1 mapalia A^2

potus est lac sucusque bacarum. cibus est caro plu-
rimum ferina: nam gregibus, quia id solum opimum 42
est, quod potest parcitur. interiores incultius etiam
secuntur vagi pecora, utque a pabulo ducta sunt ita
se ac tuguria sua promovent, atque ubi dies deficit
ibi noctem agunt. quanquam in familias passim et
sine lege dispersi nihil in commune consultant, tamen
quia singulis aliquot simul coniuges et plures ob id
liberi adgnatique sunt nusquam pauci. ex his qui 43
ultra deserta esse memorantur Atlantes solem exse-
crantur et dum oritur et dum occidit ut ipsis agrisque
pestiferum. nomina singuli non habent, non vescuntur
animalibus, neque illis in quiete qualia ceteris morta-
libus visere datur. trogodytae nullarum opum domini 44
strident magis quam locuntur, specus subeunt alun-
turque serpentibus. apud Garamantas etiam armenta 45
sunt eaque obliqua cervice pascuntur, nam pronis
directa in humum cornua officiunt. nulli certa uxor
est. ex his qui tam confuso parentium coitu passim
incertique nascuntur quos pro suis colant formae
similitudine agnoscunt. Augilae manes tantum deos 46
putant, per eos deierant, eos ut oracula consulunt,
precatique quae volunt, ubi tumulis incubuere, pro
responsis ferunt somnia. feminis eorum sollemne est
nocte qua nubunt omnium stupro patere qui cum
munere advenerint, et tum cum plurimis concubuisse
maximum decus, in relicum pudicitia insignis est. nudi 47
sunt Gamphasantes armorumque omnium ignari; nec
vitare sciunt tela nec iacere, ideoque obvios fugiunt,
neque aliorum quam quibus idem ingenii est aut
congressus aut conloquia patiuntur. Blemyis capita 48

4. secuntur A^1 sequuntur A^2 5. ad tuguria *A* 6. quanquam A^1 *corr.* 10. exsecrantur A^1 execrantur A^2 15. locuntur A^1 loquuntur A^2 27. relicum A^1 reliquum A^2 insignis est A^1 *corr.* 31. conloqia A^1 colloqia A^2 blemyes *A* blemyis *v*

absunt, vultus in pectore est. Satyris praeter effigiem nihil humani. Aegipanum quae celebratur ea forma est. haec de Africa.

9 Asiae prima pars Aegyptus inter Catabathmon et
49 Arabas; ab hoc litore penitus immissa donec Aethiopiam dorso contingat ad meridiem refugit. terra expers imbrium mire tamen fertilis et hominum aliorumque animalium perfecunda generatrix. Nilus efficit,
50 amnium in Nostrum mare permeantium maximus. hic ex desertis Africae missus nec statim navigari facilis nec statim Nilus est, et cum diu simplex saevusque descendit, circa Meroën late patentem insulam in Aethiopiam diffunditur, alteraque parte Astabores altera Astape dictus est. ubi rursus coit ibi nomen hoc
51 capit. inde partim asper partim navigia patiens in immanem lacum devenit, ex quo praecipiti impetu egressus et Tachempso alteram insulam amplexus usque ad Elephantinen urbem Aegyptiam atrox adhuc fervensque decurrit. tum demum placidior et iam bene navigabilis primum iuxta Cercasorum oppidum triplex esse incipit. deinde *iterum* iterumque divisus ad Delta et ad Melyn it per omnem Aegyptum vagus atque dispersus, septemque in ora se scindens singulis
52 tamen grandis evolvitur. non pererrat autem tantum eam sed aestivo sidere exundans etiam irrigat, adeo efficacibus aquis ad generandum alendumque, ut praeter id quod scatet piscibus, quod hippopotamos crocodilosque vastas beluas gignit, glaebis etiam infundat animas, ex ipsaque humo vitalia effingat. hoc eo manifestum est, quod ubi sedavit diluvia ac se sibi reddidit, per umentes campos quaedam nondum per-

4. 5. ⟨Asiae — Arabas⟩ *A* 11. ⟨et⟩cum *A* 17. talems⟨o//⟩ *A* Tachempso *Barbarus* 18. elephantilem *A* Elephantinen *Pintianus* 19. ⟨et⟩iam *A* 21. iterum *add. Salmasius* 23. adque *A*[1] atque *A*[2] 26. alendum *add.* *A*[2] 27. crocodillosque *A* 31. umentes *A*[1] humentes *A*[2]

fecta animalia sed tum primum accipientia spiritum
et ex parte iam formata ex parte adhuc terrena vi-
suntur. crescit porro, sive quod solutae magnis ae- 53
stibus nives ex inmanibus Aethiopiae iugis largius
quam ripis accipi queant defluunt, sive quod sol hieme
terris propior et ob id fontem eius minuens tunc altius
abit, sinitque integrum et ut est plenissimus surgere,
sive quod per ea tempora flantes Etesiae aut actas
a septentrione in meridiem nubes super principia eius
imbre praecipitant, aut venienti obviae adverso spiritu
cursum descendentis impediunt, aut harenis quas cum
fluctibus litori adplicant ostia obducunt; fitque maior
vel quod nihil ex semet amittit, vel quod plus quam
solet accipit, vel quod minus quam debet emittit. quod 54
si est alter orbis suntque oppositi nobis a meridie
antichthones, ne illud quidem a vero nimium absces-
serit, in illis terris ortum amnem, ubi subter maria
caeco alveo penetraverit, in nostris rursus emergere,
et hac re solstitio adcrescere quod tum hiemps sit unde
oritur. alia quoque in his terris mira sunt. in quo- 55
dam lacu Chemmis insula lucos silvasque et Apol-
linis grande sustinens templum natat, et quocumque
venti agunt pellitur. pyramides tricenum pedum lapi-
dibus extructae, quarum maxima, tres namque sunt,
quattuor fere soli iugera qua sedet occupat, totidem
in altitudinem erigitur. Moeris, aliquando campus
nunc lacus viginti milia passuum in circuitum patens,
altior quam ad navigandum magnis onustisque navibus
satis est. Psammetici opus labyrinthus, domos mille 56
et regias duodecim perpetuo parietis ambitu amplexus,
marmore extructus ac tectus, unum in se descensum

6. proprior A^1 propior A^2 8. ethaesiae *A* 12. adplicant A^1 applicant A^2 16. anticthones *A* 19. adcrescere A^1 accrescere A^2 hiemps A^1 hiems A^2 25. quae sede *A* qua sedet *Pintianus* 31. ac tectus — intus *om.* A^1 *add.* A^2 *in marg. inferiore*

habet, intus paene innumerabiles vias, multis ambagi-
bus huc et illuc remeantibus, sed continuo anfractu
et saepe revocatis porticibus ancipites: quibus alium
super alios orbem agentibus, et subinde tantum re-
deunte flexu quantum processerat, magno et expli-
57 cabili tamen errore perplexus est. cultores regionum
multo aliter a ceteris agunt. mortuos fimo obliti
plangunt: nec cremare aut fodere fas putant, verum
arte medicatos intra penetralia conlocant. suis litteris
perverse utuntur. lutum inter manus, farinam calci-
bus subigunt. forum ac negotia feminae, viri pensa
ac domus curant; onera illae umeris hi capitibus
accipiunt; parentes cum egent, illis necesse est, his
liberum est alere. cibos palam et extra tecta sua
58 capiunt, obscena intimis aedium reddunt. colunt
effigies multorum animalium atque ipsa magis ani-
malia, sed alia alii: adeo ut quaedam eorum etiam
per inprudentiam interemisse capitale sit, et ubi
morbo aut forte extincta sint sepelire ac lugere
sollemne sit. Apis populorum omnium numen est:
bos niger certis maculis insignis et cauda lingua-
que dissimilis aliorum. raro nascitur nec coitu pe-
cudis, ut aiunt, sed divinitus et caelesti igne con-
ceptus, diesque quo gignitur genti maxime festus est.
59 ipsi vetustissimi ut praedicant hominum trecentos et
triginta reges ante Amasim, et supra tredecim milium
annorum aetates certis annalibus referunt, mandatum-
que litteris servant, dum Aegyptii sunt, quater cursus
suos vertisse sidera ac solem bis iam occidisse unde
60 nunc oritur. viginti *milia* urbium Amasi regnante
habitarunt et nunc multas habitant. earum clarissimae

---

3. *post* quibus *add.* *A* subinde *om.* *Vossius* 9. conlocant A^1 collocant A^2 13. *post* illis *add.* *A* mulieribus scilicet *om.* *v* 16. adque A^1 atque A^2 18. inprudentiam A^1 imprudentiam A^2 24. gignitur A^1 *corr.* 28. aegypti *A* 30. milia *add.* *v*

procul a mari Sais, Memphis, Syene, Bubastis Elephantine et Thebae utique *quae* ut Homero dictum est centum portas, sive ut alii aiunt centum aulas habent, totidem olim principum domos, solitasque singulas ubi negotium exegerat dena armatorum milia effundere; in litore Alexandria Africae contermina, Pelusium Arabiae. ipsas oras secant Canopicum, Bolbiticum, Sebennyticum, Pathmeticum, Mendesium, Cataptystum, Pelusiacum Nili ostia.

Arabia hinc ad Rubrum mare pertinet, sed illic 10 61
magis laeta et ditior ture atque odoribus abundat, hic nisi qua Cassio monte adtollitur plana et sterilis portum admittit Azotum suarum mercium emporium, qua in altum abit adeo edita ut ex summo vertice a quarta vigilia ortum solis ostendat.

Syria late litora tenet, terrasque etiam latius 11 62
introrsus, aliis aliisque nuncupata nominibus: nam
et Coele dicitur et Mesopotamia et Damascene et
Adiabene et Babylonia et Iudaea et Commagene. hic 63
Palaestine est qua tangit Arabas, tum Phoenice; et ubi se Ciliciae committit Antiochia, olim ac diu potens, sed cum eam regno Semiramis tenuit longe potentissima. operibus certe eius insignia multa sunt; duo maxime excellent; constituta urbs mirae magnitudinis Babylon, ac siccis olim regionibus Euphrates et Tigris immissi.
ceterum in Palaestina est ingens et munita admodum 64
Gaza: sic Persae aerarium vocant, et inde nomen est, quod cum Cambyses armis Aegyptum peteret, huc belli et opes et pecuniam intulerat. est non minor Ascalon;

---

2. ⟨et⟩hebae *A* (et A^{2}) uti que *A* utique quae *Perizonius* 7. volbiticum *A* Bolbiticum *v* 8. sevennyticum *A* pathameticum *A* Pathmeticum *v* 11. adque A^{1} atque A^{2} 12. adtollitur A^{1} attollitur A^{2} 18. damascenae A^{1} damascene A^{2} 19. colophone *A* Commagene *Kappius* 20. palestine *A* cum *A* tum *x* 24. excellent *sic A* 26. palestina *A* 28. peteret/// *A* 29. ⟨as⟩calo⟨n⟩ *A* (*litteras in ras. add.* A^{3})

est Iope ante diluvium ut ferunt condita, ubi Cephea
regnasse eo signo accolae adfirmant, quod titulum eius
fratrisque Phinei veteres quaedam arae cum religione
plurima retinent: quin etiam rei celebratae carminibus
ac fabulis, servataeque a Perseo Andromedae clarum
vestigium marinae beluae ossa inmania ostentant.

12
65 Phoenicen inlustravere Phoenices, sollers hominum
genus et ad belli pacisque munia eximium: litteras et
litterarum operas aliasque etiam artes, maria navibus
adire, classe confligere, inperitare gentibus, regnum
66 proeliumque conmenti. in ea est et Tyros aliquando
insula, nunc adnexa terris deficit, quod ab inpugnante
quondam Alexandro iacta opera. vici tenent ulteriora
et adhuc opulenta Sidon, antequam a Persis caperetur
67 maritimarum urbium maxima. ab ea ad promunturium
Theuprosopon duo sunt oppida Bublos et Botrys: ultra
tria fuerunt singulis inter se stadiis distantia; locus
ex numero Tripolis dicitur. tum Simyra castellum et
68 urbs non obscura Marathos. inde iam non obliqua
pelago sed adversa adiacens Asia grandem sinum in-
flexo tractu litoris accipit. populi dites circumsident;
situs efficit: quia regio fertilis crebris et navigabilibus
alveis fluminum pervia diversas opes maris atque ter-
69 rarum facili commercio permutat ac miscet. in eo
prima est reliqua pars Syriae cui Antiochiae cognomen
additur, et in ora eius urbes Seleucia, Hypatos, Be-
rytos, Laodicea, Rosos, amnesque qui inter eas eunt
Lycos et Hypatos et Orontes; tum mons Amanus et
ab eo statim Myriandros et Cilices.

13
70 At in recessu intimo locus est magni aliquando
discriminis, fusorum ab Alexandro Persarum fugien-

---

1. ⟨est i⟩ope *A* (*litteras in ras. add.* A^3) 6. matrinae A^1 marinae A^2 7. inlustravere A^1 illustravere A^2 10. inperita re A^1 imperita re A^2 16. euprosopon *A* Theuprosopon *Pintianus* bubos *A* Bublos *scripsi* bathros *A* Botrys *Barbarus* 28. lytos *A* Lycos *v*

tisque Darii spectator ac testis, nunc ne minima quidem, tunc ingenti urbe celebris. Issos fuit, et hac re sinus Issicus dicitur. procul inde Hammodes promunturium inter Pyramum Cydnumque fluvios iacet. Pyramus Isso propior Mallon praeterfluit, Cydnus ultra per Tarsum exit. deinde urbs est olim a Rhodiis 71
Argivisque, post piratis Pompeio adsignante possessa, nunc Pompeiopolis tunc Soloe. iuxta in parvo tumulo Arati poëtae monimentum ideo referendum, quia ignotum quam ob causam iacta in id saxa dissiliunt. non longe hinc Corycos oppidum portu saloque incingitur, angusto tergore continenti adnexum. supra 72
specus est nomine Corycius singulari ingenio, ac supra quam ut describi facile possit eximius. grandi namque hiatu patens montem litori adpositum et decem stadiorum clivo satis arduum ex summo statim vertice aperit. tunc alte demissus et quantum demittitur amplior viret lucis pendentibus undique, et totum se nemoroso laterum orbe conplectitur: adeo mirificus ac pulcher, ut mentes accedentium primo aspectu consternat, ubi contemplari duravere non satiet. unus in 73
eum descensus est angustus asper quingentorum et mille passuum per amoenas umbras et opaca silvae quiddam agreste resonantis, rivis hinc atque illinc fluitantibus. ubi ad ima perventum est rursum specus alter aperitur ob alia dicendus. terret ingredientes sonitu cymbalorum divinitus et magno fragore crepitantium. deinde aliquamdiu perspicuus, mox et quo 74
magis subitur obscurior, ducit ausos penitus, alteque quasi cuniculo admittit. ibi ingens amnis ingenti fonte se extollens tantummodo se ostendit, et ubi

---

5. prior *A* propior *v* malosenen *A*[1] malosen *A*[2] Mallon *Barbarus* 7. adsignante *A*[1] assignante *A*[2] 15. adpositum *A*[1] appositum *A*[2] 17. dimissus *A* demissus *v* dimittitur *A* demittitur *v* 19. nemoroso *A*[1] *corr.* 24. illic *A*[1] illinc *A*[2] 28. aliquamdiu *A*[1] aliquandiu *A*[2] 31. fronte *A*

magnum impetum brevi alveo traxit iterum demersus
absconditur. intra spatium est magis quam ut pro-
gredi quisquam ausit horribile et ideo incognitum.
75 totus autem *specus* augustus et vere sacer, habitarique
a diis et dignus et creditus, nihil non venerabile et
76 quasi cum aliquo numine se ostentat. alius ultra est
quem Typhoneum vocant, ore angusto et multum, ut
experti tradidere, pressus, et ob id adsidua nocte
suffusus neque unquam perspici facilis, sed quia ali-
quando cubile Typhonis fuit et quia nunc demissa in
se confestim exanimat natura fabulaque memorandus.
77 duo deinde promunturia sunt Sarpedon, finis aliquando
regni Sarpedonis, et quod Ciliciam a Pamphylia di-
stinguit Anemurium, interque ea Celenderis et Nagidos
Samiorum coloniae; sed Celenderis Sarpedoni propior.
14 78 In Pamphylia est Melas navigabilis fluvius, oppi-
dum Sida et alter fluvius Eurymedon. magna apud
eum Cimonis Atheniensium ducis adversus Phoenicas
et Persas navalis pugna atque victoria fuit. mare
quo pugnatum est ex edito admodum colle prospectat
Aspendos, quam Argivi condiderant, possedere finitimi.
79 deinde alii duo validissimi Cestros et Cataractes: Ces-
tros navigari facilis, hic quia se praecipitat ita dictus.
inter eos Perga est oppidum, et Dianae quam ab oppido
Pergaeam vocant templum. trans eosdem mons Sarde-
misos et Phaselis a Mopso condita finis Pamphyliae.
15 80 Lycia continuo, cognominata a Lyco rege Pan-
dionis filio, atque, ut ferunt, infestata olim Chimaerae

---

2. quam aut *A* 4. specus *post* autem *add. Curtius Wachsmuth* 8. adsidua A^1 assidua A^2 10. dimissa *A* demissa *v* 12. promuntoria A^1 *corr.* 14. ceianderis A^1 ceiandaris A^2 Celenderis *Pintianus* natidos *A* Nagidos *Pintianus* 15. ceiandaris *A* proprior A^1 propior A^2 16. phamphylia A^1 pamphylia A^2 19. adque A^1 atque A^2 22. carhactes *A* Cataractes *Barbarus* 25. sardemysos *A* 27. l$\overset{y}{u}$cia A^1 *vel* A^2 *corr.* 28. chimerae *A*

ignibus, Sidae portu et Tauri promunturio grandem
sinum claudit. Taurus ipse ab Eois litoribus exsur- 81
gens vaste satis attollitur, dein dextro latere ad
septentrionem, sinistro ad meridiem versus it in occi-
dentem rectus et perpetuo iugo, magnarumque gentium
qua dorsum agit terminus, ubi terras diremit exit in
pelagus. idem autem et totus, ut dictus est, dicitur,
etiam qua spectat orientem, deinde Haemodes et Cau-
casus et Propanisus, tum Caspiae pylae, Niphates,
Armeniae pylae, et ubi iam nostra maria contingit
Taurus iterum. post eius promunturium flumen est 82
Limyra et eodem nomine civitas, atque ut multa op-
pida sic praeter Pataram non inlustria. illam nobilem
facit delubrum Apollinis quondam opibus et oraculi fide
Delphico simile. ultra est Xanthus flumen et Xanthos op-
pidum, mons Cragus et quae Lyciam finit urbs Telmesos.

Caria sequitur. habitant incertae originis. alii 16 83
indigenas, sunt qui Pelasgos, quidam Cretas existimant.
genus usque eo quondam armorum pugnaeque amans
ut aliena etiam bella mercedibus agerent. hic castella
sunt aliquot, dein promunturia duo Pedalion et Crya,
et secundum Calbim amnem Caunus oppidum valetu-
dine habitantium infame. inde ad Halicarnason haec 84
iacent: Rhodiorum aliquot coloniae, portus duo, Gelos
et cui ex urbe quam amplectitur Thyssanusa cognomen
est, inter eos oppidum Larumna et Pandion collis in
mare emissus, tum tres ex ordine sinus, Thymnias
Schoenus Bubasius; Thymniae promunturium Aphro-
disium est, Schoenus ambit Hylam, Bubasius Cyrnon.

---

2. eois A^1 *corr.* 2. 3. exsurgens A^1 exurgens A^2 6. dirimit A diremit x 8. //orientem A 12. lymyra A 13. inlustria A^1 illustria A^2 14. oraculis A 16. gracius A Cragus v ⟨urb⟩s A 19. et A^1 eo A^2 21. cytria A Crya *Barbarus* 22. galbian A Calbim *Barbarus* 24. aliquod A^1 aliquot A^2 28. bubaesius A Bubasius *scripsi* 29. bubaesius A crynon A Cyrnon *Bursian*

tum Cnidus in cornu paene insulae, interque eam et
85 Ceramicum sinum in recessu posita Euthana. Hali-
carnasos Argivorum colonia est, et cur memoranda
sit, praeter conditores, Mausoleum efficit regis Mausoli
monumentum, unum de miraculis septem, Artemisiae
opus. trans Halicarnason illa sunt: litus Leuca, urbes
Myndos, Caruanda, Neapolis, sinus Iasius et Basilicus.
in Iasio est Bargylos.

17
86 Post Basilicum Ionia aliquot se ambagibus sinuat,
et primum a Posideo promunturio flexum inchoans
cingit oraculum Apollinis dictum olim Branchidae,
nunc Didymei; Miletum, urbem quondam Ioniae totius
belli pacisque artibus principem, patriam Thaletis
astrologi et Timothei musici et Anaximandri physici,
aliorumque civium inclutis ingeniis merito inclutam,
utcumque Ioniam vocant; urbem Hippin, amnis Mae-
andri exitum, Latmium montem, Endymionis a Luna,
87 ut ferunt, adamati fabula nobilem. dein rursus in-
flexa cingit urbem Prienen et Gaesi fluminis ostium,
moxque ut maiore circuitu ita plura conplectitur. ibi
est Panionium sacra regio, et ob id eo nomine
88 adpellata quod eam communiter Iones colunt. ibi a
fugitivis, ut aiunt, condita (nomen famae adnuit)
Phygela. ibi Ephesus et Dianae clarissimum tem-
plum, quod Amazones Asia potitae consecrasse tra-
duntur; ibi Caystros amnis; ibi Lebedos, Clariique
Apollinis fanum, quod Manto Tiresiae filia fugiens

---

2. tetraticum *A* Ceramicum *Barbarus* euciana *A* Euthana *Bursian* 2. 3. halicarnassos *A* Halicarnasos *scripsi* 6. halicarssonna *A* Halicarnason *scripsi* 7. myridos *A* Myndos *Pintianus* aruanda *A* Caruanda *Bursian* iasus *A* Iasius *x* 8. iaso *A* barcylos *A* Bargylos *Barbarus* 9. aliquod *A*[1] aliquot *A*[2] 11. bramaciae *A* Branchidae *Barbarus* 12. didymi *A* Didymei *Vossius* 16. 17. meandri *A* 19. prienem *A* Prienen *v* 21. panionum *A* 22. adpellata *A*[1] appellata *A*[2] 24. phygeta *A* Phygela *Barbarus* 26. libedos *A* 27. mantho *A*

victores Thebanorum Epigonos, et Colophon, quam
Mopsus eiusdem Mantus filius statuit. at promun- 89
turium quo sinus clauditur, quod altera parte alium
quem Smyrnaeum vocant efficit, angustisque cervicibus
reliqua extendit in latius, abit in paene insulae faciem.
super angustias hinc Teos illinc Clazomenae, qua terga
agunt confinio adnexae muri, diversis frontibus diversa
maria prospectant. in ipsa paene insula est Coryna.
in sinu Smyrnaeo est Hermus amnis et urbs Leuca,
extra Phocaea Joniae ultima.

Proxima regio, ex quo ab Aeolis incoli coepit 18 90
Aeolis facta, ante Mysia, et qua Hellespontum adtingit, Troianis possidentibus Troas fuit. primam
urbium a Myrino conditore Myrinam vocant, sequentem Pelops statuit, victo Oenomao reversus ex Graecia;
Cymen nominavit pulsis qui habitaverant dux Amazonum Cyme. supra Caicus inter Elaean decurrit et
Pitanen, illam quae Arcesilan tulit, nihil adfirmantis
academiae clarissimum antistitem. tum in promun- 91
turio est Cyna oppidum, quod praetervectos sinus excipit non parvos sed longe ac molliter flexus, retrahensque paulatim oras usque ad ima montis Jdae. is primo parvis urbibus aspersus est, quarum clarissima est Cistena. gremio interiore campus Thebe nomine; Adrymetion, Asturam, Chrysam oppida eodem quo dicta sunt ordine adiacentia continet, in altero

---

1. ephigonos *A* 2. ad *A* 3. qui *A* quod *v* 4. ^{s}zmyrneum *A* 6. ceos *A* Teos *Vadianus* cla⟨zomena⟩ *A* (*litteras in ras.* A^3) a^{et}equia *A* qua *Pintianus* 7. adnexa *A* adnexae *Pintianus* mari *A* muri *Vossius* 9. ^{s}zmyrnaeo *A* thermodon *A* Hermus *Pintianus* 10. phoea crisioniae *A* Phocaea Ioniae *Vossius* ultimae *A* ultima *x* 17 elean *A* Elaean *scripsi* 18. archesilan *A* Arcesilan *x* 21. parvos *sic A* 23. iis *A* is *v* 24. thebae *A* Thebe *v* 25. austram *A* Asturam *Bursian* cressam *A* Chrysam *Pintianus* 26. continent *A* continet *v*

92 latere Antandrum. duplex causa nominis iactatur.
alii Ascanium Aeneae filium cum ibi regnaret captum
a Pelasgis ea se redemisse commemorant, alii ab
his putant conditam quos ex Andro insula vis et
seditio exegerat. hi Antandrum quasi pro Andro,
93 illi quasi pro viro accipi volunt. sequens tractus
tangit Gargara et Asson Aeolorum colonias. tum
sinus alter Achaeon limen non longe ab Ilio litora
incurvat, urbe bello excidioque clarissima. hic Sigeum
fuit oppidum, hic Achivorum fuit bellantium statio.
huc ab Idaeo monte demissus Scamander exit et
94 Simois, fama quam natura maiora flumina. ipse
mons, vetere divarum certamine et iudicio Paridis
memoratus, orientem solem aliter quam in aliis terris
solet aspici ostentat. namque ex summo vertice eius
speculantibus paene a media nocte sparsi ignes passim
micare, et ut lux adpropinquat ita coire ac se con-
iungere videntur, donec magis magisque collecti pau-
ciores subinde et una ad postremum flamma ardeant.
95 ea cum diu clara et incendio similis effulsit, cogit
se ac rotundat et fit ingens globus. diu is quoque
grandis et terris adnexus adparet, dein paulatim
decrescens et quanto decrescit eo clarior fugat no-
vissime noctem, et cum die iam sol factus attollitur.
96 extra sinum sunt Rhoetea litora, Rhoeteo et Dardania
claris urbibus, Aiacis tamen sepulcro maxime in-
lustria. ab his fit artius mare, nec iam adluit terras,
sed rursus dividens angusto Hellesponti freto litus
obvium findit, facitque ut iterum terrae qua fluit
latera sint.

---

7. asson<a> *A* Asson *Barbarus* aeolorum A^1 aetolorum A^2 9. sigaeum *A* 17. adpropinquat A^1 appropinquat A^2 22. adparet A^1 apparet A^2 25. rho<etea litora a> rhytaeo *A* (*litteras in ras.* A^3) Rhoetea litora Rhoeteo *Reinoldius* 26. sepulchro A^1 sepulcro A^2 26. 27. inlustria A^1 illustria A^2 27. adluit A^1 alluit A^2 30. altera *A* latera *v*

Interius Bithyni sunt et Mariandyni, in ora 19 Graiae urbes Abydos et Lampsacum et Parion et 97 Priapos. Abydos magni quondam amoris commercio insignis est. Lampsacum Phocaeis appellantibus nomen ex eo traxit, quod consulentibus in quasnam terras potissimum tenderent responsum erat, ubi primum fulsisset ibi sedem capessere. tum rursus fit 98 apertius mare Propontis. in id Granicus effunditur, pugna quae primum inter Persas et Alexandrum fuit nobilis. trans amnem sedet in cervice paene insulae Cyzicum; nomen Cyzicus indidit, quem a Minyis inprudentibus, cum Colchos peterent, fusum acie caesumque accepimus. post Placia et Scylace parvae Pelasgorum coloniae, quibus a tergo imminet mons Olympus, ut incolae vocant Mysius. flumen Ryndacos 99 in quae secuntur emittitur. circa angues nascuntur immanes, neque ob magnitudinem modo sed ob id etiam mirabiles, quod ubi in alveum eius aestus solemque fugerunt, emergunt atque hiant, supervolantesque aves quamvis alte et perniciter ferantur absorbent. trans Ryndacum est Dascylos et quam Colophonii conlocavere Myrlea. duo sunt inde modici 100 sinus. alter Ciani nomine Cion amplectitur, Phrygiae haut longe iacentis opportunissimum emporium, alter Olbianos in promunturio fert Neptuni fanum, in gremio Astacon a Megarensibus conditam. dein priores terrae 101 iterum obiacent, exiturique in Pontum pelagi canalis angustior Europam ab Asia stadiis quinque disterminat,

---

1. mariandynei *A* 2. lampsa⟨cum⟩ *A* (*litteras in ras.* A^3) 4. lampsa⟨cum⟩ *A* (*litteras in ras.* A^3) 5. quas⟨nam⟩ *A* (*litteras in ras.* A^3) 12. inprudentibus A^1 imprudentibus A^2 13. plagaea *A* Placia *Barbarus* scydace *A* Scylace *Barbarus* 15. ryndaces *A* Ryndacos *Bursian* 16. emittit *A* emittitur *Bursian* 22. colophoni *A* mysrela *A* Myrlea *Barbarus* 23. sine *A* Ciani *Bursian* chion *A* Cion *Barbarus* 24. haut A^1 haud A^2 27. iacent *A* obiacent *Pintianus*

Thracius, ut dictum est, Bosphorus. ipsis in faucibus
oppidum, in ore templum est: oppidi nomen Calchedon,
auctor Archias Megarensium princeps, templi numen
102 Iuppiter, conditor est Iaso. hic iam sese ingens
Pontus aperit, nisi qua promunturia sunt, huc at-
que illuc longo rectoque limite extentus, sinuatus
cetera, sed quia contra minus quam ad laevam et
dextram abscessit, mollibusque fastigiis donec an-
gustos utrimque angulos faciat inflectitur, ad formam
scythici arcus maxime incurvos. brevis, atrox, nebu-
losus, raris stationibus, non molli neque harenoso
circumdatus litore, vicinus aquilonibus, et quia non
profundus est fluctuosus atque fervens, olim ex colen-
tium saevo admodum ingenio Axenus, post commercio
aliarum gentium mollitis aliquantum moribus dictus
103 Euxinus. in eo primum Mariandyni urbem habitant
ab Argivo, ut ferunt, Hercule datam. Heraclea
vocitatur, id famae fidem adicit. iuxta specus est
Acherusia ad manes, ut aiunt, pervius, atque inde
104 extractum Cerberum existimant. tum Tios oppidum,
Milesiorum quidem colonia, sed iam soli gentisque
Paphlagonum; quorum in litoribus paene mediis pro-
munturium est Carambis, citra Parthenius amnis, urbes
Sesamus et Cromnos et a Cytisoro Phrixi filio posita
Cytoros; tum Cinolis et Collyris et quae Paphlagoniam
105 finit Armene. Chalybes proximi clarissimas habent
Amison et Sinopen, cynici Diogenis patriam, amnium
Halyn et Thermodonta. secundum Halyn urbs est
Lycasto, at Thermodonta campus. in eo fuit Themis-

1. bosporus A^1 bosphorus A^2 4. conditore iaso *A* conditor est Jaso *Bursian* 9. utrique *A* utrimque *v* 10. incurvos *sic A* 11. harenoso A^1 arenoso A^2 13. adque A^1 atque A^2 16. mariandynaei *A* 19. inde unde *A* inde *v* 25. cythoros *A* tunc *A* tum *v* cynobus *A* Cinolis *Pintianus* 26. calybes *A* 29. at *sic A* thermodaonta A^1 thermodonta A^2 themiscurum A^1 themyscurum A^2

curum oppidum, fuere et Amazonum castra, ideo
Amazonium vocant. Tabereni Chalybas adtingunt, 106
quibus in lusu risuque summum bonum est. ultra
Mossyni turres ligneas subeunt, notis corpus omne
persignant, propatulo vescuntur, promisce concumbunt
et palam, reges suffragio deligunt, vinculisque et ar-
tissima custodia tenent, atque ubi culpam prave quid
inperando meruere, inedia diei totius adficiunt, ce-
terum asperi inculti pernoxii adpulsis. dein minus feri, 107
verum et hi inconditis moribus, Macrocephali, Bechiri,
Buxeri. rarae urbes: Cerasunta et Trapezos maxime in-
lustres. inde is locus est ubi finem ductus a Bosphoro 108
tractus accipit, atque inde se in sinu adversi litoris
flexus adtollens angustissimum Ponti facit angulum.
hic sunt Colchi, huc Phasis erumpit, hic eodem nomine
quo amnis est a Themistagora Milesio deductum oppi-
dum, hic Phrixi templum et lucus, fabula vetere pellis
aureae nobilis. hinc orti montes longo se iugo et 109
donec Riphaeis coniungantur exporrigunt; qui altera
parte in Euxinum et Maeotida et Tanain, altera in
Caspium pelagus obversi, Ceraunii dicuntur, idem ali-
ubi Taurici Moschi Amazonici Caspii Coraxici Cau-
casii, ut aliis aliisve adpositi gentibus ita aliis aliisque
dicti nominibus. at in primo flexu iam curvi litoris 110
oppidum est quod Graeci mercatores constituisse, et
quia cum caeca tempestate agerentur, ignaris qua
terra esset cycni vox notam dederat, Cycnum adpel-
lasse dicuntur. reliqua eius ferae incultaeque gentes

2. adtingunt A^1 attingunt A^2 3. ultra carambim *A* ultra *Vinetus* 9. adpulsis A^1 appulsis A^2 10. macrocefali *A* discheri *A* Bechiri *Vossius* 11. buxedi *A* Buxeri *Vadianus* aet A^1 et A^2 11. 12. inlustres A^1 illustres A^2 12. bosporo A^1 bosphoro A^2 14. adtollens A^1 attollens A^2 16. quod A^1 quo A^2 18. ⟨se⟩ A^2 22. caspi *A* 22. 23. caucasi *A* 23. adpositis A^1 appositis A^2 24. ad A^1 at A^2 alitoris A^1 litoris A^2 26. ignaris quae *A* ignaris qua *x* 27. 28. adpellasse A^1 appellasse A^2

vasto mari adsidentes tenent, Melanchlaena, Toretica, sex Colicae, Coraxici, Phthirophagi, Heniochi, Achaei,
111 Cercetici, et iam in confinio Maeotidis Sindones. in Heniochorum finibus Dioscorias a Castore et Polluce Pontum cum Iasone ingressis, Sindos in Sindonum ab
112 ipsis terrarum cultoribus condita est. obliqua tunc regio et in latum modice patens inter Pontum Paludemque ad Bosphorum excurrit; quam duobus alveis in lacum et in mare profluens Coracanda paene insulam reddit. quattuor urbes ibi sunt Hermonassa,
113 Cepoe, Phanagorea, et in ipso ore Cimmerium. hac ingressos lacus accipit longe lateque diffusus, qua terras tangit incurvo circumdatus litore, qua mari propior est, nisi ubi aperitur, quasi margine obductus,
114 citra magnitudinem prope Ponto similis. oram quae a Bosphoro ad Tanain usque deflectitur Maeotici incolunt, Thatae, Sirachi, Phicores et ostio fluminis proximi Ixamatae. apud eos easdem artes feminae quas viri exercent, adeo ut ne militia quidem vacent. viri pedibus merent sagittisque depugnant, illae equestre proelium ineunt nec ferro dimicant, sed quos laqueis intercepere trahendo conficiunt. nubunt tamen, verum ut nubiles habeantur non in aetate modus est; nisi quae hostem interemere virgines
115 manent. ipse Tanais ex Riphaeo monte deiectus adeo praeceps ruit, ut cum vicina flumina, tum Maeotis et Bophorus tum Ponti aliqua brumali rigore du-

1. adsidentes *A*[1] assidentes *A*[2] 1. 2. menanclea terrestrea sexsolicae coraxi cleptyrophagi *A* Melanchlaena, Toretica, sex Colicae, Coraxici, Phthirophagi *C. Mueller in Frg. H. G. V p. 180* 2. haeniochi *A* 4. eniochorum *A*[1] haeniochorum *A*[2] dioschorias *A* 8. bosporum *A*[1] bosphorum *A*[2]
10. 11. hermonos saccephoe *A* Hermonassa, Cepoe *Barbarus*
11. spanacorea *A* Phanagorea *scripsi* 14. proprior *A*[1] propior *A*[2] 16. bosporo *A*[1] bosphoro *A*[2] 17. thae taes erachi *A* Thatae, Sirachi *scripsi* 18. xamatae *A* Jxamatae *Holstenius*
25. manene *A*[1] manent *A*[2]

rentur, solus aestus hiememque iuxta ferens idem
semper et sui similis incitatusque decurrat. ripas eius 116
Sauromatae et ripis haerentia possident, una gens
aliquot populi et aliquot nomina. primi Maeotidae
Gynaecocratumenoe regna Amazonum, fecundos pabulo at alia steriles nudosque campos tenent. Budini
Gelonion urbem ligneam habitant. iuxta Thyssagetae
Turcaeque vastas silvas occupant aluntur que venando.
tum continuis rupibus late aspera et deserta regio ad 117
Aremphaeos usque permittitur. his iustissimi mores, nemora pro domibus, alimenta bacae, et feminis et maribus nuda sunt capita. sacri itaque habentur, adeoque ipsos nemo de tam feris gentibus violat, ut aliis quoque ad eos confugisse pro asylo sit. ultra surgit mons Riphaeus ultraque eum iacet ora quae spectat oceanum.

POMPONII MELAE DE CHOROGRAPHIA

Liber II.

Asiae in Nostrum mare Tanainque vergentis 1 / 1
quem dixi finis ac situs est, ac per eundem amnem in Maeotida remeantibus ad dexteram Europa est, modo sinistro latere innavigantium adposita. inde Riphaeis montibus proxuma, et huc enim pertinent, cadentes adsidue nives adeo invia efficiunt, ut ultra ne visum quidem intendentium admittant. deinde est regio ditis admodum soli, inhabitabilis tamen, quia grypi saevum et pertinax ferarum genus aurum terra penitus egestum mire amant mireque custodiunt, et

2. subsimilis *A* sui similis *x* 4. aliquod A^1 aliquot A^2 *(bis)* 5. Gyn//ecocratumenoe *A* 6. at alia *sic A* 14. quosque A^1 quoque A^2 21. europae *A* Europa est *v* 22. adposita A^1 apposita A^2 22. 23. in aeriphaeis *A* inde Riphaeis *scripsi* proxuma *sic A* 24. adsidue A^1 assidue A^2

2 sunt infesti attingentibus. hominum primi sunt Scythae, Scytharumque quis singuli oculi esse dicuntur Arimaspoe, ab eis Essedones usque ad Maeotida. huius flexum Buces amnis secat. Agathyrsi et Sauromatae ambiunt; quia pro sedibus plaustra habent dicti Amaxobioe. obliqua tunc ad Bosphorum plaga excurrens
3 Ponto ac Maeotide includitur. in Paludem vergentia Satarchae tenent, in Bosphorum Cimmerica oppida Murmecion, Panticapaeon, Theodosia, Hermisium, in Euxinum mare Taurici. super eos sinus portuosus et ideo Calos limen appellatus promunturiis duobus includitur. alterum Criu metopon vocant, Carambico quod in Asia diximus par et adversum, Parthenion alterum. oppidum adiacet Cherronesus, a Diana, si creditur, conditum, et nymphaeo specu quod in arce
4 eius nymphis sacratum est maxime inlustre. subit tum ripam mare, et donec quinque milium passuum spatio absit a Maeotide, refugientia usque subsequens litora, quam Satarchae et Taurici tenent paene insulam reddit. quod inter Paludem et sinum est Taphrae nominantur, sinus Carcinites. in eo urbs est Carcine, quam duo flumina Gerrhos et Ypacares uno ostio effluentia adtingunt, verum diversis fontibus et aliunde delapsi. nam Gerrhos inter Basilidas et Nomadas,
5 *Ypacares per Nomadas* evolvitur. silvae deinde sunt quas maximas hae terrae ferunt, et Panticapes qui Nomadas Georgosque disterminat. terra tum longe distenta tenui radice litori adnectitur, post spatiosa

---

3. arimampsae *A* Armaspoe *J. Gronovius* 7. includit *A* includitur *v* palude *A* 8. sarthagae *A* Satarchae *x* cimerrica *A* 10. tauricis *A* 14. cerrhone *A* Cherronesus *Barbarus*
16. ei//s *A* inlustres A^1 illustres A^2 19. quod *A* quam *scripsi* 20. thaterae *A* Taphrae *Barbarus* 23. adtingunt A^1 attingunt A^2 24. basitidas *A* Basilidas *x* 25. *verba* Ypacares per Nomadas *excepit Vossius* 28. *post* distenta *add. A* excedens *cum Pintiano delevi*

modice paulatim se ipsa fastigat, et quasi in mucronem longa colligens latera facie positi ensis adfecta est. Achilles infesta classe mare Ponticum ingressus ibi ludicro certamine celebrasse victoriam, et cum ab armis quies erat se ac suos cursu exercitavisse memoratur. ideo dicta est Dromos Achilleos. tum 6 Borysthenes gentem sui nominis adluit, inter Scythiae amnes amoenissimus, turbidis aliis liquidissimus defluit, placidior quam ceteri potarique pulcherrimus. alit laetissima pabula magnosque pisces quibus et optimus sapor et nulla ossa sunt. longę venit, ignotisque ortus e fontibus, quadraginta dierum iter alveo stringit, tantoque spatio navigabilis secundum Borysthenidam et Olbian, Graeca oppida, egreditur. Callippidas Hypanis includit. ex grandi palude oritur 7 quam matrem eius accolae appellant, et diu qualis natus est defluit. tandem non longe a mari ex parvo fonte cui Exampaeo cognomen est adeo amaras aquas accipit, ut ipse quoque iam sui dissimilis et non dulcis hinc defluat. Asiaces proximus inter Callippidas Asiacasque descendit. hos ab Histricis Tyra separat; surgit in Neuris, qua exit sui nominis oppidum adtingit. at ille qui Scythiae populos a sequentibus dirimit, 8 apertis in Germania fontibus, alio quam desinit nomine exoritur. nam per immania magnarum gentium diu Danuvius est, deinde aliter eum adpellantibus accolis fit Hister, acceptisque aliquot amnibus, ingens iam et eorum qui in Nostrum mare decidunt tantum Nilo minor, totidem quot ille ostiis, sed tribus tenuibus, reliquis navigabilibus effluit. ingenia cultusque gen- 9

---

2. adlecta A^1 allecta A^2 adfecta *Bursian* 7. adluit A^1 alluit A^2 8. turbidis/// A 10. laetissime A 15. gandi A 17. tantum A tandem x 18. exampheo A Exampaeo *J. Gronovius* 21. descaendit A pyra A Tyra v 22. adtingit A^1 attingit A^2 26. danubius A Danuvius *scripsi* adpellantibus A^1 appellantibus A^2 27. aliquot A^1 *corr.* 29. quot A^1 *corr.*

tium differunt. Essedones funera parentium laeti et victimis ac festo coitu familiarium celebrant. corpora ipsa laniata et caesis pecorum visceribus immixta epulando consumunt. capita ubi fabre expolivere, auro vincta pro poculis gerunt. haec sunt apud eos ipsos
10 pietatis ultima officia. Agathyrsi ora artusque pingunt, ut quique maioribus praestant, ita magis aut minus: ceterum isdem omnes notis et sic ut ablui nequeant. Satarchae auri argentique maximarum pestium ignari vice rerum commercia exercent, atque ob saeva hiemis admodum adsiduae, demersis in humum sedibus, specus aut suffossa habitant, totum bracati corpus, et
11 nisi qua vident etiam ora vestiti. Tauri Iphigeniae et Orestis adventu maxime memorati immanes sunt moribus, immanemque famam habent solere pro victimis advenas caedere. Basilidis ab Hercule et Echidna generis principia sunt, mores regii, arma tantum sagittae. vagi Nomades pecorum pabula secuntur, atque ut illa durant ita diu statam sedem agunt. colunt Georgi exercentque agros. Asiacae furari quid sit ignorant, ideoque nec sua custodiunt nec aliena con-
12 tingunt. interius habitantium ritus asperior, et incultior regio est. bella caedesque amant, mosque est bellantibus, cruorem eius quem primum interemerunt ipsis ex vulneribus ebibere. ut quisque plures interemerit ita aput eos habetur eximius; ceterum expertem esse caedis inter opprobria vel maximum. ne foedera quidem incruenta sunt; sauciant se qui paciscuntur, exemptumque sanguinem ubi permiscuere degustant.
13 id putant mansurae fidei pignus certissimum. inter

---

2. familiarum *A* familiarium *v* 7. praestat *A* 9. sarthae *A* Satarchae *Pintianus* 10. atque A^1 *corr.* 11. adsidue A^1 assidue A^2 16. basilidiis *A* Basilidis *v* 17. regi⟨i⟩ *A* (i *in ras.* A^2) 18. pecorum durant *A* pecorum *delevit Vossius* 24. cruore *A* 25. quisquis *A* quisque *x* 26. aput *sic A*

epulas quot quisque interfecerit laetissima et fre-
quentissima mentio, binisque poculis qui plurimos
rettulere perpotant. is inter iocantis honos praeci-
puus est. pocula ut Essedones parentium, ita inimi-
cissimorum capitibus expoliunt. apud Anthropophagos 14
ipsae etiam epulae visceribus humanis apparantur.
Geloni hostium cutibus equos seque velant, illos reli-
qui corporis, se capitum. Melanchlaenis atra vestis
et ex ea nomen, Neuris statum singulis tempus est,
quo si velint in lupos, iterumque in eos qui fuere
mutentur. Mars omnium deus; ei pro simulacris enses 15
et cinctoria dedicant, hominesque pro victumis feriunt.
terrae late patent, et ob excedentia ripas suas plerum-
que flumina nusquam non ad pabula fertiles, alicubi
usque eo steriles ad cetera, ut qui habitant lignorum
egentes ignes ossibus alant.

His Thracia proxima est, eaque a Pontici lateris 2 16
fronte usque in Illyrios penitus inmissa, qua latera
agit Histro pelagoque contingitur. regio nec caelo
laeta nec solo, et nisi qua mari propior est, infecunda,
frigida, eorumque quae seruntur maligne admodum
patiens, raro usquam pomiferam arborem, vitem fre-
quentius tolerat: sed nec eius quidem fructus maturat
ac mitigat, nisi ubi frigora obiectu frondium cul-
tores arcuere. viros benignius alit, non ad speciem
tamen, nam et illis asper atque indecens corpo-
rum habitus est, ceterum ad ferociam et numerum,
ut multi immitesque sunt maxime ferax. paucos 17
amnis qui in pelagus evadunt, verum celeberrimos
Hebrum et Neston *et* Strymona emittit. montes in-

---

1. quot A^1 *corr.* interfecerit referre *A* referre *delevi* 3. perpotant A^1 perpotat A^2 locantis *A* iocantis *scripsi* 4. pocula//// *A* 5. apud A^1 *corr.* 11. et *A* ei *v* 12. tinctoria *A* cinctoria *x* 17. ea quae *A* eaque *v* 20. proprior *A* 23. tolerant *A* 25. arguere *A* 30. hebrum et neston strymona *A* Hebrum et Neston et Strymona *v*

terior adtollit Haemon et Rhodopen et Orbelon, sacris
Liberi patris et coetu Maenadum, Orpheo primum
initiante, celebratos. e quis Haemos in tantum alti-
tudinis abit, ut Euxinum et Hadrian ex summo vertice
18 ostendat. una gens Thraces habitant, aliis aliisque
praediti et nominibus et moribus. quidam feri sunt et
paratissimi ad mortem, Getae utique. id varia opinio
perficit; alii redituras putant animas obeuntium, alii
etsi non redeant non extingui tamen, sed ad beatiora
transire, alii emori quidem, sed id melius esse quam
vivere. itaque lugentur apud quosdam puerperia nati-
que deflentur, funera contra festa sunt, et veluti sacra
19 cantu lusuque celebrantur. ne feminis quidem segnis
animus est. super mortuorum virorum corpora inter-
fici simulque sepeliri votum eximium habent, et quia
plures simul singulis nuptae sunt, cuius id sit decus
apud iudicaturos magno certamine adfectant. moribus
datur estque maxime laetum, cum in hoc contenditur
20 vincere. maerent aliae vocibus, et cum acerbissimis
planctibus efferunt. at quibus consolari eas animus
est, arma opesque ad rogos deferunt, paratique, ut
dictitant, cum fato iacentis, si detur in manus, vel
pacisci vel decernere, ubi nec pugnae nec pecuniae
21 locus sit, *** manentque dominas proci. nupturae
virgines non a parentibus viris traduntur, sed publice
aut locantur ducendae aut veneunt. utrum fiat ex specie
et moribus causa est. probae formosaeque in pretio
sunt, ceteras qui habeant mercede quaeruntur. vini
usus quibusdam ignotus est: epulantibus tamen ubi

---

1. adtollit A^1 attollit A^2 haemona *A* Haemon *Barbarus* rhodopem *A* Rhodopen *v* 2. orpheo *A* 8. perficit A^1 *corr.* 16. nuptae A^1 *corr.* 19. alii *A* aliae *v* 20. eos *A* eas *v* 22. inmanis *A* in manus *v* 24. *ante* manentque *lacunam statui* dominos *A* dominas *v* nupturae A^1 *corr.* 28. viri *A* vini *v*

super ignes quos circumsident quaedam semina ingesta
sunt, similis ebrietati hilaritas ex nidore contingit.
in litoribus Histro est proxima Histropolis, deinde 22
Milesiis deducta Callatis, tum Tomoe et portus Caria
et Tiristis promunturium, quod praetervectos alter
Ponti angulus accipit, adversus Phasiaco et nisi am-
plior foret similis. fuit hic Bizone, motu terrae inter-
cidit. est portus Crunos, urbes Dionysopolis, Odessos,
Messembria, Anchialos, et intimo in sinu, atque ubi
Pontus alterum sui flexum angulo finit, magna Apol-
lonia. recta dehinc ora, nisi quod media ferme in 23
promunturium quod Thynian vocant exit, et in-
curvis contra se litoribus obtenditur, urbesque sus-
tinet Halmydeson et Philias et Phinopolim. hactenus
Pontus. deinde est Bosphorus et Propontis, in Bos- 24
phoro Byzantion, in Propontide Selymbria, Perinthos,
Bytinis; amnesque qui interfluunt Erginos et Atyras.
tum Rhesso regnata quondam pars Thraciae, et Bi-
santhe Samiorum, et ingens aliquando Cypsela. post
locus quem Grai Macron tichos adpellant, et in radi-
cem magnae paene insulae sedens Lysimachia. terra 25
quae sequitur nusquam lata atque hic artissima
inter Hellespontum Aegaeumque procurrit. angustias
Isthmon, frontem eius Mastusiam, totam Cherso-
nessum adpellant ob multa memorabilem. est in ea 26
flumen Aegos, naufragio classis Atticae insigne; est
et Abydo obiacens Sestos, Leandri amore pernobile;

---

1. circumsident A^1 *corr.* 4. mallesis *A* Milesiis *scripsi* tu *A* tum *v* 5. pristis *A* Tiristis *Vossius* 8. dionysiopolis *A* Dionysopolis *v* obdessos *A* 10. 11. apollophania *A* Apollonia *Barbarus* 12. thymnian *A* Thynian *scripsi* 13. obtenditur A^1 optenditur A^2 14. helmydeson *A* phylas *A* Philias *Bursian* 18. 19. bisaltae *A* Bisanthe *Barbarus* 19. gypsela *A* Cypsela *Pintianus* 20. macrontihos *A* (ntihos A^3 *in spatio vacuo*) Macron tichos *Barbarus* 20. 21. radicem *sic A* 21. peninsulae *A* 23. aegeumque *A* 25. memorabile *A* memora bilem *Pintianus* 27. *post* obiacens *add.* et A^3

est et regio in qua Persarum exercitus divisas spatio
pelagoque terras ausus pontibus iungere, mirum atque
ingens facinus, ex Asia in Graeciam pedes et non
navigata maria transgressus est; sunt Protesilai ossa
consecrata delubro; est et portus Coelos, Atheniensibus
et Lacedaemoniis navali acie decernentibus Laconicae
classis signatus excidio; est Cynos sema, tumulus
Hecubae, sive ex figura canis in quam conversa tra-
ditur, sive ex fortuna in quam deciderat, humili no-
mine accepto; est Madytos, est Eleus quae finit Helles-
27 pontum. Aegaeum statim pelagus vaste longum litus
inpellit, summotasque terras hinc ad promunturium
quod Sunium vocatur magno ambitu mollique circum-
agit. eius tractum legentibus praevectisque Mas-
tusiam sinus intrandus est qui alterum Chersonensi
latus adluens iugo facie vallis includitur, et ex fluvio
quem accipit Melas dictus duas urbes amplectitur,
Alopeconensum et in altero Isthmi litore sitam Car-
28 diam. eximia est Aenos ab Aenea profugo condita.
circa Hebrum Cicones, trans eundem Doriscos, ubi
Xerxen copias suas quia numero non poterat spatio
mensum ferunt. dein promunturium Serrhion, et
quo canentem Orphea secuta narrantur etiam nemora
Zone. tum Sthenos fluvius, et ripis eius adiacens
29 Maronia. regio ulterior Diomeden tulit, inmanibus
equis mandendos solitum obiectare advenas et iisdem
ab Hercule obiectum. Turris quam Diomedis vocant

---

1. quam *A* qua *x* 4. prothesilai *A* 5. scaeolos *A* Coelos *Barbarus* 6. lacaedemoniis *A* 7. cynosaema *A* 10. macydos *A* Madytos *x* 11. egaeum *A* 13. 14. circumagit// *A* (*fuit* ur) 14. 15. massusiano *A* Mastusiam *Barbarus* 15. chersonense *A* Chersonensi *Bursian* 16. abluens *A* adluens *x* phacię *A* facie *v* 18. alopoconensum *A* Alopeconensum *Bursian* isthim *A* litoris *A* litore *editio a. 1499 Venetiis impressa*

20. haebrum *A* 21. xersen *A* Xerxen *Tzschucke* 22. seriphion *A* Serrhion *Bursian* orphaea *A* 25. inmanibus *A*[1] immanibus *A*[2]

signum fabulae remanet, et urbs quam soror eius suo
nomine nominavit Abdere; sed ea magis id memoran-
dum habet, quod Democritum physicum tulit, quam
quod ita condita est. ultra Nestos fluit, interque eum 30
et Strymona urbes sunt Philippi, Apollonia, Amphi-
polis; inter Strymona et Athon Turris Calarnaea et
portus Capru limen, urbs Acanthos et Echinia; inter
Athon et Pallenen Cleona et Olynthos. Strymon,
sicut diximus, amnis est longeque ortus et tenuis.
alienis subinde aquis fit amplior, et ubi non longe a
mari lacum fecit, maiore quam venerat alveo erumpit.
Atho mons adeo altus est, ut credatur altius etiam 31
quam unde imbres cadunt surgere. capit opinio fidem,
quia de aris quas in vertice sustinet non abluitur cinis,
sed quo relinquitur aggere manet. ceterum non pro-
munturio ut alii, verum totus et toto longoque dorso
procedit in pelagus. qua continenti adhaeret a Xerxe 32
in Graios tendente perfossus transnavigatusque est.
ima eius tenent parvae Pelasgorum coloniae. in
summo fuit oppidum Acrothoon, in quo, ut ferunt,
dimidio longior quam in aliis terris aetas habitantium
erat. Pallene soli tam patentis, ut quinque urbium 33
sedes sit atque ager, tota in altum abit, angusta satis
unde incipit. ibi est Potidaea, at ubi laxius patet
Mende Scioneque referendae, illa ab Eretriis, haec ab
Achivis capto Ilio remeantibus posita.

Tum Macedonum populi aliquot urbes habitant, 3 34

---

5. philippia *A* Philippi *x* 6. calamea *A* Calarnaea *Barbarus* 8. olinthos *A* sthrymon *A* 16. ē (*i. e.* est) *A* et *Tzschucke* longeque *A* longoque *x* 17. xerase A^1 xerse A^2 18. et *A* est *v* *post* transnavigatusque est *add.* *A* athus freto navigabili pervius *removi haec verba* 20. acro ⟨ahon⟩ *A* (*litteras in ras.* A^3) Acrothoon *Bursian* 23. atque A^1 *corr.* 24. pontidea *A* Potidaea *v* laxius A^1 *corr.* cioneque *A* Scioneque *Barbarus* 25. eretris *A* 27. machedonum *A* quot A^1 *corr.* aliquot *Ciacconius*

quarum Pelle est et maxima *et* inlustris. alumni efficiunt, Philippus Graeciae domitor, Alexander etiam Asiae. in litore flexus Megybernaeus, inter promunturia Derim et Canastraeum et portum qui Cophos dicitur urbes Toronen et Myscellam atque unde ipsi nomen est Megybernam incingit. Canastraeo promunturio Sane
35 proxima est, Megybernaeus autem in medio, qua terra dat gremium, modice in litora ingreditur. ceterum longis et in altum inmissis lateribus ingens inde Thermaicus sinus est. in eum Axius per Macedonas, et iam per Thessalos Peneus excurrit. ante Axium Thessalonice est, inter utrumque Cassandria, Cydna, Aloros, Itharis. a Peneo ad Sepiada Corynthya, Meliboea, Castanaea pares ad famam nisi quod Philoctetes
36 alumnus Meliboean inluminat. terrae interiores claris locorum nominibus insignes paene nihil ignobile ferunt. hinc non longe est Olympus, hic Pelion hic Ossa, montes gigantum fabula belloque memorati; hic Musarum parens domusque Pieria; hic novissime calcatum Graio Herculi solum saltus Oetaeus; hic sacro nemore
37 nobilia Tempe; hic Libethra carminum fontes. tum iam vaste et multum prominens Graecia, et dum Myrtoum pelagus adtingat ab septentrione in meridiem vecta, qua sol oritur Aegaeis, qua occidit Ioniis fluctibus obiacet. ac proximo spatiosa et Hellas no-

---

1. pelles *A* Pelle est *scripsi* et *ante* inlustris *add.* *x* 3. maegybernaeus *A* 3. 4. dirimet *A* Derim et *scripsi* 4. panastreum *A* Canastraeum *Pintianus* chopos *A* Cophos *Bursian* 5. toronem *A* 6. canastreo *A* sena *A* Sane *H. Stephanus* 7. megybernae⟨usa//⟩ *A* (*litteras in ras. add.* A^5) Megybernaeus autem *v* 9. 10. inter maria *A* inde Thermaicus *Vossius* 11. penitus *A* Peneus *Barbarus* 12. thessalonices *A* cynda *A* Cydna *Barbarus* 13. peno *A* Peneo *v* sepida *A* Sepiada *x* 14. castanias *A* Castanaea *Vinetus* filoctetes *A* 15. moeliboean *A* inluminat A^1 illuminat A^2 17. olymphus A^1 olympus A^2 20. grato *A* Graio *Barbarus* oetus *A* 25. obiacet *add.* *A* *ante* *om.* *x*

mine grandi fronte procedit, mox mari utroque et
Ionio magis latera eius intrante, donec quattuor milia
passuum pateat, media ferme prope inciditur. deinde 38
rursum terris huc se et illuc, verum in Ionium mare
magis expandentibus progressisque in altum, non tam
lata quam coeperat, ingens tamen iterum et quasi
paene insula extenditur, vocaturque Peloponnesos, ob
sinus et promunturia, quis ut fibris litora eius incisa
sunt, simul quod tenui tramite in latus effunditur,
platani folio simillima. a Macedonia prima est Thes- 39
salia, deinde Magnesia, Phthiotis, Doris, Locris,
Phocis, Boeotis, Atthis, Megaris, sed omnium Atthis
clarissima; in Peloponneso Argolis, Laconice, Mes-
senia, Achaia, Elis, Arcadia; ultra Aetolia, Acarnania
et Epiros usque in Hadrian. de locis atque urbibus 40
quae mare non adluit haec maxime memoranda sunt:
in Thessalia nunc Larissa aliquando Iolcos, in Mag-
nesia Antronia, in Phthiotide Phthia, in Locride
Cynos et Calliaros, in Phocide Delphi et mons Par-
nassos et Apollinis fanum atque oraculum, in Boeotia
Thebae et Cithaeron fabulis carminibusque celebratus;
in Atthide Eleusin Cereri consecrata, et clariores 41
quam ut indicari egeant Athenae, in Megaride unde
regioni nomen est Megara, ut in Argolide Argos et
Mycenae et templum Iunonis vetustate et religione
percelebre, in Laconide Therapnae, Lacedaemon, Amy-
clae, mons Taygetus, in Messenia Messene et Methone;
in Achaia atque Elide quondam Pisae Oenomai, Elis 42

---

4. vero *A* verum *v* 7. peloponnesos A^1 *corr.* 10. in macedonia *A* a Macedonia *Pintianus* 11. aphthiotis A^1 phthiotis A^2 14. achaea *A* Achaia *v* aeotolia A^1 aetolia A^2 15. adrian *A* Hadrian *scripsi* 17. clarissa A^1 larissa A^2 18. pthiotide pthia *A* 20. atque A^1 *corr.* 21. cithaeron A^1 *corr.* 22. attide *A* Atthide *x* 23. megarida *A* Megaride *x* 24. argolida A^1 *corr.* Argolide *v* 27. messania *A* Messenia *v*

etiam num, delubrumque Olympii Iovis, certamine gymnico et singulari sanctitate, ipso quidem tamen simulacro quod Phidiae opus est maxime nobile.
43 Arcadiam Peloponnesiacae gentes undique incingunt. in ea sunt urbes Psophis, Tegea, Orchomenos, montes Pholoë, Cyllenius, Parthenius, Maenalus, flumina Erymanthus et Ladon, in Aetolia Naupactos, in Acarnania Stratos oppida, in Epiro Dodonaei Iovis templum, et fons ideo sacer, quod cum sit frigidus et inmersas faces sicut ceteri extinguat, ubi sine igne
44 procul admoventur adcendit. at cum litora leguntur a promunturio Sepiade per Demetrion et Halon et Pteleon et Echinon ad Pagasaeum sinum cursus est. ille urbem Pagasan amplexus amnem Sperchion accipit, et quia Minyae Colchida petentes inde Argo
45 navem solvere memoratur. ab eo ad Sunium tendentibus illa praenaviganda: Maliacus et Opuntius grandes sinus, et in his caesorum etiam Laconum tropaea Thermopylae, Opoës, Scarpha, Cnemides, Alope, Anthedon, Larumnae, Aulis, Agamemnoniae Graiorumque classis in Troiam coniurantium statio, Marathon magnarum multarumque virtutium testis iam inde a
46 Theseo, Persica maxime clade pernotus; Rhamnus parva, inlustris tamen, quod in ea fanum est Amphiarai et Phidiaca Nemesis; Thoricos et Brauronia olim urbes iam tantum nomina. Sunium promunturium est, finitque id litus Hellados quod spectat

---

1. certamine A^1 *corr.* 5. tenia *A* Tegea *Pintianus* 6. cyllenus *A* Cyllenius *v* 7. naupacto *A* 10. inmersas A^1 immersas A^2 11. adcendit A^1 accendit A^2 12. a *ante* promunturio *add.* A^2 demetrian *A* Demetrion *Vossius* balon *A* Halon *x* 15. cholcida *A* 16. memorantur *A* memoratur *v* 17. malliacus *A* 18. tropea *A* 19. thermophylae *A* oroes *A* Opoes *Barbarus* carpha *A* Scarpha *Vossius* 19. 20. antedon *A* 22. virtutium *sic A* 23. thesaeo *A* thamnis *A* Rhamnus *Barbarus* 24. inlustris A^1 illustris A^2 25. phoricos *A* Thoricos *Barbarus* bauronia *A* Brauronia *Vossius*

orientem. inde ad meridiem terra convertitur us- 47
que ad Megaram ut modo latere ita nunc fronte
pelago adiacens. ibi est Piraeus Atheniensium portus,
Scironia saxa saevo quondam Scironis hospitio etiam
nunc infamia. Megarensium tractus Isthmon adtingit; 48
de illo cognomen est, quia quattuor milium spatio
Aegaeum mare ab Ionio submovens angusto tramite
Helladi Peloponneson adnectit. in eo est oppidum
Cenchreae, fanum Neptuni, ludi quos Isthmicos vo-
cant celebres, Corinthos olim clara opibus, post
clade notior, nunc Romana colonia, ex summa arce
quam Acrocorinthon adpellant maria utraque contuens.
Peloponnensi oram, sicut diximus, sinus et pro- 49
munturia lacerant, ab oriente Bucephalos et Cherso-
nessus et Scyllaeon, ad meridiem Malea, Taenaros,
Acritas, Ichthys, ad vesperum Chelonates et Araxos.
habitant ab Isthmo ad Scyllaeon Epidaurii, Aesculapi
templo incluti, et Troezenii, fide societatis Atticae in-
lustres. portus Saronicus et Schoenitas et Pogonus, 50
oppida autem Epidaurus et Troezene et Hermiona his
litoribus adposita sunt. inter Scyllaeon et Malean
sinus Argolicus dicitur, inter Malean et Taenaron La-
conicus, inter Taenaron et Acritan *Asinaeus, inter
Acritan* et Ichthyn Cyparissius. in Argolico sunt 51
noti amnes Erasinus atque Inachus et notum oppi-
dum Lerne, in Laconico Gythium et Eurotas, in ipso

---

2. *post* Megaram *add.* atticae *A delevi* 5. ist//mon *A* (*fuit* h) 7. aegeum *A* 8. peloponeson *A*[1] peloponneson *A*[2] 9. isthmicos *A*[1] *corr.* 10. corinthos *A*[1] corynthos *A*[2] 12. acrocorynthon *A* adpellant *A*[1] appellant *A*[2] 15. malaea *A* 16. icthys *A* et taraxos *A* et Araxos *x* 17. istmo *A* scylleon *A* epidauri *A* 18. 19. inlustres *A*[1] illustres *A*[2] 19. sardonicus *A* Saronicus *v* et etscoenitas *A* et Schoenitas *x* pagonus *A* Pogonus *Pintianus* 21. adposita *A*[1] apposita *A*[2] malaean *A* 22. sinus—Malean *om. A add. v* 23. Asinaeus, inter Acritan *om. A add. x* 24. icthy *A* ichthyn *x* 25. atque *A*[1] *corr.* 26. cynthius *A* Gythium *Pintianus*

Taenaro Neptuni templum et specus, illi quem in
Ponto Acherusium diximus facie et fabula similis,
in Asinaeo flumen Pamisum, in Cyparissio Alpheus.
nomen dedit urbs in litore sita, huic Cyparissos, illi
52 Asine. Messenii Pyliique terras colunt et ipsa pelago
Pylos adiacet. Cyllene, Callipolis, Patrae oram illam
tenent in quam Chelonates et Araxos excurrunt, sed
Cyllene quod Mercurium ibi natum arbitrantur insignis. Rhion deinde, maris id nomen est, anguste
et velut freto latus orae sequentis incidens inter Aetolos
53 et Peloponnesiacos usque ad Isthmon inrumpit. in eo
ad septentriones spectare litora incipiunt. in his est
Aegion et Aegira et Olyros et Sicyon, at in adversis
Pagae, Creusis, Anticyra, Oeanthia, Cirrha et notior
aliquanto nomine Calydon et Evenos extra Rhion. in
Acarnania maxime clara sunt oppidum Leucas, flumen
54 Achelous. in Epiro nihil Ambracio sinu nobilius est.
facit sinus qui angustis faucibus et quae minus mille
passibus pateant grande pelagus admittit, faciunt urbes
quae adsident: Actium, Argi Amphilochii, Ambracia,
Aeacidarum regia Pyrrhique. Butroton ultra est,
deinde Ceraunii montes, ab his flexus est in Hadrian.
55 hoc mare magno recessu litorum acceptum et vaste
quidem in latitudinem patens, qua penetrat tamen
vastius, Illyricis usque Tergestum, cetera Gallicis
Italicisque gentibus cingitur. Partheni et Dasaretae

3. panypsum *A* Pamisum *Vossius* 4. cyparisso *A* Cyparissos *scripsi* 5. messeni *A* 6. patriae *A* Patrae *v* 9. phion *A* Rhion *x* 10. sequenti *A* sequentis *Vossius* 11. inrumpit A^1 irrumpit A^2 13. scion *A* Sicyon *v* 14. chirra *A* 15. chalydon *A* 17. s⟨inu⟩ (inu *add.* A^3) *A* 18. angusti⟨s⟩ *A* (s *in ras. 2 litt. add.* A^3) 20. adsidunt *A* adsident *Bursian* amphilochis *A* Amphilochii *Vadianus* ambrachia *A* 21. regna *A* regia *Pintianus* 22. ceranni// *A* flexibus *A* flexus est *Bursian* 23. magnum *A* magno *v* 25. tergrestum *A* 26. italisque *A* Italicisque *v* parthenii *A* Partheni *Pintianus*

prima eius tenent, sequentia Taulantii, Encheleae,
Phaeaces. dein sunt quos proprie Illyrios vocant, 56
tum Piraei et Liburni et Histria. urbium prima est
Oricum, secunda Dyrrachium, Epidamnos ante erat,
Romani nomen mutavere, quia velut in damnum ituris
omen id visum est. ultra sunt Apollonia, Salona, 57
Iader, Narona, Tragurium, sinus Polaticus et Pola,
quondam a Colchis ut ferunt habitata, in quantum
res transeunt! nunc Romana colonia. amnes autem
Aeas et Nar et Danuvius qui iam dictus est Hister:
sed Aeas secundum Apolloniam, Nar inter Piraeos et
Liburnos, per Histros Hister emittitur. Tergeste in-
tumo in sinu Hadriae situm finit Illyricum.

De Italia magis quia ordo exigit quam quia 4
monstrari eget pauca dicentur: nota sunt omnia. ab 58
Alpibus incipit in altum excedere, atque ut procedit
se media perpetuo iugo Appennini montis adtollens,
inter Hadriaticum et Tuscum sive, ut aliter eadem
adpellantur, inter Superum mare et Inferum excurrit
diu solida. verum ubi longe abit in duo cornua
finditur, respicitque altero Siculum pelagus, altero
Ionium: tota angusta et alicubi multo quam unde
coepit angustior. interiora eius aliae aliaeque gentes, 59
sinistram partem Carni, et Veneti colunt Togatam
Galliam; tum Italici populi Picentes, Frentani, Dauni,
Apuli, Calabri, Sallentini. ad dextram sunt sub
Alpibus Ligures, sub Appennino Etruria; post La-
tium, Volsci, Campania et super Lucaniam Bruttii.
urbium quae procul a mari habitantur opulentissimae 60
sunt ad sinistram Patavium Antenoris, Mutina et

1. paulanthi *A* Taulantii *x* encele *A* Encheleae *Olivarius* 4. orycum *A* 6. salonia *A* Salona *x* 7. tracurium *A* 10. eas *A* Aeas *v* 11. eas *A* apollineam *A* 12. 13. intumo *sic A* 14. exegit *A* 17. adtollens A^1 attollens A^2 19. adpellantur A^1 appellantur A^2 24. cauni *A* Carni *Barbarus* 27. adpennino A^1 appennino A^2 28. brutti

Bononia, Romanorum coloniae, ad dextram Capua a
Tuscis, et Roma quondam a pastoribus condita, nunc
61 si pro materia dicatur alterum opus. at in oris
proxima est a Tergeste Concordia. interfluit Timavus
novem capitibus exsurgens, uno ostio emissus; dein
Natiso non longe a mari ditem adtingit Aquileiam.
62 ultra est Altinum. superiora late occupat litora Padus.
namque ab imis radicibus Vesuli montis exortus parvis
se primum e fontibus colligit, et aliquatenus exilis ac
macer; mox aliis amnibus adeo augescit atque alitur,
ut se per septem ad postremum ostia effundat. unum
63 de eis magnum Padum adpellant. inde tam citus pro-
silit, ut discussis fluctibus diu qualem emisit undam
agat, suumque etiam in mari alveum servet, donec
eum ex adverso litore Histriae eodem impetu profluens
Hister amnis excipiat. hac re per ea loca navigan-
tibus, qua utrimque amnes eunt, inter marinas aquas
64 dulcium haustus est. a Pado ad Anconam transitur
Ravenna, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia, flu-
men Metaurus atque Aesis. et illa in angusto illorum
duorum promunturiorum ex diverso coëuntium inflexi
cubiti imagine sedens, et ideo a Grais dicta Ancona,
inter Gallicas Italicasque gentes quasi terminus inter-
65 est. haec enim praegressos Piceni litora excipiunt:
in quibus Numana, Potentia, Cluana, Cupra urbes,
castella autem Firmum, Hadria, Truentinum; id et
fluvio qui praeterit nomen est. ab eo Frentani mari-
tima habent, Aterni fluminis ostia, urbes Bucam et

---

1. bonia *A* Bononia *x* 2. quondam pastoribus *A* quondam a pastoribus *v* 3. oriis *A* 6. atiso *A* Natiso *v* adtingit A^1 attingit A^2 7. superita *A* superiora *x* 8. vesuvii *A* vesuli *x* 12. adpellant A^1 appellant A^2 19. fenestris *A* Fanestris *x* 25. humana *A* Numana *Vadianus* clyerna *A* Cluana *Cluverius* cypra *A* Cupra *Barbarus* 26. firmum A^1 firmium A^2 id ei *A* id et *Vossius* 27. frentra villa *A* Frentani *Bursian* 28. aeterni *A* Aterni *v* bucara *A* Bucam *Vinetus*

Histonium; Dauni autem Trifernum amnem, Cliterniam,
Larinum, Teanum oppida, montemque Garganum. sinus 66
est continuo Apulo litore incinctus nomine Urias, modicus spatio pleraque asper accessu, extra Sipontum
aut ut Grai dixere Sipuntem, et flumen quod Canusium adtingens Aufidum adpellant, post Barium et Gnatia et Ennio cive nobiles Rudiae, et iam in Calabria Brundisium, Valetium, Lupiae, Hydrus mons, tum Sallentini campi et Sallentina litora et urbs Graia
Callipolis. hucusque Hadria, hucusque Italiae latus 67
alterum pertinet. frons eius in duo quidem se cornua, sicut supra diximus, scindit: ceterum mare quod inter utraque admisit tenuibus promunturiis semel iterumque distinguens non uno margine circumit, nec
diffusum patensque sed per sinus recipit. primus 68
Tarentinus dicitur inter promunturia Sallentinum et Lacinium, in eoque sunt Tarentus, Metapontum, Heraclea, Croto, Thurium: secundus Scyllaceus inter promunturia Lacinium et Zephyrium, in quo est Petelia, Carcinus, Scyllaceum, Mystiae: tertius inter Zephyrium et Bruttium Consentiam, Cauloniam, Locrosque circumdat. in Bruttio sunt Columna Rhegia,
Rhegium, Scylla, Taurianum et Metaurum. hinc in 69
Tuscum mare flexus est et eiusdem terrae latus alterum, Maticana, Hipponium Vibove, Temesa, Clampetia, Blanda, Buxentum, Velia, Palinurus olim Phrygii gubernatoris nunc loci nomen, Paestanus sinus,

1. istonium *A* Histonium *x* claterniam *A* Cliterniam *v* 2. lacrinum *A* Larinum *x* 4. siponium *A* Sipontum *x* 5. sipyllum *A* Sipuntem *scripsi* 8. lupae *A* Lupiae *v* 17. lacinsum *A* 18. croto// *A* scyllacaeus *A* Scyllaceus *v* 20. scyllacaeum *A* 21. paulo iam *A* Cauloniam *Barbarus*

23. taurinum *A* Taurianum *Barbarus* 25. ionium *A* Hipponium *Pintianus* vibon etemis aclampetia *A* Vibove, Temsa, Clampetia *Bursian* (Temesa *scripsi*) 26. blunda A^1 ablunda A^2 Blanda *x* buxentium A^1 *corr.* Buxentum *Barbarus*

27. prestanus *A* Paestanus *v*

Paestum oppidum, Silerus amnis, Picentia, Petrae quas
Sirenes habitarunt, Minervae promunturium, omnia
70 Lucaniae loca; sinus Puteolanus, Syrrentum, Hercu-
laneum, Vesuvii montis adspectus, Pompei, Neapolis,
Puteoli, lacus Lucrinus et Avernus, Baiae, Misenum,
id nunc loci aliquando Phrygii militis nomen, Cumae,
Liternum, Volturnus amnis, Volturnum oppidum, amoe-
71 na Campaniae litora; Sinoessa, Liris, Minturnae,
Formiae, Fundi, Tarracina, Circes domus aliquando
Circeia, Antium, Aphrodisium, Ardea, Laurentum, Ostia
72 citra Tiberim in hoc latere sunt. ultra Pyrgi, Minio,
Castrum novum, Graviscae, Cosa, Telamon, Populonia,
Cecina, Pisae, Etrusca et loca et flumina; deinde Luna
Ligurum et Tigulia et Genua et Sabatia et Albingau-
num; tum Paulo et Varum flumina utraque ab Alpibus
delapsa, sed Varum quia Italiam finit aliquanto notius.
73 Alpes ipsae ab his litoribus longe lateque diffusae,
primo ad septentrionem magno gradu excurrunt, deinde
ubi Germaniam adtigerunt, verso inpetu in orientem
abeunt, diremptisque populis inmanibus, usque in
Thraciam penetrant.

5
74 Gallia Lemanno lacu et Cebennicis montibus in
duo latera divisa, atque altero Tuscum pelagus ad-
tingens altero oceanum, hic a Varo illic a Rheno ad
Pyrenaeum usque permittitur. pars Nostro mari ad-
posita (fuit aliquando Bracata nunc Narbonensis) est
magis culta et magis consita ideoque etiam laetior.
75 urbium quas habet opulentissimae sunt Vasio Vocon-

1. prestum *A* Paestum *v* 3. 4. herculanacum *A* Herculaneum *v* 4. adspectus A^1 aspectus A^2 5. et avernus *A* (*litteras* et aver *add.* A^2 *in spatio vacuo*) 9. formia A^1 formiae A^3 fundit *A* Fundi *v* 10. arodisium A^1 afrodisium A^2 11. anio *A* Minio *Cluverius* 12. grabuscae *A* Graviscae *Barbarus* 13. nomina *A* flumina *Cluverius* 14. ligulia *A* Tigulia *x* 14. 15. albincaunum *A* 19. adtigerunt A^1 attigerunt A^2 25. pyreneum *A* 28. vasco *A* Vasio *Barbarus*

tiorum, Vienna Allobrogum, Avennio Cavarum, Are-
comicorum Nemausus, Tolosa Tectosagum, Secunda-
norum Arausio, Sextanorum Arelate, Septimanorum
Beterrae. sed antestat omnis Atacinorum Decimano-
rumque colonia, unde olim his terris auxilium fuit,
nunc et nomen et decus est Martius Narbo. in lito- 76
ribus aliquot sunt cum aliquis nominibus loca: ceterum
rarae urbes quia rari portus, et omnis plaga austro
atque africo exposita est. Nicaea tangit Alpes, tangit
oppidum Deciatum, tangit Antipolis. deinde est Forum 77
Iuli, Octavanorum colonia, tum post Athenopolim et
Olbiam et Tauroin et Citharisten est Lacydon Massi-
liensium portus, et in eo ipsa Massilia. haec a Phocaeis
oriunda et olim inter asperas posita, nunc ut pacatis
ita dissimillimis tamen vicina gentibus, mirum quam
facile et tunc sedem alienam ceperit et adhuc morem
suum teneat. inter eum et Rhodanum Maritima Avati- 78
corum stagno adsidet, Fossa Mariana partem eius amnis
navigabili alveo effundit. alioqui litus ignobile est, la-
pideum ut vocant, in quo Herculem contra Alebiona
et Dercynon Neptuni liberos dimicantem cum tela
defecissent ab invocato Iove adiutum imbre lapidum
ferunt. credas pluvisse, adeo multi passim et late
iacent. Rhodanus non longe ab Histri Rhenique fon- 79
tibus surgit: dein Lemanno lacu acceptus tenet im-
petum, seque per medium integer agens quantus venit
egreditur, et inde contra occidentem ablatus ali-
quandiu Gallias dirimit, post cursu in meridiem ab-
ducto hac intrat, accessuque aliorum amnium iam

3. sectanorum *A* Sextanorum *x* 4. onis A^1 onnis A^2 omnis *Bursian* 11. octav//anorum *A* (*fuit* i) 12. laurion *A* Tauroin *Kappius* et lacydon *A* est Lacydon *v* 18. adsidet A^1 assidet A^2 19. navigabilis *A* alioquin A^1 alioqui A^2 19. 20. lapideus *A* 20. 21. albiona et bergyon *A* Alebiona et Dercynon *Bursian* 23. pluvisse *sic A* 24. histria archenique *A* 25. lemanne *A* 27. contra in *A* contra *x* 27. 28. aliquandiu A^1 *corr.*

grandis et subinde grandior inter Volcas et Cavaras
80 emittitur. ultra sunt stagna Volcarum, Ledum flumen,
castellum Latara, Mesua collis incinctus mari paene
undique, ac nisi quod angusto aggere continenti ad-
nectitur insula. tum ex Cebennis demissus Arauris
81 iuxta Agathan, secundum Beterras Orbis fluit. Atax ex
Pyrenaeo monte degressus, qua sui fontis aquis venit,
exiguus vadusque est, et iam ingentis alioqui alvei
tenens nisi ubi Narbonem adtingit nusquam navi-
gabilis, sed cum hibernis intumuit imbribus usque eo
solitus insurgere ut se ipse non capiat. lacus accipit
eum Rubraesus nomine spatiosus admodum, sed qua
82 mare admittit tenuis aditu. ultra est Leucata litoris
nomen et Salsulae fons, non dulcibus aquis defluens
sed salsioribus etiam quam marinae sunt; iuxta campus
minuta harundine gracilique perviridis, ceterum stagno
subeunte suspensus. id manifestat media pars eius
quae abscissa proximis velut insula natat, pellique se
83 atque adtrahi patitur. quin et ex his quae ad imum
perfossa sunt suffusum mare ostenditur. unde Grais
nostrisque etiam auctoribus, verine ignorantia an
prudentibus etiam mendacii lubidine visum est tra-
dere posteris, in ea regione piscem e terra penitus
erui, quod ubi ex alto hucusque penetravit per ea
84 foramina ictu captantium interfectus extrahitur. inde
est ora Sordonum et parva flumina Telis et Ticis,
ubi adcrevere persaeva, colonia Ruscino, vicus Eli-
berrae, magnae quondam urbis et magnarum opum
tenue vestigium. tum inter Pyrenaei promunturia

4. 5. adnectitur A^1 annectitur A^2 5. demissis *A* arausis *A* Arauris *Vossius* 6. achathan *A* Agathan *Schottus* 7. digressus *A* qua ui *A* qua sui *Vadianus* 9. adtingit A^1 attingit A^2 14. salsule *A* 16. harundine A^1 *corr.* 19. adtrahi A^1 attrahi A^2 22. mendaciis *A* 25. caplantium *A* captantium *x* 27. adcrevere A^1 acrevere A^2 29. promunturia A^1 promuntoria A^2

Portus Veneris est sine salo et Cervaria locus Gal-
liae finis.

Pyrenaeus primo hinc in Britannicum procurrit 6 85
oceanum; tum in terras fronte conversus Hispaniam
inrumpit, et minore parte eius ad dexteram exclusa
trahit perpetua latera continuus, donec per omnem
provinciam longo limite inmissus in ea litora quae
occidenti sunt adversa perveniat. ipsa Hispania nisi 86
qua Gallias tangit pelago undique incincta, et ubi illis
adhaeret maxime angusta paulatim se in Nostrum et
oceanum mare extendit, magisque et magis latior ad
occidentem abit ac fit ibi latissima, viris equis ferro
plumbo aere argento auroque etiam abundans, et adeo
fertilis ut sicubi ob penuriam aquarum effeta ac sui
dissimilis est, linum tamen aut spartum alat. tribus 87
autem est distincta nominibus, parsque eius Tarraco-
nensis, pars Baetica, pars Lusitania vocatur. Tarraco-
nensis altero capite Gallias altero Baeticam Lusi-
taniamque contingens mari latera obicit Nostro qua
meridiem, qua septentrionem spectat oceano. illas
fluvius Anas separat, et ideo Baetica maria utraque
prospicit, ad occidentem Atlanticum, ad meridiem
Nostrum. Lusitania oceano tantummodo obiecta est,
sed latere ad septentriones, fronte ad occasum. urbium 88
de mediterraneis in Tarraconensi clarissimae fuerunt
Palantia et Numantia, nunc est Caesaraugusta; in
Lusitania Emerita, in Baetica Hastigi, Hispal, Cor-
duba. at si litora legas, a Cervaria proxima est 89
rupes quae in altum Pyrenaeum extrudit, dein Ticis
flumen ad Rhodam, Clodianum ad Emporias, tum
mons Iovis, cuius partem occidenti adversam, emi-
nentia cautium quae inter exigua spatia ut gradus

---

1. sinu salso *A* sine salo *scripsi* 3. in *add.* A^2 bruttanicum A^1 brittanicum A^2 5. inrumpit A^1 irrumpit A^2 30. emporia// *A* (*fuit* s) 31. parti *A* partem *x* 31 32. eminentiam *A* gradu *A*

90 subinde consurgunt, Scalas Hannibalis adpellant. inde
ad Tarraconem parva sunt oppida Blande, Iluro, Bae-
tulo, Barcino, Subur, Tolobi; parva flumina Baetulo
iuxta Iovis montem, Rubricatum in Barcinonis litore,
inter Subur et Tolobin Maius. Tarraco urbs est
in his oris maritimarum opulentissima. Tulcis eam
modicus amnis, super ingens Hiberus Dertosam ad-
91 tingit. inde se in terras pelagus insinuat, et primum
magno impetu admissum mox in duos sinus promun-
92 turio quod Ferrariam vocant finditur. prior Sucronensis
dicitur, maiorque ac magno satis ore pelagus accipiens,
et quo magis penetratur angustior, Sorobin et Turiam
et Sucronem non magna excipit flumina, urbes con-
plexus et alias quidem, sed notissimas Valentiam, et
93 Saguntum illam fide atque aerumnis inclutam. sequens
Ilicitanus Allonem habet et Lucentiam et unde ei
nomen est Ilicem. hic iam terrae magis in altum
eunt, latioremque quam fuerat Hispaniam faciunt.
94 verum ab his quae dicta sunt ad principia Baeticae
praeter Carthaginem quam dux Poenorum Hasdrubal
condidit nihil referendum est. in illius oris ignobilia
sunt oppida et quorum mentio tantum ad ordinem
pertinet, Urci in sinu quem Urcitanum vocant, extra
Abdera, Suel, Ex, Maenoba, Malaca, Salduba, La-
95 cippo, Barbesula. fit deinde angustissimum pelagus,
et proxima inter se Europae atque Africae litora
montes efficiunt, ut initio diximus Columnae Herculis,
Abila et Calpes, uterque quidem sed Calpes magis et

1. adpellant A^1 appellant A^2 2. luro *A* Iluro *Pintianus* 4. barginonis *A* 7. de//orsum (*fuit* u) *A* Dertosam *Turnebus* 7. 8. adtingit A^1 attingit A^2 9. 10. promuntorio A^1 *corr.* 10. supronensis *A* Sucronensis *Barbarus* 15. inclytam *A* 23. urgi *A* Urci *Tzschucke* sinum *A* uirgitanum *A* Urcitanum *Tzschucke* 24. aderas velex *A* Abdera, Suel, Ex, *Ciacconius* 24. 25. eis aldubal accipito *A* (eis *add.* A^2) Salduba, Lacippo *Barbarus* 25. barbesulapit *A* Barbesula. fit *Ciacconius*

paene totus in mare prominens. is mirum in modum
concavus, ab ea parte qua spectat occasum medium
fere latus aperit, atque inde ingressis totus admodum
pervius prope quantum patet specus; et sinus ultra 96
est in eoque Carteia, ut quidam putant aliquando
Tartesos, et quam transvecti ex Africa Phoenices habi-
tant atque unde nos sumus Tingentera. tum Mellaria
et Bello et Baesippo usque ad Iunonis promunturium
oram freti occupat. illud iam in occidentem et oceanum
obliquo iugo excurrens, atque ei quod in Africa Ampe-
lusiam esse dixeramus adversum, qua nostra maria sunt
finit Europen.

Gades insula quae egressis fretum obvia est 7
admonet ante reliquas dicere quam in oceani litora 97
terrarumque circuitum, ut initio promisimus, oratio
excedat. paucae sunt in Maeotide, inde enim videtur
commodissimum incipere; neque omnes tamen inco-
luntur, nam ne pabula quidem large ferunt. hac re
habitantibus caro magnorum piscium sole siccata et
in pollinem usque contusa pro farre est. paucae et 98
in Ponto, Leuce Borysthenis ostio obiecta, parva ad-
modum, et quod ibi Achilles situs est Achillea cogno-
mine. non longe a Colchis Aria quae Marti consecrata,
ut fabulis traditur, tulit aves cum summa clade
advenientium pinnas quasi tela iaculatas. sex sunt
inter Histri ostia: ex his Peuce notissima et maxima.
Thynias, Mariandynorum finibus proxuma, urbem
habet, quam quia Bithyni incolunt Bithynida ad-
pellant. contra Thracium Bosphorum duae parvae 99
parvoque distantes spatio et aliquando creditae dictae-
que concurrere et Cyaneae vocantur et Symplegades.

---

6. tartes//os *A* 7. melana *A* Mellaria *Barbarus* 10. africam *A* 10. 11. anpelusiam *A* 13. gades A^1 *corr.* 23. cholis *A* Colchis *Reinoldius* 27. cynias *A* Thynias *Pintianus* proxuma *sic A* 28. 29. adpellant A^1 appellant A^2 29. trachium *A* 31. cyanitae *A* Cyaneae *v*

100 in Propontide tantum Proconnesos habitatur. extra
Hellespontum earum quae Asiaticis regionibus adiacent
clarissimae sunt Tenedos Sigeis adversa litoribus, et
quo dicentur ordine ad promunturium Tauri montis
expositae quas quidam dici putavere Macaron, sive
quod fortunati admodum caeli solique sunt, sive
quod eas suo suorumque regno Macar occupaverat;
101 in Troade Lesbos et in ea quinque olim oppida Antissa, Pyrrha, Eresos, Methymna, Mitylene, in Ionia
Chios et Samos, in Caria Coos, in Lycia Rhodos.
in illis singulae sunt isdem nominibus urbes, in
Rhodo tres quondam erant Lindos, Camiros, Ialysos.
102 quae contra Tauri promunturium inportune navigantibus obiacent Chelidoniae nominantur. in sinu quem
maximum Asia recepit prope media Cypros, ad
ortum occasumque recto iugo se inmittens, inter
Ciliciam Syriasque porrigitur, ingens, ut quae aliquando novem regna ceperit et nunc aliquot urbes
ferat, quarum clarissimae Salamis, Paphos et quo
primum ex mari Venerem egressam accolae adfirmant
103 Palaepaphos. Parabos in Phoenice est parva et quantum patet tota oppidum, frequens tamen, quia etiam
super aliena tecta sedem ponere licet. parva et Canopos
Nili ostio quod Canopicum vocant obvia est. Menelai
gubernator Canopus ibi forte moriens nomen insulae,
104 illa ostio dedit. Pharos nunc Alexandriae ponte coniungitur, olim, ut Homerico carmine proditum est, ab
eisdem oris cursu diei totius abducta, et si ita res
fuit, videri potest consectantibus in tantum mutatae
causas Nilum praebuisse, dum limum subinde et
praecipue cum exundaret litori adnectens auget terras,

3. sigaeis *A* 9. pyrra *A* erhesos *A* 12. camyros *A* ilisos *A* Ialysos *v* 13. inportune A^1 importune A^2 14. sinum *A* 16. se inmittens recto iugo *A* recto iugo se inmittens *scripsi* 18. nomen *A* novem *x* aliquot A^1 *corr.* 19. pafos *A* 20. adfirmant A^1 affirmant A^2 31. adnectens A^1 annectens A^2

spatiumque augescentium in vicina vada promovet. in 105
Africa contra maiorem Syrtim Euteletos, contra minoris
promunturia Meninx et Cercina, contra Carthaginis sinum
Chyarae, Thylae et Aegatae Romana clade memorabiles.
plures Europae litoribus adpositae sunt: in Aegaeo 106
mari prope Thraciam Thasos, Imbros, Samothrace,
Scandile, Polyaegos, Sciathos, Halonessos, et quam
aliquando omnibus qui mares erant caesis tantum
feminae tenuisse dicuntur Atho monti Lemnos ad-
versa. Pagasaeus sinus Scyron prospicit, Cicynethon
amplectitur. Euboea ad meridiem promunturium Ge- 107
raeston et Capherea, ad septentrionem Cenaeum ex-
trudit, et nusquam lata duum milium spatium habet
ubi artissima est, ceterum longa totique Boeotiae ad-
posita angusto freto distat a litore. Euripon vocant, 108
rapidum mare, et alterno cursu septiens die ac septiens
nocte fluctibus in vicem versis adeo inmodice fluens,
ut ventos etiam ac plena ventis navigia frustretur.
aliquot in ea sunt oppida Styra, Eretria, Pyrrha,
Nesos, Oechalia, verum opulentissimae Carystos et
Chalcis. in Atthide Helene est nota stupro Helenae, 109
et Salamis excidio classis persicae notior. circa Pelo-
ponneson etiam nunc in Aegaeo Pitynussa et Aegina
Epidaurico litori proxima, Troezenio Calauria inter
ignobiles alias leto Demosthenis nobilis; in Myrtoo 110
Cythera contra Malean, Oenussa et Theganusa contra
Acritam; in Ionio Prote, Asteria, Cephallania, Neritos,
Same, Zacynthos, Dulichium et inter non ignobiles

3. menis *A* Meninx *v* 4. Chyarae *A*[1] *corr.* 5. adpositae *A*[1] appositae *A*[2] aegeo *A* 7. scandyle *A* sciatos *A* 10. sicynysson *A* Cicynethon *Vinetus* 11. 12. geresthon *A* 12. capherean *A* cauneum *A* Cenaeum *Pintianus* 13. nos quam *A* nusquam *v* 14. 15. adposita *A*[1] apposita *A*[2] 19. fretia *A* Eretria *v* 20. caristos *A* 23. aegeo *A* 24. calaura *A* 25. myrtio *A* Myrtoo *v* 26. tegeanysa *A* Theganusa *Barbarus* 27. rionio *A* in Ionio *v* prosteria *A* Prote, Asteria *Vinetus* nerytos *A*

Ulixis nomine Ithaca maxime inlustris; in Epiro
Echinades et olim Plotae nunc Strophades; contra
Ambracium sinum Leucadia, et vicina Hadriatico mari
Corcyra. hae Thracum Graiorumque terris obiacent.
111 at interius Melos, Olearos, Aegilia, Cothon, Ius, Thia,
Thera, Gyaros, Hippuris, Donysa, Cythnos, Chalcis,
Icaria, Cinara, Nisyros, Lebinthos, Calymnia, Syme.
hae quia dispersae sunt Sporades, at Ceos, Sicinos, Siphnos,
Seriphos, Rhenea, Paros, Myconos, Syros, Tenos,
Naxos, Delos, Andros quia in orbem iacent Cyclades
112 dictae. super eas iam in medio mari ingens et centum
quondam urbibus habitata Crete ad orientem promunturium
Samonium ad occidentem Criu metopon inmittit,
nisi maior esset, Cypri similis, multis famigerata
fabulis, adventu Europae, Pasiphaae et Ariadnae
amoribus, Minotauri feritate fatoque, Daedali operibus
et fuga, Tali statione atque morte, maxime tamen eo
quod ibi sepulti Iovis paene clarum vestigium, sepulcrum
cui nomen eius insculptum est adcolae ostendunt.
113 urbium notissimae Gnossos, Gortyna, Lyctos, Lycastos,
Olopyxos, Therapnae, Cydonea, Moratusa, Dictynna.
inter colles quod ibi nutritum Iovem accepimus fama
114 Idaei montis excellit. iuxta est Astypalaea, Naumachos,
Zephyre, Chryse, Caudos et quas Musagorus numero

---

1. inlustris A^1 illustris A^2 5. aegina *A* Aegilia *x* cothonius *A* Cothon, Ius *scripsi* 5. 6. thyatira *A* Thia, Thera *Vossius* 6. dionysia *A* Donysa *Vadianus* cyanos *A* Cythnos *Reinoldius* calchis *A* 7. pinara *A* Cinara *x* nyspiros *A* Nisyros *v* libenthos *A* Lebinthos *Pintianus* camynis asyme *A* Calymnia, Syme *Vossius* 8. aheos *A* at Ceos *scripsi* cicynos *A* Sicinos *Reinoldius* 8. 9. sipanos *A* Siphnos *Vossius* 9. ahenea *A* Rhenea *Reinoldius* mycon *A* Myconos *x* spyros *A* Syros *Pintianus* 13. calu *A* Criu *v* 15. pasiphae *A* Pasiphaae *scripsi* 17. fugata in *A* fuga, Tali *Pintianus* 18. 19. sepulchrum A^1 sepulcrum A^2 19. insculptum esse *A* insculptum est *x* 21. olopixos *A* phaerapnae *A* Therapnae *Cellarius*
23. astycla *A* Astypalaea *Pintianus* 24. gryse *A* Chryse *v* xaudos A^1 caudos A^2

tres uno tamen vocabulo adpellant, atque, unde Car-
pathio mari cognomen est Carpathos. in Hadria
Apsoros, Dyscelados, Absyrtis, Issa, Titana, Hydria,
Electrides, nigrà Corcyra, Linguarum, Diomedia, Ae-
stria, Asine, atque ut Alexandriae ita Brundisio adiacens
Pharos. Sicilia, aliquando ut ferunt continens et agro 115
Bruttio adnexa, post freto maris Siculi abscissa est.
id angustum et anceps alterno cursu modo in Tus-
cum modo in Ionium pelagus perfluit, atrox saevum
et Scyllae Charybdisque saevis nominibus inclutum.
Scylla saxum est, Charybdis mare, utrumque noxium
adpulsis. ipsa ingens et tribus promunturiis in diversa
procurrens graecae litterae imaginem quae delta dicitur
efficit. Pachynum vocatur quod Graeciam spectat, Lily- 116
baeum quod in Africam, Pelorias quod in Italiam
vergens Scyllae adversum est. causa nominis Pelorus
gubernator ab Hannibale ibidem conditus, quem idem
vir profugus ex Africa, et per ea loca Syriam petens,
quia procul intuenti videbantur continua esse litora et
non pervium pelagus, proditum se arbitratus occiderat.
ab eo ad Pachynum ora quae extenditur Ionium mare 117
adtingens haec fert inlustria: Messanam, Tauromenium,
Catinam, Megarida, Syracusas et in his mirabilem
Arethusam. fons est in quo visuntur iacta in Alpheum
amnem ut diximus Peloponnesiaco litori infusum: unde
ille creditur non se consociare pelago, sed subter
maria terrasque depressus huc agere alveum atque
hic se rursus extollere. inter Pachynum et Lily- 118
baeum Agragas est et Heraclea et Thermae; inter Lily-

---

1. 2. carpasio *A* 2. carphatos *A* 3. hasporos A^1 *corr.* Apsoros *x* dicedalos *A* Dyscelados *Vossius* 4. flecirides *A* Electrides *Barbarus* 5. alexandria *A* 7. Siculia *A* abscisa *A* abscissa *v* 10. inclytum *A* 12. adpulsis A^1 appulsis A^2 14. 15. lilybeum *A* 17. idem *A* ibidem *v* 19. inuenti A^1 intuenti A^2 22. adtingens A^1 attingens A^2 inlustria A^1 illustria A^2 24. alphaeum *A*

baeum et Pelorida Panhormus et Himera, interius
vero Leontini et Centuripinum et Hybla aliaeque
conplures; famam habet ob Cereris templum Henna
119 praecipuam. montium Eryx maxime memoratur ob
delubrum Veneris ab Aenea conditum, et Aetna quod
Cyclopas olim tulit, nunc adsiduis ignibus flagrat. de
amnibus Himera referendus, quia in media admodum
ortus in diversa decurrit, scindensque eam utrimque
alio ore in Libycum alio in Tuscum mare devenit.
120 circa Siciliam in Siculo freto est Aeaee, quam
Calypso habitasse dicitur, Africam versus Gaulos,
Melita, Cossura, propius Italiam Galata, et illae sep-
tem quas Aeoli adpellant Osteodes, Lipara, Heraclea,
Didyma, Phoenicusa, ac sicut Aetna perpetuo flagrat
121 igne Hiera et Strongyle. set Pithecusa, Leucothea,
Aenaria, Sidonia, Capreae, Prochyta, Pontiae, Panda-
teria, Sinonia, Palmaria Italico lateri citra Tiberina
122 ostia adiacent. ultra aliquot sunt parvae Dianium,
Igilium, Carbania, Urgo, Ilva, Capraria, duae gran-
des fretoque divisae, quarum Corsica litori propior,
inter latera tenuis et longa, praeterquam ubi Aleria
123 et Mariana coloniae sunt a barbaris colitur: Sardinia
Africum pelagus adtingens, nisi quod in occidentem
quam in orientem angustius spectat, par et quadrata
undique et nusquam non aliquanto spatiosior quam
ubi longissima est Corsica, ceterum fertilis et soli
quam caeli melioris, atque ut fecunda ita paene

---

4. praecipua *A* praecipuam *Ciacconius* eryx *A*¹ *corr.* 5. aethna *A*¹ aetna *A*² 6. adsiduis *A*¹ assiduis *A*² flagrat *A*¹ *corr.* 9. maxime *A* mare *x* 10. eae *A* Aeaee *x* 11. caulos *A* Gaulos *Barbarus* 13. aeeoli *A* heracea *A* 15. stroncyles et *A* Strongyle set *scripsi* 16. caprae *A* Capreae *x* corcytha *A* Prochyta *x* 17. parmaria *A* Palmaria *Pintianus* 18. iacent *A* adiacent *scripsi* 20. *verba* corsica etrusco *post* divisae *delevi* proprior *A*¹ propior *A*² 21. aperta *A* Aleria *Vadianus* 22. celoniae *A* 23. adtingens *A*¹ attingens *A*²

pestilens. in ea populorum antiquissimi sunt Ilienses,
urbium antiquissimae Caralis et Sulci. at in Gallia 124
quas referre conveniat solae sunt Stoechades ab ora
Ligurum ad Massiliam usque dispersae. Baliares in
Hispania contra Tarraconensia litora sitae non longe
inter se distant, et ex spatio sui cognominibus acceptis
maiores minoresque perhibentur. castella sunt in
minoribus Iamno et Mago, in maioribus Palma et
Pollentia coloniae. Ebusos e regione promunturii quod 125
in Sucronensi sinu Ferrariam vocant eodem nomine
urbem habet, frumentis tantum non fecunda ad alia
largior, et omnium animalium quae nocent adeo ex-
pers, ut ne ea quidem quae de agrestibus mitia sunt
aut generet aut si invecta sunt sustineat. contra est 126
Colubraria cuius meminisse succurrit, quod cum scateat
multo ac malefico genere serpentium et sit ideo in-
habitabilis, tamen ingressis eam intra id spatium quod
Ebusitana humo circumsignaverunt sine pernicie et
grata est, isdem illis serpentibus qui alioqui solent
obvios adpetere adspectum eius pulveris, aliudve quod
virus, procul et cum pavore fugientibus.

POMPONII MELAE DE CHOROGRAPHIA

Liber III.

Dicta est ora Nostri maris, dictae insulae quas 1
amplectitur. restat ille circuitus quem ut initio dixi- 1
mus cingit oceanus. ingens infinitumque pelagus

---

2. cararis *A* Caralis *Pintianus* 5. hispaniam *A* 8. samo *A* Iamno *Barbarus* parma *A* Palma *v* 15. columbaria *A* Colubraria *x* 19. rara *A* grata *Curtius Wachsmuth* 20. adspectum *A*[1] aspectum *A*[2] 20. 21. aliudve qot verus *A* aliudve quod virus *Bursian* 25. ut *ante* initio *om.* *A*

et magnis aestibus concitum, ita enim motus eius appellant, modo inundat campos modo late nudat ac refugit, non alios aliosque in vicem neque alternis accessibus nunc in hos nunc in illos toto impetu versum, sed ubi in omnia litora, quamvis diversa sint, terrarum insularumque ex medio pariter effusum est, rursus ab illis colligitur in medium et in semet ipsum redit, tanta vi semper inmissum ut vasta etiam flumina retro agat, et aut terrestria deprehendat animalia aut
2 marina destituat. neque adhuc satis cognitum est anhelitune id suo mundus efficiat, retractamque cum spiritu regerat undam undique, si, ut doctioribus placet, unum animal est, an sint depressi aliqui specus quo reciprocata maria residant, atque unde se rursus exuberantia adtollant, an luna causas tantis meatibus praebeat. at ortus certe eius occasusque variantur neque eodem adsidue tempore, sed ut illa surgit ac demergitur ita recedere atque adventare conperimus.
3 huc egressos sequentesque ea quae exeuntibus dextra sunt aequor Atlanticum et ora Baeticae frontis excipit, quae nisi quod semel iterumque paululum in semet abducitur usque ad fluvium Anam paene recta est.
4 Turduli et Bastuli habitant. in proximo sinu portus est quem Gaditanum, et lucus quem Oleastrum adpellant, tum castellum Ebora in litore et procul a litore Hasta colonia. extra Iunonis ara templumque est, in ipso mari monumentum Caepionis scopulo
5 magis quam insulae impositum. Baetis ex Tarraconensi regione demissus per hanc fere mediam diu sicut nascitur uno amne decurrit, post ubi non longe

---

1. it magnis A et magnis *v* 2. adpellant A^1 appellant A^2 14. undae A unde *x* 15. adtollant A^1 attollant A^2 16. at ortus *sic* A 17. adsidue A^1 assidue A^2 18. adque A conperimus A^1 comperimus A^2 19. egressus A^1 egressos A^2 24. 25. adpellant A^1 appellant A^2 25. litore A^1 *corr.* 27. caeopionis A^1 caepionis A^2 28. 29. terraconensi A

a mari grandem lacum fecit quasi ex novo fonte
geminus exoritur, quantusque simplici alveo venerat
tantus singulis effluit. tum sinus alter usque ad finem
provinciae inflectitur, eumque parva oppida Olintigi,
Onolappa contingunt. at Lusitania trans Anam, qua 6
mare Atlanticum spectat, primum ingenti impetu in
altum abit, dein resistit ac se magis etiam quam
Baetica abducit. qua prominet bis in semet recepto 7
mari in tria promunturia dispergitur: Anae proximum,
quia lata sede procurrens paulatim se ac sua latera
fastigat, Cuneus ager dicitur, sequens Sacrum vocant,
Magnum quod ulterius est. in Cuneo sunt Myrtili,
Balsa, Ossonoba, in Sacro Laccobriga et Portus
Hannibalis, in Magno Ebora. sinus intersunt: et est 8
in proximo Salacia, in altero Ulisippo et Tagi ostium,
amnis gemmas aurumque generantis. ab his promun-
turiis in illam partem quae recessit ingens flexus
aperitur, in eoque sunt Turduli veteres Turdulorum-
que oppida, amnes autem Munda in medium fere ultimi
promunturii latus effluens, et radices eiusdem adluens
Durius. frons illa aliquamdiu rectam ripam habet, 9
dein modico flexu accepto mox paululum eminet, tum
reducta iterum iterumque recto margine iacens ad
promunturium quod Celticum vocamus extenditur.
totam Celtici colunt, sed a Durio ad flexum Grovi, 10
fluuntque per eos Avo, Celadus, Nebis, Minius et cui
oblivionis cognomen est Limia. flexus ipse Lambri-
acam urbem amplexus recipit fluvios Laeron et Ullam.
partem quae prominet Praesamarchi habitant, perque 11

---

5. at A^1 *corr.* 12. cuneo *A (litteras* cu *add.* A^2 *in spatio vacuo)* 13. balio *A* Balsa *Barbarus* lattobrigal *A* Laccobriga *scripsi* 15. proximum *A* 18. turauli *A* Turduli *x* 19. in medium fere munda *A* Munda in medium fere *v* 20. adluens A^1 alluens A^2 21. aliquan//diu *A* 25. tutam A^1 totam A^2 27. 28. lambriacam *A (litteras* acam *add.* A^2 *in spatio vacuo)* 28. laeros *A* Laeron *Vossius*

eos Tamaris et Sars flumina non longe orta decurrunt,
Tamaris secundum Ebora portum, Sars iuxta turrem
Augusti titulo memorabilem. cetera super Tamarici
Nerique incolunt in eo tractu ultimi. hactenus enim
12 ad occidentem versa litora pertinent. deinde ad
septentriones toto latere terra convertitur a Celtico
promunturio ad Scythicum usque. perpetua eius ora,
nisi ubi modici recessus ac parva promunturia sunt,
13 ad Cantabros paene recta est. in ea primum Artabri
sunt etiamnum Celticae gentis, deinde Astyres. in
Artabris sinus ore angusto admissum mare non an-
gusto ambitu excipiens Adrobricam urbem et quattuor
amnium ostia incingit: duo etiam inter accolentis
ignobilia sunt, per alia Ducanaris exit et Libyca. in
Astyrum litore Noega est oppidum, et tres arae quas
Sestianas vocant in paeneinsula sedent et sunt Augusti
14 nomine sacrae inlustrantque terras ante ignobiles. at
ab eo flumine quod Saliam vocant incipiunt orae
paulatim recedere, et latae adhuc Hispaniae magis
magisque spatia contrahere, usque adeo semet terris
angustantibus, ut earum spatium inter duo maria
dimidio minus sit qua Galliam tangunt quam ubi ad
15 occidentem litus exporrigunt. tractum Cantabri et
Vardulli tenent: Cantabrorum aliquot populi amnes-

---

2. pontum *A* portum *v* 3. 4. tamari cinerique *A* 6. septines/// *A* septentriones *v* 8. ac *ante* parva *A*² *in spatio vacuo* 10. etianasum *A* etiamnum *Vossius* 11. artabres *A* Artabris *x* 11. 12. non *ante* angusto *A*² *in spatio vacuo* 14. et libyca *A*² *in spatio vacuo* 15. noeca *A* Noega *Barbarus* 16. paeneinsula *A*¹ *corr.* augusti *A*¹ *corr.* 17. sacrae *A*² *in spatio vacuo* inlustrantque *corr.* illustrantque *A* 17. 18. at ab eo *A*² *in spatio vacuo* 18. incipiunt orae *A*² *in spatio vacuo exceptis litteris* in 19. latae adhuc *A*² *exceptis litteris* huc *in spatio vacuo* 20. contrahere usque adeo semet et terras angustantibus ut earum *A*² *exceptis litteris* contra *in spatio vacuo* semet et terras *A*² semet terris *x* 21. *post* earum *add.* rerum *A expulit Vadianus* maria *A*² *in spatio vacuo*

que sunt sed quorum nomina nostro ore concipi
nequeant. per † eundi et Salaenos Saunium, per
Autrigones et Orgenomescos Namnasa descendit, et †
Devales Tritino Bellunte cingit, et Decium Aturia
Sonans Sauso et Magrada. Vardulli una gens hinc
ad Pyrenaei iugi promunturium pertinens cludit Hi-
spanias.

Sequitur Galliae latus alterum, cuius ora primo 2 16
nihil progressa in altum mox tantundem paene in
pelagus excedens quantum retro Hispania abscesserat,
Cantabricis fit adversa terris, et grandi circuitu adflexa
ad occidentem litus advertit. tunc ad septentriones
conversa iterum longo rectoque tractu ad ripas Rheni
amnis expanditur. terra est frumenti praecipue ac 17
pabuli ferax et amoena lucis inmanibus. quicquid
ex satis frigoris impatiens est aegre nec ubique alit,
salubris, et noxio genere animalium minime frequens.
gentes superbae superstitiosae aliquando etiam im- 18
manes adeo ut hominem optimam et gratissimam diis
victimam crederent. manent vestigia feritatis iam
abolitae, atque ut ab ultimis caedibus temperant, ita
nihilominus, ubi devotos altaribus admovere, delibant.
habent tamen et facundiam suam magistrosque sapien-
tiae druidas. hi terrae mundique magnitudinem et 19
formam, motus caeli ac siderum, et quid dii velint
scire profitentur. docent multa nobilissimos gentis
clam et diu, vicenis annis, aut in specu aut in ab-
ditis saltibus. unum ex his quae praecipiunt in vulgus

---

3. avariginos *A* Autrigones *Barbarus* orgenomesquos *A* Orgenomescos *AGronovius* 4. 5. *verba* devales — magrada *sanare non potui* 4. aturia *A*[2] *exceptis litteris* ria *in spatio vacuo* 5. magrada Vardulli una *A*[2] *exceptis litteris* magra *in spatio vacuo* 6. promunturium *A*[1] promuntorium *A*[2] 15. inmanibus *A*[1] immanibus *A*[2] quicquid *A*[1] *corr.* 16. impatiens *A*[1] *corr.* ager *A* aegre *v* 20. veritatis *A* feritatis *Vadianus* 21. atque *A*[1] *corr.* 22. devotas *A* devotos *Pintianus* 24. druidas *A*[1] *corr.* 27. vicinis *A* vicenis *v*

effluxit, videlicet ut forent ad bella meliores, aeternas
esse animas vitamque alteram ad manes. itaque cum
mortuis cremant ac defodiunt apta viventibus. olim
negotiorum ratio etiam et exactio crediti deferebatur
ad inferos, erantque qui se in rogos suorum velut
20 una victuri libenter inmitterent. regio quam incolunt
omnis Comata Gallia. populorum tria summa nomina
sunt, terminanturque fluviis ingentibus. namque a
Pyrenaeo ad Garunnam Aquitani, ab eo ad Sequanam
Celtae, inde ad Rhenum pertinent Belgae. Aquitanorum clarissimi sunt Ausci, Celtarum Haedui, Belgarum Treveri, urbesque opulentissimae in Treveris
Augusta, in Haeduis Augustodunum, in Auscis Elium-
21 berrum. Garunna ex Pyrenaeo monte delapsus, nisi
cum hiberno imbre aut solutis nivibus intumuit, diu
vadosus et vix navigabilis fertur. at ubi obvius oceani
exaestuantis accessibus adauctus est, isdemque retro
remeantibus suas illiusque aquas agit, aliquantum plenior, et quanto magis procedit eo latior fit, ad postremum magni freti similis; nec maiora tantum navigia
tolerat, verum more etiam pelagi saevientis exurgens
iactat navigantes atrociter, utique si alio ventus alio
22 unda praecipitat. in eo est insula Antros nomine quam
pendere et adtolli aquis increscentibus ideo incolae
existimant, quia cum videantur editiora quis obiacet,
ubi se fluctus implevit illa operit, haec ut prius tantum ambitur, et quod ea quibus ante ripae collesque
ne cernerentur obstiterant, tunc velut ex loco superiore
23 perspicua sunt. ab Garunnae exitu latus illud incipit

6. inmitterent *A*[1] immitterent *A*[2] 9. aquitania *A* 13. augausta *A*[1] augusta *A*[2] angustodunum *A* 14. garrunna *A*[1] garunna *A*[2] dilabsus *A*[1] *corr.* delapsus *v* 16. vadosis *A* 18. illius///que *A* 20. navigatio (ia) *A* 24. adtolli *A*[1] attolli *A*[2] 27. ambit *A* ambitur *x* 28. obstiterat *A*[1] obstiterant *A*[2]

terrae procurrentis in pelagus et ora Cantabricis ad-
versa litoribus, aliis populis media eius habitantibus,
ab Santonis ad Ossismos usque deflexa. ab illis enim
iterum ad septentriones frons litorum respicit, per-
tinetque ad ultimos Gallicarum gentium Morinos, nec
portu quem Gesoriacum vocant quidquam notius habet.
Rhenus Alpibus decidens prope a capite duos lacus 24
efficit Venetum et Acronum. mox diu solidus et
certo alveo lapsus haud procul a mari huc et illuc
dispergitur, sed ad sinistram amnis etiamnum et
donec effluat Rhenus, ad dextram primo angustus et
sui similis, post ripis longe ac late recedentibus iam
non amnis sed ingens lacus ubi campos implevit
Flevo dicitur, eiusdemque nominis insulam amplexus
fit iterum artior iterumque fluvius emittitur.

Germania hinc ripis eius usque ad Alpes, a 3 25
meridie ipsis Alpibus, ab oriente Sarmaticarum con-
finio gentium, qua septentrionem spectat oceanico litore
obducta est. qui habitant immanes sunt animis atque 26
corporibus, et ad insitam feritatem vaste utraque
exercent, bellando animos, corpora adsuetudine la-
borum maxime frigoris. nudi agunt antequam puberes
sint, et longissima apud eos pueritia est. viri sagis
velantur aut libris arborum, quamvis saeva hieme.
nandi non patientia tantum illis, studium etiam est. 27
bella cum finitimis gerunt, causas eorum ex libidine
arcessunt, neque inperitandi prolatandique quae pos-
sident, nam ne illa quidem enixe colunt, sed ut circa

2. altis *A* aliis *v* 3. ossimo// A^1 ossismos A^2 4. fros A^1 frons A^2 4. 5. pertinentque *A* 6. osoriciacum A^1 gesoriciacum A^2 Gesoriacum *x* quidquam A^1 quicquam A^2 9. lapsus A^1 *corr.* haud A^1 *corr.* 10. sinistrum *A* 15. fluviis *A* fluvius *x* 17. oriente// *A* armaticarum A^1 sarmaticarum A^3 18. que A^1 qua A^3 oceanico A^2 *exceptis litteris* co *in spatio vacuo* 21. adsuetudinis A^1 adsuetudine A^2 21. 22. laborum A^1 *corr.* 22. frigori// A^1 frigora A^2 frigoris *x* 23. viri// *A* 27. inperitandi A^1 imperitandi A^2

28 ipsos quae iacent vasta sint. ius in viribus habent,
adeo ut ne latrocinii quidem pudeat, tantum hospitibus
boni, mitesque supplicibus. victu ita asperi incultique
ut cruda etiam carne vescantur aut recenti, aut cum
rigentem in ipsis pecudum ferarumque coriis, manibus
29 pedibusque subigendo renovarunt. terra ipsa multis
inpedita fluminibus, multis montibus aspera et magna
ex parte silvis ac paludibus invia. paludum Suesia,
Metia et Melsyagum maximae, silvarum Hercynia et
aliquot sunt quae nomen habent, sed illa dierum
sexaginta iter occupans, ut maior aliis ita et notior.
30 montium altissimi Taunus et Retico, nisi quorum
nomina vix est eloqui ore romano. amnium in alias
gentes exeuntium Danuvius et Rhodanus, in Rhenum
Moenis et Lupia, in oceanum Amissis, Visurgis et
31 Albis clarissimi. super Albim Codanus ingens sinus
magnis parvisque insulis refertus est. hac re mare
quod gremio litorum accipitur nusquam late patet
nec usquam mari simile, verum aquis passim inter-
fluentibus ac saepe transgressis vagum atque diffusum
facie amnium spargitur; qua litora adtingit, ripis con-
tentum insularum non longe distantibus et ubique
paene tantundem, it angustum et par freto, curvans-
32 que se subinde longo supercilio inflexum est. in eo
sunt Cimbri et Teutoni, ultra ultimi Germaniae Her-
miones.

4
33 Sarmatia intus quam ad mare latior, ab his quae

---

1. sinunt *A* sint *v* lus *A* ius *v* 4. ⟨cr⟩ud⟨a⟩ *A* (*litteras in ras. add.* A^3) 8. 9. suesia metia A^3 *in ras.* 10. aliquot A^1 *corr.* habeant A^1 habent A^2 11. et *ante* notior *add.* A^2 12. quorum A^1 *corr.* 14. danubus *A* Danuvius *scripsi* 15. moenis est et A^1 moenis et A^2 lupi A^1 lupia A^3 amis⟨sisius⟩ urgis *A* (*litteras in ras. add.* A^3) Amissis Visurgis *Parthey* 17. acre *A* hac re *Pintianus* 21. adtingit A^1 attingit A^2 21. 22. contentus *A* 23. 24. curansque A^1 curvansque A^2 25. imbri *A* Cimbri *x* tautoni *A* Teutoni *x*

secuntur Vistula amne discreta, qua retro abit usque
ad Histrum flumen inmittitur. gens habitu armisque
Parthicae proxima, verum ut caeli asperioris ita in-
genii. non se urbibus tenent et ne statis quidem 34
sedibus. ut invitavere pabula, ut cedens ut sequens
hostis exegit, ita res opesque secum trahens semper
castra habitant; bellatrix, libera, indomita, et usque
eo inmanis atque atrox ut feminae etiam bella cum
viris ineant, atque ut habiles sint, natis statim dextra
aduritur mamma, inde expedita in ictus manus quae
exeritur, virile fit pectus. arcus tendere, equitare, 35
venari, puellaria pensa sunt, ferire hostem adultarum
stipendium est, adeo ut non percussisse pro flagitio
habeatur, sitque eis poenae virginitas.

Inde Asiae confinia nisi ubi perpetuae hiemes 5
sedent et intolerabilis rigor. Scythici populi incolunt, 36
fere omnes et in unum Belcae adpellati. in Asiatico
litore primi Hyperborei super aquilonem Riphaeosque
montes sub ipso siderum cardine iacent; ubi sol non
cotidie ut nobis sed primum verno aequinoctio exortus
autumnali demum occidit; ideo sex mensibus dies et
totidem aliis nox usque continua est. terra angusta 37
aprica per se fertilis. cultores iustissimi et diutius
quam ulli mortalium et beatius vivunt. quippe festo
semper otio laeti non bella novere non iurgia, sacris
operati maxime Apollinis, quorum primitias Delon
misisse initio per virgines suas, deinde per populos
subinde tradentes ulterioribus, moremque eum diu et
donec vitio gentium temeratus est servasse referuntur.
habitant lucos silvasque, et ubi eos vivendi satietas
magis quam taedium cepit, hilares redimiti sertis semet

---

1. secuntur A^1 sequuntur A^2 abiit *A* abit *v* 2. inmittit *A* inmittitur *Pintianus* 8. inmanis A^1 immanis A^2 9. atque A^1 *corr.* 17. adpellati A^1 appelati A^2 24. qua A^1 quam A^2 olim A^1 ulli A^3 29. temperatus *A* temeratus *Pintianus* 31. serti⟨s se⟩m⟨et⟩ *A* (*litteras in ras. add.* A^3)

ipsi in pelagus ex certa rupe praecipites dant. id eis
38 funus eximium est. mare Caspium ut angusto ita
longo etiam freto primum terras quasi fluvius in-
rumpit, atque ubi recto alveo influxit in tres sinus
diffunditur: contra os ipsum in Hyrcanium, ad sini-
stram in Scythicum, ad dextram in eum quem proprie
totius nomine Caspium adpellant; omne atrox saevum
sine portibus, procellis undique expositum, ac beluis
magis quam cetera refertum et ideo minus navigabile.
ad introëuntium dextram Scythae Nomades freti litori-
39 bus insident. intus sunt ad Caspium sinum Caspii
et Amazones sed quas Sauromatidas adpellant, ad
Hyrcanium Albani et Moschi et Hyrcani, in Scythico
Amardi et Pestici et iam ad fretum Derbices. multi
in eo sinu magni parvique amnes fluunt, sed qui
famam habeat *** ex Ceraunis montibus uno alveo
40 descendit, duobus exit in Caspium. Araxes Tauri
latere demissus, quoad campos Armeniae secat, labitur
placidus et silens, neque in utram partem eat, quam-
quam intuearis, manifestus; cum in asperiora devenit
hinc atque illinc rupibus pressus, et quanto angustior
tanto magis pernix frangit se subinde ad opposita
cautium, atque ob id ingenti cum murmure sonansque
devolvitur, adeo citus ut qua ex praecipiti in subiecta
casurus est non declinet statim undam, sed ultra quam
canalem habet evehat, plus iugeris spatio sublimis et
aquis pendentibus semet ipse sine alveo ferens; deinde
ubi incurvus arcuatoque amne descendit fit tranquillus,

---

1. praecipiti *A* praecipites *x* 3. 4. inrumpit A^1 irrumpit A^2 6. 7. proprietatius A^1 proprie totius A^2 *in margine* 7. nominis *A* nomine *Vadianus* adpellant A^1 appellant A^2 8. belu//is *A* 12. adpellant A^1 appellant A^2 13. mochi *A* Moschi *Barbarus* 14. amerdi *A* Amardi *x* debrices *A* Derbices *v* 16. habeant A^1 habeat A^2 *post* habeat *nonnulla de Caso aut de Albano dicta intercidisse videntur, cf. Plin. N. H. VI, 13, 39* 17. *post* Caspium *interpunxi* 20. in asperiora A^2 *exceptis litteris* speriora 23. atque A^1 corr.

iterumque per campos tacitus et vix fluens in id litus
elabitur. Cyrus et Cambyses ex radicibus Coraxici 41
montis vicinis fontibus editi in diversa abeunt, perque
Hiberas et Hyrcanos diu et multum distantibus alveis
defluunt, post non longe a mari eodem lacu accepti
in Hyrcanium sinum uno ore perveniunt. Iaxartes et 42
Oxos per deserta Scythiae ex Sugdianorum regionibus
in Scythicum exeunt, ille suo fonte grandis, hic in-
cursu aliorum grandior, et aliquamdiu ad occasum ab
oriente occurrens iuxta Dahas primum inflectitur, cur-
suque ad septentrionem converso inter Amardos et
Paesicas os aperit. silvae alia quoque dira animalia 43
verum et tigres ferunt utique Hyrcaniae, saevum
ferarum genus et usque eo pernix, ut illis longe
quoque praegressum equitem consequi nec tantum
semel sed aliquotiens etiam cursu unde coeperit sub-
inde repetito solitum et facile sit. causa ex eo est,
quod ubi ille interceptos earum catulos citus coepit
avehere, et rabiem adpropinquantium astu frustraturus
unum de pluribus omisit, hae proiectum excipiunt et
ad cubilia sua referunt, rursumque et saepius remeant
atque idem efficiunt, donec ad frequentiora quam adire
audeant profugus raptor evadat. ultra Caspium sinum 44
quidnam esset ambiguum aliquamdiu fuit, idemne oce-
anus an tellus infesta frigoribus sine ambitu ac sine
fine proiecta. sed praeter physicos Homerumque 45
universum orbem mari circumfusum esse disserit
Cornelius Nepos ut recentior, auctoritate sic certior;

---

2. corxici *A* Coraxici *x* 3. editi et in *A* editi in *Ciacconius* 4. hyrcanios *A* Hyrcanos *v* 6. laxartes *A* 6. 7. et per deserta scythiae oxos A^1 et oxos per deserta scythiae A^2 7. surdianorum *A* Sugdianorum *Reinoldius* 9. aliquan//diu *A* 12. aperit A^1 aperitur A^2 19. adpropinquantium A^1 appropinquantium A^2 20. omissis *A* omisit *x* 21. remaneant *A* remeant *x* 22. atque A^1 *corr.* 24. aliquan//diu *A* 27. dixerunt *A* disserit *Curtius Wachsmuth*

testem autem rei Quintum Metellum Celerem adicit, eumque ita rettulisse commemorat: cum Galliae pro consule praeesset, Indos quosdam a rege Botorum dono sibi datos; unde in eas terras devenissent requirendo cognosse, vi tempestatium ex Indicis aequoribus abreptos, emensosque quae intererant, tandem in Germaniae litora exisse. restat ergo pelagus, sed reliqua lateris eiusdem adsiduo gelu durantur et ideo deserta sunt.

6
46 His oris quas angulo Baeticae adhuc usque perstrinximus multae ignobiles insulae et sine nominibus etiam adiacent, sed earum quas praeterire non libeat Gades fretum adtingit, eaque angusto spatio et veluti flumine a continenti abscissa qua terris propior est paene rectam ripam agit, qua oceanum spectat duobus promunturiis evecta in altum, medium litus abducit, et fert in altero cornu eiusdem nominis urbem opulentam, in altero templum Aegyptii Herculis, conditoribus, religione, vetustate, opibus inlustre. Tyrii constituere; cur sanctum sit ossa eius ibi sita efficiunt; annorum quis manet ab Iliaca tempestate principia
47 sunt; opes tempus aluit. in Lusitania Erythia est quam Geryonae habitatam accepimus, aliaeque sine certis nominibus, adeo agris fertiles, ut cum semel sata frumenta sint, subinde recidivis seminibus segetem novantibus, septem minime, interdum plures etiam messes ferant. in Celticis aliquot sunt, quas quia plumbo abundant uno omnes nomine Cassiteridas
48 adpellant. Sena in Britannico mari Ossismicis adversa

---

5. tempestatium *sic* *A* indiciis A^1 indicis A^3 //equoribus *A* 8. a⟨s⟩siduo *A* (s *in ras.* A^3) adsiduo *scripsi* 10. mustae *A* multae *v* 12. adtingit A^1 attingit A^2 15. promunturiis A^1 promontoriis A^2 18. inlustre A^1 illustre A^2 19. ita A^1 sita A^2 21. erythria *A* Erythia *v* 22. geryone *A* Geryonae *Tzschucke* 23. agri *A* agris *scripsi* 26. menses *A* messes *v* aliquot A^1 *corr.* 28. adpellant A^1 appellant A^2 britannico A^1 *corr.* osusmicis A^1 ossismicis A^3

litoribus, Gallici numinis oraculo insignis est, cuius
antistites perpetua virginitate sanctae numero novem
esse traduntur: Gallizenas vocant, putantque ingeniis
singularibus praeditas maria ac ventos concitare car-
minibus, seque in quae velint animalia vertere, sanare
quae apud alios insanabilia sunt, scire ventura et
praedicare, sed nonnisi deditas navigantibus, et in id
tantum ut se consulerent profectis. Britannia qualis 49
sit qualesque progeneret mox certiora et magis ex-
plorata dicentur. quippe tamdiu clausam aperit ecce
principum maximus, nec indomitarum modo ante se
verum ignotarum quoque gentium victor, propriarum
rerum fidem ut bello affectavit, ita triumpho declara-
turus portat. ceterum ut adhuc habuimus inter septen- 50
trionem occidentemque proiecta grandi angulo Rheni
ostia prospicit, dein obliqua retro latera abstrahit,
altero Galliam altero Germaniam spectans, tum rursus
perpetuo margine directi litoris ab tergore abducta
iterum se in diversos angulos cuneat triquetra et
Siciliae maxime similis, plana, ingens, fecunda, verum
iis quae pecora quam homines benignius alant. fert 51
nemora saltusque, ac praegrandia flumina, alternis
motibus modo in pelagus modo retro fluentia et quae-
dam gemmas margaritasque generantia. fert populos
regesque populorum, sed sunt inculti omnes, atque ut
longius a continenti absunt ita magis aliarum opum
ignari, tantum pecore ac finibus dites, incertum ob
decorem an quid aliud vitro corpora infecti. causas 52
tamen bellorum et bella contrahunt ac se frequenter
invicem infestant, maxime inperitandi cupidine stu-
dioque ea prolatandi quae possident. dimicant non
equitatu modo aut pedite, verum et bigis et curribus

4. ac *A*[1] *corr.* 5. seque in *A*[1] *corr.* 7. dedita *A* deditas *Vossius* 17. altero *A*[1] *corr.* 25. atque *A*[1] *corr.* 28. aliud *A*[1] *corr.* ultro *A* vitro *x* 29. sic A se Pintianus

Gallice armatis: covinnos vocant, quorum falcatis axibus
53 utuntur. super Britanniam Iuverna est paene par
spatio, sed utrimque aequali tractu litorum oblonga,
caeli ad maturanda semina iniqui, verum adeo luxuriosa
herbis non laetis modo sed etiam dulcibus, ut se
exigua parte diei pecora impleant, et nisi pabulo
prohibeantur, diutius pasta dissiliant. cultores eius
inconditi sunt et omnium virtutum ignari *magis* quam
54 aliae gentes, pietatis admodum expertes. triginta sunt
Orcades angustis inter se diductae spatiis, septem
Haemodae contra Germaniam vectae. in illo sinu
quem Codanum diximus eximia Scadinavia, quam adhuc
Teutoni tenent, et ut fecunditate alias ita magnitudine
55 antestat. quae Sarmatis adversa sunt ob alternos accessus recursusque pelagi, et quod spatia quis distant
modo operiuntur undis modo nuda sunt, alias insulae
56 videntur alias una et continens terra. in his esse
Oeonas, qui ovis avium palustrium et avenis tantum
alantur, esse equinis pedibus Hippopodas et Panuatios
quibus magnae aures et ad ambiendum corpus omne
patulae nudis alioquin pro veste sint, praeterquam quod
fabulis traditur, *apud* auctores etiam quos sequi non
57 pigeat invenio. Thyle Belcarum litori adposita est,
Grais et nostris celebrata carminibus. in ea, quod
ibi sol longe occasurus exsurgit, breves utique noctes

---

1. armati *A* armatis *Pintianus* 2. britanniam A^1 *corr.* 3. aequalis *A* aequali *x* 4. 5. luxuriosas herbas *A* luxuriosa herbis *v* 6. pecorumpleant A^1 pecora impleant A^2 7. *post* dissiliant *interstitium quindecim litterarum* 8. *post* ignari *add.* magis *Pintianus* 9. *post* gentes *add.* *A* aliquatenus tamen gnari *removit Vossius* 10. orchades *A* 12. ⟨ex iis⟩ A^3 eximia *scripsi* codannovia// *A* Scadinavia *Muellenhoff* 15. quot *A* quod *x* 17. *post* terra *interstitium octo litterarum* 18. oeneas *A* Oeonas *Bursian* 19. sannalos *A* Panuatios *Bursian* 21. vecti *A* veste *Vadianus* 22. apud *ante* auctores *add.* *Curtius Wachsmuth* 23. invento *A* invenio *v* belgarum *A* Belcarum *Kappius* 25. exsurgit A^1 exurgit A^2

sunt, sed per hiemem sicut aliubi obscurae, aestate
lucidae, quod per id tempus iam se altius evehens,
quamquam ipse non cernatur, vicino tamen splendore
proxima inlustrat, per solstitium vero nullae, quod
tum iam manifestior non fulgorem modo sed sui
quoque partem maximam ostentat. Talge in Caspio 58
mari sine cultu fertilis, omni fruge ac fructibus abundans, sed vicini populi quae gignuntur adtingere nefas
et pro sacrilegio habent, diis parata existimantes
diisque servanda. aliquot et illis oris quas desertas
diximus aeque desertae adiacent, quas sine propriis
nominibus Scythicas vocant.

Ab his in Eoum mare cursus inflectitur, inque 7 59
oram terrae spectantis orientem. pertinet haec a Scythico promunturio ad Colida primum ob nives invia,
deinde ob inmanitatem habitantium inculta. Scythae
sunt Androphagoe et Sacae, distincti regione, quia
feris scatet, inhabitabili. vasta deinde iterum loca 60
beluae infestant, usque ad montem mari inminentem
nomine Tabim. longe ab eo Taurus adtollitur. Seres
intersunt, genus plenum iustitiae, et commercio quod
rebus in solitudine relictis absens peragit notissimum.
India non Eoo tantum adposita pelago, sed et ei 61
quod ad meridiem spectans Indicum diximus, et hinc
Tauri iugis, ab occidente Indo finita tantum spatium
litoris occupat, quantum per sexaginta dies noctesque
velificantibus cursus est; ita multum a nostris abducta

---

1. hiemen *A* 3. quan//quam *A* 4. proxime *A* proxima *x* 5. fulgore *A* fulgorem *x* 6. talgae A^1 *corr.* Talge *Reinoldius* 7. fertiles A^1 *corr.* fertilis *v* 10. aliquot A^1 *corr.* 13. eorum recursu *A* Eoum mare cursus *Pintianus* 15. adposita A^1 apposita A^2 ad Colida *Schottus* omnisues *A* ob nives *Mommsen* 17. sagae *A* Sacae *Schottus* 18. inhabitabile *A* 20. adtollitur A^1 attollitur A^2 22. *post* peragit *interstitium sedecim litterarum* · notissima *A* notissimum *Sanctius et adnexuit antecedentibus* 23. eo *A* Eoo *v* 24. spectat *A* spectans *x* 25. inde *A* Indo *x* tanto spatio *A* tantum spatium *x*

regionibus, ut in aliqua parte eius neuter septentrio adpareat, aliterque quam in aliis oris umbrae rerum
62 ad meridiem iaceant. ceterum fertilis, et vario genere hominum aliorumque animalium scatet. alit formicas non minores maximis canibus, quas more gryporum aurum penitus egestum cum summa pernicie adtingentium custodire commemorant, immanes et serpentes, aliqui ut elephantos morsu atque ambitu corporis adficiant; tam pinguis alicubi et tam feracis soli, ut in eo mella frontibus defluant, lanas silvae ferant, harundinum fissa internodia veluti navia binos et quae-
63 dam ternos etiam vehant. cultorum habitus moresque dissimiles. lino alii vestiuntur aut lanis quas diximus, alii avium ferarumque pellibus; pars nudi agunt, pars tantum obscena velati; alii humiles parvique, alii ita proceri et corpore ingentes, ut elephantis etiam et ibi maximis sicut nos equis facile atque habiliter utantur.
64 quidam nullum animal occidere, nulla carne vesci optimum existimant, quosdam tantum pisces alunt. quidam proximi parentes priusquam annis aut aegritudine in maciem eant velut hostias caedunt, caesorumque visceribus epulari fas et maxime pium est.
65 at ubi senectus aut morbus incessit procul a ceteris abeunt, mortemque in solitudine nihil anxii expectant. prudentiores et quibus ars studiumque sapientiae contingit non expectant eam, sed ingerendo semet ignibus
66 laeti et cum gloria arcessunt. urbium quas incolunt, sunt autem plurimae, Nysa est clarissima et maxima, montium Meros Iovi sacer. famam hinc praecipuam habent; in illa genitum, in huius specu Liberum

---

2. adpareat A^1 appareat A^2 3. iacent *A* iaceant *Vadianus* 5. minus *A* minores *x* maximas A^1 *corr.* (*fuit* maximis) maximis *x* gryporum A^1 gryphorum A^2 6. 7. adtingentium A^1 attingentium A^2 8. ut A^1 *corr.* atque A^1 *corr.* 10. 11. harundinum A^1 arundinum A^2 11. veluti *A* (*litteras* ti *add.* A^2) navita *A* navia *Vossius* 25. ei quibus *A* et quibus *x*

arbitrantur esse nutritum, unde Graecis auctoribus ut
femori Iovis insitum dicerent aut materia ingessit aut
error. oras tenent ab Indo ad Gangen Palibotri, a 67
Gange ad Colida, nisi ubi magis quam ut habitetur
exaestuat, atrae gentes et quodammodo Aethiopes. ab
Colide ad Tamum recta sunt litora, timidique populi
et marinis opibus adfatim dites. Tamus promunturium 68
est, quod Taurus adtollit, Colis alter Eoae partis an-
gulus initiumque lateris ad meridiem versi, Ganges
et Indus amnes. ille multis fontibus in Haemode
Indiae monte conceptus, simul unum alveum fecit, fit
omnium maximus et alicubi latius, quando angustissime
fluit decem milia passuum patens, in septem ora di-
spergitur. Indus ex monte Caroparnaso exortus et 69
alia quidem flumina admittit, sed clarissima Cophen,
Acesinum, Hydaspen, conceptamque pluribus alveis
undam lato spatio trahit. hinc paene Gangen magni-
tudine exaequat. post ubi saepe aliquot magnis flexibus
cinxit iugum ingens, iterum rectus solidusque descendit,
donec ad laevam dextramque se diducens duobus ostiis
longe distantibus exeat. ad Tamum insula est Chryse, 70
ad Gangen Argyre: altera aurei soli, ita veteres tra-
didere, altera argentei, atque ut maxime videtur aut
ex re nomen aut ex vocabulo fabula est. Taprobane
aut grandis admodum insula aut prima pars orbis
alterius *ut* Hipparcho dicitur, et quia habitatur, nec
quisquam circum eam isse traditur, prope verum est.

---

3. imo *A* Indo *x* 4. solida *A* Colida *Salmasius* ubi habitetur *A* ut habitetur *Schottus* 6. iolide *A* Colide *Pintianus* cudum *A* Tamum *scripsi* 7. adfatim A^1 affatim A^2 8. collis *A* Colis *Schottus* alter⟨ae⟩ *A* (*litteras in ras. add.* A^3) alter Eoae *scripsi* 10. 11. haemo meridie *A* Haemode Indiae *scripsi* 15. copen *A* Cophen *Barbarus* 16. agasinum *A* Acesinum *scripsi* 24. tabane prone A^1 tabane A^2 Taprobane *x* 26. ut *ante* Hipparcho *add. Curtius Wachsmuth* ipparchius *A* Hipparcho *Barbarus* sed quia *A* et quia *Perizonius* 27. esse *A* isse *Pintianus*

71 contra Indi ostia illa sunt quae vocant Solis adeo
inhabitabilia, ut ingressos vis circumfusi aëris exanimet
confestim, et inter ipsa ostia Patalene regio, ob aestus
intolerabilis alicubi cultoribus egens. inde ad principia
Rubri maris pertinet *Ariane et* ipsa invia atque deserta;
humus cineri magis fit quam pulveri similis, ideoque
per eam rara et non grandia flumina emanant, quorum
Tuberonem et Arusacen notissima accipimus.

8 Rubrum mare Graeci, sive quia eius coloris est
72 sive quod ibi Erythras regnavit Erythran thalassan
appellant: procellosum asperum mare, profundum et
magnorum animalium magis quam cetera capax. primo
recedentis oras aequabiliter impellit, et ubi non intrat
interius aliquantum patens sinus est. sed quas ripas
inflexerat bis inrumpit, duosque iterum sinus aperit.
73 Persicus vocatur dictis regionibus propior, Arabicus
ulterior. Persicus qua mare accipit utrimque rectis
lateribus grande ostium quasi cervice conplectitur, dein
terris in omnem partem vaste et aequa portione ceden-
tibus magno litorum orbe pelagus incingens reddit
74 formam capitis humani. Arabici et os artius et lati-
tudo minor est, maior aliquanto recessus et multo
magis longa latera. init penitus introrsusque, dum
Aegyptum paene et montem Arabiae Casium adtingat,
quodam fastigio minus ac minus latus, et quo magis
75 penetrat angustior. ab his quae diximus ad sinum
Persicum, nisi ubi Chelonophagi morantur, deserta
sunt. in ipso Carmanii navigantium dextera positi
sine veste ac fruge sine pecore ac sedibus piscium
cute se velant, carne vescuntur, praeter capita toto

1. inde *A* Indi *x* 3. rara tenet *A* Patalene *Pintianus* 5. *post* pertinet *addidi* Ariane et 8. accepimus A^1 *corr. inter scribendum* (*fuit* accipimus, *quod cum Gustavo Parthey retinui*) 13. recedentis *sic A* ut *A* ubi *scripsi* iret *A* intrat *scripsi* 14. erat *A* est *scripsi* 16. propior A^1 *corr.* 17. ulterior A^1 *corr.* 24. adtingat A^1 attingat A^2

corpore hirsuti. interiora Cedrosi dehinc Persae habitant. Saetis per Carmanios, supra Sandis et Corios
effluunt. in parte quae pelagi ostio adversa est 76
Babyloniorum fines Chaldaeorumque sunt, et duo clari amnes Tigris Persidi propior, ulterior Euphrates.
Tigris ut natus est ita descendens usque in litora 77
permeat. Euphrates immani ore aperto non exit tantum unde oritur, sed et vaste quoque decidit, nec secat continuo agros, late diffusus in stagna, diu sedentibus aquis piger et sine alveo patulus, post ubi marginem rupit vere fluvius, acceptisque ripis celer et fremens per Armenios et Cappadocas occidentem petit, ni Taurus obstet in nostra maria venturus.
inde ad meridiem avertitur, et primum Syros tunc 78
Arabas ingressus non perdurat in pelagus, verum ingens modo et navigabilis, inde tenuis rivus despectus emoritur, et nusquam manifesto exitu effluit ut alii
amnes sed deficit. alterum latus ambit plaga quae inter 79
utrumque pelagus excurrit. Arabia dicitur, cognomen Eudaemon, angusta, verum cinnami et turis aliorumque odorum maxime ferax. maiorem Sabaei tenent partem, ostio proximam et Carmaniis contrariam Macae. frontem quae inter ostia ostenditur silvae cautesque exasperant. aliquot sunt in medio insulae sitae, Ogyris quod in ea Erythrae regis monimentum
est magis clara quam ceterae. alterum sinum undique 80
Arabes incingunt. ab ea parte quae introeuntibus dextra est urbes sunt Charra et Arabia et Gadanus, in altera ab intimo angulo prima Berenice inter Heroopoliticum et Strobilum, deinde inter promun-

---

2. choros *A* Corios *Barbarus* 3. *post* effluunt *interstitium duodecim litterarum* 5. propior *A*[1] *corr.* 20. eudemon *A* 23. magnae *A* Macae *Barbarus* 25. gyris *A* Ogyris *Pintianus* 26. *post* sinum *quinque fere litterae erasae* 30. hieropoliticum *A* Heroopoliticum *Barbarus* ⟨et⟩ *ante* strobilum *A*[3]

turia Maenorenon et Coloba Philoteris et Ptolemais,
ultra Arsinoë et alia Berenice, tum silva quae hebenum
odoresque generat, et manu factus amnis, ideoque
81 referundus quod ex Nili alveo diorуge adductus. extra
sinum, verum in flexu tamen etiamnum Rubri
maris pars bestiis infesta ideoque deserta est, partem
Panchai habitant, hi quos ex facto quia serpentibus
vescuntur Ophiophagos vocant. fuere interius Pygmaei,
minutum genus, et quod pro satis frugibus contra grues
82 dimicando defecit. sunt multa volucrum multa serpen-
tium genera: de serpentibus memorandi maxime, quos
parvos admodum et veneni praesentis certo anni
tempore ex limo concretarum paludium emergere, in
magno examine volantes Aegyptum tendere, atque in
ipso introitu finium ab avibus quas ibidas appellant
adverso agmine excipi pugnaque confici traditum est.
83 de volucribus praecipue referenda Phoenix, semper
unica; non enim coitu concipitur partuve generatur,
sed ubi quingentorum annorum aevo perpetua duravit,
super exaggeratam variis odoribus struem sibi ipsa
84 incubat solviturque, dein putrescentium membrorum
tabe concrescens ipsa se concipit atque ex se rursus
renascitur. cum adolevit, ossa pristini corporis inclusa
murra Aegyptum exportat, et in urbe quam Solis ad-
pellant flagrantibus arae bustis inferens memorando
funere consecrat. ipsum promunturium quo id mare
cluditur Aceraunis saltibus invium est.

9
85 Aethiopes ultra sedent; Meroën habent terram,
quam Nilus primo ambitu amplexus insulam facit: pars

---

1. collaca *A* Coloba *Vossius* philopteris *A* Philoteris *Barbarus* piomalis *A* Ptolemais *Barbarus* 4. referundus A^1 referendus A^2 5. veru A^1 verum A^2 etiam non *A* etiamnum *Pintianus* 10. deficit *A* defecit *x* 11. memorandis *A* memorandi *v* 13. paludium *sic A* 15. qua A^1 quas A^2 ibidas A^1 *corr.* 23. nascitur A^1 renascitur A^3 25. archiobustis *A* (*litteras* io *add.* A^3) arae bustis *scripsi*

quia vitae spatium dimidio fere quam nos longius agunt
Macrobii, pars quia ex Aegypto advenere dicti Auto-
moles: pulchri forma, atque corporis viriumque vene-
ratores, veluti optimarum alii virtutum. in illis mos 86
est cui potissimum pareant specie ac viribus legere.
apud hos plus auri quam aeris est: ideo quod minus
est pretiosius censent. aere exornantur, auro vincla
sontium fabricant. est locus adparatis epulis semper 87
refertus, et quia ut libet vesci volentibus licet Heliu
trapezan adpellant, et quae passim adposita sunt ad-
firmant innasci subinde divinitus. est lacus quo per- 88
fusa corpora quasi uncta pernitent: bibitur idem; adeo
est liquidus et ad sustinenda quae incidunt aut in-
mittuntur infirmus, ut folia etiam proximis decisa
frondibus non innatantia ferat sed pessum et penitus
accipiat. sunt et saevissimae ferae omni colore varii
lycaones et quales accepimus sphinges. sunt mirae
aves cornutae tragopanes et equinis auribus pegasi.
ceterum oras ad eurum sequentibus nihil memorabile 89
occurrit. vasta omnia vastis praecisa montibus ripae
potius sunt quam litora. inde ingens et sine cultoribus
tractus. dubium aliquandiu fuit essetne ultra pelagus,
caperetne terra circuitum, an exhausto fluctu sine fine se
Africa extenderet, verum et Hanno Carthaginiensis 90
exploratum missus a suis, cum per oceani ostium
exisset magnam partem eius circumvectus, non se mari

---

3. et qui *A* atque *Heyse* (*cf. Parthey p. 212*) parumque *A* viriumque *Bursian* 3. 4. venerati ores *A* veneratores *x* 6. 7. quam psis (aeris *scrib.*) est ideo quod minus est preciosius (pretiosius *scrib.*) A^2 *exceptis litteris* sius *in margine inferiore* 7. exorantur *A* exornantur *x* 9. 10. heliu trapezan A^3 *exceptis litteris* heli *in spatio vacuo* 10. 11. adfirmant A^1 affirmant A^2 11. ⟨est⟩ (*ante* lacus) A^3 16. ferae A^1 *corr.* 18. tragappomenes *A* tragopanes *Vinetus* equinis auribus et *A* et equinis auribus *Barbarus* 22. tractus *om. A add. x* 23. exhausta fractu *A* exhausto fluctu *Vossius* 24. verum et si *A* verum et *Pintianus* 26. exissut A^1 exisset A^2

sed commeatu defecisse memoratu rettulerat, et Eu-
doxus quidam avorum nostrorum temporibus cum La-
thyrum regem Alexandriae profugeret, Arabico sinu
egressus per hoc pelagus, ut Nepos adfirmat, Gades
usque pervectus est: ideo eius orae notae sunt aliqua.
91 sunt autem trans ea quae deserta modo diximus muti
populi et quibus pro eloquio nutus est, alii sine sono
linguae, alii sine linguis, alii labris etiam cohaerentibus,
nisi quod sub naribus etiam fistula est per quam
bibere avenis, et cum incessit libido vescendi, grana
singula frugum passim nascentium absorbere dicuntur.
92 sunt quibus ante adventum Eudoxi adeo ignotus ignis
fuit, adeoque visus mirum in modum placuit, ut am-
plecti etiam flammas et ardentia sinu abdere donec
93 noceret maxime libuerit. super eos grandis litoris flexus
grandem insulam includit, in qua tantum feminas esse
narrant toto corpore hirsutas et sine coitu marum sua
sponte fecundas, adeo asperis efferisque moribus, ut
quaedam contineri ne reluctentur vix vinculis possint.
hoc Hanno rettulit, et quia detracta occisis coria
94 pertulerat fides habita est. ultra hunc sinum mons
altus, ut Graeci vocant Theon *ochema*, perpetuis ignibus
95 flagrat. ultra montem viret collis longo tractu longis
litoribus obductus, unde visuntur patentes magis campi
quam ut perspici possint Panum Satyrorumque. hinc
opinio causae fidem cepit, quod cum in his nihil culti-
sit, nullae habitantium sedes, nulla vestigia, solitudo
in diem vasta et silentium vastius, nocte crebri ignes

1. memoratur et tulerat A^1 *correxit* A^3 2. 3. lathamin A Lathyrum *Barbarus* 4. adfirmat A^1 affirmat A^2 10. avent sed A avenis, et *Ciacconius* 11. *post* dicuntur *interstitium septem litterarum* 15. noceri A noceret *v* licuerit A libuerit *x* 17. marum *sic* A 18. effe⟨ris⟩que A (*litteras in ras. add.* A^3) 19. ⟨ne⟩ A^3 20. ⟨hoc ha⟩nno A (*litteras in ras. add.* A^3) 21. ⟨ultr⟩a A (*litteras in ras. add.* A^3) 22. theon A Theon ochema *Barbarus* 23. ⟨ult⟩ra A (*litteras in ras. add.* A^3) longis A^2 *exceptis litteris* gis *in spatio vacuo*

micant, et veluti castra late iacentia ostenduntur,
crepant cymbala et tympana, audiunturque tibiae so-
nantes maius humanis. tunc rursus Aethiopes, nec 96
iam dites quos diximus, nec ita corporibus similes,
sed minores incultique sunt et nomine Hesperion. in
horum finibus fons est quem Nili esse aliqua credibile
est: Nuchul ab incolis dicitur, et videri potest non
alio nomine adpellari sed a barbaro ore corruptus.
alit et papyrum et minora quidem eiusdem tamen
generis animalia. aliis amnibus in oceanum vergenti- 97
bus solus in mediam regionem et ad orientem abit,
et quonam exeat incertum est. inde colligitur Nilum
hoc fonte conceptum actumque aliquandiu per invia
et ideo ignotum, iterum se ubi adiri possit ostendere;
ceterum spatio quo absconditur effici, ut hic alio cedere,
ille aliunde videatur exsurgere. catoblepas non grandis 98
fera, verum grande et praegrave caput aegre sustinens,
atque ob id in terram plurimum ore conversa apud
hos gignitur, ob vim singularem magis etiam referen-
da, quod cum impetu morsuque nihil umquam saeviat,
oculos eius vidisse mortiferum. contra eosdem sunt 99
insulae Gorgades, domus ut aiunt aliquando Gor-
gonum. ipsae terrae promunturio cui Hesperu ceras
nomen est finiuntur.

Inde incipit frons illa quae in occidentem vergens 10 100
mari Atlantico adluitur. prima eius Aethiopes tenent,
media nulli; nam aut exusta sunt aut harenis obducta
aut infesta serpentibus. exustis insulae adpositae sunt

5. hesperio *A* Hesperion *scripsi* 7. nunc *A* Nuchul *v* 8. adpellari A^1 appellari A^2 9. aliter pyrum *A* alit et papyrum *Vinetus* 13. hoc A^1 *corr.* 14. ad ea *A* adiri *x* 16. exsurgere A^1 exurgere A^2 17. praegrande *A* praegrave *Pintianus* 20. un//quam *A* 22. dorcades *A* Gorgades *Mariangelus* 26. abluitur *A* adluitur *v* 27. mediam *A* media *x* harenis A^1 arenis A^2 28. ⟨ex⟩ustis *A* (*litteras in ras. add.* A^2) adpositae A^1 appositae A^2

101 quas Hesperidas tenuisse memoratur. in harenis mons
est Atlas, de se consurgens, verum incisis undique
rupibus praeceps, invius, et quo magis surgit exilior,
qui quod altius quam conspici potest usque in nubila
erigitur, caelum et sidera non tangere modo vertice
102 sed sustinere quoque dictus est. contra Fortunatae
insulae abundant sua sponte genitis, et subinde aliis
super alios innascentibus nihil sollicitos alunt, beatius
quam aliae urbes excultae. una singulari duorum
fontium ingenio maxime insignis: alterum qui gusta-
vere risu solvuntur in mortem; ita adfectis remedium
103 est ex altero bibere. ab eo tractu quem ferae in-
festant proximi sunt Himantopodes inflexi lentis cru-
ribus, quos serpere potius quam ingredi referunt, dein
Pharusii, aliquando tendente ad Hesperidas Hercule
dites, nunc inculti, et nisi quod pecore aluntur ad-
104 modum inopes. hinc iam laetiores agri amoenique
saltus citro terebintho ebore abundant. Nigritarum
Gaetulorumque passim vagantium ne litora quidem
infecunda sunt, purpura et murice efficacissimis ad
105 tingendum, et ubique quae tinxere clarissima. reliqua
est ora Mauretaniae exterior, et in finem sui fasti-
gantis se Africae novissimus angulus, isdem opibus
sed minus dives. ceterum solo etiam ditior et adeo
est fertilis, ut frugum genera non cum serantur modo
benignissime procreet, sed quaedam profundat etiam
106 non sata. hic Antaeus regnasse dicitur, et signum
quod fabulae clarum prorsus ostenditur collis modicus
resupini hominis imagine iacentis, illius ut incolae

---

1. harenis A^1 arenis A^2 2. satis *A* Atlas *Pintianus* 4. 5. in nubil uerigitur A^1 in nubila erigitur A^2 5. 6. vertice sed A^1 *corr.* 13. scimantopodes *A* Himantopodes *Barbarus* 15. pharusi *A* 18. terote berini *A* citro terebintho *Reinoldius* zigritarum *A* Nigritarum *v* 21. tinguendum *A* ubique quod *A* ubique quae *Vossius* 27. nota *A* non sata *Vossius* antheus *A*

ferunt tumulus: unde ubi aliqua pars eruta est solent imbres spargi, et donec effossa repleantur eveniunt. hominum pars silvas frequentant, minus quam quos 107
modo diximus vagi, pars in urbibus agunt, quarum ut inter parvas opulentissimae habentur procul a mari Gilda, Volubilis, Banasa, propius autem Sala et Lixos flumini Lixo proxima. ultra est colonia et fluvius Gna et unde initium fecimus Ampelusia in Nostrum iam fretum vergens promunturium, operis huius atque Atlantici litoris terminus.

---

1. solet *A* 6. gildavo dubritania *A* Gilda Volubilis Banasa *scripsi* proprius A^1 propius A^2 lixio *A* Lixos *scripsi* 7. limo *A* Lixo *Tzschucke* 8. anpelusia *A*

INDEX

METROLOGICORUM SCRIPTORUM

RELIQUIAE.

COLLEGIT RECENSUIT PARTIM NUNC PRIMUM

EDIDIT

FRIDERICUS HULTSCH.

VOLUMEN II

QUO SCRIPTORES ROMANI ET INDICES CONTINENTUR.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLXVI.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

PRAEFATIO.

Postquam ad prius volumen praefationem scripsi, in qua ea quoque subsidia enumeravi quae iam ad hanc alteram partem edendam collegeram, auxi eum apparatum Guelferbytanae bibliothecae copiis, quas aestate superioris anni adii. Praeterea GUILIELMUS CHRIST, vir studiorum similitudine mihi coniunctissimus, tribus commentariis quos infra suo quemque loco laudabo multa et egregia ad nonnullas res difficiliores illustrandas contulit. Sed iam singula quaeque persequar.

108. 109. Varronis librorum de lingua Latina reliquias quae nunc exstant omnes constat fluxisse e codice Florentino illo saeculi XI (*F*), quem olim contulit Petrus Victorius. Eundem cum nuper descripsisset H. Keilius idque apographum concessisset L. Spengelio, hunc precibus adii, ut ad eos locos quos in hunc librum recepturus essem variam Florentini scripturam ex illo apographo mihi adnotaret. Respondit petenti vir egregius paratissimo animo misitque mihi ad locum de agrestibus mensuris (V, 34 s., nobis fr. 109) ipsius Florentini scripturam; ad alterum autem locum (V, 169 ss., fr. 108), qui in Florentino nunc desideratur nonnullis foliis abscissis posteaquam Victorius eo usus est, adnotavit varietatem alius cuiusdam codicis a Keilio collati, qui accuratissime ex ipso antiquo Florentino descriptus est (*N*). Atque haec quidem per litteras Spengelius mecum communicavit; praeterea rationem habui eius commentarii quem idem de libris Varronis emendandis scripsit: *Ueber die Kritik der Varronischen Bücher de lingua Latina. Abhandl. d. Bayer. Akad. I Cl. VII Bd.*

II Abth. 1854 (quem librum significavi nota *Spe*). Nec ad locum de agri mensuris omisi ea quae Lachmannus in Mus. Rhen. II p. 356 ss. (*La*) exposuit. Denique adnotavi varias scripturas quae apud Priscianum in libro de figuris numerorum (§ 15 s.) inveniuntur (*Pri*), ubi usus sum editione Keilii. Nec tamen persuadere mihi potui omnia quaecumque apud Varronem leguntur omissa a Prisciano ob eam ipsam causam Varroni abiudicanda esse. Nam extrema quidem Varronis verba (§ 174 *quod libram* cet.) iniuria sive Priscianus omisit sive librarii eius, quam neglegentiam etiam aliis locis commissam esse consentaneum videtur. Et alioquin nonnulla errata sunt apud Priscianum quae recte habent Varronis libri. — In fr. 109 p. 51, 12 certa coniectura correxi *esse p.* id est *pedes* ex Florentini scriptura *esset.* De compendio *p.* conf. p. 54, 10. 55, 14 ss. 58, 27. 59, 23, denique legem parieti faciundo in C. I. L. vol. I p. 577.

110. Varronis locum de agrestibus mensuris qui legitur in libro de re rust. I (cap. 10) vulgatae lectionis erroribus purgatum edere non potuissem, nisi insigni humanitate H. Keilius precibus meis satisfaciens ex uberrimo suo apparatu Varroniano misisset mihi varias scripturas codicum Laurentiani LI, 4 (*L*) saeculi XV et Caesenatis bibliothecae Malatestianae (*M*) saeculi XV, quorum de origine atque auctoritate luculenter exposuit in *Observationibus criticis in Catonis et Varronis de re rustica libros*, quae prodierunt Halis a. 1849. Praeterea idem recte me monuit, ne omitterem variam scripturam codicis antiquissimi Florentini nunc perditi, unde omnes reliqui libri manu scripti derivati sunt. Quam scripturam olim adnotaverat Politianus ad marginem Venetae editionis scriptorum rei rusticae principis [1]); descripserat inde H. Brencmannus, quo apparatu tum Gesnerus usus est (v. eiusdem Script. rei rust. Lipsiae 1735 p. XX). Sed nuper Keilius — siquidem

1) Usus sum exemplo eius editionis Dresdensi, in quo desunt XII prima et II ultima folia, sed haec duo suppleta sunt manus scriptura. Leguntur in fine singularum partium, Catonis, Varronis cet.: OPERA ET IMPENSA IENSON — VENETIIS — M.CCCC.LXXII.

recte intellexi ea quae per litteras scripsit — invenit ipsum illud Venetae editionis exemplum Politiani notis nobilissimum, atque inde eas omnes descripsit. Quod exemplum quoniam vir praestantissimus tum cum ad me scripsit non in manibus habuit, dubitationem sibi relinqui significavit, an Politianus p. 52, 19 haberet '∞∞ C ∂ pedes hae', ubi in Veneta leguntur 'M. M. C. pedes. hae'. Omnino autem cum Politiani notae usui esse non possent sine Venetae comparatione, huius varietatem ubique adscripsi (*Ve*), et praeterea distinxi Politiani scripturam apud Gesnerum atque illam quam Keilius ad me misit notis P^g et P^k. Denique adnotavi etiam, ubi opus esse videretur, scripturam Gesneri et Schneideri (*Ge*, *Sch*, eorumque consensum *vulgo*). — P. 52, 11 ad ***seu quid aliud*** (sic enim emendandam esse censui librorum scripturam ***si quid aliud***) conf. Cic. de r. p. 1, 17, 29: ***ut mihi Platonis illud*, *seu quis dixit alius*, *perelegans esse videatur*.**

111. In recensendo Columellae loco qui est de agri mensuris gratissimam operam mihi navavit A. Nauckius ad caput I libri V ex codice olim Sangermanensi, nunc Petropolitano 207 varia scriptura diligentissime adnotata. Sic contigit ut hanc quamvis exiguam Columellae operis particulam ex vetustissimi illius libri auctoritate edere possem. Quae si quis cum Schneideri editione contulerit, vix eundem scriptorem hic atque illic legi dicat. Praeterea autem cognovi editionem principem Venetam, quae Iensoni studio prodiit (supra adn. 1), multo propius abesse ab illo Petropolitano libro quam vulgatam Schneideri scripturam. Ergo illis vulgatis erroribus omissis praeter Petropolitanum codicem (*S*) huius tantum editionis rationem habui (*Ve*), quo facto simul id assecutus sum, ut Politiani notas e Florentino quodam codice excerptas (*P*) adscribere possem. In varia Petropolitani scriptura si quae cursivis litteris expressi, ea in rasura posita sunt. — P. 54, 10 post ***passus*** librorum ductus variis modis corrupti sunt; sed genuinae scripturae vestigia servavit *S*. Nam quod ex hoc affertur ***sunt campum***, olim fuit SVNTEAMPV̄, id autem facile solvitur in ***sunt ea m(ilia) p(edum)*** *V* (conf. scripturam Vaticani p. 58, 27). — P. 54, 19 ***possumus*** ita quis tueri pos-

sit, ut infinitivum intercidisse dicat; verum apparet ipsum *possumus* alienum esse ab hoc loco et *posuimus*, ut vulgo, legendum esse. — P. 55, 2 nota Ϛ pro VI et in Petropolitano codice saepius et in vetustissimo Isidori libro iis locis qui apud nos sunt p. 109, 13 et p. 121, 8 invenitur.

112. Vide Gromaticos veteres ex recensione Lachmanni p. 30. Codices sunt *A* Arcerianus, *E* Erfurtensis; *La* significat scripturam a Lachmanno editam, a qua ego nonnullis locis ita recessi, ut veterum librorum auctoritatem praeferrem. Figuras corruptas in *A* restitui.

113. Vide ibid. p. 94, 9—95, 10 et 96, 21—97, 13. Nam locum interpolatum qui p. 95 s. legitur separatim edidi (fr. 128).

114. Vide ibid. p. 121, 25 — 123, 10. Codices sunt Arceriani pars altera *B* et Gudianus *G*. Duobus locis nota trientis in libris corrupta est aut in I. L. (*B* p. 59, 24) aut in L (*G* ibid.) aut in ll (*BG* p. 61, 1). Ubi Lachmannus expressit duplicatam illam sextantis notam quae similis est litterae S e contrario positae; nos dedimus ZZ, de qua notatione infra ad fr. 133 et extrema hac praefatione dictum est. — Ibidem p. 60 vs. 6 *sicut* librorum scripturam servavi ac postea *sicut videtur* interclusi, quo facto nulla offensio relinquitur. — Tum p. 60, 25 locum de quo iam paene desperaveram levissima mutatione sanari posse intellexi. Nam cum *B* habeat *p̄runiuero*, id solvi in *prodeunt vero*, reliquam autem Arceriani scripturam intactam reliqui. — Denique p. 61, 4 medimni aestimatio monetali mensura, ut recte Lachmannus adnotat, debet esse *iugerum unum*, *unciam*, *dimidium scripulum* ($= 1\frac{49}{576}$); atque id ipsum exprimere voluit Lachmannus, posuit autem pro dimidio scripulo d i m i d i a e s e x t u l a e, h. e. binorum scripulorum, notam, quod probari non posse apparet. Omnino autem alienum esse duco ullam dimidii scripuli notam coniectura effingere, quam nusquam inveniri expressis verbis scribit Maecianus (§ 39), nec vero ego usquam repperi. Nam de ponderibus quidem si agitur, dimidium scripulum est obolus: at quis sana ratione hoc Hygini loco oboli notam inculcare audeat? Sed tamen per

notas illam medimni definitionem ab Hygino scriptam fuisse codices testantur. Quid igitur relinquitur, nisi ut statuamus Hyginum, qui antea (vs. 1) in simili computatione unum scripulum omiserit (v. Rudorff. Grom. II p. 421), hoc loco pro dimidio scripulo posuisse totum scripulum, scripsisse igitur *monetali mensura* (*iugerum*) I—℈? Nam hi quidem notarum ductus proxime accedunt ad scripturam in *B* traditam I C͠C.

115. L. Volusii Maeciani distributionem, ut supra dictum est, repetivi ex recensione Mommseni (*Abhandl. d. Sächs. Gesellsch. d. Wiss.* vol. III 1853. p. 281 ss.). Qui litteris a. d. V Cal. Febr. a. 1863 ad me datis scripsit sibi nunc § 45 *tetrachmum* pro vulgato *tetradrachmum* e librorum auctoritate legendum videri. Sunt autem hi libri quibus usus est Mommsenus (*Mo*) Parisinus 8680 (*C*ᵖ) et Vaticanus 3852 (*C*ᵛ), uterque membr. saec. X, quorum consensum idem notavit per *C*. Priores editiones diligenter contulit Böckingius (*Bö*), cum Maeciani libellum edidit Bonnae 1831. Ego, sicut initio praefationis ad prius volumen demonstravi, mihi non licere existimavi totum Mommseni apparatum repetere, qui in ipso illius libro praesto sit omnibus quorum ea accuratius perquirere interest. Varios autem notarum ductus qui in libris inveniuntur, quantum fieri potuit, repetivi extrema hac praefatione, ubi omnia quae ad id genus pertinerent collegi. Pauca tamen omitti necesse fuit, ne nimii sumptus novis typis excudendis bibliopolae fierent; haec igitur quaerenda sunt in ipso Mommseni libro. In extrema libelli particula, quam omiserunt editores ante Mommsenum (vide illum p. 287), addidi variam lectionem codicis Vaticani traditam ab Helbigio, qui Epiphanii interpretationem Latinam ex eodem codice mihi descripsit.

116. Liber de asse in editione principe quam indicavi in prol. § 114 adn. 1 legitur p. DCC s.; significavi *Ro*. Denuo eundem libellum excusserunt Gronovius (*Gr*) in libris de sestertiis (Amstelod. 1656: de reliquis Gronovianis editionibus vide Böcking. p. 9) et Böckingius (*Bö*) una cum Volusio Maeciano (Bonnae 1831).

117. Locis Festi, ut consentaneum erat, statim addidi ea quae Paulus habet ex Festo excerpta, quae minoribus litterarum formis distinxi. Ex Festi codice omnem scripturae varietatem adscripsi, passim auctam et correctam ab H. Keilio in Mus. Rhen. VI (1847) p. 618 ss., quae supplementa notavi addita littera *K*. Nonnulla tacite secundum Keilium correxi, ut p. 77, 7 *quodcumque*, p. 79, 19 *inperfectam*. Extremos Festi locos repetivi ex Mommseni recensione quae nuper prodiit in commentariis Acad. Berol. a. 1864 p. 57 ss. Idem initium plebisciti Siliani per litteras emendatum ad me misit, ubi de nota IIL, i. e. *duodequinquaginta*, conferri iussit legem repetundarum (C. I. L. vol. I n. 198, 34); ac similiter in aliis inscriptionibus inveniuntur IIX, XIIX, XXIIX (v. indices ibid. p. 613). — Pauli locos edidi e codice Guelferbytano 10. 3 Aug. in 4 membranaceo saec. X (*G*). P. 76, 17 non offendo in verbis *singuli pondo libras*, quae nuper in dubitationem vocavit Madvigius in Emend. Liv. p. 318. Nam et hoc loco et apud Varronem de l. Lat. § 182 et Livium 26, 47, 7 *libras* antiqua genetivi forma mihi esse videtur. — Scaligeri, Ursini, Muelleri scripturas significavi *Sca*, *Urs*, *Mue*.

118. Prisciani locum e libro de figuris numerorum repetitum recognovi secundum codicem Gudianum 132 fol. 66[b] ss., quem H. Keilius in hoc libro edendo omisit, adhibuit autem ad Prisciani Partitiones (v. praef. p. 398 s.). In hoc codice memorabilis est scriptura *dardaniū* (§ 14), de qua vide prol. p. 23. — P. 84, 20 ex librorum auctoritate edidi *tetrachma*. Praeterea nulla fere in re discessi ab eo verborum Prisciani contextu quem egregie constituit Keilius.

119. Victorii argumentum calculandi ex codice Bamberg. membr. saec. X vel XI edidit Christius in annalibus Acad. Monac. (*Sitzungsbericht* etc. 1863. I. p. 132 ss.). Idem fragmentum inter Bedae Venerabilis scripta exstat edita Basileae per Io. Hervagium a. 1563, vol. I p. 147. Ubi hic titulus praefixus: *Bedae Presbyteri praefatio in libellum de ratione calculi*. Apparet autem Bedam suo arbitrio quaedam mutavisse, nonnulla etiam addidisse, mi-

nime tamen meliore exemplo quam nuper Christium usum esse.

120. Carminis de ponderibus codex archetypus ipse, unde omnes nostri libri manu scripti derivati sunt, tot et tam gravibus mendis inquinatus fuit, ut, etiamsi illum librum in manibus haberemus, plurimis tamen locis de genuina scriptura dubitatio relinqueretur. Iam vero ex hoc quasi impuro fonte turbatior etiam rivulus defluxit in codicem illum octavi saeculi, olim Bobiensem, nunc Vindobonensem, cuius scripturam in lucem protulit Endlicherus (Prisciani grammatici-carmina. Vindob. 1828). Nam exaratus est is codex magna, ut videtur, scribendi festinatione ab homine admodum ignaro atque indiligente, qui non solum oscitantia plurima peccaverit, sed etiam, quamvis vix Latina sciret, aliquotiens ea quae in archetypo aut non distincte aut perturbate scripta essent pro arbitrio mutaverit (vide cum alios locòs tum vs. 33: *quam dixere duellam*, 76: *hoc si bafon*, 112: *modulatus suo per esse*, 133: *quis minor argenti*). Praeterea ex archetypo alii libri maiore cum cura et a peritioribus hominibus descripti sunt iique in variorum grammaticorum manus venerunt, qui coniecturis et corruptos locos et, ut fieri solet, etiam integros tentarent. Inde quot fere sunt codices praeter Bobiensem, tot formas habemus huius carminis a grammaticis partim depravati; quibus libris accedit ipsius Bobiensis scriptura secunda ac tertia, utraque ex eodem interpolationum genere orta. Nobis in recensendo hoc carmine necesse visum est primum omnes Bobiensis libri scripturas adnotare, quae apud Endlicherum inter reliquas adnotationes dispersae non ita in oculorum obtutum cadunt, ut et codicis auctoritas et criticae artis ratio requirit. Praeterea alterius formae quam interpolatam diximus specimen praebuimus ex Guelferbytanis duobus Gudianis, altero 132, altero 64 (utroque membr. saec. X in 4), quos libros admodum neglegenter olim a Wernsdorfio adhibitos ego denuo cum Endlicheri editione contuli. Significavi Bobiensem codicem littera *A* (primam eius manum A^1, secundam et tertiam A^2 et A^3), tum Gudianum priorem *B*, alterum *Ç*. His codicibus addere poteram Parisinum 7211 ab Angelonio

editum et cum Endlicheri libro collatum ab Orellio in app. ad Phaedri fab. p. 241 s., tum Sangallensem 817 nuper a Car. Schenkelio collatum (*Sitzungsber. d. Wiener Akad.* 1863 p. 56 ss.); sed cum viderem eos codices nulla re praestantiores esse Gudianis, nolui hoc supplemento adnotationem criticam onerare magis quam ornare.

Iam vero quas leges in recensendo carmine secutus sim, breviter exponam. Merito supra reprehendi illius librarii qui Bobiensem codicem exaravit neglegentiam et imperitiam. Sed tamen ea ipsa ignorantia maiorem efficit huius libri auctoritatem quam ceterorum omnium; nam in hoc quidem nihil coniectura ita immutatum est, ut id pro vero haberi possit. Ut planius dicam, aut genuinam scripturam habemus in Bobiensi aut ea menda quae facillime cognoscantur. Ergo quoad aliqua probabilis ratio afferri poterit, aut ipsa Bobiensis scriptura erit sequenda, aut, sicubi eam corruptam esse apparebit, ex his ipsis corruptelae vestigiis elaborandum ut vera lectio inveniatur. Nec prius, quam id fieri nullo modo poterit, confugiendum ad interpolatos codices, quorum scripturam ubicunque diversam a Bobiensi recepimus, ea certe dubitatio relinquitur, sitne illa vera scriptura casu quodam felici servata, an orta eadem ex hominis grammatici probabili coniectura. Ac vero saepius coniecturas quam antiqua verba in istis codicibus exstare arbitror. Reliqua commodissime ita demonstrabo, ut, quibus locis ab Endlicheri editione discesserim, singillatim proponam. Vs. 7 recepi *minora* ex A, quippe quod melius respondeat priori *maius* quam vulgatum *minuta*. Ibidem *nil* ex eodem libro videbatur scribendum esse, sed cum ibi $\overset{l}{n}$ exaratum esse cognovissem (Endl. praef. p. XI), quo compendio etiam pro *nihil* festinans librarius facile uti posset, servavi *nihil*, quod certe est numero aptius (et conf. vs. 188). — 11. *ve* apud Endlicherum a typotheta erratum esse videri recte scribit Schenkelius l. c. p. 61 adn.; nos *vel* edidimus ex A. Scripturam *lentis verguntur in octo*, quam altera codicum familia habet, Christius (Mus. Rhen. XX p. 71) ortam esse suspicatur ex *lentisve grana ter octo*. — 17. *dragmam* et sic per *g* ea vox ubique le-

gitur in ABC, nec dubitandum est, quin sic scripserit is qui hoc carmen composuit (v. indicem s. v.). Idem statuendum videtur de *olce* vs. 17 et *eminas* vs. 68. — 21. *sicilicum* A, ubi vulgatum *sicilicus* non debebat tenere Endlicherus (conf vs. 78). — 32. *Grai* AB, *Graii* vulgo. — 36. ex corrupta in ABC scriptura *emnam* vulgo factum est *hinc Mna*, quod recte repudiat Schenkelius, ipse *ei mnam* coniiciens. Sed potius *unam* cum Vineto scribendum, probatum id quidem et Schenkelio et Christio p. 57 (commentarii in vol. I p. 67 adn. 5 citati). — 37. *docuisse* interpolati codices, *dixisse* A³: neutrum cum genuinum esse videretur, ex *vocare*, antiqua scriptura in A, effeci *memorare* coll. vs. 93. — 38. *dragmis* ex A, nam vulgatum *drachmas* tam barbarum est, ut scriptori carminis tribui non possit, qui quidem *dragmis* posuit pro *dragmarum numero*. — 46. de *ac si* conf. vs. 116. — 48. *nec quae* Endlicherus secundum Wernsdorfii coniecturam: ego *neque quae* scripsi cum Schenkelio. — 57. *malis* nimirum non minus recte in A scriptum, quam coniunctivi leguntur vs. 75. 94. 184 s.; falsum igitur vulgatum *mavis*. — 62. *cybus hic* sine dubio est antiqua scriptura, nam et *hic* rectissime est positum et *cybi* redit vs. 195. Pessime *hic* vulgo omissum metrumque turbatum. Schenkelius coniecit *cubus; hanc ne cui*; Christius in Mus. Rhen. XX p. 71 *cubus hic*. — 69. 70. de his versibus multum dubitaverunt et priores editores et nuper Schenkelius l. c. et Christius in Mus. Rhen. p. 72. Ego secutus sum Endlicherum *quis* ablativo casu scribentem, quae forma redit vs. 187. Tum proximo versu *duos* restitui ex ABC, ubi *duas* Endlicherus praetulit, cum eum lateret *choenix* in tabulis medicinalibus idemque apud Epiphanium et in fragmento περὶ μέτρων masculini generis esse (vide indicem). Nec deest Latinus auctor Epiphanii interpres p. 106, 8. Sic scriptori huius carminis vera et cum optimis auctoribus congruens expositio mensurarum vindicata est, ut congius habeat choenices tres sive sextarios sex sive cotylas duodecim, choenix sit duorum sextariorum sive quattuor cotylarum: nulla igitur iam apud hunc poetam choenix quattuor sextariorum, quae efficiebatur ex vulgata olim scriptura *qui*

quater adsumptus. — 71. *sextarii* Endlicherus edidit pro vulgato antea *sextari*, qui cum aliis locis ubique vulgatae scripturae varietatem afferat, hic autem nihil plane adnotet, dubito num *sextarii* habeat A, certe id non a prima manu. Utut est, sine dubio *sextari* scribendum, quoniam quo emendatior carminis forma prodiit, eo magis declaratum est scriptorem rei metricae bene gnarum fuisse nec longas brevesque syllabas inter se confudisse. Qui cum *sextarius* vs. 65 in secunda syllaba recte produxerit, quis neget quin paulo post *sextării* librarius potius scripserit quam antiquus poeta? Accedit quod idem *sextari* probabiliter restitui vs. 80, ubi cum vulgo ex interpolatis libris editum sit *sextario*, in A autem inveniatur *si sextarios*, apparet ex hac corrupta scriptura eodem iure *sextari* elici posse, quod unum structurae huius loci conveniat. De contracta genetivi forma conf. vs. 127. — 72. *recipit* A, *capiat* B vulgo. — 73. *cyatos* ex A et sic per *t* reliquis locis scripsissem, nisi vs. 80 *cyathus* in A[1] legi Endlicherus doceret ad vs. 75. Sed eo ipso loco duo deprehenduntur typothetae errores (*chyatos* alterum pro *chyato*, et *cyaci* pro *cyati*), quae editoris neglegentia etiam codicis scripturam vs. 80 dubiam reddit. — 78. *coclearia* edidi ex BC idemque suadet A; *cochlearia* vulgo. Item vs. 83. — 83. *scripulique* hoc loco A cum BC; vulgo *scriplique*, ut A habet reliquis locis. — 89. *superest* A[1] rectissime, *superat* vulgo. — 93. *addit* ABC; temere vulgo *addet*: conf. vs. 95. — 95. *olivae* non dubitavi recipere ex A[1] pro vulgato *olivi;* nam ad *olivum* appositum epitheton *labens* abundat; at *oliva labens* (*die gleitende Oelfrucht*) est oliva premendo in liquidum oleum mutata, quae locutio etsi contortior videatur, tamen minime abhorret ab illius saeculi poetarum usu. — 103. *argento* edidi ex ABC idemque restituit Schenkelius; vulgo *argenti.* — 104. *harundo* AC, *arundo* vulgo. — 108. bene Endlicherus *aequa* ex A restituit; sed indicativus *secatur* requirit relativam sententiam: scripsi igitur *tot quae aequa in frusta secatur.* — 112. *si* A[1]; conf. vs. 114; *sin* vulgo. — vss. 113—115 alieno loco inculcati et post vs. 118 reponendi esse videntur Christio in Mus. Rhen. XX p. 72. — 113. *quod si* et 116.

ac si edidi ex A; vulgo *quodsi* legitur posteriore, *aut si* priore loco. — 120. *ut dragma superet gravior* editum est ex A^3 et vestigiis primae manus in eodem codice. Sed altius vitium hoc loco latere videtur. Accedit rei ipsius difficultas, quam non plane expedit Klügelius; sed de ea re non est hic disserendi locus. — 126. *hoc* ABC Schenkelius, *id* vulgo. — 127. *Syracusi* A^1B contracta genetivi terminatione, ut supra vs. 71. 80. *sextari.* Vulgo *Syracosii.* — 130. *conperto* A. — 144. *quotve* pro *quotque* scribendum esse videtur Christio in Mus. Rhen. XX p. 72 s. — 151. *sub aquis fiet* ABC Schenkelius, quod quo iure Endlichero glossematis loco visum sit, equidem non intellego; immo vulgatum *subsistet enim* pessime est interpolatum. — 157. *corrupti* codicum scriptura, etsi difficilior est, tamen nec a rei ratione nec a stilo huius poetae aliena videtur. Vulgatum *corrupto* revocat Christius l. c. p. 71. — 161. *quaevis librae* ABC Schenkelius. — 179. *causaque* ego, *causa et* Schenkelius, *causa* contra numerum Endlicherus ex A. — 187 s. hos versus recte distinxit et explicuit Christius l. c. p. 73. — 195. *cybi* ex A, ut vs. 62; *cubi* Endlicherus.

121. Idem carmen de ponderibus codex Parisinus 7461 membr. saec. XIII alio ordine dispositum et duobus supplementis, sed iis alienis a genuino contextu, auctum exhibet. Hinc et ipsum carmen et ea quae dixi supplementa edidit L. Angeloni in libro qui inscribitur *Sopra Guido d'Arezzo dissertazione* (Paris. 1811) p. 227 ss. (supplementa repetivit Orellius in appendice ad Phaedri fabulas p. 240 ss., sed falsum codicis numerum 7211 attulit deceptus errore Angelonii p. 225). Ex his supplementis alterum, quo de librae partibus agitur, ego Parisiis ex eodem codice 7461 descripsi, quae opera propter multos Angelonii errores minime inutilis fuit. Praeterea haec ex eo codice enotavi. Continet fol. 1—16 Guidonis micrologium in musica, fol. 19—27 Odonem de musica. Folia autem quae interserta sunt, 17 et 18, contrario ordine colligata sunt ac per argumentum scripturae oportuit. Nam in fol. 18 incipit sine inscriptione carmen de ponderibus *Pondera poeniis uete-*

rum memorata libellis idque perducitur ad vs. 55 *semuncia maior*. Tum intercalati sunt duo versus

Haec de ponderibus. si cetera signa requiris
Ex ipsis ueterum poteris cognoscere cartis.

Sequuntur carminis de ponderibus versus 124 *Nunc aliud* usque ad 163 *sine aquis*, ubi omnes libri manu scripti praeter Bobiensem, ut supra dictum est, desinunt. Haec excipiunt duodecim versus de planetis iidem quos Angelonius edidit p. 232 (repetivit Orellius p. 242): *Signifer — conficit orbem.* Hic desinit scriptura in codice ac relinquitur vacuum spatium, unde apparet librarium ipsum nihil habuisse quod adderet. Iam recenseamus fol. 17. In hoc ea pars carminis de ponderibus perscripta est qua de mensuris et variis liquorum ponderibus agitur. Sed pro genuini carminis versu 56 *Haec de ponderibus: superest pars altera nobis*, hic substitutus est

Nunc et mensuras dicamus carmine uero;

sequuntur versus genuini carminis 57—121; tum pro versibus 122 et 123 haec leguntur

Haec de mensuris tibi sint quae signa requiris;

postremo autem additi sunt viginti illi versus de ponderibus qui in nostra editione locum habent fragmenti 121. Quos, ut dixi, ipse descripsi e cod. Paris. 7461 (*A*), et adnotavi variam scripturam codicis Thuanei a Meyero citati (*Thu*). Etenim iidem versus in tria fragmenta distracti leguntur in Anthologia Burmanniana (apud Meyerum carm. 1066—68). Ipse autem Burmannus quibus subsidiis usus sit, haec eius verba declarant (Anthol. Burm. vol. II p. 404): '*tria haec epigrammata — ex vetustissimo codice S. Germani, in quo subscripta legebantur Rhemnio Fannio de ponderibus, in suas schedas coniecerat N. Heinsius, e quibus ea his inserui, ne perirent. eadem aliquando descripsi Leidae ex codice Vossiano, in quo uno tenore tria haec coniuncta legebantur. — versu primo edidi* Libra vel as *pro vitiosa codicis scriptura* Libralis as *et v.* 4 retracta *pro* tetracte'. Ex his Burmanni verbis sane cognosci non potest, utrum *codicem* his duobus locis ad quos varias scripturas affert intellexerit. Quod utut est, reliquis locis Burmanni scriptura eam

habet auctoritatem, ut, sin minus ubique, tamen plerumque codicis Sangermanensis esse putanda sit, quapropter eam diligenter adnotavimus (*Bu*). Nec omisimus Angelonii editionem (*Ang*). — Vs. 4. Schenkelius (*Sitzungsber. d. Wiener Akad.* 1863 p. 57 adn.) pro *ter acta* suadet *ter apta*; sed quid merito reprehendi potest in illa scriptura ex A repetita? (conf. Christium in Mus. Rhen. XX p. 65). — 10. *stater ac* distincte habet A; egregie igitur confirmata est Schenkelii coniectura idem ex corrupto *staterae* restituentis. Orellio in mentem venerat *statue ac*. — 11. recte libri AB et Thuaneus habent *terna duae sesclae pars est*, h. e. tertia pars unciae dicitur duae sextulae. Schenkelius vult *terna duplae sesclae par est*, quod falsum esse demonstrat Christius l. c.

122. Latinam Epiphanii versionem primus edidit Le Moyne (Varia sacra. Lugd. Bat. 1685. vol. I p. 490—95), usus codice, ut videtur, Parisino 8680 (vide Mommsen. ad Maecian. p. 286). Nobis in hac nova editione auxilio venit prompta Wolfg. Helbigii comitas, qui Vaticanum cod. 3852 (inde a fol. 122^b extr.) accurate cum Le Moynii libro contulit. Atque huic quidem codici, quem *A* notavimus, merito a nobis maiorem quam Le Moynio auctoritatem tributam esse facile cognosces ex variis scripturis quas ad p. 101, 23. 102, 2 (coll. Epiph. p. 263, 6. 9), vel ad p. 102, 14. 103, 1 adnotavimus. — In scribendo verbo *exsistere* librarius codicis A *s* post *x* aut posuit (p. 102, 7. 106, 19) aut omisit (p. 103, 21. 104, 1), quem usum ego ubique secutus sum. At *quattuor*, quod p. 102, 16 enotatum inveni ex A, dedi etiam p. 101, 4, ubi ex silentio idem *quatuor* habere videtur. — P. 101, 15 et sana grammaticae ratio et contextus Graecus suadent *manifestum* pro *manifestus*. — P. 102, 20 in *per*, quod seclusi, vestigium antiquae scripturae servatum esse apparet collato Isid. p. 116, 19 et Epiphan. p. 263, 20. Nimirum pro κόπτεϲθαι, quod apud Epiphanium legitur, in alia eius tractatus forma olim fuisse videtur κοπή, unde *cope* pro *per* hoc loco, idemque pro *cote* p. 116, 19 restituendum. — P. 105, 14 verba *qui coepit ferire pecuniam*, quoniam *qui* abest ab A, pro glossemate habeas, quam suspi-

tionem augeat collatus Epiphanii locus supra p. 266, 18; sed vide ibid. p. 269, 16. — Denique hoc loco mentio facienda est codicis Bernensis in prol. § 124, I ex Useneri litteris adumbrati.

123—127. Ex Isidori etymologiarum libris quae capita in hanc collectionem contuli, ea quam emendatissima edidi ex tribus codicibus vetustissimis quos Frid. Otto in recensendo Isidori opere turpiter neglexit recentioribus codicibus iisque multo deterioribus incredibili animi socordia praelatis. Sunt autem illi vetustiores quos dixi

A = cod. Guelferbytanus Weissenb. 64, membranaceus forma quadrata, saeculi VIII; continet Isidori etymologiarum libros XX foliis 338;

B = cod. Monacensis Lat. 6250 saec. IX (olim Frisingensis 50);

C = cod. Monac. Lat. 4541 saec. X (olim Benedict. 41). Ex his Guelferbytanum excussi aestate anni 1864; Monacensium codicum scripturam insigni humanitate misit ad me Guil. Christius, cui ob eam rem gratias egi in exordio prioris voluminis. Qui cum ad Ottonianam editionem codices contulisset, ego omnem eorum scripturam quae ex silentio, ut aiunt, efficitur notavi addita littera *v*, i. e. *vulgo*. De ratione quam in his Isidoriani operis partibus secutus sum uberiorem disputationem instituere non possum, ne angustiores fines quibus haec praefatio circumscribitur immodice egrediar: faciam igitur, si potero, alio loco; sed hoc omitti non posse video permulta glossemata et interpolationes vel in hac exigua totius operis parte inveniri. Ac primum commemoro duas eius generis corruptelas easque graviores abesse ab A (v. adnot. ad p. 109, 6 et 122, 4 coll. Ottone p. 486, 3. 522, 1); tum alio loco ex eodem codice similis additamenti originem perspicue cognosci. Etenim verba quae apud nos p. 110, 20 ss. leguntur in A sic perscripta sunt:

Pondus prius legitur moyses inuenisse
Primus fiton argiuus ponder$_{\chi}$ rationem

cetera. Ex his *Pondus* pertinet ad priora; verba autem *prius legitur moyses inuenisse* addita esse apparet ab

homine sacrarum litterarum studioso, qui Phidoni pagano hunc honorem tribui nollet, ut primus pondera invenisse diceretur; ac praeterea ipse Isidorus viam glossematis adscribendi quasi praemonstraverat his verbis: *et licet alii antiquiores extiterint.* Iam hoc breve glossema quod in A deprehenditur, in Monacensibus libris atque Gudiano I quo Otto usus est sic est amplificatum: *Primus Moyses qui omnes antecedit gentilium philosophos* (*filosofos* B[1]) *tempore novit* (*nobis* Otto) *et numeros et mensuras et pondus in diversis scripturae suae* (*scripturisue* B[1]) *locis narravit.* Tertia autem eiusdem glossematis forma vulgata erat ante Ottonem: *Primus Moyses in heremo filiis Israel pondera et mensuras dedit;* quarta est in Gudiano II: *Primus Moyses Hebraeis, prius Sidon Argivis ponderum rationem* cet. Tantam igitur corruptelarum labem una brevior glossa secum traxit. quo demonstrato facilius ab omnibus concedetur etiam in A haec interpolata esse quae iam in conspectu propositurus sum: p. 108, 1 *undique* ex vs. 3 inculcatum est ab homine qui *quoque* coniunctionem esse putaret. Sed et haec ipsa coniunctio aliena est ab hac tabula mensurarum et *undique versum* minus aptum quam *quoque versum.* Nam aut sic scripsit Isidorus (ut Caesar d. b. G. 3, 23, 2 et *quoque versus* idem 7, 4, 5. 14, 5) aut *quoquo versum* cum Columella, quem omnino in hac tabula componenda secutus est (v. fr. 111 § 4). — p. 111, 11 *ea* obscurum est post verba *haec et moneta vocata* et haec ipsa per se suspecta; quibus eiectis omnis oratio bene procedit. — p. 112, 12 verba *latine* etc. variant eam sententiam quae § 9 legitur; ab hoc autem loco aliena sunt. — p. 115, 9 non potest Isidoro tanta barbaries tribui, ut *talentum minor medius* cet. dixerit, haec igitur omnia sine dubio eiicienda (eadem corruptissima esse iudicat Ritschelius ad Plaut. Most. v. 647), nec quidquam operae in his explicandis perdendum. — p. 116, 10 *qui triplicatus* est coclear, eadem igitur Latini sermonis ignorantia hoc etiam loco prodit interpolatorem. — p. 118, 2 ss. haec omnia variata sunt ad similitudinem eorum quae antea scripsit ipse Isidorus. — p. 119, 8 verba *modius enim* cet. partim repetita sunt ex

initio eiusdem paragraphi, partim plane aliena ab Isidori argumento; atque etiam vestigia quaedam in B et C glossema indicant.

Praeterea haec fere adnotanda videntur: p. 109, 2 *lira* ex C (B), non *lyra* cum A, scripsimus secundum Columellam 2, 4, 8: *liras autem rustici vocant easdem porcas, cum sic aratum est, ut inter duos latius distantes sulcos medius cumulus siccam sedem frumentis praebeat.* Quamquam huius ipsius loci comparatio aliam suspitionem movet, utrum genuina illa sint quae contorta e Columellae verbis apud Isidorum leguntur, an ea quoque interpolata. — P. 112, 16 negari vix posse existimo, quin post *accepit* interciderit Graecum ὀβολός (an ὀβελός?); atque idem valere videtur ad eiusdem paginae vs. 9, ubi Graecam appellationem eius arboris restituendam esse duxi, cuius fructus graece κεράτια, latine siliquae vocantur (conf. vol. I p. 89). Vide praeterea infra ad p. 120, 4. - P. 113, 2 *argenti* non tentandum, quamvis proclive videatur *argentei* scribere: conf. p. 121, 22. — P. 114, 5 scripturam codicis A *appendeat* comprobant excerpta ex Isidoro p. 140, 17 (*appendent* pro *appendunt*) et Apic. 8, 7 extr. (*appendeas*) — P. 114, 14, ubi vulgatum *vinciat* retinui, Isidorus *uniciat* scripsisse videtur ex novo quodam verbo *unicire*, quod similiter finxerit ac p. 117, 9 *congire*. — P. 116, 3 dubitatio relinquitur de activa forma *metire*, quam pro *metiri* habent AC. Mihi ex iis locis quos novi haec de Isidori usu loquendi regula constituenda videtur, eum activis formis abstinere, passivis autem promiscue et activam et passivam vim tribuere. Nam leguntur cum vi activa *metitur* p. 114, 17. 119, 16 et *metiuntur* p. 116, 6; contra cum vi passiva *metitur* p. 117, 7 et *metiatur* p. 120, 16. — P. 116, 19 de *cote* vide supra ad fr. 122. — P. 118, 12 integrum est *eo* in verbis *inde tracta est eo quod*: conf. p. 113, 15 *ideo — eo quod*, et p. 121, 20 *propterea — eo quod*. — P. 120, 4 verba *haec graece a figura sui* cet. per se ita explicari possunt, ut *amphora* inepte ex ἀμφί et *auris* derivatum esse dicas. Verum certe Isidorus ipse hac culpa purgandus est, qui *amphora* recte ex ἀμφί et φέρειν duxerit (vs. 3).

Ergo aut illa quae dixi interpolata sunt, aut Isidori genuina oratio turbata est eo loco, ubi *dicta dicitur* in A suspectum est collatis reliquis codicibus. Quodsi pro *dicta* interponas Graecum ὤατον, quod vocabulum servatum est in Heronianis reliquiis (Ster. Il. 3. 25), nihil iam suspecti hoc loco relinquitur. — P. 123, 7 notam talenti T^, in omnibus libris corruptam, servavit integram codex Mutinensis fr. 136, 22.

128. Vide Gromat. ed. Lachmann. p. 95, 11—96, 20.

129. V. ibidem p. 245, 5—246, 6. Ad hanc tabulam omnem codicis Arceriani (*A*) variam scripturam ex Lachmanni editione repetivi.

130. 131. V. ibidem p. 354, 2—10 et p. 359, 11.

132. Tabulam codicis Bobiensis repetivi ex Endlicheri libro: vide prol. § 122 adn. 1.

133. Tabulam ponderum ac mensurarum e codice Bernensi 83 saec. IX et X (fol. 84[b]) descriptam comiter ad me misit Car. Halmius. Hic primum offendit ingratissima illa difficultas, quae ad proxima quoque fragmenta pertinet, ut notae ponderum ac mensurarum apte et commode ex codicibus manu scriptis in hunc librum typis expressum transferrentur. Primum enim, ut iam in priore volumine significavi, non licuit contendere, ut tanti sumptus in excudendas novas formas fierent; tum vero ne utile quidem esse duxi depravatos codicum ductus typis repetere. Ita cum diu fluctuassem iudicio, quo modo ex his angustiis salva fide quae criticum decet me expedirem, hanc rationem sequendam esse existimavi: primum, ubicunque notas manu scriptas depravatas esse appareret ex antiquioribus et integris, has infra edidi, illas autem depravatas hic in praefatione aut verbis descripsi aut novis typis expressi; deinde, sicubi nota manu scripta non comparari posset cum antiquiore ulla, illam ipsam infra edidi; denique extrema hac praefatione conspectum quendam omnium notarum confeci. — Iam ut ad propositum perveniam, primum explicandae sunt notae quibus assis partes et in hac tabula et in proximis librarii veterum codicum expresserunt. Sextantis sive duarum unciarum nota in codice Bernensi est ƺ, similis fere in Gudiano, quam vide apud Lachman-

num in Gromat. p. 339, 27; paulo diversa legitur in Mutinensi libro sic fere ℨ (fr. 135 § 14). Tum in eodem Mutinensi aliis locis ea forma comparet quae simillima est Graecae litterae ζ, quam expressit Christius, cum ex codice Bambergensi saec. X et XI Victorium et Abbonem edidit, p. 136 vs. 7, p. 141 cet.[1]). Ego ubique Graecum ζ dedi; antiquior autem forma fuit Z, quae saepius reperitur in Frontini codice Cassinensi. Iam huic sextantis notae si additur brevis lineola oblique ducta (quae proprie transversa esse debuit sic –, unciam sigificans), fit q u a d r a n s, sic ζ′. Sed hi ductus, quod nemo mirabitur, in codicibus in unum contracti sunt: vide Lachmann. p. 339, 28, Christ. p. 136 vs. 13, p. 141 vs. 16, p. 143 cet. Porro t r i e n s est duplicata sextantis nota, sic ζζ, tum q u i n c u n x constat ex sextante et quadrante, sic ζζ′. Haec accurate expressit Lachmannus p. 339, 29, p. 340, 1. Et in codice Bernensi eodem modo triens contractus est ex duplicata sextantis nota quam supra exhibui, quincunx eadem duplicata et virgula obliqua addita exaratus. In Mutinensi autem et Bambergensi codice hae notae turbatae sunt, siquidem triens compositus est ex quadrante et semisse, ζ′S (Christ. p. 143 vs. 21), quincunx ex quadrante et septunce, ζ′S′ (Christ. ibid. vs. 20), quae perversa esse apparet. — Sequitur s e m i s, cuius antiquam notam S ita tantum mutavit librarius codicis Bernensis, ut cornua supra et infra paulo brevius duceret. In Mutinensi codice itemque in Gudiano (apud Lachmann. p. 339, 7. 8. 340, 2 ss.) ductus exstant admodum similes notae S. Denique in Bambergensi S ita extenuatum est, ut accedat ad formam S (v. Christ p. 143, 19 cet.). Tum fit s e p t u n x addito unciali ductu, S′, qui ductus rursus in unum contracti sunt in codicibus. B e s compositus est ex semisse et sextante, Sζ, d o d r a n s ex semisse et quadrante, Sζ′, d e x t a n s ex semisse et triente, Sζζ, denique d e u n x ex semisse et quincunce, Sζζ′. Haec omnia satis perspicue exarata sunt in Ber-

1) Ubicumque infra de his notis breviter Christium citabo, scito intellegi eius commentarium de Victorii argumento calculandi (*Sitzungsberichte der Münchener Akad.* 1863. I. p. 100 ss.).

nensi, eadem diligenter expressa a Lachmanno, perturbata autem in Mutinensi et Bambergensi. Ac de Bambergensi quidem vide Christium p. 143 vs. 14—17: in Mutinensi bessis nota est SS, dodrantis SS', dextantis SSS, deuncis S' S' S'.

Haec in universum de notis partium assis disserenda fuerunt: iam redimus ad ipsam codicis Bernensis tabulam et singula persequimur paragraphorum ordine. — § 12. In sescunciae nota lineola quae unciam significat per ipsum Ŀ perducta est sic £, similiter atque in codice Gudiano (apud Lachm. p. 339, 26). — § 15. Barbara vox *siclosescli* composita est ex siclo et *sescli*, i. e. sextula; nota igitur huius ponderis haec esse debuit, Ɔᵘ, quae corrupta est in codice in ?δ. — § 16. *Duo sescli* sunt duae sextulae, quarum nota e binis υ in codice hunc fere in modum contracta est, ω, sed extremus ductus ad dexteram partem paulo productus est. — § 17. *Siclus* est sicilicus, cuius integra nota est Ɔ, quae sic corrupta in codice, Q. — § 18. *Sescli* est sextula, cuius antiquam notam \ habent Maeciani libri, similem codex Gudianus (Lachmann. p. 339, 21); recentior nota υ exstat in codice Bambergensi (Christ. p. 143 extr.) et Mutinensi. In Bernensi sic fere corrupte scriptum, I_ : ego edidi υ convenienter cum nota binarum sextularum. — § 19. Dimidiae sextulae nota in codice est ɨ'; ego eandem notam edidi atque apud Maecianum, ˀ\. — § 20. Scriptuli nota ⅌ eadem atque apud Maecianum legitur in codice, nisi quod lineola transversa paulo in obliquum ducta est. — § 21. Hic incipit secunda pars tabulae diversa a priore: ac porro etiam tertiam, quartam, quintam partem distinxi. — § 22. *Scribolus*, i. e. scripulus, in codice exaratus est per illam sicli notam quam modo ad § 15 exhibui, sed eam oblique perscriptam: voluit librarius genuinum ∍ exhibere. — § 23. Dragmae nota in codice est I ÷, corrupta ex < vel <°: ego edidi <. — § 28. Scripuli nota in codice eadem est ac supra § 22. Ceterum verba huius et prioris sectionis foede interpolata sunt: voluisse videtur is qui primus haec adscripsit

÷ Obolus medius scripulus.
∍ Scripulus denr. I.
\ id est denr. II.

§ 29. Sextarii nota est S perscripta: debuit esse ƺ. — § 31. Nota cotylae LS unde orta sit, non liquet: genuinum est K^{o}. — § 32. Sextarii nota eadem quae § 29. — § 33. Corruptam cyathi notam talem qualis in codice est repetivi: debuit esse K^{u}. — Ibidem et § 34 dragmae nota est L:, similis ac supra § 23.

134. Hanc tabulam Lachmannus in Gromat. p. 339 s. edidit e codice Gudiano 105 saec. IX vel X (v. Blumium in Gromat. vol. II p. 42), quocum tantum non in omnibus rebus consentire dicitur Vaticanus 1564, olim Palatinus. Constat hoc fragmentum ex duabus partibus et re et auctoritate diversis. Nam prior pars quae est de mensuris porrectis et quadratis simillima est antiquioribus eius generis tabulis; altera autem pars exhibet ponderum appellationes incredibilem in modum corruptas. Quorum notas iis de causis quae supra demonstratae sunt paulo diversas edidimus a Lachmannianis e Gudiano repetitis; nam § 18 et 19 notae dimidiae sextulae et sextulae paene iacentes expressae sunt apud Lachmannum, et § 20 sicilici nota ibidem est ? dexteram versus partem iacens. Atque etiam § 21 nota binarum sextularum aliquatenus differt. De partibus assis (§ 24—34) supra dictum est ad fr. 133.

135. Hanc et proximam tabulam e duobus codicibus Mutinensibus descripsit D. Detlefsenus, idque apographum mihi concessit. Atque haec prior tabula in cod. 580 (IV. II. B) saec. XIII ineuntis adiuncta est Sereni Sammonici carmini. — § 1—12 notas omnes sic exhibui quales sunt in codice, nisi quod scripuli nota (§ 5) similior est binis SS perscriptis, perinde atque in codice Bambergensi (v. Christ. p. 142 extr., p. 143 vs. 10. 13). — § 13 sescunciae nota est £ perscriptum: vide ad fr. 133 § 12. — § 14 ss. de notis v. praef. ad fr. 133 init. — § 24 mira est assis nota X, quam tamen ut ab auctore non spernendo traditam nolui immutare.

136. Hoc fragmentum legitur in codice Mutinensi 190 (V. C. 37) saec. XV med. Id plane compositum est secundum Isidorum (apud nos fr. 127). Maximi autem momenti esse videtur quod hic codex Mutinensis quamvis recentissimus talenti notam (§ 21) fere integram, ut videtur, habet,

cum eadem iam in antiquissimo Isidori libro (fr. 127 § 20) corrupta legatur. Quapropter altera huius codicis varietas minime neglegenda est, qui § 11 addat dimidii solidi notam. Haec cum in codice sic fere exarata sit, IG (conf. variam scripturam ad p. 122, 4), latere hic videtur illa semissis nota quam ex codice Vaticano descripsit Blumius in Gromat. vol. II p. 43. Tum pro *uita*, corrupta codicis scriptura, haud dubie scribendum erat *virga*: conf. Abbonem apud Christium p. 141 vs. 12: *ipsique figurae si e latere iungatur virga.*

137—139. Primam partem reliquiarum ex Isidoro excerptarum, quae est de mensuris agrorum et itinerum (fr. 137), Lachmannus in Gromat. p. 371—373, 19 edidit ex cod. Gudiano 105 (*G*). Nobis Wolfg. Helbigius contulit codicem Vaticanum 3852 fol. 124[b] (*V*). — In Gudiano libro continuo adscripta sunt duo alia fragmenta ex Isidoro excerpta, alterum *de ponderibus*, alterum *de mensuris in liquidis* (fr. 138. 139), quae nos repetivimus secundum Lachmanni editionem et adnotavimus, sicubi Gudianus a nostra scriptura dicreparet. Vaticani autem libri auctoritate ad haec duo fragmenta edenda uti non licuit; quod unde factum sit, sic aptissime demonstrabo, ut Helbigii verba de ea re ad me scripta repetam: *In dem Codex sind die Blätter verheftet, was die Uebersicht ausserordentlich erschwert. . . Nachdem ich den Codex Blatt für Blatt durchgesehen habe, bin ich zu der Gewissheit gekommen, dass die beiden Tractate* de ponderibus *und* de mensuris in liquidis *in der von Lachmann herausgegebenen Form nicht in dem Codex stehen. Nach dem Ende des Tractates* de mensuris [fr. 137] *folgt in dem Codex ein Excerpt aus einer Abhandlung des h. Eucherius* de uariis uocabulis. *Fol. 109[b] beginnt ein Tractat* de ponderibus, *dem eine Abhandlung* de gemmis *vorhergeht. Er fängt an* Corporalia sicut scriptum est admissusque ad imum in mensura et numero et pondere disposita sunt atque formata. cunctis enim corporeis rebus pondus *etc.* [conf. Isidor. fr. 125, 1]. *Hierauf folgen Bemerkungen über Gewichte und Münzen, welche zum Theil dem Lachmannschen Tractat nahe verwandt sind.*

Doch ist die Form theils ausführlicher, theils gedrängter. Das Ende lautet centenarium numeri nomen est eo quod centum librarum ponderis sit, quod pondus propter perfectionem centenarii numeri instituerunt romani [conf. Isid. fr. 125, 23]. *Hierauf folgt fol. 111* de mensuris. *Der Anfang lautet* mensura est res aliqua modo suo uel tempore circumscripta. haec aut corporis est aut temporis [conf. Isid. fr. 126, 1]; *das Ende* coaceruati enim modii triginta instar collis uidentur et onus camelli efficiunt [conf. ibid. § 22]. *Die Bemerkungen auch dieses Tractates sind dem Inhalt nach mit dem Lachmannschen Texte beinahe identisch, aber verschieden abgefasst.* Haec Helbigius: unde satis apparet aliam formam excerptorum *de ponderibus* et *de mensuris in liquidis* inesse in Vaticano codice atque in Gudiano, atque eandem propius accedere videri ad ipsa Isidori verba quam Gudianum contextum a Lachmanno editum. — Denique hoc loco commemorandum est in cod. Parisino 8680 omnia tria fragmenta eodem ordine et eadem forma atque in Gudiano legi, sicut docet Mommsenus ad Volus. Maec. p. 287, qui Parisinum librum levissimis tantum rebus a Gudiano discrepantem, ex hoc ipso descriptum esse suspicatur.

140. Salmasius in Refut. utriusque elenchi Cercopetaviani p. 25 affert *vetus fragmentum latinum de ponderibus in Antidotario R. B.* (i. e. Regiae bibliothecae), quod nos non omittendum esse duximus. Repetitum est ex Isidor. fr. 125, 17.

141. Calvi versionem repetivi ex ipsa Hippocratis editione principe Romana (= *Ro*), cuius exemplo Berolinensi uti mihi licuit (vide prol. § 114 adn. 1), ubi haec Calvi interpretatio legitur p. DCXCVIII s. (in Basileensi repetitione p. 472 s.).

Restat denique ut conspectum variarum notarum quibus pondera et mensurae in his reliquiis significantur proponam; ac primum quidem assis partes suo ordine usque ad scripulum, tum reliquas notas secundum litteras persequar.

Assis partes duodenarias constat omnes duabus notis semissis et unciae significari, unciae autem antiquissimam notam fuisse globulum vel punctum. Ut de nummis taceam, puncta incisa sunt in lege parieti faciundo; est igitur :· quadrans (C. I. L. vol. I 577, 1, 14), :: triens (ibid. 2, 2. 22), S: bes (ibid. 1, 16), S:· dodrans (ibid. 2, 24). Alia eiusdem notationis exempla affert Marinus (*atti de' fratelli arvali* vol. I p. 228 vs. 14 ab ult.); idem vero mihi quidem dubitationem relinquit, habeatne inscriptio quam p. CXXX edidit puncta an, ut ille expressit, lineolas sic ∾ curvatas. Tum in codice Cassinensi Frontini praeter lineolas saepe puncta reperiri compertum habemus diligenti F. Buecheleri cura (vide eius edit. p. XI. 19, 1. 6. 14). Sed in his metrologicorum scriptorum reliquiis semel punctum exstat in sescunciae nota hac Ꞓ·, quae est in codice Vaticano Maeciani (vide infra p. XXVII); reliquis locis uncia notari solet lineola transversa —, perinde atque in codice Cassinensi Frontini et in inscriptionibus (Marini l. c. p. 228 vs. 5 ss.), quae interdum aut curvatur sic ∼ (vide infra p. XXVII, Marini p. 227 s.), aut ubi excurrens uncia deuncis, dodrantis, quincuncis, quadrantis significatur, vel directa est (ut in deunce S═╧I), vel oblique ponitur (vide infra deuncis, dodrantis, unciae notas, Buechelerum l. c. ad p. 22, 4. 7. 10).

Semunciae nota in lege parieti faciundo est Ɛ (577, 2, 4. 22); in libris manu scriptis fere ubique exaratum est Ꞓ; inveniuntur tamen etiam aliae formae quae ex antiquiore usu servatae esse videntur (vide infra p. XXVII, Buecheler. ad p. 18, 23. 19, 13. 17. 18. 20, 4 cet.). Ego apud Maecianum edidi ᕒ secutus Mommsenum in hist. numm. Rom. p. 199.

AS.

I 127, 13. 130, 24.

✝ 82, 7 *Prisc.*

X praef. p. XXII ad 135 § 24. p. 132, 6.

DEUNX.

S = = – 63, 4. 68, 23 *Maec.*
S = = I cod. Vatic. Maeciani apud Mommsen. ad p. 289, 16.
S = =′ codices Maeciani ibid. ad p. 293, 15.
SZZ′ praef. p. xx. 127, 14. 130, 23. 132, 5.

DEXTANS.

S = = 62, 32. 68, 20 *Maec.*
SZZ praef. p. xx. 127, 15. 130, 22. 132, 4.

DODRANS.

S = – 62, 28. 68, 14. 17 *Maec.*
S = I cod. Vatic. Maeciani apud Mommsen. ad p. 289, 10.
S =′ codices Maeciani ibid. ad p. 293, 8.
SZ′ praef. p. xx. 127, 16. 130, 21. 132, 3.

BES.

S = 62, 24. 68, 12 *Maec.*
SZ praef. p. xx. 127, 17. 130, 20. 132, 2; eadem nota restituenda videtur 126, 20 s., ubi omisso *uncias*, quod coniectura addidi, post *libras* lxxx pro VIII nunc scribi malim SZ.

SEPTUNX.

S – 62, 20. 68, 9 *Maec.*
S′ praef. p. xx. 127, 18. 130, 19. 132, 1.

SEMIS.

S praef. p. xx. 19. 62, 2. 68, 4. 6. 69, 32. 70, 3. 7. 11 *Maec.* 82, 9 *Prisc.* 128, 17. 18.
S praef. p. xx.
S praef. p. xx. 127, 19. 129, 22. 23. 130, 18. 131, 24.

QUINCUNX.

= = – 18. 62, 18. 68, 1 *Maec.*
= = I codices Maeciani apud Mommsen. ad p. 289, 3.
ZZ′ praef. p. xx. 127, 20. 130, 17. 131, 23.

TRIENS.

= = 62, 4. 67, 28 *Maec.*

ƵƵ praef. p. VI. XX. 59, 24. 61, 1 *Hyg.* 127, 21. 130, 16. 131, 22.

QUADRANS.

= – 62, 6. 67, 22. 25 *Maec.*

= ~ cod. Paris. Maeciani apud Mommsen. ad p. 292, 23.

Ƶ′ praef. p. XX. 127, 22. *v. scr.* ad 128, 18. 130, 15. 131, 21.

SEXTANS.

= 62, 7. 67, 20 *Maec.*

Z praef. p. XX. (Buecheler. ad Frontin. d. aqu. p. XI. 18, 21. 23. 19, 8. 11. 14. 19 cet.)

Ƶ praef. p. XX. 127, 23. 130, 14. 131, 20: de aliis huius notae formis vide supra p. XIX extr. XX.

SESCUNCIA.

Σ– 62, 9. 67, 18 *Maec.*

£– codices Maeciani apud Mommsen. ad p. 288, 17.

£· cod. Vatic. Maeciani ibid. ad p. 292, 18.

ŧ praef. p. XXI ad § 12. XXII ad 135 § 13. cod. Paris. Maeciani apud Mommsen. ad p. 292, 18.

–£ 127, 24. 130, 13. 131, 19.

UNCIA.

— praef. p. XX. 61, 4 *Hyg.* 62, 10. 12 *Maec.* 130, 12.

/ praef. p. XX; similiter excurrentis in dodrante unciae nota exarata est in codicibus Maeciani: vide Mommsen. ad p. 293, 8. 15; similis nota ibidem coaluit cum signo distinctionis: vide ad p. 292, 21.

~ 128, 1. codices Maeciani ibid. ad p. 292, 23.

∿ 128, 14.

(131, 17.

SEMUNCIA.

Σ 64, 19. 67, 16. 25. 28. 68, 6. 9. 17. 20 *Maec.*

£ codices Maeciani apud Mommsen. ad p. 290, 17.

Ꮭ 128, 2. 13. 130, 11. 131, 15. codices Maeciani fere ubique (praeter 290, 17. 293, 13).
S codices Maeciani apud Mommsen. ad p. 293, 13.

DUAE sive BINAE SEXTULAE.

ⳑⳑ 62, 10. 64, 21 *Maec.* 130, 10.
ǀǀ codices Maeciani apud Mommsen. ad p. 288, 18.
υυ 128, 4. 131, 13; conf. praef. p. xxi ad § 16. xxii ad 134 § 21.

SICILICUS.

Ɔ 18. 64, 23. 67, 16. 20. 25. 68, 1. 6. 12. 17. 23. 128, 5. 130, 9. 131, 11; aliae notae supra descriptae sunt p. xxi ad § 17. xxii ad 134 § 20.

SEXTULA.

ⳑ praef. p. xxi ad § 18. p. 64, 24 *Maec.* 130, 8; conf. praef. p. xxii ad 134 § 18.
ǀ– praef. p. xxi ad § 18.
υ praef. p. xxi ad § 18. p. 128, 6. 131, 9.

DIMIDIA SEXTULA.

ⳑ praef. p. xxi ad § 19. p. 64, 26 *Maec.* 128, 7. 130, 7; eadem nota paene iacens expressa: vide p. xxii ad 134 § 18.
ϯ praef. p. xxi ad § 19.
ψ 131, 5.

SCRIPULUM.

϶ praef. p. xxi ad § 22. p. 128, 10. 16. 22.
ⳑⳑ praef. p. vii. xxi ad § 20. 64, 28 *Maec.* 128, 8. 131, 3.
ʖʖ praef. p. xxii ad 135 § 5.

RELIQUAE NOTAE PONDERUM ET MENSURARUM.

ACETABULUM.

Ξ° 123, 3 *Is.* (conf. adnot.).

ARGENTEUS.

T 128, 12.

CERATES.

3 131, 1.

CERATIUM.

Kᵋ 134, 21.

CHALCUS.

Or 130, 26.

CHOENIX.

X° 123, 9 *Is.* (conf. adnot.). 135, 5.

CONGIUS.

Ƶ 71, 17 *Maec.*

COTYLE.

LS praef. p. xxii init. 128, 20.

CYATHUS.

TI 71, 22 *Maec.*
Kᵘ 122, 14 *Is.*
Kʏ 134, 16.
ɑ∿ɑ 128, 22.

DENARIUS.

✱ 18. 19. 66, 28. 67, 16 *cet. Maec.* 83, 6 *Prisc.*

DRACHMA.

< 122, 5 *Is.* 128, 11. 22. 23. 129, 1. 134, 7.
L÷ praef. p. xxii ad § 33.
I÷ praef. p. xxi ad § 23.
✱ 131, 7.
IIZ *v. scr.* ad 134, 7.

DUPONDIUS.

ⱵI 82, 8 *Prisc.*

HEMINA.

Ϥ 71, 20 *Maec.*
K° 122, 16 *Is.* 134, 18.
I 128, 18.

LIBELLA.

— 19. 20. 69, 8. 22. 28. 70, 3. 7. 11 *Maec.*

LIBRA.

Λ 122, 12 *Is.* 134, 14.
ΠΝ *v. scr.* ad 122, 12.

MINA.

Ṁ (N) 123, 5 *Is.* 135, 1.

MODIUS.

Ṁ (o I) 71, 15 *Maec.*

OBOLUS.

— 121, 14 Is. 133, 19.
÷ 128, 15.

⪢ 131, 2.
ϒ *v. scr.* ad 133, 19.

Dimidius obolus.

Z 121, 13 *Is.*
τ 133, 18.

Duo oboli.

= 121, 16 *Is.*
Z 133, 21.

Tres oboli.

T 121, 17 *Is.* 133, 22.

Quattuor oboli.

F 121, 18 *Is.* 133, 23.

Quinque oboli.

E 121, 19 *Is.*
Є 133, 24.

QUADRANTAL.

q[I] 71, 13 *Maec.*

QUARTARIUS.

ιϺ 71, 21 *Maec.*

QUINARIUS.

V 66, 28 *Maec.*

SEMODIUS.

Ϻ[s] 71, 16 *Maec.*

SEMUNCIA.

NΓ 122, 8 *Is.* 134, 10; conf. infra unciae notam.

SESTERTIUS.

HS 66, 29 Maec. 82, 10 *Prisc.*

SEXTARIUS.

Ɔ sextarius ad vinum 71, 18 *Maec.*

Ƹɔ sextarius ad granum, 71, 19 *Maec.*

Ξ[ε] 123, 1 *Is.* (conf. adnot.).
ξ 128, 17. 21.
ϛ praef. p. xxii ad § 29.

SICLOSESCLI.

Ɔ[υ] 128, 3; conf. praef. p. xxi ad § 15.

SILIQUA.

— 128, 9.
ʃ 130, 27. 132, 9.

SINGULA.

Ƹ 19. 20. 69, 22. 28. 70, 7. 11 *Maec.*
£ codices Maeciani apud Mommsen. p. 294, 10. 14. 22. 26.

SOLIDUS.

N 121, 3 *Is.* 134, 3.

Dimidius solidus.

IB *v. scr.* ad 122, 4.
I⁄ 134, 5; conf. praef. xxiii init.

TALENTUM.

T^ 123, 7 *Is.* (conf. adnot.). 135, 3.
TL *v. scr.* ad 135, 3.

TERUNCIUS.

T 19. 20. 69, 8. 28. 70, 3. 11 *Maec.*

TREMISSIS.

H 122, 1 *Is.* 134, 1.

UNCIA.

Ⅎ 122, 10 *Is.* 134, 12.

URNA.

q 71, 14 *Maec.*

PROLEGOMENA

IN

SCRIPTORES ROMANOS.

Pauca in universum dicta praemittuntur.

In Romanis scriptoribus ex ordine componendis aliam 109
rationem sequi debuimus ac prius in Graecis reliquiis. Nam cum ex illis longe plurima et incertis auctoribus tradita essent et de plerisque, qua aetate orta essent, ambigeretur, omnem materiam in quinque maiores partes distinximus, atque in singulis demum partibus, quantum fieri posset, temporum ordinem secuti sumus. Sed in hoc volumine cum maximam partem certi scriptores iique nobilissimi quasi testes producendi essent, certam temporum seriem constituere licuit a Varrone usque ad Priscianum et Victorium. Tum priusquam ad Isidorum, hoc est septimum saeculum, transiremus, carmina duo de ponderibus posuimus, quorum alterum fere quarto, alterum quinto sextove saeculo scriptum esse videtur. Denique post Isidorum relicta sunt pauca fragmenta, quae manifesta aetatis nota carerent; sed satis probabile videbatur, etsi origo nonnullorum ad priora tempora pertineret, tamen in eam formam quae in libris manu scriptis exstat illas reliquias non ante Isidori aetatem, multas etiam aliquanto post redactas esse.

E Varronis libris tres locos gravissimos illos elegimus quibus de pecunia signata et de agri mensuris agitur. Ad quos, si perpetuis commentariis in hac praefatione omnes scriptores illustrare vellemus, multa hoc loco addenda essent; at cum ea tantum explicare propositum sit quibus aditus quasi patefieret ad auctoritatem singulorum scriptorum recte adhibendam, nihil tale postulare videtur Varro auctor omnium locupletissimus.

De Columellae tabula mensurarum agrestium.

Initio libri quinti de re rustica Columella omnia se 110
persequi posse negat quae ab aliis velut omissa desideren-

tur. Ut M. Trebellium, familiarem suum, de agris commetiendis rationem a se requisivisse. Quod cum ipse non agricolae, sed mensoris officium esse censeat, tamen se et Trebellio et Silvino, ad quem libri de re rustica scripti sunt, desiderantibus praecepta mensurarum obsecuturum esse; sed dandam esse veniam, si quid in ea re fuerit erratum, cuius scientiam, geometrarum magis quam rusticorum propriam, ipse sibi non vindicet.

His praemissis primum varias agrorum mensuras enumerat, tum easdem breviter describit. Ita cum ad iugerum pervenerit, iugeri partes eas persequi instituit quae cadant in aestimationem facti operis. Incipit autem a minima parte, id est a dimidio scripulo, idque et quota pars sit iugeri et quot ipsum pedes habeat accurate exponit, itemque deinceps in reliquis partibus. Tum praecepta quaedam addit de iis agris metiendis, in quorum formas ipse iugeri modus non quadraret, quos aut quadratos esse scribit aut longos aut cuneatos aut triquetros aut rotundos aut etiam semicirculos vel arcus, nonnunquam etiam plurium angulorum formam exhibere. Quae formae quomodo commetiendae sint, singillatim demonstrat. Unde autem Columella hanc mensurae ineundae doctrinam repetivisse videtur? Nimirum, ut ipse dicit, a geometris, iisque Romanis, quos gromaticos vocare consueverunt. Sed a quibus illi ipsi eam artem docti sunt? Sane a Graecis. At ego in hoc non acquiescens, quonam ab auctore Graeco, quaero. Evolve Heronis geometriam nuper a nobis editam: habebis fontem copiosissimum, unde agrimensores Romani praecepta artis suae hauserunt. Nec omisi ego singulos Heronis locos conquirere, quorum ad similitudinem exempla a Columella proposita scripta esse viderentur[1]). In quibus quamquam et mensurae, ut Aegyptiae a Romanis, discrepant, et nu-

1) Ad Columellae cap. 2 § 1 et 2 confer Her. geom. cap. 5, 1 — ad § 3 Her. cap. 6 — ad § 4 Her. cap. 62 — ad § 5 Her. cap. 14 — ad § 6 Her. cap. 7 — ad § 7 Her. cap. 87, 4. 88, 6 — ad § 8 Her. cap. 93, 8 — ad § 9 Her. cap. 94, 1 — denique ad § 10 Her. cap. 102, 4, ubi apparet Columellam eodem Heronis libro usum esse quem epitomator ἄλλο βιβλίον appellat.

meri diversi sunt, ratio tamen metiendi calculosque ponendi atque ipsa etiam verba mirifice inter se congruunt, ut quodammodo interpretatum esse dicas Latino sermone Heronis locos Columellam.

Quam rem nec neglegendam nec parvi faciendam esse existimo. Nam cum ea geometriae Heronianae forma quae in libris manu scriptis exstat ad tertium fere saeculum p. Chr. n. referenda esse videatur, facile quis possit suspicari in hac recentiore forma paene nihil genuini coloris servatum esse. Quod minime verum est. Nam e Columellae quidem exemplis perspicimus eandem fere geometriae formam quae nobis in manibus est iam Augusti temporibus vulgatam fuisse, unde et brevior est et expeditior reditus per unius saeculi spatium ad ipsam Heronis aetatem. Aliquantum igitur affert Columellae locus ad nostram sententiam confirmandam, Heronis geometriae eam formam quae nobis servata est paucis tantum iisque levioribus rebus diversam esse ab antiquo ipsius Heronis libro.

De Frontino, Hygino, Balbo, gromaticis.

Omnis gromaticorum disciplina quantum valuerit in 111
imperio Romano quantoque momento scripta eorum aestimanda sint, egregie demonstraverunt Niebuhrius aliique[1]). Quapropter insignis gratia debetur Lachmanno, qui infinito paene labore suscepto illos libros primus ita ediderit, ut genuina scriptura, quantum fieri posset, restitueretur. Nec defuit eiusdem opera ad illustranda ea quae, quamvis gravissima essent, omnes tamen priores latuissent. Nam is primus accurate demonstravit Iulium Frontinum, antiquissimum et eruditissimum scriptorem de rebus gromaticis, eundem esse atque illum Frontinum qui de re militari ac de aquae ductibus scripsit[2]). Aequalis igitur fuit impera-

1) Illustrem Niebuhrii locum de ea re scriptum (*Kleine hist. u. philol. Schr.* II p. 81) repetivit Blumius in Gromat. vol. II p. 4. Ac praeter Niebuhrium et ipse Blumius et reliqui omnes quorum commentarii in altero gromaticorum volumine collecti sunt illorum scriptorum laudes auxerunt.

2) V. Gromat. II p. 101 s.

toribus Flaviis vitamque perduxit ad Traiani tempora. Cuius e libris gromaticis varii loci excerpti exstant, quorum prior pars instructa est commentario Aggeni Urbici. In altera autem parte, quae ex libro Frontini secundo excerpta esse traditur, primum agit scriptor de limitibus, atque ibi (p. 30) de actu, iugero, sorte, agrestibus mensuris, ea exponit, quae nos separatim edidimus (fr. 112).

Aequales fere Frontino constat fuisse Balbum et Hyginum, ita tamen, ut hi libros suos postea scriberent quam Frontini libri editi sunt. Nam Hyginus quidem usus est Frontino auctore[3]). Scripsit autem Hyginus de limitibus et de condicionibus agrorum ineunte imperio Traiani anno fere p. Chr. n. CIII[4]). Atque eadem prorsus est Balbi aetas, qui se librum suum consummavisse dicit, postquam Traianus imperator victoria Daciam proxime reseraverit ipsique e septentrionali plaga annua vice transire permiserit[5]).

Ex Hygini libro (p. 121 ss.) in hac collectione repetivi ea quae de variis agrorum mensuris traduntur (fr. 114), quem ad locum illustrandum nihil hic addendum videtur[6]).

---

3) V. Lachmann. II p. 139.

4) Conf. ea quae Lachmannus p. 139 collegit. Primum constat Hygini librum post prius bellum Dacicum scriptum esse. Porro si recte suspicatur Lachmannus, quod provincia Dacia ab Hygino non commemoretur, scripsisse eundem ante bellum Dacicum alterum, fere relinquitur annus 103. Verum etiamsi istam coniecturam de provincia Dacia non commemorata reiicias, utique hoc verum manet sub Traiani imperio librum confectum esse.

5) Non ipso nomine, sed omnino vel *sacratissimus imperator* (p. 92, 7), vel *maximus imperator* (p. 93, 7) appellatur Traianus; nec tamen dubium esse videtur, quin is fuerit Traianus, non Domitianus, cuius praeter Traianum rationem habendam esse recte scribit Mommsenus (Gromat. II p. 147). Iam cum statim post victoriam Dacicam redierit Balbus ac deinde annuo spatio librum confecerit (p. 93, 6), prout prius aut alterum bellum Dacicum intellegendum est, anni relinquuntur inter 102 et 106 ineuntem.

6) Vide de mensuris ab Hygino traditis Rudorffium in Gromat. vol. II p. 282. 421 et nos in Metrol. p. 286 s. 288. Praeterea de scriptura verborum passim corrupta

De Balbi expositione et ratione omnium formarum.

Frontini et Hygini locos cum paucis absolvimus, restat 112
ut accuratius quaeratur de Balbi scriptis, qua in re non tam id quod ipse sentio difficile esse video ad demonstrandum, quam diversis Lachmanni et Mommseni sententiis mihi non probatis quodammodo perturbor. Nam ille et novam proposuit Balbi expositionis inscriptionem et eidem tribuit librum de asse[1]); alter autem Balbum de eo maxime argumento egisse existimat quod continetur libris coloniarum, recensuisse igitur in illa expositione formas agri coloniarum, id est typos vel tabulas aeris, quibus fines agrorum accurate descripti et scripturae contextu illustrati erant[2]).

Quae ego hic, ut par fuit, commemoravi, ne summorum virorum placita leviter neglexisse viderer; at tamen in hac praefatione brevioribus finibus circumscripta eademque Latini sermonis rigore impedita non id agendum esse duxi, ut aliorum sententiis adversarer et quasi bellum inferrem; sed meam opinionem simplici oratione malo expromere, si qui in his quod probabile videatur inveniant.

Profitetur Balbus in praefatione se scribendo ei libro, quem tum misit ad Celsum, iamdudum intentum fuisse, sed intervenisse imperatoris expeditionem. Tum se studia

---

deque notis partium assis exposui in praefatione. Denique hunc Ptolemaicum Cyrenensium pedem accurate distinxi a Ptolemaica Aegyptiorum mensura eo loco quem vol. I p. 24 adn. 2 extr. citavi; et omnino conf. illam § 16.

1) Vide Gromat. I adnot. ad p. 91, 2. II p. 133 s., unde haec exscribo: *Wer kann zweifeln dass beide Schriften* (id est expositio et liber de asse) *Theile desselben Werkes sind? Es mochte nach S. 94, 3 zu urtheilen, expositio et ratio omnium mensurarum heissen, oder ungefähr so: für den aufgenommenen Abschnitt setzten die Sammler formarum statt mensurarum.* Contra ego demonstrabo verba quae p. 94, 3 leguntur tantummodo ad ipsam mensurarum tabulam cui praefixa sunt pertinere, minime vero ad totius operis argumentum. Aliis argumentis Mommsenus II p. 149 inscriptum illud *omnium formarum* tuetur.

2) V. Gromat. II p. 148—157. 180 s.

artis suae primum intermisisse nec quidquam aliud quam belli gloriam cogitavisse, sed postquam hostium terram exercitus intraverit, varias mensuras ad bellum maxime necessarias exigendas fuisse, quo facto se rationem qua eae mensurae fierent religiosius colere coepisse statimque ut imperator victoria reportata ipsum e Dacia dimiserit, hunc librum consummavisse.

Haec fere Balbus et praeterea alia minime neglegenda, quae apud ipsum legantur. Verum ego iam quaerere instituam, quamnam artem coluerit Balbus eandemque Celsus? Etenim non Balbus solum istius artis studio honoratus fuit apud imperatorem, sed nobilior etiam Celsus, vir summae in ea re auctoritatis, penes quem studiorum suorum summam manere scribit Balbus, eundemque in hac parte plurimum inter aequales posse[3]). Quid? quod idem Celsus instrumentum quoddum invenisse dicitur, quo ea spatia easque altitudines metiri liceret, quae nec passibus aut perticis exigi nec omnino adiri possent? Hic pervenio ad id quod est gravissimum omnium. Nam etsi Balbus nec nomen illius instrumenti affert nec eius adhibendi rationem describit — quam difficultatem insuper auget dubia verborum scriptura[4]) — tamen id in quo maximum momentum est satis apparet. Atque animum id advertant iam omnes quorum interest, artem trianguli ex uno latere proximisque angulis metiendi ab hoc Celso Romanis traditam esse centesimo fere anno p. Chr. n. Quam ad artem pervulgandam quid olim contulerit Hero Alexandrinus libro quem περὶ διόπτρας scripsit, tum quomodo ea ars ad Romanos satis longo intervallo transierit, non meum est hoc loco exqui-

---

3) P. 94, 1. 91, 3. 8.

4) P. 92, 13: *erant dandi interveniente certo itineris spatio duo rigores ordinati, quibus in tutelam commeandi ingens vallorum adsurgeret molis: hos invento tuo operis decisa ad aciem parte ferramenti usus explicuit.* Sic locum restituit Lachmannus ex librorum scriptura variis modis depravata. Atque *acies* utique est oculorum acies, non exercitus instructi; significat igitur scriptor dioptrae usum, ad quem pertinet etiam *ferramentum* ibidem commemoratum (conf. Rudorff. II p. 338).

rere. Sed breviter demonstrabo quam rationem Celsus secutus esse videatur. Spatium quoddam ad quod aditus pateret, vicinum ei loco qui adiri non posset, pertica accurate metiendum curabat. Et puta centum perticas in directum inventas esse. Ex his si in tabula quadam dioptrae subiecta faceret pedem unum, hoc est partem millesimam, ac deinde in extremitatibus rectae illius centum perticarum lineae angulos metiretur ad certum quoddam punctum, quod summitas trianguli fieret, porro hos duos angulos redigeret in eam quam dixi tabulam ibique triangulum duceret, eiusque trianguli in tabula scripti latera subtilissime metiretur eamque mensuram millies duceret, efficiebantur pedes eius trianguli, cuius in terrestri spatio unum tantummodo latus adire liceret. Hinc omnia facile peragi poterant quae Balbus se dicit exsecutum esse per rationem a Celso inventam[5]).

Certe Celsus in ea re usus est dioptra, quae iamdudum nota esset — nam ipsa antiquissima groma dioptrae similis fuit, atque ad perlibrationes dioptrae usus iam ante Vitruvium vulgatus erat[6]) — sed novam eius adhibendae rationem Romanis primus demonstravit Celsus.

Iam vero redeamus ad Balbum. Ut Celsus novum instrumenti usum primus tradidit, ita Balbus, a Celso institutus, primus omnium eam rem ad militarem usum transtulit, id quod ipse plane ac dilucide scribit[7]). Inde venerabilis trianguli ratio[8]) ab eo laudatur, qua tantas res adse-

5) Ne quis minus recte haec intellegat, neutiquam eam artem docuit Romanos Celsus, quam nos trigonometriam vocamus, ubi angulorum sunt mensurae certis numeris expressae; sed tantummodo id demonstravit, quomodo triangulo amplissimo eique, ut ita dicam, terrestri, cuius unum latus notum esset, simile multo minus triangulum in tabula quadam describi posset, quo subtiliter dimenso et multiplicatione facta possent inveniri latera ipsius terrestris trianguli.

6) V. Rudorff. Gromat. II p. 336 s., Vitruv. 8, 5 (6).

7) P. 92, 11—93, 3. Celsum cum Balbo illi bello interfuisse existimat Mommsenus II p. 147; mihi tota praefatio multo aliter Balbo scribenda fuisse videtur, si Celsus partem eiusdem expeditionis cepisset.

8) P. 93, 1 haec leguntur: *expugnandorum deinde*

cutus sit. Ac cum rediisset in Italiam, statim ad studium paullisper intermissum reversus est. *Et multa*, inquit, *velut scripta foliis et sparsa artis ordini inlaturus recollegi: foedum enim mihi videbatur, si genera angulorum quot sint interrogatus responderem Multa: ideoque rerum ad professionem nostram pertinentium, in quantum potui occupatus, species, qualitates, condiciones, modos et numeros excussi.* His perlectis quis tandem ambigat, quam artem tractaverit Balbus qualemque librum composuerit? Haec nisi geometria dicenda, nulla omnino est. Ac quo accuratius id definiamus, ei geometriae generi operam dedit Balbus quod ad usum rei et agrariae et militaris pertineret, cuius eam partem quae est de agris metiendis geodaesiam Graeci appellaverunt.

Talem igitur geometriam ad usum gromaticorum accommodatam composuit Balbus eamque inscripsit Expositionem et rationem omnium formarum. Hic formae fere eae intellegendae sunt quas nos figuras geometricas vocamus, quibus omnis eius disciplinae demonstratio continetur. Quamquam non tam ipsas figuras stilo vel calamo adumbratas significavit Balbus, quam notiones earum ab oculorum obtutu abstractas mentique peritorum inhaerentes, ne multa, ipsa geometriae et principia et theoremata, quoad quidem eorum scientia necessaria esset ad disciplinam gromaticam. Quibus praeceptis geometricis addidit aliam institutionem quae peculiariter ad Romanorum artem gromaticam pertineret, cuius generis et initio libri quaedam servata sunt et alia excerpta sunt a posterioribus gromaticis[9]). Omnino autem admodum exigua pars ipsius operis

---

montium altitudines ut sciremus, venerabilis diis ratio monstrabat; ubi codices cum in aliis fluctuant, tum *di* pro *diis* habet Gudianus. Minime dubium est quin *venerabilis diis ratio* absurde scriptum sit, nec id fugit Lachmannum *dea* suadentem. At *venerabilis trianguli ratio* scripsit Balbus, ubi cum *trianguli* ab aliquo librario per Δi notatum esset, inde factum est DI, quod legimus in Gudiano, idque porro corruptum in *diis* (conf. Philol. XXII p. 62).

9) P. 98, 3—14; p. 99, 14—100, 4; p. 103, 11—16. Praeterea in reliquis gromaticorum scriptis Balbus auctor citatur p. 225, 14. 239, 15. 245, 1. 249, 1. 402, 8. 403, 28.

ad nostram aetatem pervenit[10]): quod si totum exstaret, haberemus geometriam ab Romano homine eoque eruditissimo conscriptam ac videremus Romanos paullo altius in eam scientiam penetravisse quam vulgo putatur; nunc vero praeter has minimas Balbi reliquias nihil quod dignum laude sit exstat Latino sermone de geometria scriptum.

Denique de fontibus breviter dicendum est, unde sua derivaverit Balbus. Hic non satis est ad Euclidem referre verba Romani scriptoris, velut haec: *Signum est cuius pars nulla est*, *Linea est longitudo sine latitudine*, *lineae autem fines signa;* quae sane expressa sunt secundum Euclidem: sed alium praeterea auctorem adsciscí necesse est, Heronem dico. Cuius si definitiones et geometriae initium oculis perlustramus, insignes similitudines deprehendimus cum hac Balbi expositione. His igitur Graecis scriptoribus ac fortasse aliis quibusdam in scribendo libro usus est Balbus, quorum praecepta cum diligenter animo percepisset, inde elegit ea quae necessaria esse viderentur ad civium suorum usum ac tum Graecam artem amplificavit Romanorum gromaticorum disciplina.

De Balbi mensurarum tabula.

Balbus postquam praefationis ad Celsum finem fecit, 113
ergo, inquit, *ne quid nos praeterisse videamur*, *omnium mensurarum appellationes conferamus. nam mensura non tantum ista de qua loquimur appellatur*, *sed et quidquid pondere aut capacitate aut aliqui*[1]) *finitur*, *mensuram aeque*[2]) *quam longitudinem appellant* . . .[3]).

Qui loci dubium est num omnes ad hanc Balbi expositionem formarum referri possint; nec quidquam impedit, quominus Balbum, virum in arte gromatica principem, alios praeterea similis argumenti libros scripsisse statuamus.

10) Desinunt Balbi expositionis reliquiae p. 107, 9; nam pauca quae in libris insuper adduntur iure uncis interclusit Lachmannus. Apparet autem Balbum illo loco non ultra prima operis sui initia progressum esse.

1) Sic emendavi librorum scripturam *animi*, unde in aliis factum *animo*, quod repetivit Isidorus (infra fr. 123, 1).

2) Libri *eque*.

3) Puncta posui, quoniam hic quaedam intercidisse videntur. Conf. adn. 5.

quid ergo mensura sit de qua quaeritur*, *tractemus (his igitur verbis scriptor redit ad propositum). Hoc loco facile apparet eadem ratione Balbum usum esse qua Heronem in introductione geometriae [4]). Quae autem praeterea interposuit de latiore mensurae appellatione ea nec aliena sunt a proposito nec vero, nisi plane mutilata esse existimes Balbi verba, abesse possunt [5]).

Sequitur primum brevior mensurae definitio, cuius similia nonnulla inveniuntur apud Heronem [6]), tum ipsa mensurarum tabula. Uno verbo absolvam: Latino sermone Graecam aliquam tabulam similem Heronianae secundae et Euclideae ita expressit, ut pauca tantum quae in Graeco exemplo abhorrerent a Romanorum usu vel omitteret vel mutaret [7]).

---

4) In recentiore geometriae forma quae in libris manu scriptis exstat locus ille Heronis maxime memorabilis appendicis instar additus est. Vide Her. geom. cap. 106 vel in his metrologicis scriptoribus fr. 4, 2, et conf. ibid. prol. p. 31. Verba quae Balbus imitatus est sunt haec: εἰς οὖν τὸν περὶ τῆς μετρήσεως λόγον ἀναγκαῖόν ἐστιν εἰδέναι τὴν τῶν μέτρων ἰδέαν, et paullo post: ὑποδείξομεν δὲ τὴν τῶν μέτρων ἰδέαν.

5) Spuria esse iudicavit Lachmannus loci quem supra attuli verba *nam mensura* usque ad *longitudinem appellant.* At, quaeso, tolerarine possunt duae sententiae *ergo nequid* cet. et *quid ergo* cet. altera alteram excipiens? Ego nihil invenio in eo loco quod a Balbi eloquendi genere alienum sit. Qui initio *omnium mensurarum appellationes* intellegit *geometricarum*, non aliarum. Sed quoniam statim meminit esse praeterea alia mensurarum genera, haec breviter commemorat, sed consulto ommittit explicare. Tum, nisi forte nonnulla interciderunt, raptim redit ad propositum verbis *quid ergo mensura sit* cet.

6) V. Def. 120. 121. Tum Heroniana tabula III plane ita composita est, quemadmodum praecipit Balbus, ut maiores mensurae minoribus quibusque definiantur. Conf. I prol. § 22.

7) Ad § 2 loci a nobis editi conf. tabulam Heron. II, 1 et Euclideam 1. Graecae orgyiae respondet apud Balbum passus. Reliquae mensurae inter se conveniunt, nisi quod in tab. Her. miliarium, in Eucl. uncia omissa sunt, unde in Graecis tabulis undecim, apud Balbum duodecim

Quae cum ita sint, facile demonstratur via a nemine adhuc inventa ad explicandam *sextantem quae eadem dodrans appellatur* (6). Etenim quam Graeci mensuram σπιθαμήν vocabant, ea antiquitus aliena erat a Romanorum usu, unde ne sermo quidem Latinus proprium eius mensurae vocabulum habebat; sed vocabant eam ex assis ratione dodrantem, hoc est pedis quartas partes tres. Iam si eadem a Balbo sextans vocata est, fuisse oportet maiorem aliquam mensuram, cuius sexta pars ipsa spithama habita sit. Ubicunque quaeres, nihil invenies quod conveniat huic sextanti nisi Aegyptiorum ξύλον, cui tres cubiti in tabula Heroniana antiquissima tribuunter (fr. 4, 14). Unde haec iure colligi posse arbitror: ξύλον, antiquam Aegyptiorum mensuram, qua itinerum spatia metirentur (prol. § 17 extr.), fuisse perticam ligneam — et id quidem ipso nomine demonstratur — divisam in tres cubitos binosque cubitorum semisses, hoc est sex spithamas: cuius xyli usum ad primum usque p. Chr. n. saeculum pertinuisse — non enim antea scriptam esse vidimus tabulam Heronianam I (prol. § 12) — atque inde Romanos agrimensores σπιθαμήν, utpote alienam a suo sermone, nuncupasse sextantem; hinc denique Balbum, cum Romanas mensuras ad Aegyptiarum tabularum similitudinem describeret, ipsum quidem xylum, proprium Aegyptiorum, recte omisisse, servasse tamen sextantis appellationem usitatam iis Romanorum gromaticis qui in Aegypto provincia agris et itineribus dimetiendis praefecti erant, eandemque a spithama, Aegyptii cubiti semisse, transtulisse ad pedis Romani dodrantem.

---

mensurarum appellationes enumerantur. Tum ad Balb. § 3 conf. Her. II, 2, Eucl. 2, praeterea etiam Her. I, 5. V, 2; — ad § 4 Her. II, 3; — ad § 5 Her. 4, Eucl. 3; — ad § 6 Her. 5, Eucl. 4; ac sic reliqua deinceps, quae singillatim afferre nihil attinet. Sed hoc non omittendum, iugerum a Balbo omissum esse ex earundem tabularum auctoritate. Denique altera pars tabulae Balbi, qua de quadratis et cubicis mensuris agitur, liberius expressa est ad similitudinem Heronianae II inde a § 15 et Euclideae § 13.

Librum de asse iniuria Balbo tributum esse.

114 Calvus Ravennas, qui primus Hippocratis libros in Latinum sermonem conversos edidit[1]), in fine eius operis adiunxit breviores duos commentarios, ad quos haec praefatur[2]): *Censuimus praeterea necessario his addendum esse tractatum de mensuris, et ponderibus Aphricani medici cum suis notis, quem plurimis quos de his rebus in manibus habebamus praetulimus, quia magis et cum Hippocratis medelarum ponderibus, et mensuris et cum Latinis conuenire, et facere uidebatur. ac ad huius maiorem intelligentiam quaedam de Balbi ad Celsum agrimensoria, ratiocinatoriaque de asse, minutisque eius partibus adscripsimus. notas autem horum non apposuimus, cum apud plurimos inueniantur, praesertim Boetium, Baedam*[3]), *Gilbertum et ante hos, Balbum ipsum, et Priscianum, latius et plurimis*[4]) *modis, quae tamen cum iis, quae in marmoribus, et tabellis aeneis leguntur, non quadrant.* Iam sequitur apud Calvum tractatus qui Africano tribuitur (v. prol. § 123, fr. 141), quem deinceps excipit commentarius qui inscribitur *Balbus ad Celsum de asse minutisque eius portiunculis.* Cuius ad finem haec adscripsit editor: *Nec his plura de Balbo addenda putavimus quandoquidem si uita suppeditabitur, totum opus de agrimensoria et numerorum ratiocinatoria cum Vitruuii, Plinii, Capellaeque commentariis edemus.* Haec quidem Calvus; quem auctorem

1) Hippocratis Coi — octoginta Volumina — nunc tandem per M. Fabium Calvum Rhavennatem virum undecumque doctissimum latinitate donata. Romae ex aedibus Francisci Minitii Calvi Novocomensis anno — MDXXV. Ego usus sum huius libri rarissimi exemplo Berolinensi. Repetita editio prodiit Basileae a. 1526 ex officina Andr. Cratandri.

2) P. DCXCVII edit. Rom., p. 471 edit. Basil.

3) *Boëthium, Bedam* ed. Bas.

4) Fallitur Lachmannus Gromat. II p. 134 *pluribus* citans.

secuti Lachmannus et Mommsenus[5]) hunc librum de asse eidem Balbo tribuerunt de quo statim disputavimus. Contra dubitationem movit Christius, qui tertio demum saeculo vel etiam quarto eundem librum ab aliquo ignoto scriptore compositum esse suspicaretur[6]). Ac vero nobis quid in hoc argumento videatur, iam paucis exponamus.

Omnia Calvi verba de ea re scripta repetivimus, quo facilius cuivis ea legenti iudicium facere liceret. Nimirum apparet gravissimas quasque res tam obscure et ambigue a Calvo significatas esse, ut admodum multa quae probabilia videantur, certi autem nihil ad id ipsum de quo agitur inde effici possit. Ergo utamur tamquam teste locupletissimo ipso scriptore huius libelli de quo quaerimus. Is inter unciae partes enumerat tremissem (15), qui nummus aureus, tertia solidi aurei pars, primum signatus est a Severo Alexandro[7]): ergo scriptor libri de asse non ante saeculum tertium vixit. Quod argumentum tam certum est, ut vix opus sit alia circumspicere. At vero sunt plurima: ut scriptorem de asse nonnullas partes afferre quae ignotae sint Maeciano, qui aliquanto post Balbum scripsit; tum formam *assis* in nominativo casu alienam esse a Maeciano nec vero eandem tribui posse Balbo, qui in expositione formarum usus est dicendi genere emendatissimo[8]);

---

5) Vide Grom. II p. 134 s. 150 s.

6) Vide commentarii de Victorio, qui infra § 117 adn. 1 citabitur, p. 106 s.

7) Auctor est Lampridius in vita Sev. Alex. c. 39. Et exstant adhuc tales tremisses a Valeriano aliisque signati: vide Mommsen. p. 776. Efficitur autem ex pondere tremissis quod in hoc libro de asse affertur aliud quod gravissimum est ad omnem illius aetatis historiam nummariam: legitimum aurei pondus, de quo adhuc maxime ambigebatur (v. Metrol. p. 241), tertio saeculo fuisse sexagesimam quartam partem librae (nam tremissem scriptor de asse 16^{am} unciae partem fuisse dicit, id est librae 192^{am}, unde 64 aurei conveniunt in libram). Atque idem pondus fuisse videtur argentei nummi qui Aurelianus dicitur. Unde quid porro concludendum sit, alio loco ac tempore exponam.

8) Haec quoque Christii sunt argumenta p. 106.

quibus addi possunt alia vocabula permulta quae posterioris quidem aetatis scriptori, minime vero Balbo conveniant, ut *minutiae* (1. 10), *character* (12, pro *nota*), *medietas* (15), alia id genus.

Quod si quis utique librum de asse Balbo velit vindicare, is dixerit forsitan eam libri formam quae in manibus est spuriam esse et depravatam ex aliqua parte Balbi expositionis nunc perdita. At si probabiliter supra de illo Balbi opere disputavi (§ 112), quaenam pars eius expositionis afferri posse videtur, ubi Balbus aut ea quae nunc in libro de asse legimus aut certe similia tradiderit, quae non minus a demonstratione geometrica quam ab arte gromatica aliena sint? Verum ne in his ultra modum immoremur, cum exploratum sit et eam formam libri quae exstat Balbo tribui non posse, et unum eius rei esse auctorem Calvum, qui usus esse videtur illo codice Arceriano nobilissimo[9]), unde et Balbi expositionis initium et alia gromaticorum scripta edita sunt a Lachmanno: inde suspicari licet Calvum in eodem codice, quem olim pleniorem fuisse constat, invenisse librum de asse nullo auctoris titulo affixum Balbi expositionis reliquiis, ac cum ipsam expositionem tum edere non posset, in praesentia exhibuisse commentarium de asse, quem cum expositionis partem esse opinaretur, inde auctoris nomine repetito inscriberet *Balbus ad Celsum de asse* cet.

Verum quod Balbo abiudicandum esse censemus hunc de asse librum, minime eiusdem libri auctoritatem volumus infringere. Nam maximi est momenti ad rem nummariam saeculi tertii, sicut supra demonstratum est. Atque eodem saeculo aut ipsum hunc librum scriptum esse necesse est aut ampliorem quendam, unde hic postea commentarius in brevius contractus sit: nam quarto saeculo postquam Constantinus nova omnium nummorum genera ac rationes instituit, nemo ea commentari potuit quae legimus in hoc de asse libello.

---

9) *V. Mommsen.* in Gromat. II p. 151 coll. Blumio *ibid. p. 6 ss.*

De Volusii Maeciani distributione.

L. Volusius Maecianus, eques Romanus, iuris scientia 115
nobilissimus, M. Aurelii praeceptor, qui interfectus est Alexandriae a. CLXXV plus sexaginta annos natus[1]), scripsit et quaestionum de fidei commissis libros XVI et hunc breviorem commentarium de assis distributione. Quamquam ipse non *Assis distributio* inscripsit libello, sed pleniore titulo *Distributio item vocabula ac notae partium in rebus quae constant pondere numero mensura*[2]); quapropter nobis breviter *distributio* ea appellanda esse videtur.

Scripsit hunc commentarium Maecianus ad M. Aurelium Caesarem, quem tum iuris disciplina instituebat, anno fere CXLVI[3]). Qua in re, ut ipse plane et aperte demonstrat in praefatione, id egit, ne assis distributio et in heredum institutione et in aliis multis rebus necessaria ignota esset Caesari. Primum igitur omnem ipsius assis divisionem accurate exponit partesque inter se comparat (1—43), tum pecuniae signatae eas appellationes persequitur quae referuntur ad assem, ex quo omnis nummus argenteus potestatem habeat (44). Ac vero hac de parte commentarii paullo latius explicare necesse est.

Primum docet scriptor (48—62) denarium, argenteum nummum, qui XVI asses habeat, ipsum assis instar dividi posse. Quod nos facillime ita explicabimus, ut eum assem,

---

1) Haec omnia egregie exposuit Mommsenus in praefatione ad Volusii Maeciani distributionem (*Abhandl. der Sächs. Gesellsch. der Wissensch. Bd. III. 1853 p. 281—85).*

2) Hanc inscriptionem quae in libris exstat tuentur ipsius Maeciani verba: *cum partes ipsas tum vocabula et notas proponendas existimavi; et deprehendes distributionem quidem partium infinitam, oppido autem quam exigua vocabula et notas.* Unde apparet *assis distributio*, quod placuit Böckingio, probari non posse. Tum *distributio partium* praetulit Mommsenus. Sed mihi aut plenus titulus *distributio item vocabula ac notae partium* cet. repetendus esse videtur — ubi nescio an *item* inculcatum sit ab aliquo librario — aut breviter *distributio* eadem dicenda, sicut fecit Gronovius.

3) *Vide* Mommsen. p. 287 ult.

unde fit cuiuslibet rei in computando divisio, **solidum** appellemus, illum autem nummum aeneum, qui fuit denarii pars sextadecima, dicamus **assem monetalem.** Iam ratio simpliciter sic ducenda: as monetalis quota pars est denarii, siquidem hunc assem sive solidum feceris? Nimirum semuncia sicilicus, id est pars sextadecima. Atque id ipsum *solidi pars sextadecima* Maecianus his expressit (48): *semunciae enim sedecim et sicilici sedecim assem efficiunt.* Eademque ratione ceteras persequitur denarii partes singulis assibus monetalibus additis, dupondium, tressem, reliqua usque ad quindeciaere: hic enim finis expositionis faciendus erat, quoniam sedecim asses ipsum denarium efficiunt. Haec vero omnia a Maeciano tradita si in unum comprehendimus, quid inde concludendum? Primum Maecianus nullis nisi iis partibus iisque appellationibus utitur, quae vulgatae fuerunt in cuiusvis assis sive solidi divisione; nihil igitur nisi denarium in calculis ponendis fecit assem, id est solidum, atque asses monetales singulos et binos et ceteros expressit ex solidi denarii ratione. Cuius rei usum ipse luculenter demonstrat his verbis (63): *ingeniosissime autem, cum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis aeris nota inventa est, quae sedecies multiplicata id efficeret: nam cum denarii nota praescribatur, eique subiungatur aeris excurrentis nota, manifestum est eam sedeciens ducendam ex adnotatione denarii.* Ergo si rationes pecuniariae subducebantur in denariis et praeter solidos denarios computandae erant denariorum partes, ne ratio turbaretur tot sestertiis totve assibus adscriptis ad denariorum summam, tot potius partes denarii pro asse sive solido computati adiungebant ratiocinatores Romani. Sic, ut exemplo utar, summam centum denariorum sestertii unius assium trium breviter scribebant ✱C⚌⚌—Ɔ, nam septem asses monetales sunt denarii partes septem sextaedecimae, sive quinque duodecimae, id est quinque unciae, et insuper una quadragesima octava, id est sicilicus[4]).

---

4) Redige $\frac{7}{16}$ ad $\frac{21}{48}$, unde fiunt $\frac{5}{12} + \frac{1}{48}$. Copiosius *omnem rationem* exponit multisque exemplis illustrat

Haec ea maxime de causa latius exposui, ut viam munirem ad reliqua demonstranda, quae multo sunt difficiliora. Ergo ut eadem quae statim dixi paucis repetam: solebant ratiocinatores Romani altero post Chr. n. saeculo, cum ad denarium ratio fiebat, singulos asses monetales redigere ad partes denarii pro asse computati. Nullis autem in ea re partium appellationibus notisque utebantur nisi vulgaribus ac legitimis, uncia, semuncia, sicilico; quas partes ad denarium revocandas esse significabant praefixa nota ✱. Atqui diversa plane a vulgari assis divisione ea ratio fuit quam sestertiariam dicit Maecianus (65—73). In hac erant praeter semissem, S, partes sestertii

decima sive libella —
vicesima sive singula[5]) Σ
quadragesima sive teruncius T.

Hae non proprie sunt Romanae, sed repetitae illae quidem ex Siculorum usu, quorum argenteus nummus fuit didrachmum Attico pondere, habuit autem denas litras sive libellas, ac litrae conveniebant bina ἡμίλιτρα vel quaterni τριᾶντες, quae partes latine appellatae sunt sembella et teruncius.

Haec omnis ratio quanti momenti sit ad historiam rei nummariae Romanorum illustrandam, non opus est hoc loco monere, postquam Mommsenus copiosius de eo argumento disseruit[6]). Sed id nunc agimus, ut Maeciani verba explicemus. Qui hac sestertiaria ratione uti scribit ratiocinatores, ut summae sestertiorum statim addere possint excurrentes asses et semisses, hoc est quaternas et octonas sestertii partes. Infra autem semissem non descendebant; nam etsi quadrantes aeris etiamtum fuisse videntur, is tamen nummulus minor erat, quam ut in magno pecu-

---

Gronovius de sest. p. 409—414 (Amstelod. 1656). Nuper eandem rem attigit Marquardt. *Röm. Alterth.* V p. 102 s.

5) Singulam Maecianus appellat quae Varroni de l. L. 5, 174. 10, 38 est sembella. Utriusque vocis originem explicat Mommsen. *G. R. M.* p. 199 adn. 85.

6) G. R. M. p. 198 ss.

niae numero computaretur. Semissem autem non neglegebant, eoque sestertiaria ratio accuratior fuit quam denariaria, ubi infra assem nihil ad calculos vocabatur. Rursus exemplo utar: si cui persolvendi erant centum sestertii as semis, brevis erat notatio HS C ☰ — Σ T, hoc est C sestertii et excurrentes partes decimae tres, vicesima una, quadragesima una, qua coniunctae faciunt sestertii partes octavas tres sive in pecunia signata assem et semissem.

Neminem rei nummariae peritum potest latere eam rationem quam sestertiariam vocat Maecianus, in qua partes sunt decimae, vicesimae, quadragesimae, proprie pertinuisse ad vetustiorem denarium, cui decem asses conveniebant, neque ipse Maecianus id omittit commemorare (74). Tunc enim denarii libella in pecunia signata habebat assem suum et sembella semissem et teruncius quadrantem[7]). Sed postquam denarius in sedecim asses distribui coepit, illa ratione tantum modo utebantur ad notandas sestertii partes excurrentes (75).

Postremo Maecianus breviter exponit de ponderibus, tum de mensurarum liquoris ac grani divisione (77—80); ad quae nihil hic adnotandum. Sequitur deinde alius disputationis de eodem argumento initium, ubi deficit codicum scriptura.

Ita cum Maeciani commentarium satis, ut videtur, explicuimus, restat ut memoria repetatur fragmenti illius Alexandrini (95) quo variae denarii partes, usitatae illae παρὰ τοῖϲ ῾Ρωμαίοιϲ λογιϲταῖϲ, recensentur. Ergo eius fragmenti et formam a nobis editam et illam quam Calvus expressit (prol. § 123) cum Maeciani verbis sic comparemus:

apud scriptorem Alexandrinum		apud Maecianum
1 δηνάριον	fr. 95, 8. 141, 9	denarius § 45
$\frac{1}{2}$ τροπαϊκόν	ibid.	victoriatus ibid.
$\frac{1}{4}$ νοῦμμοϲ	ibid.	sestertius ibid.
$\frac{1}{16}$ ἀϲϲάριον	ibid.	as § 47

---

7) *Mommsen.* p. 200 adn. 87.

	apud scriptorem	Alexandrinum	apud Maecianum
1	ἀccάριον	ibid.	as § 1
$\frac{1}{2}$	S	ibid.	semis § 1
$\frac{1}{3}$	γ''	ibid.	triens § 2. 40
$\frac{1}{4}$	δ''	ibid.	quadrans § 3. 40
$\frac{1}{6}$	ς''	ibid.	sextans § 4. 40
$\frac{1}{8}$	η''	ibid.	sescuncia § 5. 40
$\frac{1}{9}$	θ'	ibid.	uncia duae sextulae § 6. 40
$\frac{1}{10}$	ι''	ibid.	[partem decimam et undecimam nec nomen proprium nec notam habere dicit Maec. § 40]
$\frac{1}{11}$	ια''	fr. 95, 8 (om. fr. 141)	
$\frac{1}{12}$	ιβ''	fr. 95, 8. 141, 9	uncia § 7. 40
$\frac{1}{16}$	ις''	fr. 95 (om. fr. 141)	semuncia sicilicus § 41
$\frac{1}{18}$	ιη''	fr. 95 (om. fr. 141)	semuncia sextula § 41
$\frac{1}{24}$	κδ''	fr. 95. 141	semuncia § 27. 33. 42
$\frac{1}{36}$	λς''	ibid.	binae sextulae § 28. 33. 42
$\frac{1}{40}$	μ''	fr. 95 (om. fr. 141)	[* teruncius § 65]
$\frac{1}{48}$	μη''	fr. 141 (om. fr. 95)	sicilicus § 29. 33. 42
$\frac{1}{50}$	ν''	fr. 95 [ubi corrigendum videtur μη'']	[non habet Maecianus]
$\frac{1}{72}$	οβ''	fr. 95. 141	sextula § 30. 33. 42
$\frac{1}{100}$	[has partes omisit scriptor Alexandrinus]		centesima [in usuris] § 43
$\frac{1}{144}$			dimidia sextula § 31. 33. 42
$\frac{1}{288}$			scriptulum § 32. 33. 42
$\frac{1}{576}$			dimidium scriptulum sive simplium § 39.

Iam sic Graeca tabula cum Maeciano comparata apparet recte a scriptore Alexandrino positas esse partes S, γ'', δ'', ς'', η'', θ'', ιβ'', ις'', ιη'' [has duas igitur iniuria omittit fr. 141], κδ'', λς'', μη'' [sic in fr. 95 pro ν'' scribendum videtur], οβ''. Dubitatio autem relinquitur de ι'', ια'' [hanc partem om. fr. 141], μ'' [om. fr. 141], ν'' [om. fr. 95]. Ex his ν'' iam diximus stare non posse, quod esse debuit μη''. Nec magis probari potest ια'', quod omittit Calvus et expressis verbis expellit Maecianus. Recte autem posita *sunt ι'' et μ''. Nam* etsi Maecianus in denarii partibus *decimam esse negat* (§ 40), tamen idem in ea ratione quam

sestertiariam dicit affert decimam partem, i. e. libellam, et quadragesimam, i. e. teruncium. Hae, ut dixi, apud Maecianum ad sestertium referuntur; at eaedem olim pertinuerunt ad denarium (Maec. § 74); iam cum in ea ratione, ubi denarii partes sunt duodenariae et reliquae, ipse denarius assis instar computetur (supra p. 17 s.), facile Graecus scriptor etiam eum denarium qui in libellas et reliquas partes divideretur ἀσσάριον vocare potuit. Iure igitur existimare videmur partes ι″ et μ″ in illa Alexandrina tabula significare libellam et teruncium.

De Festo, Prisciano, Dardano, Didymo.

116 Post librum de asse secundum temporum ordinem posui reliquias ex Festi libris de verborum significatione repetitas, quibus statim addidi Pauli locos (117). Nonnullos pocos quibus pecuniae nomina commemorantur modo, non lexplicantur, consulto omisi[1]).

Tum ex Prisciani grammatici libello de finguris numerorum recepi eam partem quae est de ponderibus et nummis. Ubi et ipse Priscianus multas res affert admodum notabiles et alios citat auctores. Ac gravissima erat quaestio de illo talento magno quod octoginta libris et quattuor unciis constare dicitur, de quo nos latiorem disputationem instituimus alio loco[2]), quo facto iam satis demonstratum esse videtur nulla fide dignas esse futiles Prisciani argumentationes, quippe qui diversissima pondera ac nummos imperite inter se confuderit atque omnino rudis fuerit in hoc doctrinae genere.

Maxime memorabilis inter auctores qui a Prisciano citantur sine dubio est Dardanus sive Dardanius. Nam priore eius nominis forma uti consuevimus secundum vulgatam apud Priscianum scripturam, etsi rectius mea qui-

---

1) Sunt haec fere: aeruscare p. 24 Muell., dirutum aere 69, equestre aes 81, hordiarium aes 102, piscatorium aes 210[b], peculatus 213[a] et 236, poenas pendere 242[a] et 243, resignatum aes 284 et 285[a], sacramentum 344[b], stipatores 350 et 351[a], Taurium aes 360[a], vectigal 371[b].

2) V. Philologi vol. XXII p. 202—213.

dem sententia Dardanius iste appelletur, quoniam Lydi auctoritati accedit Guelferbytani codicis scriptura in eandem formam consentiens[3]). Sed tamen illam formam quae nunc omnium usu fertur non prius abiiciendam esse duxi, quam aliorum iudicio haec mea coniectura probaretur. Tum de Dardani aetate quaerentibus satis constat vixisse eum scriptorem aliquanto post Constantini tempora, id est quarto saeculo exeunte vel ineunte quinto[4]). Scripsit autem, ut Lydus[5]) tradit, de ponderibus, quo ex libro et illa servata sunt quae Priscianus exscripsit (de fig. § 10) et haec a Lydo laudata: ὁ δὲ Δαρδάνιος ἐν τῷ περὶ σταθμῶν χιλίων ὀβολῶν λέγει πάλαι γενέσθαι τὸ μιλιαρίσιον καὶ ἀπὸ τῆς χιλιάδος τῶν ὀβολῶν οὕτως ὀνομασθῆναι. Quae non recte ab illo scripta esse nos meliora edocti iam compertum habemus, nec magis probari ista possunt quaecunque apud Priscianum diversa a reliquis auctoribus Dardanus tradit.

De Didymo, cuius libro περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀναλογίας Priscianus et hoc loco et in institutionibus grammaticis aliquotiens usus est, nihil ipse habeo quod addam, quoniam in omnibus fere adstipulor H. Keilio, qui post M. Schmidtium novam de eo scriptore quaestionem instituit. Unde hic Didymus non Chalcenterus ille plurimis scriptis nobilis, sed civis Romanus, Neroni et aequalis et notus fuisse videtur[6]). Quae autem Graeca verba Priscianus

---

3) Ut Δαρδάνιος legitur apud Lydum, ita Gudianus codex 132 eo loco qui apud Keilium est p. 409 vs. 30 (§ 14) habet *dardaniū* et in Erlangensi *Dardanius* (p. 408, 18 Keil.) correctum est ab altera manu (Keil. quaest. gramm. p. 8 adn.). Ac multo probabilius est *Dardanus* pro *Dardanius* prave scriptum a librariis Vergilii memoribus, quam contra hoc ex illo corruptum esse.

4) Conf. Henr. Keil. quaestiones grammat. p. 9, Mommsen. hist. Rom. rei numm. p. 790, nostrum commentarium in Philol. p. 207 adn. 7.

5) De mensibus 4, 9 extr.

6) V. Keilii quaest. gramm. p. 10 (Didymi fragm. a Schmidtio collecta p. 345—49). — Praeterea hic locus *esse videtur, ut* commemorem me consulto in priore huius *libri volumine* non quaesivisse, num Didymus ille Alexan-

affert (de fig. § 17), ea omnia Didymi esse arbitror, non partim Dardani, ut statuit Keilius[7]).

De Victorii argumento calculandi.

117 Pervenio iam ad scriptorem Prisciano fere aequalem, quem calculatorem studiosissimum imperator Honorius appellasse fertur, Victorium Aquitanum. Cuius de vita et scriptis praefari supersedeo, cum nuper copiosius de his disputaverit Christius[1]). Sed ut paucis repetam quae omitti nequeunt, praeter celeberrimum illum canonem paschalem Victorius scripsit priore parte saeculi V argumentum calculandi, cuius initium olim inter Bedae scripta editum[2]) nuper a Christio e codice Bambergensi repetitum est una cum Abbonis commentarii partibus quibusdam selectis. Hinc nos excerpsimus ea quae de assis divisione traduntur[3]), omisimus autem tabulas multiplicationis alienas a proposito. Quamquam extrema verba loci a nobis editi: ***iam reliquae minutiae —, ut sunt sicilici sextulae et cetera, melius ex ipsius calculi inspectione cognoscuntur***, haec iisdem tabulis quodammodo illustrantur, siquidem illic legimus omnis multiplicationis principium fieri a dimidia sextula. Haec igitur tamquam minima pars assis addenda est sextulae sicilico reliquisque minutiis a Victorio enumeratis.

Carmen de ponderibus illustratur.

118 Didactica Romanorum Musa ut nullum fere doctrinae genus quamvis alienum a poetica tractatione reliquit inten-

---

drinus qui de mensuris marmorum ac lignorum scripsit aut Chalcenterus esse videretur aut alius quispiam ex iis Didymis quos scripta reliquisse aliunde novimus. Nam nulla est in ea re probabilis coniecturae quasi ansa; nisi forte hoc affirmari potest certe a Chalcentero, qui grammaticos tantummodo libros scripserit, alienam fuisse illam mensurarum scientiam.

7) Quaest. gramm. p. 8.

1) Vide *Sitzungsbericht der Münch. Akad.* 1863. I p. 100—152.

2) *V. Christium p.* 109.

3) *Ibidem p. 133 s.*

tatum, ita etiam ponderum et mensurarum scientiam versibus describere conata est. Quo ex genere ad nostram aetatem pervenerunt duo carmina, alterum brevius nec ulla peculiari virtute insigne, alterum satis copiosum ac laudabili arte et studio compositum, de quo iam nobis est disputandum.

Nonnulli veteres codices una cum Prisciani grammatici scriptis continent centum sexaginta fere versus de pon deribus et mensuris, quos et ex ipsa illorum codicum auctoritate et quia Priscianum de simili argumento scripsisse in libro de figuris numerorum recordabantur, multi eidem grammatico tribuere consueverant. Quam opinionem quomodo Wernsdorfius cum reliquis testimoniis quae de auctore carminis feruntur conciliare studuerit, supervacaneum est hic repetere, quoniam alio ex principio totam quaestionem ordiendam esse recte nunc cognitum habemus.

Iam primum videamus, quid ex ipsis veterum librorum testimoniis de scriptore carminis statuendum sit. Inscripta habet

De ponderibus codex Bobiensis vetustissimus;

item Prisciani liber de ponderibus et mensuris ex opere Rufini vel Faviani. de ponderibus et mensuris cod. Vossianus 33 in 4 (Keil. ad Priscian. vol. II p. 391); similiter codex Reginae Sueciae, ex quo Burmannus (poet. Lat. min. vol. II p. 396) affert: *Prisciani liber de ponderibus et mensuris ex opere Rufini vel Faviani;*

Versus Prisciani grammatici de figuris numerorum et ponderum Sangallensis 817 (Schenkl. p. 59 commentarii infra in adn. 2 citati);

Remi Favini de ponderibus et mensuris cod. Guelferb. Gudianus 64 in 4, a nobis collatus, item Vossianus 12 in 8 (Hertz. ad Priscian. vol. I p. XXI), Morbacensis (Endlicher. p. 99), Monacensis 18375 saec. X, alii (Christ. in Mus. Rhen. XX p. 69);

Remi Favini epistola de ponderibus ex sensu eiusdem clari auctoris ad Symmachum metrico iure missa incipit cod. Parisinus 7498 (Keil. ad Priscian. vol. II p. 396);

denique inscriptione omnino carent Guelferb. Gud. 132 in 4, Paris. 7461, editio Veneta princeps (anni 1470).

Haec de inscriptionibus carminis a certis auctoribus tradita hic proponenda esse existimavi. Quibus testimoniis perlustratis primus Endlicherus dubitationem movit, num iure Prisciano id opus tribueretur. Tum H. Keilius[1]) recte demonstravit nec librorum manu scriptorum auctoritate satis defendi eius grammatici nomen, nec rerum de quibus agitur argumento; ac nomen Prisciani tum demum carmini inscriptum videri, postquam in codicibus una cum eius libris scribi coeptum sit. Alteram autem opinionem de Rufino vel Favino auctore Car. Schenkelius[2]) inde ortam esse existimavit, quod olim illud carmen sine auctoris nomine inter scripta Rufini et Remmii Fannii grammatici positum fuerit. Contra G. Christius, qui postremo de hoc argumento disputavit[3]), censet auctorem carminis fuisse Remmium quendam Flavium sive Flavinum, diversum illum quidem a Remmio Palaemone grammatico, a quo ipso Fannii nomen alienum sit. Sed hi omnes, ut ex parte inter se discrepant, ita in eo recte consentiunt non a Prisciano grammatico carmen scriptum esse, quae res, si cui aliis insuper argumentis indigere videatur, is legat ea quae diligenter Christius explicavit, non solum nonnullas res easque graviores aliter a Prisciano definiri atque ab huius carminis scriptore[4]), sed etiam dicendi genus apud utrumque plane diversum esse. Quid? cum nuper Priscianum ponderum et nummorum veterum non satis peritum fuisse a nobis demonstratum sit[5]), nonne haec etiam sententia in

---

1) Praefat. ad Priscian. vol. II p. 402.

2) *Zur Kritik späterer lat. Dichter* (Sitzungsber. d. Wiener Akad. 1863) p. 59.

3) Mus. Rhenan. XX p. 69 s.

4) Ibidem p. 66 s. Ut obolus in carmine de ponderibus atque apud omnes vetustiores auctores scripuli est dimidia pars, a Prisciano autem idem cum scripulo aequatur secundum Dardanum (de fig. 10). Tum denarium quattuor scripulorum, quo maxime nititur Prisciani argumentatio, ignorat scriptor carminis. Nec in reliquis fere simile genus praeceptorum.

5) In Philologi vol. XXII p. 202 ss.

medium afferri potest, inscitiam Prisciani et laudabilem doctrinam illius qui hoc carmen scripsit minime convenire in unum hominem, alterum igitur diversum esse ab altero?

Verum iam in hoc acquiescamus nomen scriptoris non esse notum; illud autem quaeramus, quocunque is nomine fuerit, meritone pro bono auctore habeatur.

Brevi exordio (vs. 1—5) poeta, cum declarat se pondera quae medicorum in libris inveniuntur descripturum esse, ipse nobis ostendit hoc carmen cognatum esse cum tabulis illis Graecis quas medicinales appellavimus[6]). Praeterea idem de ponderis vi eiusque ad omnem mundi constitutionem momento apte et perite pauca commemorat[7]).

Iam primum (vs. 6—31) Romana pondera illustrantur, additurque in fine Atticae cuiusdam librae mentio. Ibi quod poeta a minimis se orsurum esse dicit, recte imitatur bonos in eo genere auctores Graecos[8]). Tum minima pondera afferuntur semiobolus, obolus, scriplum; scriplo autem tribuuntur vel sex siliquae vel sedecim lentis grana vel totidem speltae lupinive. Ex his in vulgari usu apud Romanos fuerunt siliqua, obolus, scripulum, quorum ponderum ipsas legitimas rationes tradit poeta. Addit semiobolum, h. e. ἡμιωβόλιον Graecum, quod in tabula Cleopatrae inter pondera receptum legimus (p. 234, 20). Quae autem praeterea frugum grana affert, ea omnia ad illud minimum pondus revocanda esse apparet, quod χαλκοῦς dicitur in eadem tabula Cleopatrae[9]). Ceterum recte scriptor monet, ne quis ex his granulis certum ac quasi naturale pondus definiri posse existimet, quo in errore multi harum rerum studiosi antiquis temporibus

---

6) Conf. Burmannum ad h. l., Bernhardyum in hist. Rom. litt. p. 535 (edit. 4), Schenkelium p. 60: *der Verfasser hatte sich zur Aufgabe gestellt, für diejenigen, welche ältere medicinische Bücher gebrauchen und nach deren Anleitung Arzneimittel bereiten wollten, die in früheren Zeiten geltenden Masze und Gewichte angemessen zu erklären;* denique nos vol. I p. 65.

7) Conf. Ovidii, Germanici, Avieni versus a Burmanno aliisque citatos.

8) *V. vol. I* p. 96. 228. 240. 248.

9) *Ibid. p.* 125. 235, 1. Conf. praeterea p. 222, 4 al.

versati sunt[10]). Tum a scripulo pergit ad dragmam (hanc enim formam illa aetas praeferebat), sicilicum, sextulam, duellam, unciam, denique libram, neque usquam in his a legitima ratione discedit.

Extrema hac carminis particula, ut diximus, Attica quaedam libra septuaginta quinque drachmis definitur. Hic certe scriptoris errorem deprehendimus, cuius tamen socium habet Dardanum illum a Prisciano citatum. Etenim cum septuaginta quinque vetustae drachmae Atticae incurrerent in libram Romanam, hi duo scriptores, cum plane nescirent vetustae drachmae Atticae pondus diversum fuisse a vulgari Romanorum drachma, hoc est denario Neroniano, finxerunt Atticam quandam libram vel minam septuaginta quinque drachmarum sive denariorum[11]). Atque eadem ratione proximi huius carminis versus (32—40) iudicandi sunt, ubi Attica pondera, talentum, mina, drachma, obolus afferuntur. Nimirum cum scriptori persuasum sit Atticae drachmae (itemque oboli) pondus non differre a Romana ponderum ratione quam modo exposuit, sequitur ut Atticam minam faciat quattuor drachmis maiorem Romana libra; tum autem repetit falsam istam librae Atticae definitionem.

Sequitur assis distributio (vs. 41—55) scite in versiculos redacta. Ubi formam *decuncis*, quam nominativi loco plurimi falso habuerunt, genitivum esse ex *decunx* acute Christius perspexit[12]). Praeterea ad haec nihil adnotandum.

Tum 'haec de ponderibus', inquit scriptor, 'superest p a r s a l t e r a nobis', scilicet ut mensurae liquorum ac frumenti explicentur (vs. 56—90). Hic recte incipit ab amphora Romana sive quadrantali, quod quomodo ex pede porrecto efficiatur, accurate demonstrat. Deinde minora usque ad cyathum ita explicat, ut et frumenti et liquido-

---

10) Conf. vol. I p. 96 adn., p. 140. Praesertim multa in hoc genere commentos esse constat Hebraeos veteris testamenti interpretes.

11) Haec explicata sunt a Boeckhio p. 117, Christio p. 56 s. (commentarii in vol. I p. 67 adn. 5 citati), nobis in Philologi vol. XXII p. 205 s. 210 s.

12) Mus. Rhen. XX p. 66 s.

rum mensuras promiscue ponat et Atticas statim adiungat, medimnum et choenicem. Quae etsi sine ordine composita sunt, tamen omnino mutuae harum mensurarum rationes recte traduntur. Difficilior est locus de choenice et congio (vs. 69 s.). Sed post verba *cotylas — recipit geminas sextarius unus* apparet cum Endlichero legendum esse *quis* (i. e. quibus) *quater adsumptis*; nam quattuor cotylae sive duo sextarii choenicem efficiunt. Tum poeta, *adde duos*, inquit, nimirum choenices (qua voce masculina usus est perinde ac Graeci eius generis scriptores); nam si uni choenici duae praeterea adduntur, fit congius sex sextariorum (conf. praef. crit.).

Minimas mensuras, ut in Graecis tabulis fieri solet, pondere exigit. Cyatho tribuit drachmas decem, quae ratio convenit cum vetustissima tabula medicinali (p. 208, 27) aliisque. Addit oxybaphum quindecim drachmarum, unde efficitur id a scriptore quarta heminae parte aestimari convenienter ad vulgarem usum. Tum definit reliquas mensuras, mystrum, chemen, coclear, quarum nos hanc tabulam a sextario orsi proponamus:

sextarius	1					
hemina	2	1				
oxybaphum	8	4	1			
cyathus	12	6	$1\frac{1}{2}$	1		
mystrum	48	24	6	4	1	
cheme	144	72	18	12	3	1
coclear	288	144	36	24	6	2.

Comparemus cum hac tabula Graecas illas quae supra perscriptae sunt (vol. I p. 91. 99. 127. 130. 139): videmus a primo Galeneae collectionis scriptore (p. 91) et in Cleopatrana tabula (p. 127) oxybaphum perinde atque in hac tabula quartam heminae partem dici, reliqua autem omnia diversa esse. Contra tres reliquae tabulae (p. 99. 130. 139), quae ipsae inter se congruunt, ab hac tabula discrepant in oxybaphi definitione, sed consentiunt de mystro; ac vero consentirent etiam de cocleari, nisi poeta chemen inter mystrum et coclear interposuisset. Quod qua de causa fecerit, ipse dilucide exponit: voluit enim sexta-

rium non solum duodenariis partibus, ut vulgo fieri solebat[13]), sed continuata assis distributione eundem usque ad scripulum dividi. Quae descriptio num vulgari in usu apud Romanos medicos fuerit, ego hic disquirere nolo: satis est demonstrasse eam diversam esse a bonis illis auctoribus qui Graecas tabulas, sed eas ipsas maxime Romanorum in usum, composuerunt.

Postquam poeta de his minimis sextarii partibus absolvit, tres mensuras amphora maiores adiungit, Atticum metretam, quem ipse Atticam amphoram sive cadum dicit, tum culleum, maximam Romanorum mensuram, denique artabam Aegyptiam illam quam scriptor περὶ μέτρων tribus modiis cum triente definit (I p. 62 s. 258, 20); nec aliter hic poeta: *artabae modii superest pars tertia post tres* (modios scilicet).

Tum perinde atque in Graecis tabulis plerisque sequitur comparatio ponderis variorum liquorum (vs. 91 ss.). Ubi videmus poetam eam rationem secutum esse quam Oribasius et Dioscorides tradiderunt (p. 101. 224, 7. 240 s.), qua quidem aquae vel vini sextarius habet uncias XX sive libram cum besse, olei uncias XVIII sive sesquilibram, mellis uncias XXX sive libras II S. Prudenter autem poeta addit non plane idem esse aquae et vini pondus, sed multas esse pro regionibus locorumque natura differentias. Quod argumentum ut primum attigit, ad latiorem eius rei demonstrationem se convertit porroque ad alia perducitur, quae cum plane pertineant ad doctrinam physicam, hoc loco explicari non possunt; sed breviter tamen commemoro istam alteram carminis partem ea maxime de causa memorabilem esse, quod inde, quantum Romani medici in physicis processerint, cognosci potest.

Postremo restat ut de aetate huius docti poetae ea repetamus quae Schenkelio et Christio visa sunt, quorum alter saeculo quarto exeunte vel quinto ineunte carmen scriptum esse coniecit, alter idem ad tertium saeculum Diocletianique tempora revocavit[14]). Ac mihi quidem

13) Vide nostram metrologiam p. 92.

14) *Schenkelius* l. c. p. 60, Christius in Mus. Rhen. *XX p. 70.*

Schenkelii sententia probabilior videtur, sed rem in medio relinquo, quoniam certius iudicium fieri non posse intellego nisi subtilioribus quaestionibus de re metrica institutis, quae alienae sunt ab hoc loco.

De carmine quo librae partes breviter describuntur.

Carmini de ponderibus de quo adhuc diximus in qui- 119
busdam libris manu scriptis (v. praef.) adiunctum est alterum brevius ab alio scriptore ortum, quo librae sive assis partes breviter explicantur (fr. 121). Id quinto demum vel potius sexto saeculo scriptum esse probabiliter coniecit Schenkelius[1]).

In hoc carmine perinde atque in illo superiore (vs. 45—52) primum librae partes duodenariae enumerantur (vs. 1—7), quibus additur sescuncia *unciolae mediam iungens*, h. e. ex uncia una et dimidia composita.

Tum scriptor non solum commemorat unciae vicesimam quartam partem esse scripulum, sed addit etiam plenam unciae divisionem hanc:

pars dimidia est stater sive semuncia[2])
— tertia — duae sextulae sive duella[3])
— quarta — siclus sive sicilicus sive sicel[4])
— sexta — sextula sive sescla
— octava — dragma sive olce
— duodenaria est dimidia sextula[5])
— vigesima quarta est scripulus sive gramma.

Denique scripuli partes hae ponuntur:

dimidia est obolus[6])
quarta — cerates[7])
sexta — siliqua

---

1) P. 58 adn. commentarii supra p. 26 adn. 2 citati. Non post sextum saeculum carmen scriptum esse inde efficitur, quod eo Isidorus usus est.

2) V. Isid. fr. 125, 16.

3) Ibid. 15.

4) Ibid. 18.

5) V. Volus. Maec. § 31 et supra prol. § 117.

6) Isidor. fr. 125, 11.

7) *Ibid. 10.*

octava est calcus, qui ipse duo granula ciceris pendere dicitur[8]).

In hac tabula, sicut infra adnotavimus, singula quaeque accurate conveniunt cum rationibus ab Isidoro traditis, nisi quod ille dimidiam sextulam omittit. Iam si quaerimus, uter horum scriptorum altero usus sit ideoque altero sit posterior, comparantibus omnem Isidori in libris conscribendis rationem reputantibusque, quemadmodum idem de mensuris ac ponderibus scribens varios vetustiorum auctorum libros compilaverit, vix ac ne vix quidem dubium esse potest, quin ex hoc carmine suam doctrinam deprompserit Isidorus, minime vero ab Isidoro hic poeta.

A vulgari Romanorum ratione diversa sunt apud utrumque scriptorem calcus, quarta pars oboli, et cerates sive ceratim. Atque hae quidem barbarae sunt appellationes, ex κεράτιον depravatae; sed hi scriptores cum nomine etiam rem immutaverunt, semiobolo, non siliquae, ceratem aequantes.

De vetere Epiphanii versione Latina.

120 Veterem quam dicunt Epiphanii versionem in Francorum regno scriptam esse iudicat Mommsenus[1]). Iam cum eadem versione sine dubio usus sit Isidorus, apud quem verba *ab initio vero* et quae sequuntur non diversa legantur ab illo contextu[2]), satis arte illius interpretis aetas circumscribitur priore saeculi sexti parte, nisi forte eundem iam quinto saeculo, sed eo ipso extremo, scripsisse existimabis.

Quodsi hanc versionem cum variis illis Graeci operis formis quae supra editae sunt comparamus, facile elucet

---

8) Ibid. 8.

1) V. ad Volus. Maec. p. 286 (*Abhandl. d. Sächs. Ges. d. Wiss.* III 1853): *Die Schrift gehört in ihrer jetzigen Form in jene merkwürdige Reihe lateinischer Bearbeitungen griechischer, besonders alexandrinischer Schriften im fränkischen Reiche wie der Barbarus Scaligeri, die Cosmographie von Ravenna und manches andere Stück.*

2) Sunt hi loci alter versionis Latinae § 30, alter Isidori apud nos fr. 125 § 14.

ei quidem tractatui quem primo loco posuimus (I p. 259) simillimam esse hanc Latinam interpretationem[3]), sed tamen Graecum exemplum, quod interpres in manibus habuerit, nonnullis locis propius ad integrum Epiphanii operis contextum accessisse quam eam Graecam scripturam quae nunc vulgata est. Nam et stamni mensura, quae legitur in indice Epiphaniani libelli, omissa autem est in ipso contextu, servata fuit in Graeco Latini interpretis libro[4]), et locus de talento ibidem integre scriptus exstitit, qui in nostris libris gravius corruptus est[5]). Quamquam alia insuper menda hoc loco intulerunt ii librarii qui Latinam scripturam a nobis editam propagaverunt; minime enim mihi persuadere possum aut *sexcentae millesimae* imperitissime pro ͵ς i. e. *sexies millesimae*, aut *X assaria* pro *LX* incuriose scripsisse ipsum interpretem, qui in reliquis convertendis et religiosum et bene de his rebus instructum se praestiterit. Ex his igitur mendis alterum in ipso contextu, alterum certe in adnotatione corrigendum esse duximus.

De Isidori mensurarum et ponderum descriptione. De reliquis fragmentis in hanc collectionem receptis.

Quae Isidorus Hispalensis in uberrimo etymologiarum 121
opere de mensuris ac ponderibus scripta reliquit ea nobis in hac praefatione ita quasi termini loco fuerunt, ut, quoniam iam ad saeculum sextum extremum ac posteriora tem-

---

3) Incipit interpres ab Epiphanii a nobis editi § 4, ac deinceps singula eodem ordine persequitur. De stamno apud Epiphanium omisso vide adn. 4. Congii definitionem in interpretatione perinde atque apud Epiphanium sequitur ponderum explicatio (vol. I p. 142), cui utrobique adiuncta est extrema pars de mensuris.

4) V. vol. I p. 260, 7, ubi cτάμνοc χρυcῆ inter congium et marim posita est, et conf. prol. p. 142. In Latina interpretatione stamnus locum obtinet § 19 inter capsacim et cotylam.

5) Scripturam Petavianam a nobis editam non variant G. Dindorfii libri. At interpretem apparet non haec corrupta, sed illa fere in suo libro legisse quae nos e codice Parisino 2665 attulimus vol. I p. 143 extr.

pora pervenimus, continua explicatione harum recentiorum reliquiarum abstineremus, et quae dicere necesse videretur ea quam brevissima oratione comprehenderemus.

I. Quemadmodum Isidorus e vetustiorum scriptorum libris sua de mensuris ac ponderibus praecepta conglutinaverit, ii demum apte exponere poterunt qui omnem rationem quam Isidorus in opere componendo secutus sit illustrandam sibi proposuerint. Hic satis est breviter commemorare de mensuris agrorum Isidorum usum esse Balbi expositione et Columellae libris, de reliquis carmine de ponderibus, altero carmine de libra partibusque eius, Latina Epiphanii versione, denique variis Graecis tabulis de eodem argumento conscriptis.

II. Post Isidorum posuimus nonnullas incertorum scriptorum tabulas, quas in ista recentiore aetate ex antiquioribus exemplis in hanc esse formam redactas aut exploratum esset aut probabile videretur. Ut primam ex his tabulis (fr. 128) ab interpolatore insertam esse mediae Balbi expositioni acute perspexit Lachmannus. Tum altera (fr. 129) et ex priore tabula et Balbi expositione concinnata est. Additae tamen in centuriae definitione decempedae quadratae et pedes quadrati; et horum quidem summa recte esse dicitur $\overline{L}$ *DCCLX milia*, quae legenda sunt *quinquagies centena septingena sexagena milia* (= 5760000). Praeterea in eadem tabula (§ 2) praeter decempedam Romanam illustratur pertica quaedam provincialis, quae XII pedes, singulos XVIII digitorum habere dicitur. Nimirum haec est eadem pedalis mensura quam in Germania in Tungris inveniri Drusianamque appellari dicit Hyginus (fr. 114, 3); etenim monetalis pes et sescuncia sunt digiti XVIII.

Denique ad hanc nostri libri partem retulimus breviores duos locos de castrensi iugero[1]) et de mensuratione iugeri (fr. 130. 131).

---

1) In hoc fragmento iugerus qui *kastrensis* dicitur non differt a vulgari Romanorum iugero; nam tribuuntur *ei ab hoc scriptore* 288 decempedae quadratae sive ped. *quadr. 28800.* Sed quia quadrata ea mensura esse non pot-

III. Adiunxi deinde quinque tabulas quibus aut sola pondera aut pondera et mensurae explicantur, primum illam Bobiensem (fr. 132), de qua infra singillatim disputatum est (§ 122), tum duas e codicibus IX vel X saeculi repetitas, alteram e Bernensi (fr. 133), e Gudiano alteram (fr. 134), denique duas e Mutinensibus libris saeculi XIII et XV descriptas (fr. 135. 136), de quibus quae adnotanda essent omnia exposui in praefatione.

IV. Tum perveni ad alia quae extrema sunt et aetate et auctoritate. Sunt excerpta ex Isidoro e Gudiano codice a Lachmanno edita, quae cum partim a nobis secundum Vaticanum librum praestantissimum recenseri possent, non dubitavimus ea in hanc collectionem recipere (fr. 137—139). Sed alienum a proposito duximus illa Isidori capita repetere quae nulla fere re immutata ex Isidoro descripserunt veteres gromaticae collectionis auctores, ediditque e codice Gudiano alteroque Rostochiensi Lachmannus (p. 366—70). Haec cum vetustissima Isidori editione nuper contulit G. Friedleinius[2]), eademque nunc maximam partem comparare licet cum Isidori contextu e vetustissimis libris a nobis edito, unde apparebit e codicibus qui similes fuerunt Monacensium duorum[3]) compilatorem hos Isidori locos repetivisse. Sunt praeterea loci quidam de mensuris in

---

est (nulla enim est simplex radix eius numeri quadrata), initio *quadratus* correxi in *quadratas*. Porro antiquior qui dam auctor scripserat iugerum in circuitu (conf. fr. 128, 5) habere perticas 72 (nam habet bina latera 24, bina 12 perticarum; unde hic scriptor absurde effecit singula latera esse 18 perticarum (nimirum non vidit talem quadratam figuram habere perticas 324, non 288). Hoc igitur de quadrata iugeri figura erravit scriptor: reliqua autem quae tradit minime neglegenda: primum esse mensuram quandam tabulam, quartam iugeri partem, quae habeat perticas quadratas 72; tum iugerum capere castrenses modios 3: quo ex loco efficitur castrensem modium duobus vulgaribus modiis aequalem fuisse (conf. vol. I p. 40 s.).

2) V. Fleckeiseni annales 1863 p. 661 s.

3) Conf. verba apud Lachmannum p. 367, 14 s. cum nostra *adn. crit. ad* fr. 123, 1, tum apud Lachmann. p. *368, 11 ss. cum* adnot. ad fr. 123, 14.

farragine illa geometricarum et gromaticarum reliquiarum quae vulgo sub Boetii titulo fertur. E quibus unum emendate edidit Lachmannus, alii duo in editione Boetii principe exstant repetitique sunt in posterioribus[4]; sed hae reliquiae nec per se ullum fructum afferre possunt ad veterum mensurarum ac ponderum scientiam, nec omnino, ut opinor, his uti licebit prius quam de omni Boetii geometrico opere deque aliis quae iniuria olim Boetio tribuerunt satis pro rei gravitate disputatum erit[5]. His accedit scriptor saeculi decimi, non mediocri, ut illis temporibus, doctrina, Abbo Floriacensis, cuius e commentariis in Victorii calculum scriptis partes selectas nuper edidit Christius[6]. In quibus nonnulli loci sunt de ponderibus et mensuris antiquis[7], quos minime neglegendos esse existimo; sed et aetas ipsa qua haec conscripta sunt me prohibuit, ne ea in hunc librum reciperem, nec volui, cum ipse plane nihil meo studio addere possem, tantam partem Christii editionis repetere.

V. De Calvi interpretatione tabularum Alexandrinarum infra separatim dicemus (§ 123).

De tabula codicis Bobiensis.

122 Carmini de ponderibus (§ 118) in codice Bobiensi adscripta est brevior quaedam tabula qua A t t i c a p o n d e r a homo quidam grammaticus illustrare conatus est[1]. In ea numeros insigniter corruptos esse non latuit Endlicherum, etsi rectam eos emendandi viam non invenit, quam nuper

---

4) V. Lachmann. p. 407—408, 2, Boetii editionem Basileensem anni 1546 p. 1212 et 1228.

5) Post Blumium et Lachmannum (Gromat. vol. II p. 64—96) nuper de hac re impeditissima disputaverunt G. Friedlein (*Gerbert, die Geometrie des Boethius* cet. Erlang. 1861, idem in Fleckeiseni annalibus 1863 p. 425 ss.) et M. Cantor (*Mathematische Beiträge zum Culturleben der Völker*, Hal. 1863 p. 184—198).

6) *Sitzungsber. d. Münchener Akad.* 1863 p. 141 ss. De aetate Abbonis v. ibid. p. 118.

7) *V. l. c. p.* 141—146 vs. 3, p. 150 vs. 7—152.

1) *Prisciani* gramm. carmina ed. Endlicher p. 108 s.

demum ingressus est Christius[2]). Sed nobis ea res ita exponenda esse videtur, ut non solum rationes a Christio concinnatas egregie inter se convenire demonstremus, sed etiam nullam omnino aliam rationem esse convincamus, qua recte haec tabula explicari possit.

Librae partes ita descriptae sunt, ut duobus locis ubi numeri leviter corrupti inveniuntur vera ratio sponte prodeat. In talenti autem minaeque aestimatione et plures numeri iique gravius depravati, nec de ipso drachmarum numero qui conveniat minae ac talento constat. Quae iam sic inter se comparemus, ut quot drachmae ex quaque tabulae parte in minam referendae sint videamus. Tradit scriptor codicis Bobiensis talentum habere

libras	88,	ergo	minam	drachmas	$140\frac{4}{5}$
uncias	468	—	—	—	$62\frac{2}{5}$
stateres	1935	—	—	—	129
dragmas	7340	—	—	—	$122\frac{2}{3}$
scripulos	23220	—	—	—	129
obolos	45440	—	—	—	$126\frac{2}{9}$
siliquas	92880	—	—	—	129

tum idem dicit minam habere

libram 1 uncias 4 dr. 1,	i. e.	drachmas	129
stateres 22 dragmam 1	—	—	89
dragmas 199 . . .	—	—	199
scripulos 387 . . .	—	—	129.

Iam hanc tabulam si oculis collustraveris, sponte apparebit eos numeros in codice integros esse, ex quibus par drachmarum summa ad minam redacta oriatur. Redeunt autem quinquies drachmae CXXIX ex diversis numeris computatae; ergo efficitur hunc unum verum numerum esse drachmarum quae in minam incurrunt, reliquos autem numeros corruptos ex hac genuina ratione corrigendos esse. Hinc Christius veram scripturam restituit[3]), quam nos hac tabula oculis proponimus:

---

2) V. commentarii vol. I p. 67 adn. 5 citati p. 64 s.

3) Erratum est in uno numero siliquarum *quae in talentum incurrunt*, ubi XCI milia leguntur pro XCII, sicut *recte habet codex*.

talentum	1							
mna	60	1						
libra	$80\frac{2}{3}$	$1\frac{11}{32}$	1					
uncia	968	—	12	1				
stater	1935	$32\frac{1}{4}$	24	2	1			
dragma	7740	129	96	8	4	1		
scripulum	23220	387	—	—	12	3	1	
obolus	46440	—	—	—	24	6	2	1
siliqua	92880	—	—	—	48	12	4	2.

Hi sunt numeri quos ipse scriptor tabulae posuit, in quibus (ut numerorum notas nunc vulgares teneamus) librae $80\frac{2}{3}$ breviatae sunt ex $80\frac{20}{32}$, unde etiam 968 unciae effectae; reliqua autem omnia accurate computata.

Postquam hac longiore quaestione antiqua huius tabulae forma restituta est, iam brevius eiusdem de auctoritate dicere licet. Duo sunt quae diversa ab reliquis auctoribus hic scriptor tradit, siliquam esse drachmae partem duodecimam et minam habere drachmas CXXIX. Ex his prius plane incredibile est magnamque prodit scriptoris ignorantiam aut temeritatem. Nam siliquae definitio non minus certa et immutabilis quam solidi et librae fuit, postquam Constantinus omnem nummorum et ponderum rationem constituit; ergo si quis scriptor diversa in hoc genere tradit, eius fides etiam de reliquis suspecta redditur. Nimirum proprium veteris minae Atticae pondus in hac tabula una drachma auctum[4]), atque hinc reliquae et minae et talenti rationes effectae. Quod minae incrementum quis hominum qua de causa et quo tempore excogitaverit, ego ne coniectura quidem definire ausim, nec vero id meum esse duco, qui huic tabulae minime eam auctoritatem tribui posse censeam, ut inde antiquum et proprium talenti Attici pondus, diversum a reliquis auctoribus omnibus, efficiatur[5]).

---

4) Vetus Attica mina a Solone constituta habuit uncias Romanas 16 (vol. I p. 90), sive denarios Neronianos 128, pro quibus in hac tabula ponuntur 129.

5) Conf. Christium l. c. p. 65 s.

De ponderum et mensurarum expositione quam Calvus latine expressit.

Supra demonstravimus Calvum Ravennatem, qui primus Hippocratis libros latine edidit, his sub Africani titulo adiunxisse tractatum quendam de ponderibus et mensuris (prol. § 114). Iam magna quaestio est, graecene an latine scriptum hunc locum invenerit Calvus. Possis dicere latine, cum eodem loco ediderit Latinum scriptorem Balbum (v. ibid.). At hoc neutiquam verum esse videtur. Primum enim omnis stili habitus ac color, qualis per hunc tractatum a Calvo editum valet, interpretem recentioris aetatis, non Latinum scriptorem vetustiorem prodit; tum certe veri similius est Graecae expositioni quam Latinae praefixum esse Africani, Graeci scriptoris, nomen; denique quod ipse Calvus dicit se hunc tractatum aliis plurimis quos in manibus habuerit praetulisse, quia magis et cum Hippocratis medelarum ponderibus et mensuris, et cum Latinis convenire et facere videretur, quis est qui neget his verbis Graecum fragmentum significari a Calvo perinde atque omnia Hippocratis opera in Latinam orationem conversum? Quod cum demonstratum sit, facile ab omnibus hoc alterum concessum iri puto, Calvum, ut qui Hippocrateam molem indefesso interpretandi studio superaverit, etiam hunc exiguum tractatum apte et cum fide convertisse. Cuius rei, ne qua dubitatio relinquatur, certa sunt argumenta: nimirum plurima quae Calvus habet etiamnunc graece exstant illiusque fidem et diligentiam comprobant. Quam paucissimis potero absolvam: Calvus per voculam *ve* Graecis ponderum et mensurarum vocabulis addere consuevit Latinas appellationes, ut *mnas minasve* (fr. 141, 2), *tropaica duo quinariosve duos* (ibid. 9), vel Latinum vocabulum praemisit Graeco, ut *sextarius xestesve in duas lances cotulasve* (ibid. 12); in reliquis autem nihil nec consilio nec corrigendi studio mutavit; denique sicubi erravit, ipso Graeco libro manu scripto in errorem inductus est. 123

Iam vero omnis haec disputatio ita instituenda est, ut *quaeratur*, *quale* Graecum exemplum Calvus expresserit.

Magnam auctoritatem inter Graecas reliquias tribuimus duobus fragmentis, alteri περὶ ταλάντων (95), alteri περὶ μέτρων (81), quae in codicibus hoc quo statim dixi ordine posita sunt (prol. § 86). Ea iam, ut brevis sit appellatio, Alexandrinas tabulas vocemus. Has igitur tabulas Graecus ille scriptor quem Calvus expressit ita in unum tractatum coniunxit, ut et initio et in fine pauca aliunde repetita adderet, et a priore tabula ad alteram transitum faceret his verbis quae sunt apud Calvum *Sed nunc de mensuris* (§ 10). Iam in libro Graeco quo usus est Calvus Africano, celeberrimo scriptori, haec expositio tributa est, eundemque titulum in alio codice invenit Salmasius (vol. I p. 81), qui amphorae definitionem eandem quam Calvus expressit Graecam affert ex *Iulio Africano in fragmento περὶ μέτρων* vel ex *Africano in Cestis capite περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν*. Hic ipsa Salmasii verba magnam dubitationem relinquunt; qui si ista Graeca invenit *in fragmento* περὶ μέτρων, hac statuendum est quod statim dicturi sumus; sin vero ex Cestorum opere ea repetivit, longe aliter se res habet nec negari potest ipsum Africanum hanc expositionem e vetustioribus tabulis, ipsas illas Alexandrinas dico, concinnavisse suumque in opus collecticium inseruisse. Sed residet in mente scrupulus, cum altero loco *fragmentum* Africani citaverit Salmasius. Ne multa, equidem arbitror minime omne Cestorum opus aut maiorem partem eius, unde hoc de mensuris caput laudaverit, Salmasium in manibus habuisse, sed solum hoc fragmentum in libris invenisse idque sua coniectura ad Cestos Africani retulisse. Quod si verum est, relinquitur ut minime pro comperto habendum sit Africanum haec scripsisse: quam facile enim censemus fieri potuisse, ut huic fragmento a librario aliquo, quo maior auctoritas esset, celeberrimum Africani nomen praefigeretur.

Haec in universum disputanda fuerunt: iam singillatim Graecum Calvi librum cum Alexandrinis tabulis aliisque eius generis fragmentis comparemus.

Primum Graecus Calvi scriptor (fr. 141 § 1) breve *exordium fecit simile* quibusdam Graecis tabulis (fr. 51 *vs. 4, fr. 66, 1); tum* posuit totam Alexandrinam tabulam

quae est de ponderibus (fr. 95). Hic pauca admodum apud Calvum ab ea forma quam nos edidimus differunt[1]), in quibus gravissima sunt duo, primum quod Calvi scriptor (§ 6 = fr. 95, 5) variis drachmis in Alexandrina tabula enumeratis addidit Deliacam, tum quod in fine (§ 9 = fr. 95, 8) Calvi liber et nonnullis corruptelis vacavit quibus reliqui codices laborant et quaedam non iniuria omisisse videtur. Quae iam sic inter se conferamus ut ex Calvi interpretatione Graeca illius scriptoris verba restituamus eaque quae in Alexandrina tabula differunt uncis inclusa adiungamus: Διαιρεῖται δὲ [ἐκ περιουςίας καὶ add. Al.] τὸ δηνάριον κατὰ Ῥωμαίους εἰς μέρη ͵αρνβ′ [͵αςνβ′ Al.]· ἔχει γὰρ τροπαϊκὰ β′ [μέρη ιβ′ Al.], νούμους δ′, ἀςςάρια δὲ ις′. ὁ δὲ νοῦμος οὐγγίαν ἔχει τῷ σταθμῷ. τὸ δὲ ἀςςάριον διαιρεῖται εἴς τε S καὶ γ″ καὶ δ″ καὶ ς″ καὶ η″ καὶ θ″ καὶ ι″ [καὶ ια″ add. Al.] καὶ ιβ″ [καὶ ις″ καὶ ιη″ add. Al.] καὶ κδ″, καὶ λς″ καὶ μη″ [καὶ μ″ καὶ ν″ Al.] καὶ οβ″. τὰ δὲ μέρη ταῦτα ἰδίας ὀνομαςίας ἔχει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις λογιςταῖς. Reliqua quae huc pertinent supra explicuimus (§ 115 extr.).

In altera parte quae respondet Alexandrino fragmento περὶ μέτρων (81) praeter leviores quasdam res infra adnotatas[2]) maxima differentia est post verba καὶ τὰ ἐλαιρὰ

---

1) Omittit Calvi scriptor verba τὸ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ usque ad τεςςάρεις (p. 301 vs. 3—9); tum idem post verba τῇ Ἰταλικῇ μνᾷ p. 301 vs. 16 addit: *quae denarius vocatur, plurimi enim nunc fere in omnibus Italica utuntur;* tum pro verbis p. 301 vs. 20 editis πάλιν τὸ γράμμα ψεμμῶν γ′. ὁ θέρμος κερατίων β′ Calvi scriptor habuit πάλιν τὸ γράμμα (ἔχει) θέρμους γ′, ὁ θέρμος κεράτια β′, quibuscum confer verba a Salmasio citata (I p. 81, II) et Parisini libri scripturam (ad I p. 301 vs. 19); denique Calvi scriptor omisit proxima verba ὡς εἶναι cet. (p. 301, 21—302, 2).

2) Amphorae definitio in Calvi libro iisdem verbis scripta erat quae citat Salmasius: v. vol. I p. 81, I. In Alexandrina tabula p. 257, 25 libris traditum est βρόχους; Calvus autem πρόχους legisse videtur. P. 258, 1 Alexandrina tabula recte δὴ κογγία habet, ubi δικογγία legit *Calvus. Paulo post* verba quae apud Calvum inveniuntur *sextarium vero seu xesten Aegyptii* henion dicunt repe-

παραπληςίως cet. (§ 13 = fr. 81, 3 vs. 9). Hic enim in Alexandrina tabula et corrupte et mutile scripta ἔςτι δὲ ὁ μετρητὴς ἐλαιρὸς †δυνατὰ ἔχων ις'. καὶ καλεῖται ὁ μο ἑκτεύς; Calvus autem multo plura in libro suo legit: *metretes autem olearius huius duplus est, caetera vero concordant. quam enim comparationem rationemve librae pondus ad mnam habet, librae mensura eandem ad cotulam habet, sextarii scilicet xestaeve dimidium. Medimnus autem Atticus modios sex Italicos capit. modius autem hecteus vocatur.* In his quae de medimno leguntur sine dubio vera ac genuina sunt: unde reliqua etiam quae Calvus addit minime spernenda esse apparet. Dixit antea scriptor Alexandrinae tabulae itemque is quem Calvus expressit mensuras olearias a centumpondio Romano principium habere. Id equidem re ab omnibus partibus considerata aliter expedire non possum nisi hoc modo, sub Romanorum imperio in aliqua provincia eam mensuram oleariam quae Attico metretae responderet definitam esse C libris Romanis pro CVIII[3]), ipsam autem olei amphoram in eadem provincia hac quam dixi centenaria mensura duplo maiorem fuisse. Quid multa? in Aegypto artaba vetustior (prol. § 39) aequalis fuit Attico metretae, duae autem artabae medimnum Aegyptium effecerunt. Iam concludimus fuisse in eadem terra antiquam oleariam mensuram eodem modo ac medimnum, hanc autem postea a Romanis pondere CC librarum definitam esse, cuiusque partem CCLXXXVIII (vol. I p. 124) fuisse cotylam[4]). Haec, ut significavi, eli-

---

tita sunt ex fr. 78, 20, ubi ἡνίον habet codex. Tum apud Calvum § 15 vitiose addita verba *sexque artabis constat* et deinde post *modiorum trium* omissa trientis nota: integra habes in Alexandrina tabula p. 258, 18 et 20. Porro apud Calvum § 16 extr. addita inveniuntur *saton autem satorumve paucae sunt differentiae*. Denique Alexandrinae tabulae paragraphum septimam iam secundum Calvum emendavimus; ipse autem Calvus vitiose habet *vini quatuor et decem librarum* (pro *decem*) et paulo post § 18 *granula quingenta* (pro *quadringenta*).

3) Sextarius olei pendit sesquilibram (fr. 64, 24 etc.), *metretes igitur*, qui est 72 sextariorum, libras 108.

4) *Hanc esse* iudico cotylam Alexandrinam quae in

cienda sunt e Graeci scriptoris verbis a Calvo expressis, modo ne quid a Calvo in hac re impeditissima erratum esse suspicemur. Reliqua autem quae supra ex Calvi interpretatione exscripsi: ***quam enim comparationem*** cet., ea apta ratione explicare non possum.

Denique Graecus scriptor quem Calvus secutus est addidit notas ponderum ac mensurarum. Hic apparet Calvum proprios notarum ductus, quos in Graeco libro invenit, ne novi typi in officina faciendi essent, exhibere noluisse, pro his autem primas litteras cuiusque vocabuli posuisse. Sed in libro illo Graeco sine dubio similes notae fuerunt iis quas in priore volumine passim edidimus, et de talenti nota confer Salmasium supra a nobis citatum (I p. 81, V).

De apparatu Petri Danielis.

Iam cum ad calcem huius praefationis pervenerim, re- 124
stat ut ex litteris quas prompto ac benevolo studio ad me dedit H. Usenerus describam apparatum Petri Danielis[1]), qui Bernae servatur (cod. 189 in fol.). Nimirum vir ille doctus consilium ceperat scriptores de mensuris ac ponderibus edendi, multaque quae ad propositum pertinerent collegerat. Sic exstitit apparatus manu scriptus, quo haec continentur:

I. Apographum codicis Bernensis A 57 saec. X (form. quadr.). Continet hic liber foliis XVI veterem Epiphanii versionem hoc titulo: INCIPIT EPIFANII | EPI CYPRIANI CIROTUS | DE HIS QUAE IN DIUINA SCRIP | TURA SUNT MENSURIS ATQ. PONDERIBUS. | ΛΑΝΔΕΦΡΗΔΟC. | ***Si quis uult eorum*** cet. Extrema sunt ***Talentum super omnia pondera quibus alia appenduntur excellet.*** Addit Usenerus hos duos quaterniones videri maioris cuiusdam codicis reliquias esse, posteriore demum tempore in singu-

---

vetustissima tabula medicinali (fr. 29, 5, prol. I p. 69 s.) octo olei unciis aestimatur. Nam divide 200 libras Romanas per 288: prodeunt unciae $8\frac{1}{3}$.

1) Petrus Daniel iuris consultus, Servii editor nobilissimus idemque Plauti et Petronii, mortuus est a. 1603 [sic Jöcher. secundum Baillet jugem. des sav.].

lare volumen colligatas. Pertinet igitur haec quae servata est vetustae versionis pars ab initio libri Epiphaniani (p. 4 ed. Dindorf.) paene usque ad finem, nam post talenti definitionem (p. 32 vs. 16 Dind.) pauca admodum in Graeco contextu leguntur. Ergo differt eadem ab ea versione quam nos edidimus (fr. 122), quae tantum mensuras ac pondera continet, non reliquas res sane alienas a proposito (prol. § 87). Sed redeam ad apparatum Danielis. Huius igitur codicis apographum facit primam partem illius voluminis: sequitur L. Danaei epistula Genabo ad Ligerim data, qua ille ostendit se apographum a Daniele missum suis adnotationibus auctum remisisse[2]). Tum haec inveniuntur:

II. folium formae octavae hoc titulo '*Ex. v. cod. Errici Memmii Volusii Metiani*'.

III. duo folia formae maioris: '*Isidori Iunioris Hispalensis Episcopi De Ponderibus ex XVI libro Etymolog. cap. 24*'. Adnotata est varia nescio quorum codicum scriptura.

IV. folium unum, ubi *follis* et μιλιάριον (immo μιλιαρίσιον) explicantur.

---

2) Hoc est epistulae initium: *P. Danieli Togato et sibi chariss.* | *L. Danaeus in Christo s. p. D.* | *Remitto ad te mi Daniel eam quam de Epiphanio Ancorato Latinam fecisti partem quae apud me reliqua erat. quae si diutius, quam speraras, a me retenta est, id non tam tui oblivioni, quam meae pigritiae et ingenii ruditati tribuas, quoniam* (an *qua*?) *id non assequebar facile quod multis in locis occurrebat. Emendavi igitur multa, sed dum in calce tuae versionis versarer, ecce e nostris studiosus quidam Epiphanium totum a Iano Cornario Latine iampridem factum attulit. In qua legi ea ipsa translata quae a te conversa sunt. Id quod te nescire nolui, ut ne actum agas, nisi si quas annotationes forte edere in ipsam Cornarii versionem malueris.* Ad quae Usenerus haec acute adnotavit: *Hieraus geht hervor, dass Danaeus den Auftrag des P. Daniel ganz falsch verstanden haben muss. Die vorhergehende Abschrift des cod.* A 57 *ist von Danaeus ganz durchcorrigirt (auch gelegentlich mit Anmerkungen versehen, z. B. gleich* fol. 1 *über dem Titel des Buches* Ancyrotus), *offenbar unter der Voraussetzung, dass P. Daniel die (vermeintlich) selbst gefertigte* Version dem *griechischen Texte als Erläuterung* gegenüber stellen woll.

V. duo folia, quae continent emendationes in Graecum Epiphanii contextum. In margine adnotatum '*Cassander* (an *Cassonides*?) *in Liturgia meminit vet. Interpretis Epiphanii*'.

VI. duo folia eiusdem argumenti hoc titulo '*In Epiph. de ponderibus Et mensuris*'.

Praeterea Daniel nonnullos libros impressos collegerat suasque notas et varias codicum scripturas adiecerat, quae collectio nunc est codex K 178. In hoc volumine cum alia tum Prisciani, Rhemnii Fanni, Bedae Angli, Volusii Maeciani libri inveniuntur.

Haec Usenerus, quae satis demonstrant maximo opere optandum esse, ut illius apparatus uberiorem cognitionem quam primum habere liceat.

METROLOGICI SCRIPTORES
ROMANI.

108. *E M. Terentii Varronis de lingua Latina libro V* (169—174).

Multa pecuniae signatae vocabula sunt. aeris et 169 argenti haec: as ab aere. dupondius a duobus ponderibus, quod unum pondus assipondium dicebatur. id ideo, quod as erat libra pondus. deinde ab numero reliquum dictum usque ad centussis, ut as singulari numero, ab tribus assibus tressis, et sic proportione usque ad nonussis. in denario numero hoc 170 mutat, quod primum est ab decem assibus decussis, secundum ab duobus decussibus bicessis. reliqua conveniunt, quod est, ut tricessis, proportione usque ad centussis, quo maius aeris proprium vocabulum non est. nam ducenti et sic proportione quae dicuntur, non magis asses quam denarii aliaeve quae res significantur.

---

4. a] ab *Pri* 6. pondo *Mommsen. Gesch. d. Röm. Münzw. p. 193 adn. 75* 7. reliquum dictum *om. Pri* centussem *Pri* ut as singulari numero *om. Pri (probat Spe p. 13)* a *ante* singulari *add. N* 10. decusis *N* 11. decusibus *N* bicesis *N*, vicessis *Pri post* bicessis *F N add.* quod dici solum (solitum *Turneb.*) a duobus decussibus *(om. N)* bicensis (bicessis *vel* bigessis *alii*) 12. tricensis *N* 13. *post* centussis *codices Prisciani add.* quod et Persius ostendit, Et centum Graecos uno centusse licetur, *quae non scripsit ipse Priscianus (Spe p. 13)* quo] quod *N* 15. aliaeve quae] aliaeque Pri

171 Aeris minima pars sextula, quod sexta pars un-
ciae. semuncia quod dimidia pars unciae. se valet
dimidium ut in selibra et semodio. uncia ab uno
dicta. sextans ab eo quod sexta pars assis, ut qua-
drans quod quarta, et triens quod tertia pars. semis
quod semias, id est [ut] dimidium assis, ut supra
dictum est. septunx a septem et uncia conlisum.
172 reliqua obscuriora, quod ab deminutione, et ea quae
deminuuntur ita sunt, ut extremas syllabas habeant.
ut deunx dempta uncia, dextans dempto sextante,
dodrans dempto quadrante, bes, ut olim des, dempto
triente.

173 In argento nummi: id ab Siculis. denarii, quod
denos aeris valebant, quinarii, quod quinos. sester-
tius, quod semis tertius, dupondius enim et semis
antiquus sestertius est, et veteris consuetudinis ut
retro aere dicerent, ita ut semis tertius, quartus se-
mis pronuntiarent. ab semis tertius sestertius dictus.
174 nummi denarii decuma libella, quod libram pondo as
valebat, et erat ex argento parva. sembella, quod

---

1. unciae est. semuncia *Pri* 2. semiuncia *N* se] sic *FN rel.* se valet *usque ad* semodio *om. Pri* 4. assis, ut] assis est *Pri* 6. semias] semis *Pri* ut *seclusi idemque om. Pri* 7. collisum *Pri*, conclusum *FN et rel. libri Varronis* 8. diminutione *Pri* 10. deunx] de una *FN*, una *Pri*, *emendavit Spe (p. 14) idemque eiecit* deunx *quod libri Varronis et Priscianus post* uncia *habent* 14. sextertius *N*, *idemque vs. 16* 15. quod semis tertius] duobus semis *Pri*, quod duobus semis additur *Muellerus e coni.* 17. aera *Pri* ita ut — pronuntiarent] ut semis quintus, semis quartus, semis tertius nuntiarent *Pri* 18. sestertius *om. N* 19. decuma] a decima *Pri* quod libram *cet. om. Pri* as] aeris *Scioppius et Mue* 20. *simbella N*

libellae dimidium, quod semis assis. teruncius a tribus unciis, quod libellae ut haec quarta pars, sic quadrans assis eadem.

109. *Ex eodem libro locus de agri mensuris* (V. 34. 35).

Ager dictus in quam terram quid agebant, et unde 34
quid agebant fructus causa: alii, quod id Graeci dicunt
ἀγρόν. ut ager quo agi poterat, sic qua agi actus.
eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes
quattuor — fortasse an ab eo quattuor, quod ea qua-
drupes agitur — in longitudinem pedes centum vi-
ginti; [in] quadratum actum et latum et longum esse
p. centum viginti. multa antiqui duodenario numero
finierunt, ut duodecim decuriis actum. iugerum di- 35
ctum iunctis duobus actibus quadratis. centuria primo
a centum iugeribus dicta est, post duplicata retinuit
nomen, ut tribus a tribus multiplicatae idem tenent
nomen.

110. *Ex eiusdem libro de re rustica I* (10).

Modos quibus metirentur rura alius alios constituit. nam in Hispania ulteriore metiuntur iugis, in

---

1. terruncius *N* 2. quod *om. Mue*
7. alii quod *Spe*, aliquod *F*, an quod *La*, *qui haec et cetera usque ad* ἀγρόν *uncis interclusit* 8. αrpo *F* quo *Turnebus*, quod *F* 11. et 13. centum viginti *FLa*, CXX *vulgo* 12. in *seclusi coll. de r. r. lib. I, 10, hinc Spe* esse p.] ẽ & *F*, esse *vulgo* 14. duodecim *FLa*, XII *vulgo* actum] actŭs *F*, *voluit igitur librarius* actum *corrigere (Spe)* 15. primo a] prima *F* 16. est *F*, *vulgo om.* 17. a *tribus La*, actibus *F*, vulgo om.

Campania versibus, apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. iugum vocant quod iuncti boves uno die exarare possint. versum dicunt centum pedes quoquo versum quadratum. iugerum quod quadratos duos actus habeat. actus quadratus qui et latus est pedes CXX, et longus totidem. is modus acnua latine appellatur. iugeri pars minima dicitur scripulum, id est decem pedes et longitudine et latitudine quadratum. ab hoc principio mensores nonnunquam dicunt in subsicivum esse unciam agri aut sextantem seu quid aliud, cum ad iugerum pervenerunt, quod habet iugerum scriptula CCLXXXVIII, quantum as antiquos noster ante bellum Punicum pendebat.

Bina iugera, quot a Romulo primum divisa dicebantur viritim, quae heredem sequerentur, heredium appellarunt. haec postea centum centuria. centuria est quadrata in omnes quattuor partes, ut habeat latera longa pedum MMCD. haec porro quattuor

---

2. iugum] iugerum *M* 3. possunt *M* 5. qui est latus C. XX pedes et longus totidem *M* 6. centum viginti *Ve* modius *Ve* acuna *M*, ac mina *Ve* 7. latinae *L* 8. pedes in longitudinem et latitudinem *vulgo* 10. subsicinum *M* 11. seu] si *LMP*ᵏ*Ve*, aut *vulgo* pervenerunt quod habet *om. M* 12. quod *LP*ᵏ, quot *Ve* scriptula *L*, scripula *MP*ᵍ *vulgo*, scrupula *Ve* CC(L)XXXVIII *L*, CLXXXVIII *M*, CCLXXXVIII *P*ᵏ, ducenta octoginta-octo *Ve* 13. quantus *P*ᵍ *falso* as antiquos *LP*ᵍᵏ, ad antiquos *M*, autem ad ant. *Ve* noster] nrõs *M*, nostros *Ve* 14. pendebant *Ve* 15. quot *La*, quod *libri* 16. quaeque haeredem *Ve* haeredium *Ve*, heredem *M* 17. a centum centuria *Ve*, a centum centuria dicta *vulgo* 18. habeant *M* 19. pedum M. M. C. ∂ *L*, pedum M. M. C. *M*, *M. M. C. pedes Ve (de P vide praef.)*, pedum ∞ ∞

centuriae coniunctae, ut sint in utramque partem binae, appellantur in agris divisis viritim publice saltus.

111. *Tabula agrestium mensurarum e Columellae libro V.*

(Vide prol. § 110.)

1. Modus omnis areae pedali mensura conprehenditur, qu*ae est* digitorum XVI. pes multiplicatus in passus et actus et climata et iugera et stadia centuriasque, mox etiam in maiora spatia procedit.

2. Passus pedes habet quinque.

3. Actus minimus, ut ait M. Varro, *in* latitudinem pedes IIII. longitudinis habet pedes CXX.

4. Clima quoquo versus pedum est LX.

5. Actus quadratus undique finitur pedibus CXX. hoc duplicatum fecit iugerum, et ab eo quod erat iunctum nomen iugeri usurpavit. sed hunc actum provinciae Baeticae rustici agnuam vocant, itemque XXX pedum latitudinem et CLXXX longitudinem porcam dicunt. at Galli candetum appellant in areis

---

D *(hoc* D *cum transversa linea) Ge*, *eadem addito* C *ante* D *Sch* haec *L*, hec *M*, hae *VeP*[k]

1. ″coniunctae ″centuriae *L* utranque *LVe* binae] bene *M* 2. et sic *ante* appellantur *add. Ve* publicę *L*, publice *Ve*

6. omnis *ce*reae *S* comprehenditur *Ve* 7. quae est] quia *S*, qui *Ve* *pes multip*licatus *S* 8. climmata *S* 10. quique *Ve* 11. in *addidi e Varrone (supra p. 51,9)* 12. quattuor *Ve* 15. facit *Ve* erit *S* 16. usurpabit *SP* 17. beticae *Ve*, bethicae *P* acnuam *vulgo*, agmiā *Ve* 18. triginta *Ve* CXXV *Ve*, CLXXV *P* *porcā S* 19. calli gandetum S, sed ex c cauda adscripta factum g

urbanis spatium centum pedum, in agrestibus autem pedum CL [quod aratores candetum nomenant]; semiiugerum quoque arepennem vocant.

6. Ergo, ut dixi, duo actus iugeri efficiunt longitudinem pedum CCXL, latitudinem pedum CXX, quae utraeque summae in se multiplicatae quadratorum faciunt pedum milia XXVIII DCCC.

7. Stadium deinde habet passus CXXV, id est pedes DCXXV, quae mensura octies efficit ∞ passus. sunt ea m. p. V.

8. Centuriam nunc dicimus, ut idem Varro ait, ducentorum iugerum modum. olim autem ab centum iugeribus vocabatur centuria, sed mox duplicata nomen retinuit, sicuti tribus dictae primum a partibus populi tripertito divisi, quae tamen nunc multiplicatae pristinum nomen possident.

9. Haec non aliena nec procul a ratiocinio quod tradituri sumus breviter praefari oportuit. nunc veniamus ad propositum. iugeri partis non omnis posuimus, sed eas quae cadunt in aestimationem facti operis. nam minores persequi supervacuum fuit, pro quibus nulla merces dependitur.

1. cen*tũ* *S* 2. nomenant *S*, *et sic scripsit interpolator; super* e *add.* i *manus paulo recentior* 4. iugerum *Ve* 5. CXX] CCXX *S* 6. quae utraeque *om. P* 7. XXVIII dCCC *S* 9. mille *Ve* passus· sunt campum *S (v. praef.)*, passus. sic ueniunt quinque milia pedum *Ve*, sunt passus is ueniunt *cet. P* 12. *post* ducentorum *Ve add.* numero 14. sicut *Ve* 15. tripartito *Ve* 17. procul *a* rat(i)ocinio *S* 18. braeviter *S* 19. possumus *SVe (v. praef.)* 20. estimationem S 22. mercede penditur *SP*

10. Igitur, ut diximus, iugerum habet quadratorum pedum $\overline{\text{XXXVIII}}$ DCCC, qui pedes efficiunt scripula CCLXXXVIII.

11. Ut a minima parte, id est ab dimidio scripulo incipiam, pars DLXXVI pedes efficit L, id est iugeri dimidium scripulum.

12. Pars CCLXXXVIII pedes centum, hoc est scripulum.

13. Pars CXLIIII pedes CC, hoc est scripula duo.

14. Pars LXXII pedes CCCC, hoc est sextula, in qua sunt scripula IIII.

15. Pars XLVIII pedes DC, hoc est sicilicus, in quo sunt scripula sex.

16. Pars XXIIII p. ∞CC, hoc est semuncia, in qua scripula XII.

17. Pars XII p. $\overline{\text{II}}$ CCCC, hoc est uncia, in qua sunt scripula XXIIII.

18. Pars VI p. $\overline{\text{IIII}}$ DCCC, hoc est sextans, in quo scripula XLVIII.

19. Pars IIII p. $\overline{\text{VII}}$ CC, hoc est quadrans, in quo scripula LXXII.

20. Pars III p. $\overline{\text{VIIII}}$ DC, hoc est triens, in quo scripula XCVI.

---

2. $\overline{\text{XXQII}}$·dCCC *S*, milia XXVIII·dCCC *Ve* scrupula *Ve ubique*, *corr. P* 3. CCLXXXQII *S* 5. pars aLXXQ *S*, pars CCIXXXVIII *Ve*, pars DLXXII *P* efficiūt *Ve* 7. pedes C quae est *Ve* 9. et 10. pars septuagensima et secunda pars CXLIIII pedes CC hoc est scripula duo. pedes $\overline{\text{CCCC}}$ hoc est sextulā *S*, Pars. IXXII. pedes: pars. XlIIII. pedes. CC. hoc est scrupula duo. Pedes. CCC. hoc est sextula *Ve* 12. $\overline{\text{dc}}$ *S* 14. p. M. CC *Ve* 16. p. II. CCCC *Ve*, et sic infra (milibus non *distinctis lineola superposita*) 22. $\overline{\text{dc}}$ S

21. Pars III et XII p. $\overline{\text{XII}}$, hoc est quincunx, in quo scripula CXX.

22. Pars dimidia p. $\overline{\text{XIIII}}$ CCCC, hoc est semis, in quo scripula CXLIIII.

23. Pars dimidia et duodecima p. $\overline{\text{XVI}}$ DCCC, hoc est septunx, in quo scripula CLXVIII.

24. Partes duae tertiae p. $\overline{\text{XVIIII}}$ CC, hoc est bes, in quo scripula CXCII.

25. Partes tres quartae p. $\overline{\text{XXI}}$ DC, hoc est dodrans, in quo scripula CCXVI.

26. Pars dimidia et tertia p. $\overline{\text{XXIIII}}$, hoc est dextans, in quo scripula CCXL.

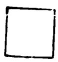
27. Partes tertiae II et quarta p. $\overline{\text{XXVI}}$ CCCC, hoc est deunx, in quo scripula CCLXIIII.

28. Iugerum p. $\overline{\text{XXVIII}}$ DCCC, hoc est as, in quo scripula CCLXXXVIII.

112. *E Frontini libro II de limitibus.*

(Vide prol. § 111.)

p. 30 *La* Primum agri modum fecerunt quattuor limitibus clausum

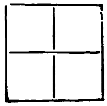

1. quincuncxs *S*, quincuns *Ve* 2. CX *S* 5. et XII. p. XIII. dCCC *Ve* 6. septuns *Ve* CLXII · X *S*, CIXXXIIX *Ve* 7. partes duae tertiae *supra lineam habet S ab altera manu, ut videtur* p. XXIIII. CC. hoc est pes: in quo scrupula. CCXIII *Ve* 9. pedes $\overline{\text{XX}}$ · Id · C · *S* 11. destas *S*, destans *Ve* 12. CCXIII *Ve* 13. pars[te] *S* tertiae et II *S*, tertiae secundae *Ve* p. *XXIII*·CCCC *Ve* 14. deunxs *S*, deuns *Ve* 15. pedes *XX$\overline{\text{VIII}}$* d$\overline{\text{cc}}$c *S*, pedes XXVII.dCCC *Ve*

plerumque centum pedum in utraque parte, quod Graeci plethron appellant, Osci et Umbri vorsum: nostri centenos et vicenos in utraque parte, cuius ex IIII unum latus, sicut diei XII horas, XII menses anni, XII decempedas esse voluerunt. ex actibus conicio acnuam primum appellatum . . . dictum fundum. hi duo fundi iuncti iugerum definiunt

deinde haec duo iugera iuncta in unum quadratum agrum efficiunt, quod sint in omnes partes actus bini in hunc modum

quidam primum appellatum dicunt sortem, et centies ductum centuriam. sunt qui centuriam maiorem modum appellant, ut Cremonae decem et ducentum; sunt qui minorem, ut in Italia triumviralem iugerum quinquagenum.

113. *E Balbi ad Celsum expositione et ratione mensurarum.*

(Vide prol. § 112.)

1. Mensura est conplurium et inter se aequalium p. 94 *La*
intervallorum longitudo finita, ut pes per unciam, per

1. centum *libri*, centenum *La* 2. Greci *libri La* 3. cente^{nos} et uicenos *A*, uicenos et centenos *E*, centenum et uicenum *La* 6. appellatum] *conf. vs. 11. 12 post* fundum *duae falsae figurae sunt in A (vide apud La diagramma 31): ego genuinam figuram eamque post* definiunt *restitui* 10. *post* modum *falsa figura est in A (apud La 32)* 13. Cremone *ALa*, cremonam E decem *libri*, denum *La* ducentam *A*, ducenta E, ducenum La

pedem decempeda, per decempedam actus, per passum stadium, per stadium miliarium, et his similia.

2. Mensurarum appellationes quibus utimur sunt duodecim, digitus, uncia, palmus, sextans, pes, cubitus, gradus, passus, decempeda, actus, stadium, miliarium.

3. Minima pars harum mensurarum est digitus: siquid enim infra digitum metiamur, partibus respondemus, ut dimidiam aut tertiam.

4. Uncia habet digitum unum et tertiam partem digiti.

5. Palmus habet digitos IIII, uncias III.

p. 95 *La* 6. Sextans, quae eadem dodrans appellatur, habet palmos III, uncias VIIII, digitos XII.

7. Pes habet palmos IIII, uncias XII, digitos XVI.

8. In pede porrecto semipedes duo, in pede constrato semipedes IIII, in pede quadrato semipedes VIII.

9. Cubitus habet sesquipedem, sextantes duas, palmos VI, uncias XVIII.

10. Gradus habet pedes IIS.

11. Passus habet pedes quinque.

12. Decempeda, quae eadem pertica appellatur, habet pedes X.

13. Actus habet longitudinis ped. CXX, latitudinis ped. CXX.

14. Stadium habet pedes DCXXV, passus CXXV.

15. Miliarium habet passus mille, ∞ p. V, stadios VIII.

---

10. Uncia habet digitum unum et tertiam *Memmianus liber apud Rigaltium, om. libri a La collati* 13. quae *E,* que *reliqui et La* 20. II. S. *plerique,* duosemis *G, unde duo semis La* 27. ∞ p. v *Vaticanus,* pedes V̄ *reliqui, milia pedum V La*

16. Mensurae aguntur generibus tribus, per longitudinem et latitudinem et altitudinem, hoc est rectum, planum, solidum. p. 97 La

17. Rectum est cuius longitudinem sine latitudine metimur, ut lineas, porticus, stadia, miliaria, fluminum longitudines, et his similia.

18. Planum est quod Graeci epipedon appellant, nos constratos pedes, in quo longitudinem et latitudinem habemus. per quae metimur agros, aedificiorum sola, ex quibus altitudo aut crassitudo non proponitur, ut opera tectoria, inauraturas, tabulas, et his similia.

19. Solidum est quod Graeci stereon appellant, nos quadratos pedes appellamus, cuius longitudinem et latitudinem et crassitudinem metimur, ut parietum structuras, pilarum, pyramidum aut lapidum materias, et his similia.

114. *Ex Hygini libro de condicionibus agrorum.*

(Vide prol. § 111.)

1. Hoc quoque non praetermittam quod plerisque locis inveni, ut modum agri non iugerum sed aliquo nomine appellarent, ut puta [qua] in Dalmatia versus 122 La appellant. idem versus habet p. $\overline{\text{VIII}}$ DCXL. ita iugero versus numero sunt III ZZ. ego autem quotiens

---

1. *ad* § *16—19 in libris appictae sunt quaedam figurae (apud La 68—71)* 7. Greci *libri La*

21. aliquo] *immo* alio quo: *conf. p. 60, 9* 22. qua *B*, om. *G*, quo *La* in Dalmatia] in campania quod *G* 24. uersus *non sunt B*, sunt uersus numero GLa $\overline{\text{III}}$.L.L. *B*, $\overline{\text{III}}$. L. *G; de nota trientis vide praefationem*

egeram mensuram, ita renuntiabam, IVGERA TOT, VERSVS TOT, ut, si forte controversia esset versum habere pedes $\overline{\text{VIII}}$ DCXL, in iugeribus tamen fides constaret. in provincia quoque Narbonensi varia sunt vocabula: alii appellant libram, alii parallelam. in Hispania centurias. ita, sicut dixi, in consuetudine alicuius regionis inveniemus [sicut videtur] ita renuntiandum, IVGERA TOT, VERSVS TOT, sive LIBRAE TOT, sive quod aliud vocabulum aliquo modo comprehensum fuerit. ita cum iugera adscripta fuerint, licet peregrinis vocabulis possit aliquid . . . iugerum nobis ratio fuit, fidem servabit.

2. Neque hoc praetermittam quod in provincia Cyrenensium conperi, in qua agri sunt regii, id est illi quos Ptolomaeus rex populo Romano reliquit: sunt plinthides, *id est* laterculi quadrati uti centuriae, per sena milia pedum limitibus inclusi, habentes singuli laterculi iugera numero ∞CCL. lapides vero inscripti [123 La] nomine divi Vespasiani sub clausula tali, OCCVPATI A PRIVATIS FINES: P. R. RESTITVIT. praeterea pes eorum, qui Ptolomeicus appellatur, habet monetalem pedem et semunciam. ita iugeribus numero ∞CCL, quae eorum mensura inveniuntur, accedere debet pars XXIIII, et ad effectum iterum pars XXIIII, et prodeunt vero effecto monetali pede iugera

4. narbonensem *B*, narbonense *GLa* 6. hispania *G*, spaniam *B*, Spania *La* 6. ita si, ut dixi — inveniemus, [sicut] uidetur ita renuntiandum *La* 9. conprehensum *G*, compraehensum *BLa* 12. fuit] sui *coni. La* 14. cyrinensium *B* 15. ptolomeus *BLa*, phtolomeus *G* 16. id est *Turnebus*, om. libri 20. restituit *Turnebus*, *praestituit* *BG* 25. prodeunt vero effecto\

∞CCCLVI ƵƵ. hunc igitur modum quattuor limitibus mensura S. S. inclusum vocamus medimna ∞CCL, quo apparet medimnon eorum mensura iugerum habere I, monetali autem mensura I — *.

3. Item dicitur in Germania in Tungris pes Drusianus qui habet monetalem pedem et sescunciam.

115. *Volusii Maeciani distributio.*

(Vide prol. § 115.)

VOLVSII MAECIANI
distributio item vocabula ac notae partium in rebus quae constant pondere numero mensura.

Saepenumero, Caesar, animadverti aegre ferentem te, quod assis distributionem et in heredum institutione et in aliis multis necessariam ignotam haberes. quare ne tam exigua res ingenium tuum ullo modo moraretur, cum partes ipsas tum vocabula et notas proponendas existimavi; et deprehendes distributionem quidem partium infinitam, oppido autem quam exigua vocabula et notas.

[1.] Prima divisio solidi, id est librae, quod as

pr uniuero effecto *B*, PR uniuerso effectu *G*, erunt uniuerso effectu *coni. La* iug. *libri et La*

1. *corruptelas numeri* ∞CCCL *in BG vide apud La; excurrentia autem* VIƵƵ *in codicibus contracta sunt in* VIII 2. ∞CCL *add. Rudorffius Gromat. II p. 421* 4. mensuram Icc *B*, mensura I. CC. *G*, '*debet esse* unum, unciam, dimidium scripulum' *La; vide praef.*

10. assis distributio *Bö e coni.* quae constant] pecuniariis *CBö, corr. Mo* 12. Caesar *Mo*, cęsor C, Censor *Bö* 15. quare *Mo*, quae *CBö*

vocatur, in duas partes dimidias diducitur; pars dimidia semis vocatur; nota eius Ṣ. [2.] sequens divisio fit in tres tertias partes; pars tertia triens vocatur; nota eius = =. [3.] sequitur divisio in quattuor quartas partes; pars quarta quadrans vocatur; nota eius = —. [4.] deinceps fit divisio in sex sextas partes; sextae partis nomen est sextans, cuius nota =. [5.] deinde dividitur in octo octavas, quae sescunciae vocantur, quarum est nota Σ—. [6.] item in novem nonas; nona pars vocatur uncia duae sextulae; nota —ʅʅ. [7.] dividitur item as in duodecim partes duodecimas; vocantur singulae unciae, cuius nota —.

[8.] Haec velut elementa primae de asse distributionis aequalitatem servant. si quid quibusdam earum detrahas vel conferas, fient dispares. [9.] quare si quadranti sextantem, vel trienti unciam applices, facies quincuncem, qui constat ex quinque unciis, hoc est quinque duodecimis; nota quincuncis = = —. [10.] si semissi applices unciam, vel quincunci sextantem, vel trienti quadrantem, efficies septuncem, hoc est septem duodecimas; nota septuncis S—. [11.] si septunci applicueris unciam, vel semissi sextantem, vel quincunci quadrantem, vel trienti tantundem, facies bessem, id est duodecimas octo; nota bessis S=. [12.] si bessi applicueris unciam, vel septunci sextantem, vel semissi quadrantem, vel quincunci trientem, dodrantem efficies, hoc est novem duodecimas; nota dodrantis S = —. [13.] si dodranti applicueris unciam, vel bessi sextantem, vel septunci quadrantem, vel semissi trientem, vel quincunci tantundem, facies dextantem, hoc est decem partes duodecimas; nota *dextantis S = =*. [14.] si dextanti applicueris unciam,

vel dodranti sextantem, vel bessi quadrantem, vel septunci trientem, vel semissi quincuncem, facies deuncem, id est undecim duodecimas; nota deuncis S = = -.

[15.] Ex his apparet in quas partes aequaliter, in quas dispares as dividatur. quo tamen facilius et memoria res teneatur, summa divisionis haec est. in asse sunt unciae XII, hoc est partes duodecimae duodecim, unciae et binae sextulae novem, hoc est novem nonae; sescunciae octo, id est octo octavae; sextantes sex, id est sex partes sextae; quadrantes quattuor, id est quattuor partes quartae; trientes tres, id est tres partes tertiae; semisses duo, id est duae partes dimidiae. ceterae partes inaequalem faciunt divisionem. [16.] in deunce sunt unciae undecim, sextantes quinque et uncia, quadrantes tres et sextans, trientes duo et quadrans, quincunces duo et uncia, semis et quincunx, septunx et triens, bes et quadrans, dodrans et sextans, dextans et uncia; deest assi uncia. [17.] in dextante sunt unciae decem, sextantes quinque, quadrantes tres et uncia, trientes duo et sextans, quincunces duo, semis et triens, septunx et quadrans, bes et sextans, dodrans et uncia; deest assi sextans. [18.] in dodrante sunt unciae novem, sextantes quattuor et uncia, quadrantes tres, trientes duo et uncia, quincunx et triens, semis et quadrans, septunx et sextans, bes et uncia; deest assi quadrans. [19.] in besse sunt unciae octo, sextantes quattuor, quadrantes duo et sextans, trientes duo, quincunx et quadrans, semis et sextans, septunx et uncia; deest assi triens. [20.] in septunce *sunt unciae septem*, sextantes tres et uncia, quadran-

tes duo et uncia, triens et quadrans, quincunx et sextans, semis et uncia; deest assi quincunx. [21.] in semisse sunt unciae sex, sextantes tres, quadrantes duo, triens et sextans, quincunx et uncia; deest assi alter semis. [22.] in quincunce sunt unciae quinque, sextantes duo et uncia, quadrans et sextans, triens et uncia; deest assi septunx. [23.] in triente sunt unciae quattuor, sextantes duo, quadrans et uncia; deest assi bes. [24.] in quadrante sunt unciae tres, sextans et uncia; deest assi dodrans. [25.] in sextante sunt unciae duae; deest assi dextans.

[26.] Huc usque divisio maiorum [τῆς μονάδος], ut ita dictum sit, partium et celebris et nota est. sed cum rei natura infinitam partiendi praestet facultatem, succedit unciae quoque, quae est assis, ut supra dictum est, pars duodecima, divisio, non tam celebris quidem, sed tamen non adeo ignota. [27.] ut assis, ita unciae prima divisio fit in duas partes dimidias, quae vocantur semunciae; nota semunciae Σ. [28.] item dividitur uncia in tres partes, quae vocantur binae sextulae; nota binarum sextularum ꝉꝉ. [29.] item dividitur uncia in quattuor sicilicos, id est quattuor quartas; nota sicilici Ͻ. [30.] item in sextulas sex, id est sex sextas; nota sextulae ꝉ. [31.] item in duodecimas duodecim, quas singulas partes dimidias sextulas vocamus; nota dimidiae sextulae ꝉ̇. [32.] item in scriptula viginti quattuor; scriptuli nota ꝉꝉ̇. [33.] est autem assis semuncia pars vicesima

---

12. τῆς μονάδος *Mo; in C^p satis magnam rasuram et vestigia Graecae vocis vidit Bursianus; lacunam non indicant C^vBő*

quarta, duae sextulae pars tricesima sexta, sicilicus quadragesima octava, sextula septuagesima secunda, dimidia sextula centesima quadragesima quarta, scriptulum ducentesima octogesima octava. [34.] semuncia habet sicilicos duos, sextulas tres, dimidias sextulas sex, scriptula duodecim. [35.] duae sextulae habent sicilicum et dimidiam sextulam, sextulas duas, dimidias sextulas IIII, scriptula VIII. [36.] sicilicus habet sextulam et dimidiam, dimidias sextulas tres, scriptula sex. [37.] sextula habet dimidias sextulas duas, scriptula quattuor. [38.] dimidia sextula habet scriptula duo.

[39.] Has quoque partes in quantum libet dividere possis; verum infra eas neque notas neque propria vocabula invenies praeter ea. dimidium scriptulum audio quosdam ratiocinatores simplium vocare, quod erit totius assis quingentesima septuagesima sexta, quam et ipsam partem infinito separare possis. [40.] nec mirum, si infra has partes partitio facta et nominibus et notis caret, cum etiam inter superiores primasque divisiones pleraeque partes et nominibus et notis careant: statim namque undecim undecimae assem efficiunt, nec aut nomen proprium aut notam habent; perinde decem decimae. nam nona assis facit unciam duas sextulas; octava, ut supra redditum est, sescuncia vocatur; septem septimae, quae et ipsae assem implent, nec nomen proprium nec notam habent; sextae sextantes vocantur;

1. et *ante* quarta *add. C; numeros olim scriptos fuisse demonstrat Mo coll. vs. 3, ubi libri* tricesima *habent pro* *quadragesima* 24. nam] iam *coni.* Mo

ne quintae quidem aut nomen proprium aut notam habent; iam vero tertias trientes, quartas quadrantes, sicut duodecimas uncias vocari ostensum est. [41.] infra has ceterae usque sextam decimam nomine proprio notaque carent; sed sexta decima semuncia sicilicus dicetur, nam sedecim semunciae octo sunt unciae, sedecim sicilici quattuor unciae fiunt, iunctae unciis octo assem implent: septima decima deinde interiecta nomine notaque caret: octava decima vocabitur semuncia sextula, nam hae decies octies ductae assem efficiunt: [42.] post has inferiores partes, excepta semuncia, duabus sextulis, sicilico, sextula, dimidia sextula, scriptulo, neque vocabula propria neque notas habent. [43.] centesima, quae commodi aut usurarum nomine ad sortem applicaretur, *solebat olim* sicilico, id est C averso, eo notari quod cum C centum significaret, convertebatur ad eam summam, cuius centesima futura erat, et sive una convenerat, unus sicilicus, sive plures, tot sicilici ponebantur.

[44.] Sicut autem assis appellatio ad rerum solidarum hereditatisque totius, divisio autem eius ad partium demonstrationem pertinet, ita etiam ad pecuniam numeratam refertur, quae olim in aere erat, postea et in argento feriri coepit ita, ut omnis nummus argenteus ex numero aeris potestatem haberet. [45.] eo in numero sunt hi argentei nummi: denarius, cuius est nota Ӿ, quinarius, cuius est nota V̶, sestertius, cuius nota est H̶S. victoriatus enim nunc tantundem valet quantum quinarius; olim ut peregrinus

16. solebat olim *add. Mo* 23. etiam] et *C*^v*Bö* 30. *ut]* **at** *C,* **ac** *Bö*

nummus loco mercis, ut nunc tetrachmum et drachma, habebatur. [46.] denarius primo asses decem valebat, unde et nomen traxit; quinarius dimidium eius, id est quinque asses, unde et ipse vocatur; sestertius duos asses et semissem, quasi semis tertius, Graeca figura ἕβδομον ἡμιτάλαντον, nam sex talenta et semitalentum eo verbo significant; lex etiam duodecim tabularum argumento est, in qua duo pedes et semis sestertius pes vocatur. [47.] nunc denarius XVI, victoriatus et quinarius VIII, sestertius quattuor asses valet.

[48.] Infra quam divisionem sequitur alia quaedam subdivisio, notas aeque et propria vocabula habens. quare si ad denarium rationem conficias, assem hac nota scribas ac voces: semuncia sicilicus ✳ Σ Ɔ; semunciae enim sedecim et sicilici sedecim assem efficiunt. [49.] dupundium hac nota scribas ac voces: sescuncia ✳ Σ −; nam sedecim sescunciae dupundium efficiunt. [50.] tressis hac nota scribas ac voces: sextans sicilicus ✳ = Ɔ; aeque enim sedecim sextantes totidemque sicilici tres asses efficiunt. [51.] quattrussis hac nota scribas vocesque: quadrans ✳ = −; sedecim enim quadrantes quattrussis efficiunt. [52.] quinques hac nota scribas vocesque: quadrans semuncia sicilicus ✳ = − Σ Ɔ; nam sedecim quadrantes ac totidem semunciae sicilicique faciunt quinques. [53.] sexis hac nota scribas nominesque: triens semuncia ✳ = = Σ; aeque enim trientes et semunciae sedecies ducti sexis efficiunt. [54.] septus hac nota

1. tetradrachmum *Bö* et *Mo*; sed hic nunc praefert *tetrachmum cum C*

scribas ac nomines: quincunx sicilicus ✱ = = – Ɔ; simili enim modo quincunces ac sicilici multiplicati septus efficiunt. [55.] octus hac nota scribas ac nomines: semis ✱ S, quibus eodem modo multiplicatis octus reperies. [56.] nonus hac nota scribas appellesque: semis semuncia sicilicus ✱ S Σ Ɔ, ut similiter hac quoque nota, quae vocatur semis semuncia sicilicus, multiplicata nonus invenias. [57.] decus hac nota scribas atque nomines: septunx semuncia ✱ S – Σ; septuncem quoque ac semunciam totiens si duxeris, decus efficies. [58.] undeciaere hac nota scribas appellesque: bes sicilicus ✱ S = Ɔ; nam bes sicilicus totiens ducti undeciaere efficiunt. [59.] duodeciaere hac nota scribas ac voces: dodrans ✱ S = –; dodrantes eodem modo computati duodeciaere efficiunt. [60.] tredeciaere hac nota scribas vocesque: dodrans semuncia sicilicus ✱ S = – Σ Ɔ; dodrantibus semunciis sicilicis eadem ratione multiplicatis tredecim asses efficias. [61.] quattuordeciaere hac nota scribas ac voces: dextans semuncia ✱ S = = Σ; dextantes semunciaeque sedecim aeque quattuordeciaere efficiunt. [62.] quindeciaere hac nota scribas et appelles: deunx sicilicus ✱ S = = – Ɔ; deunx quoque ac sicilicus sedecies ducti quindeciaere efficiunt.

[63.] Ingeniosissime autem, cum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis aeris nota inventa est, quae sedecies multiplicata id efficeret: nam cum denarii nota praescribatur, eique subiniungatur aeris excurrentis nota, manifestum est eam sedeciens ducendam ex adnotatione denarii.

---

4. ✱ S om. C in lacuna 28. subiungatur Bö

[64.] Ad quinarium et victoriatum rationem Romae confici nescio: quemadmodum tamen, si velis, conficias, facilius apparebit, si prius inspexeris ad quem modum sestertiaria ratio confiat; tunc enim excurrentis aeris leges exemplum denariariae rationis, et dimidiam duces; vel sestertiariae, et duplicabis.

[65.] Ad sestertium ratio si confiat, semis hac nota scribitur −T; vocatur libella teruncius. est autem libella sestertii decima pars, teruncius quadragesima, quae duae partes iunctae octavam sestertii, id est semissem, efficiunt; nam octo libellis, id est octo decimis, teruncii octo, id est octo quadragesimae (quae fiunt quattuor vicesimae, hoc est duae decimae) adiectae complent sestertium. [66.] sunt enim in sestertio libellae decem, singulae viginti, teruncii quadraginta. [67.] infra semissem nemo temere rationem sestertiariam ducit. potest tamen: nam quadrans, qui est pars sexta decima sestertii, poterit notari singula, quae est vicesima sestertii, et dimidio teruncio, qui est octogesima sestertii; nam utraque haec pars iuncta efficit sextam decimam. [68.] as notari debet =Σ. haec ad sestertium nota vocatur duae libellae singula; fiunt duae decimae et vicesima, hoc est quarta pars sestertii; nam quater binae libellae octo fiunt decimae; quattuor singulae quattuor fiunt vicesimae, hoc est duae decimae, quae superioribus iunctae sestertium complent. [69.] as semis notari debet =−ΣT, vocatur tres libellae singula teruncius, et sunt tres decimae, una vicesima, una quadragesima, hoc est quarta et octava sestertii; supersunt octavae quinque, id est semisses quinque, ut *compleant sestertium.* [70.] dupundius hac nota S:

vocantur quinque libellae, quae sunt quinque decimae; hae duplicatae sestertium implent. [71.] dupundius semis hac nota S – T; vocatur sex libellae teruncius; sunt autem sex decimae et quadragesima, id est dimidia et octava totius; supersunt octavae tres, id est semisses tres, ut sestertium compleant. [72.] tressis hac nota S = Σ; vocatur septem libellae singula; sunt autem pars dimidia et duae decimae et vicesima, hoc est pars dimidia et quarta; desunt duae octavae, id est quarta, quae iuncta impleat sestertium. [73.] tressis semis hac nota S = – Σ T; vocatur octo libellae singula teruncius; sunt pars dimidia et tres decimae et vicesima et quadragesima, hoc est pars dimidia et quarta et octava; superest octava, quae adiecta sestertium conpleat.

[74.] Libella dicta creditur quasi pusilla libra: nam cum olim asses libriles essent, et denarius decem asses valeret, et decima pars denarii libram, quae eadem as erat, singula selibram, quae eadem semis erat, teruncius quadrantem haberet; sive denariaria sive sestertiaria ratio conficeretur, iisdem notis, id est libellarum et singularum et teunciorum, praeposita nota denarii vel sestertii, ut erat ratio, aera exprimebantur. [75.] posteaquam in sedecim asses denarius distributus est, denariaria ratio expeditius confici coepit, ut supra dictum est; sestertiaria mansit sub iisdem notis, aucta tamen computatione. [76.] haec quoque libella exemplo maiorum in duos velut semisses, qui singulae vocantur, et quattuor velut quadrantes, qui teruncii vocantur, dividitur.

[77.] Ponderis eadem divisio est quae aeris. nam *in quas partes* as dividitur, in has et libra dispen-

ditur. [78.] *dicitur* ita as quidem, seu de divisione solidi, seu de pondere, seu de numerata in aere pecunia agatur; libra autem in pondere. nummi vero argentei in pecunia forma publica dumtaxat nomen accipiunt.

[79.] Mensurarum liquoris atque grani expeditior et forma et appellatio est: nam quadrantal, quod nunc plerique amphoram vocant, habet urnas duas, modios tres, semodios sex, congios octo, sextarios quadraginta octo, heminas nonaginta sex, quartarios centum nonaginta duo, cyathos quingentos septuaginta sex. [80.] notae mensurarum:

quadrantalis	q^{I}
urnae	q^{s}
modii	$\mathring{m}^{I}$
semodii	$\mathring{m}^{s}$
congii	Ƶ
sextarii ad vinum	ɔ
ad granum	Σɔ
heminae	Ϥ
quartarii	t(m)
cyathi	TI

[81.] Partium et numeri naturalis causa durat, quamvis nominibus apud quasque gentes differant. ponderis et mensurarum modus incertus est; nam eius dispensio ac dimensio . . . .

---

1. dicitur *add. Mo* 11. cyatos *C* 23. Partium *etc. om. Bö* 24. apud *C*v *ab Helbigio collatus (vide praef.)*, aput *C*p*Mo* differant *Mo*, referat C 25. nam eius\ *numerus C*v *ab Helbigio collatus*

[

vel

velut

[7

in quas

quaeque illarum et in alias partes dividitur quae secundariae sunt ad totum; omnis enim pars partis totius pars est. [4.] quod diximus explanandum est: cuiuslibet integrae rei in duodecim partes divisae semper duodecima pars uncia dicitur, restat vero deunx; et hae sunt partes primae divisionis. [5.] haec de assis partibus tractamus nisi eo modo quo simpliciter sunt partes ut integri totius, species enim illius innumerabiles sunt; nam quotquot sunt integrae unitates, totidem necesse est intelligi assis esse species. [6.] earum unitatum quaelibet divisa in aequales partes sex sextam habebit sextantem, reliquas dextantem; ergo sic potest dividi: pars una assis dextans, altera sextans. [7.] item cuiuslibet rei integrae in quatuor partes aequales divisae quarta pars quadrans vocabitur, reliquae dodrans. [8.] item cuiuslibet rei in tres partes divisae duae illarum bessis nominabitur, reliquae triens. [9.] rursus cuiusvis rei divisae in tales duas partes, quarum altera alteram septima sui totius parte superat, septunx nuncupabitur, superata quincunx. [10.] sexto modo res aliqua integra in duas aequales minutias separatur, quae utraeque semis dicuntur. [11.] septima divisio his adiungi potest; nam rei integrae in octo partes distributae pars quaelibet ex illis sine aliis considerata sescuncia dici potest, reliquae semuncideunx.

[12.] Licet assis plures sint divisiones, tamen his septem numerarii ratiocinatores magis utuntur, et

---

5. restat *Bö*, sexta *Ro*, caeterae *coni. Gr* 7. non nisi *coni. Gr*, nisi *participium esse videri adnotat* Bö 12. *sex add. Gr.* 25. illis *coni. Gr*, iis *Bö*, aliis Ro

pars illa quae est semuncideunx, in frequenti usu non est, unde characterem non̄ habet quo designetur. [13.] as ergo habet unum deuncem, unum dextantem, unum dodrantem, unum bessem, unum septuncem, duos semisses, duos quincunces, tres trientes, quatuor quadrantes, sex sextantes, octo sescuncias, duodecim uncias. [14.] et uncia ablata de asse remanet deunx, sublata uncia de deunce remanet dextans, sublata uncia de dextante remanet dodrans, sublata uncia de dodrante remanet bessis, sublata uncia de besse remanet septunx, sublata uncia de septunce remanet semis, sublata uncia de semisse remanet quincunx, sublata uncia de quincunce remanet triens, sublata uncia de triente remanet quadrans, sublata uncia de quadrante remanet sextans, sublata uncia de sextante remanet uncia, sublata semuncia de sextante remanet sescuncia, hoc est uncia et dimidia, sublata semuncia de sescuncia remanet uncia.

[15.] Et uncia quidem sic dividitur: unciae pars alia semuncia, alia duella, alia siciliquus, alia sextula, alia drachma, alia hemisescla, alia tremissis, alia scripulus scrupulusve. semuncia quidem est medietas unciae, duella tertia pars, siciliquus quarta, sextula sexta, drachma octava, hemisescla duodecima, tremissis sextadecima, scrupulus quarta et vigesima. [16.] quare tremissis continet scrupulum et dimidium, hemisescla duos scrupulos, drachma tres, sextula quatuor, siciliquus sex, duella octo, semuncia duodecim, uncia quatuor et viginti, sescuncia sex et triginta, sextans octo et quadraginta, quadrans duos

---

6. quatuorque Ro   9. dodrāx Ro

et septuaginta, triens sex et nonaginta, quincunx centum et viginti, semis centum et quatuor et quadraginta, septunx centum et octo et sexaginta, bessis centum et duos et nonaginta, dodrans ducentos et sedecim, dextans ducentos et quadraginta, deunx ducentos et quatuor et sexaginta, as ducentos et octo et octoginta.

117. *Loci e Festi libris de verborum significatione atque ex epitome Pauli**).

[17] Actus modo significant — iter inter vicinos quattuor pedum latum, modo in geometrica minorem partem iugeri, id est centum viginti pedum.

[24] Aestimata poena ab antiquis ab aere dicta est, qui eam aestimaverunt aere, ovem decussis, bovem centussis, hoc est decem vel centum assibus.

[33] Bessem appellatum esse, quod bis triens sit, quamvis dura compositio fiat. [besis ex triente. besis VIII sunt unciae. triens tres.]

[54] Centenariae cenae dicebantur in quas lege Licinia non plus centussibus praeter terra nata inpendebantur, id est centum assibus, qui erant breves nummi ex aere.

---

2. et *ante* quatuor *idemque reliquis locis post* centum *et* ducentos *uncis seclusit Bö* 4. et sedecim *Bö*, sedecim *Gr (qui adnotat pro CCXVI librarium accepisse CCXXI)*, unum et viginti *Ro*

*) Numeri uncis inclusi indicant paginas editionis Muellerianae. Loci minoribus litteris expressi ex Pauli epitome repetiti sunt. In Festi locis ea quae probabili coniectura addita sunt cursivis litteris Muellerus significavit.

11. geometrica] gromatica *Lachmann. in Mus. Rhen. II p. 357* 14. estimauerunt *G* centusis *G* 15. decim *G* 16. besem *G* 17. besis *etc. sic edidi e G* 19. Centenarię caenae *G* 20. p̄terraenatab· G, et ab altera *m.* t̄ *super* ter

[59] Centenas pondo dicebant antiqui referentes ad libras.

[53] Centuria in agris significat ducenta iugera.

[53] Centuriatus ager in ducena iugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducena iugera tribuit.

[52] Choenica, mensurae genus.

[64] Contrarium aes, grave aes.

[73] Dextans dicitur, quia assi deest sextans, quemadmodum duodeviginti et deunx.

[72] Dispensatores dicti qui aes pensantes expendebant, non adnumerabant. hinc deducuntur expensa sive dispensata vel conpensata; item compendium, dispendium, assipondium, dupondium.

[78] Euboicum talentum nummo Graeco †septem milium et quingentorum cistophorum est, nostro quattuor milium denariorum.

[98] Grave aes dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo libras, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. sed bello Punico populus Romanus pressus aere alieno ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem ut illi valerent. item nummi quadrigati et bigati a figura caelaturae dicti.

[100] Hemina ex Graeco ξέϲτου ἡμίσεια, quod est dimidia pars sextarii.

[108] Impensam stipem, aes sacrum, quod nondum erat pensum.

[116] Libella deminutivum est a libra.

[120] Lues] . . . λίτρα enim libra est.

---

1. pando *G, sed ab alt. m.* o *super* a 8. sextas *G* 14. Eub. tal. nummo Graeco sex milium cistophorum est, nostro quattuor milium et quingentorum denariorum *coni. Mommsen. G. R. M. p. 72 (conf. eund. p. 29 adn. 95)* 15. et *correxit altera manus in G; prima manus* ex *vel* e-e *scripsisse videtur* cistoforum *G* quatuor *G (recte supra p. 97 vs. 1)* 17. es G^1, ę s G^2 22. caelature *G* 23. greco *G* ξέϲτου ἡμίϲεια *correxi e scriptura G* xestosimi, *corrupta illa quidem e Graeco* ΞΕϹΤΟΥΗΜΙ' 28. λίτρα] *litra G*

[144] Maximam multam dixerunt trium milium et viginti assium, quia non licebat quondam pluribus XXX bobus et duabus ovibus quenquam multari, aestimabaturque bos centussibus, ovis decussibus.

[157[a]] Milium quidam putant cepisse nomen a maxima †nummorum summa quae est mille.

[165[a]] Nexum est, ut ait Gallus Aelius, quodcumque per aes et libram geritur.

[*Ibid.*] Nexum aes apud antiquos dicebatur pecunia quae per nexum obligatur.

[173[b]] Nonuncium *et sescunciam quod magistri* ludi appellant signif*icat dodrantem et dimidium te*runcium, quod singula sesc*uncia uncia et dimidi*um sit.

[172] Nonuncium et teruncium dicitur, quod novem unciarum sit sive trium.

[173[b]] *Nummum ex Graeco nomismate ex*istimant d*ictum*, *idemque nobis quod νοῦμμον illis* valere, quia *pecuniae nomina a Siculis accepimus*, *quorum* hoc proprium est.

[172] Nummus ex Graeco nomismate dicitur.

[202[b]] Ovibus duabus multabantur apud antiquos in minoribus delictis, ut in maioribus XXX bobus, nec hunc ultra numerum excedebat multatio; quoad, posteaquam aere signato uti civitas coepit pecoraque multaticia incuria corrumpebantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est, facta aesti-

6. '*in cod. videtur esse* nummarum' *Mue* 13. sescuncia *Mue*, sex . . . *cod.* 15. Nonunctium et terunctium *G* 16. unctiarū *G* 21. greco *G* 22. duobus *coni. Sca coll. Paulo v. ovem* (*p.* 195 *Mue*); *at conf. infra peculatus* 23. XXX bobus *corr. Mue*, amb. *cod. teste Urs* 24. quoad *correxi ex* quod

matio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae. inde suprema multa, id est maxima, appellatur tria milia aeris. item vicessis minoribus delictis.

[222] Parasangae apud Persas viarum mensurae.

[237ᵃ] Peculatus furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat duarum ovium et XXX bovum. ea lege sanxerunt T. Menenius Lanatus et P. Sestius Capitolinus consules. quae pecudes, postquam aere signato uti coepit populus Romanus, Tarpeia lege cautum est, ut bos centussibus, ovis decussibus aestimaretur.

[208] Pendere poenas solvere significat ab eo quod aere gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato debitum solvebant: unde etiam pensiones dictae.

[246ᵃ] *Pondo libram dicebant, quod* solebant iam inde a Ro*ma condita aes appendere, cum nondum* argenti signati ul*lus usus esset, quod antiquorum* publicae et privatae *rationes etiamnunc doc*ent.

[*Ibid.*] Publica pondera *ad legitimam normam exacta fuisse* ex ea causa Iunius in . . . *collig*it, quod duo Silii P. et M. tribuni plebi rogarint his verbis: 'ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier [qui] solet, [uti] coaequator se

3. millia *vulgo* vincesis *cod.* (?), *corr. Urs* 10. eam legem *coni. Mue praeter necessitatem* menonius *cod.* *(K)* 11. cos. *cod.* 12. P. R. *cod.* 13. centusibus *et* decusibus *cod.* 16. roma G^1, ni *add.* G^2 pense G^1, penso G^2 24. silli *cod.* trib. pleb. *cod.* 25. ex *ponderibus cet.*] *v. praefat.* 26. coaequatur sedulum ut *hi quadrantal cod.*

dulo malo, uti quadrantal vini octoginta pondo siet, congius vini decem pondo siet, sex sextari congius siet vini, IIL sextari quadrantal siet vini. sextarius aequus aequo cum librario siet, sexdecimque librari in modio sient. si quis magistratus adversus hac dolo malo pondera modiosque vasaque publica modica minora maiorave faxit iussitve fieri dolumve adduit quo ea fiant, eum quis volet magistratus multare, uti dum minore parti familias taxat, liceto: sive quis im sacrum iudicare voluerit, liceto.'

[258[b]] Quadrantal vocabant antiqui quam ex Graeco amphoram dicunt, quod vas pedis quadrati octo et XL capit sextarios.

[259] Quadrantal vocabant antiqui amphoram, quod vas pedis quadrati octo et quadraginta sextarios capiat.

[275] Ratitum quadrantem dictum putant, quod in eo et triente ratis fuerit effigies, ut navis in asse.

[265[a]] Rodus vel raudus significat rem rudem et inperfectam. — Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere inperfecto, ut Lucilius, cum ait: 'plumbi pauxillum rodus lignique metaxam'; sed etiam signato, quia in mancipando, cum dicitur 'rudusculo

---

1. pondo siet] p. is *cod.* 2. vini duo quinquaginta *cod. (K)* 3. quadarantal *cod.* 4. sex dequinque librae *cod., corr. Sca et Mue* 6. dolo malo] d. m. *cod.* 7. iussit vere *cod., corr. Sca* 8. quo *coni. Mue*, que *cod. (K)* multare, uti *Urs*, multaretur *cod.* 9. patri *cod.* 10. im, *i. e. eum, Sca,* in *cod.* 11. Quadranta *cod.* 12. dicant *cod.* 14. Quadranta *G* 15. uas *G*[2]; *prima manus quid pro* u *scripserit, cognosci non potest* 16. *conf. reliquias eiusdem loci apud Festum* 17. fuerint *G* 18. *conf. Festum v. Raudusculum p. 247[a] et Paulum v. Rodusculum p. 275* 19. imperfictam *cod.* 21. paxillum et matexam *cod.* 22. pro *ante* signato *vulgo* add.

libram ferito', asse tangitur libra. Cincius de verbis priscis sic ait: 'quemadmodum omnis fere materia non deformata rudis appellatur, sicut vestimentum rude, non perpolitum, sic aes infectum rudusculum. apud aedem Apollinis aes conflatum iacuit: id ad rudus appellabant. in aestimatione censoria aes infectum rudus appellatur.'

[292] Semis, semodius, semuncia ex Graeco trahuntur, sicut et alia nonnulla, quae S litteram pro adspiratione eorum habent, ut ἑπτά septem, ὕλαι silvae. sic ista ab eo quod illi ἥμισυ dicunt declinata sunt.

[334[b]] Sestertius dicitur quarta pars denari, quo tempore is decussis valebat, id est dupondius S.

[335] Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tempore is decussis valebat, id est dupondius et semis.

[347[b]] Sesterti no*tam* . . . *ait signa continere* dupundi et semissis. *unde sestertius dictus quasi semis* tertius. sed auctos es*se postea asses in sestertio*. apud antiquos autem *denarii denorum assium* erant, et valebant de*cussis dicebanturque tum quadriga*ti bigati. quinquessi*s item valebat quinarius. idem auctor* est numerum aeris perduct*um esse ad XVI in denario lege Fla*minia minus solvendi, cu*m Hannibalis bello premere*tur populus Romanus.

---

4. rudē *cod.* rudusculū *cod.* 6. inestimatione *cod.* 7. rud$\overset{u}{i}$s *cod.* 8. *conf. reliquias eiusdem loci apud Festum* grecothrahuntur *G* 9. litteram *Festus et G*, literam *vulgo* 10. epta *G* ylai *G* 11. ymisi *G* 12. 'denari *corr. sec. man.* denarii' *Keil.* 13. his decusis *cod.* 15. *post* semis *G add.* tertius 16. *supplementa huius loci repetivi ex Mommseni G. R. M. p.* 289 17. semisis *cod. (K)* 24. P. R. *cod.*

[347a] Sextantari asses in usu esse coeperunt ex eo tempore quo propter bellum Punicum secundum quod cum Hannibale gestum est decreverunt patres, ut ex assibus, qui tum erant librari, fierent sextantari, per quos cum solvi coeptum esset, et populus aere alieno liberaretur, et privati, quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento adficerentur.

[336] Sicilicum dictum, quod semunciam secet.

[297a] Stipem esse nummum signatum testimonio est et id quod datur stipendium militi, et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur.

[359a] Talentorum non unum genus. Atticum est sex milium denarium, Rhodium et Cistophorum quattuor milium et quingentorum denarium, Alexandrinum XII denarium, Neapolitanum sex denarium, Syracusanum trium denarium, Rheginum victoriati.

[363a] Trientem tertium pondo coronam auream dedisse se Iovi donum scripsit T. Quintius dictator, cum per novem dies totidem urbes et decimam Praeneste cepisset. id significare ait Cincius in Mystagogicon l. II duas libras pondo et trientem, qua consuetudine hodieque utimur, cum lignum bes alterum dicimus, id est pedem et bessem latitudinis habens, et sestertium, id est duos asses et semissem tertium. item si tres asses sunt et quartus quadrans . . . .

---

2. quo] qd *cod.* bellũ punicũ secundũ qd *cod.* 9. Si[li]cum *G* semuntiam *G* 10. *Festi locum integrum repetit Paulus; ceterum conf. p. 313b v. Stipem* 11. et id quod *Urs*, et de eo quae *cod.*, boni quod *libri Pauli* 13. *v. Mommsen. p. 69 (commentarii in praef. citati)* 18. *v. ibid. p. 73* 19. dict . . . *Urs* 23. immo bessalterum 26. *et quadrans* quartus *Urs*

[371[b]] **Viginti quinque poenae in XII significat viginti quinque asses.**

118. *Ex Prisciani libro de figuris numerorum.*

(Vide prol. § 116.)

9
5 De ponderibus etiam necessarium esse putavimus addere. as nummus est libralis, per I perscriptam notatur, Ɨ. dupondius nummus est bilibris, per duas II perscriptas, ƗƗ. sestertius nummus duarum semissis librarum per duas II et S, ex qua incipit semis, perscriptas, HS̶. unde sestertius dicitur *quasi* semis tertius. de quo Arruntius haec ait: 'Sestertius olim dupondius et semis, quasi semis tertius, quo tempore denarius decussis valebat', hoc est, post duo sequens tertio loco est semis. hoc quoque secundum Atticos et Ionas, qui ἥμιϲυ τρίτον dicebant pro δύο ἥμιϲυ, teste etiam Didymo, qui hoc ponit, ostendens in omni parte orationis et constructionis analogiam Graecorum secutos esse Romanos. unde et Herodotus in I historiarum: 'Ἐποιεῖτο δὲ καὶ λέοντοϲ εἰκόνα χρυϲοῦ ἀπέφθου ἕλκουϲαν ϲταθμὸν τάλαντα δέκα. οὗτοϲ ὁ λέων, ἐπείτε κατεκαίετο ὁ ἐν Δελφοῖϲι ναόϲ, κατέπεϲεν ἀπὸ τῶν ἡμιπλινθίων — ἐπὶ γὰρ τούτοιϲ ἵδρυτο — καὶ νῦν κεῖται ἐν τῷ Κορινθίων θηϲαυρῷ ἕλκων ϲταθμὸν ἕβδομον ἡμιτά-

---

1. *v. ibid. p.* 77 poenas *Urs*

6. as numerus *G* per Ɨ perscriptā notatur. Dipondius numerus *G* 7. per ƗƗ perscriptas, *omisso* ƗƗ, *G* 8. numerus *G* 9. per II et *G* 10. quasi *om. G* 11. aruntius *G* 12. dipondius *G* 13. duos *G* 15. HMICYTPITON *G* ΔΙΟΗΜΙCY *G* 16. didimo *G* 19. *Herodoti locum totum om. G*

λαντον.' ἰδοὺ ὅλον εἰπὼν δέκα ταλάντων γεγενῆσθαι τὸν λέοντα, κᾆτα λέγει ἔχειν ἕβδομον ἡμιτάλαντον, τουτέστιν ἓξ ἥμισυ τάλαντα. septimum semitalentum dixit pro sex semis talenta.

Denarius quoque decem librarum nummus per X perscriptam notatur, ✱. eorum pleraque in Verrinis **10**
Ciceronis licet invenire *in* antiquissimae scripturae emendatis codicibus.

Obolus dicitur, ut Dardanus docet, scripulus esse, id est sex siliquae; drachma sive argenteus scripuli tres; uncia drachmae octo, scripuli viginti quattuor; unciae duodecim libra; libra vel mina Attica drachmae septuaginta quinque; libra vel mina Graia drachmae centum quinque; talentum Atheniense parvum minae sexaginta, magnum minae octoginta tres et unciae quattuor.

Libra vel 'as unciae duodecim, deunx unciae undecim, dextans vel decunx unciae decem, dodrans unciae novem, bessis unciae octo, septunx unciae septem, semis unciae sex, quincunx unciae quinque, **11**
triens unciae quattuor, quadrans unciae tres, sextans unciae duae, sescunx vel, ut alii, sescuncia uncia et dimidia pars unciae, semuncia semis unciae. duae sextulae sunt tertia pars unciae, id est scripuli octo,

---

3. septimum *cet.*] pro septimū semitalentū dixit sex semitalenta *G* 5. X] ✱, *omisso deinde* ✱, *G* 7. inueniri, *omisso* in, *G* 10. Dragma *G* 11. dragmę *G* scripuli XXIIII · unciae XII *G* 12. dragmę LXXV *G* 14. dragmę CV *G* 15. minę LX · Magnum LXXXIII · et unč IIII *G* 17. unč XII · dodrans unč VIIII, *omissis reliquis*, *G* 19. Bissis unč VIII · Septunx unč VII *G*, *idem deinde* unč VI, unč V *ac sic reliqua* 22. Sexcuns uel alii sexcuntia · duę pastes uncię · Semuntia *G*

sicilicus scripuli sex, sextula scripuli quattuor, dimidia sextula scripuli duo. rursus sextula et dimidium sextulae sicilicus appellatur. scripulus siliquae sex. siliqua est quod dicunt Graeci κεράτιον vel λεπτόϲ.

12 Necessarium tamen existimavi ad confirmanda supra dicta diversis auctoribus de his dicta subicere. Livius in XXXIIII ab urbe condita: 'multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit centum talentis eam rem Achaeis stetisse, cum quingentos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit captivos Italicos.' qua ratione ostenditur sex milia denariorum habere talentum. nam cum quingeni denarii pro mille ducentis captivis dati colligantur sescenta milia denariorum, centum ea
13 ostendit fuisse talenta. centesima autem pars sescentorum milium sex milia inveniuntur. denarii autem illo tempore nummi argentei erant viginti quattuor siliquarum, quod in eodem libro ostendit Livius: 'signati argenti LXXXIIII milia fuere Atticorum. tetrachma vocant. trium fere denariorum in singulis argenti est pondus.' vide quod quattuor drachmae sint septuaginta duae siliquae — diximus enim superius quod tres oboli, quorum singuli sex siliquas habeant, drachmam faciunt — tres autem denarii idem habeant, id est LXXII siliquas. idem Livius in XXXVIII ab urbe condita ostendit magnum talentum

1. scripuli·IIII· *G* 2. scripuli·II· *G* 4. κερατιον· uel·αптοϲ *G* 8. polubius *G* 9. Achaeis] atheis *G* 11. ea] et *G* 20. signati argenti *om.* *G* tetrachma *libri VA apud Keilium*, tethracma *P apud eundem*, tetragma *G* 22. dragmę *G* 25 dragmā G 27. XXXVII G

Atticum octoginta habere libras et paulo plus, cum supra dictorum computatio manifestet octoginta tres libras et quattuor uncias habere talentum, quod est sex milia denariorum. Livius: 'talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat'; id est, sic decrevit senatus, ut non plus quam ternae librae et quaternae unciae singulis desint talentis. et scien- 14
dum quod secundum Livii computationem centum minae Atticae, quarum singulae septuaginta quinque drachmas habent, faciunt talentum magnum. nam minus sexaginta habet secundum Dardanum. quod autem est magnum et minus, ostendit Terentius in Phormione: 'si quis daret talentum magnum'. Italica autem mina drachmas habet, ut supra dictum est, nonaginta sex, quod est libra duodecim unciarum, id est denarii LXXII. hac igitur computatione LXXXIII librae Romanae et quattuor unciae, quod est magnum talentum, centum minas Atticas faciunt. Seneca in X epistularum ad Novatum 'viginti quattuor sestertia'; id est talentum Atticum parvum; viginti quattuor enim sestertia sexaginta libras habent.

Varronis quoque auctoritate supra dictorum ple- 15 16
raque comprobemus. Varro de lingua Latina libro V: 'multa pecuniae signatae vocabula sunt' (*et cetera quae supra leguntur p. 49, 3 — 50, 19*).

---

1. habere LXXX libras *G* 2. LXXXIII libras et IIII unc̄ *G* 5. pondo LXXX *G* id est] Idem *G* 9. LXXV dragmas *G* 11. minus LX *G* dardaniū *G*, *vide prol. p. 23* 13. formione *G* 14. dragmas *G* 15. XCVI· quod libra·XII· *G* 16. LXXXIIII·librę romanę et IIII uncię 19. eplarū, *littera* l *perscripta*, *G* XXIIII sextaria *G* 20. paruū atticū·XXIIII enim sextaria LX *libras G* 23. *libro* $\overset{o}{V}$ *G*

17 Didymus etiam ea confirmet: 'καὶ Δίδυμος ἐν τῷ περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀναλογίας. «Ἴωνες καὶ Ἀττικοὶ τὰ δύο ἥμισυ ἥμισυ τρίτον φασίν, καὶ τὰ ἓξ ἥμισυ τάλαντα ἕβδομον ἡμιτάλαντον, καὶ τοὺς τέσσαρας ἥμισυ πήχεις πέμπτην σπιθαμήν, καθάπερ φησὶν Ἡρόδοτος. * προθεὶς τὸ Ἓν δὲ Βατουσιάδης, ἐν τῷ περὶ μουσικῆς ἐπιφέρει Τρίτον ἡμιπόδιον, ἀντὶ τοῦ δύο ἥμισυ πόδες. καὶ καθόλου ὅταν βούλωνται ἀριθμόν τινα δηλοῦν καὶ μόριόν τι προσκείμενον, τὸ ὁμώνυμον τοῦ ἀριθμοῦ ἀεὶ τοῦ πλεονάζοντος λαβόντες τὸ ὅλον φασίν· οἷον τὰ ἓξ ἥμισυ ἕβδομον ἥμισύ φασιν, τοῦ ἑπτὰ [ἑβδόμου], ὃς μο-
18 νάδι πλεονάζει τοῦ ἕξ, τὸ ὁμώνυμον λαβόντες. καὶ Ῥωμαῖοι δὲ εὑρεθήσονται τούτῳ χρώμενοι τῷ σχήματι. τὰ γὰρ δύο ἥμισυ ἀσσάρια, ἅπερ ἦν τέσσαρα τοῦ δηναρίου — δέκα γὰρ ἠδύνατο ἀσσάρια τὸ δηνάριον, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν δηναρίους παρὰ τὸ δῆνα ἐσχηματισμένοι — σηστέρτιούμ φασιν, τοῦ μὲν σὴ τὸ ἥμισυ δηλοῦντος, ὡς ἐν τῷ σημόδιουμ, σήσκουας, σήσκουπλα, τοῦ δὲ τέρτιουμ τὸ τρίτον, καὶ ἔστιν ἥμισυ τρίτον. τὰ δὲ χίλια σηστέρτια ποιεῖ διακόσια πεντήκοντα δηνάρια ἀργυρᾶ, δέκα δὲ χρυσᾶ, ἅπερ καὶ μίλλε νούμμως φασίν. τὸ δὲ σήσκουας σύνθετόν ἐστιν ἀπὸ τοῦ σὴ καὶ τοῦ κοὺμ καὶ τοῦ ἂς ἄσσις, καὶ ἔστιν ἥμισυ σὺν ἀσσαρίῳ, τουτέστιν ἓν ἥμισυ ἀσσάριον. ὥσπερ δὲ ἡμέδιμνον λέγουσιν Ἀττικοὶ ἀντὶ τοῦ ἡμιμέδιμνον, οὕτως καὶ οὗτοι σημόδιουμ, πλεονάζοντος τοῦ σ.»

1. didimus G^1, *sed* y *corr.* ΚΑΤΟΙΔΙΜΟCΕΝΤΟΠΕΡΙΤΕCΥΠΑΡΑΦΟΝ, *omissis reliquis Graecis usque ad finem, G* *18.* ἐσχηματισμένοι *corr. Spengelius*, ἐσχηματισμένους *vulgo* *18.* *ση et 24.* *ση et* κουμ *Keilius*

119. *E Victorii argumento calculandi.*

(Vide prol. § 117.)

1. In hoc argumento unitas assis vocatur, cuius partes iuxta proportionalitatem suam propriis sunt insignitae vocabulis, notis etiam ad hoc excogitatis, per quas eadem vocabula exprimantur, ut per discretionem nominum et notas nominibus affixas uniuscuiusque particulae notio facilius advertatur.

2. Et assis quidem, qui per I literam, sicut in numeris unum scribi solet, exprimitur, XII partes habet. quarum si unam detraxeris, reliquae XI partes †iabus dicuntur, illa vero quam detraxisti, id est duodecima, uncia vocatur. si duas sustuleris, X residuae dextas, et quod sustulisti, id est duae, sextas appellatur. at si III dempseris, VIIII quae remanserunt dodras et III demptae quadras vocatur. quod si IIII tollere velis, VIII reliquas bissem et IIII trientem nominabis. V vero sublatis VII residuas septuncem et V sublatas quincuncem placuit appellari. cum per medium fuerit facta divisio, utrumque dimidium senis partibus constans semissem vocaverunt; unciam autem et dimidiam sescunciam, unciaeque dimidium semunciam.

---

12. iabus *cod., sed littera* i *in rasura,* iabus *Abbo,* Labus *Beda,* dabum *fr. 134, 34*; *ego* deunx *Victorio restituendum esse existimo* 14. Dextans *Beda idemque infra* Sextans, Dodrans, Quadrans, *neque aliter mihi scripsisse videtur Victorius* 17. Bissem vel Bessem *Beda* et IIII sublatas *coni. Christ.* 22. Sescunciam, vel Sesquunciam, *aut Sesquiunciam nuncuparunt.* Postremo, Vnciae dimidium, *Semunciam* appellarunt *Beda*

3. Iam reliquae minutiae quarum congestione dimidium unciae conficitur, ut sunt sicilici sextulae et cetera, melius ex ipsius calculi inspectione cognoscuntur.

120. *Carmen de ponderibus.*

(Vide prol. § 118.)

[De ponderibus.]

Pondera Paeoniis veterum memorata libellis
nosse iuvat. pondus rebus natura locavit
corporeis: elementa suum regit omnia pondus.
pondere terra manet: vacuus quoque ponderis aether
indefessa rapit volventis sidera mundi.
Ordiar a minimis: post haec maiora sequentur:
nam maius nihil est aliud quam multa minora.
semioboli duplum est obolus, quem pondere duplo
gramma vocant, scriplum nostri dixere priores.
semina sex alii siliquis latitantia curvis
attribuunt scriplo, lentis vel grana bis octo,
aut totidem speltas numerant tristesve lupinos
bis duo; sed si par generatim his pondus inesset,
servarent eadem diversae pondera gentes.
nunc variant: etenim cuncta haec non foedere certo
naturae, sed lege valent hominumque repertis.

De ponderibus *A*, *de reliquis libris vide prol.* § *118*
1. peonis A^1, peoniis A^2, poeniis C^1, poeoniis C^2 2. rerum A^1C locabit A^1 7. nil A^1 (*v. praef.*) minora A^1, minuta A^3 *rel. vulgo* 9. gramma A^3 *rel.*, dragma A^1 scrupulum *B*, scripulū *C* 11. adtribuunt A^2, attribuo A^1 scrupulo *B*, scripulo *C* lentis uergantur *in octo BC* 13. Biduo B^1C 15. etenim A^3 *rel.*, et *cum* A^1 haec non] nunc BC^1

scripla tria dragmam vocitant, quo pondere doctis
argenti facilis signatur nummus Athenis;
olceque a dragma non re, sed nomine differt.
dragmam si gemines, erit is quem dicier audis
sicilicum: dragmae scriplum si adiecero, fiet
sextula quae fertur; nam sex his uncia constat.
sextula cum dupla est, veteres dixere duellam.
uncia fit dragmis bis quattuor; unde putandum
grammata dicta, quod haec viginti quattuor in se
uncia habet: tot enim formis vox nostra notatur,
horis quot mundus peragit noctemque diemque.
unciaque in libra pars est quae mensis in anno.
haec magno Latio libra est gentique togatae:
Attica nam minor est: ter quinque hanc denique dragmis
et ter vicenis tradunt explerier unam.
Accipe praeterea, parvo quam nomine Grai
mnam vocitant, nostrique minam dixere priores,

---

17. scripla tria A^3, scriplaria A^1, Scripula tria *BC* dragmam *ABC*, drachmam *vulgo (et sic infra)* vocitant *om. BC* quo] quam *BC* 18. facile *A* Athenis] aenis *B* 19. olce quae *AC*, olcaequae *B* a] ad *C*, *om. B* 20. erit is] erit *C*, aderit *B* 21. sicilicum *A*, Sicilicus *rel. vulgo* scrupulum *B*, scripulū *C* adicero A^1, adiicero A^3 24. bis IIII *A (vide Endlicheri praef. p. X)* 25. grammata A^2, dragmata A^1, Gramma *BC* XX et quatuor *A (v. Endl. ibid.)* 26. tot enim] totidem *C* uox graeca A^3 *in marg.* 27. *hunc versum inter vs. 25 et 26 habet* A^1, *idemque repetit* in se *ante* horis quot] quod A^1C peragit A^2 *rel.*, peraget A^1 28. Unciaquae *BC* annum *BC* 30. quinque hanc] quinques ad A^1, quinis at A^2, quinque hac A^3 *in marg.*, quinque haec *C* 31. uigenis *B* unum *B* 32. paruo cognomine *C*, patrio quam nomine *Vinetus* grai *AB*, grandi *C* 33. mnam A^3 *rel.*, *nam* A^1C nostrique minam dixere priores A^3, quam

centum hae sunt dragmae; quod si decerpseris illis
quattuor, efficies hanc nostram denique libram;
Attica quae fiet, si quartam dempseris unam.
Cecropium superest post haec *memorare* talentum
sexaginta minas, seu vis, sex milia dragmis,
quod summum doctis perhibetur pondus Athenis;
nam nihil his obolove minus maiusve talento.

Nunc dicam solidae quae sit divisio librae
sive assis — nam sic legum dixere periti —
ex quo quod soli capimus perhibemur habere,
dicimur aut partis domini pro partibus huius.
uncia si librae desit, dixere deuncem;
ac si sextantem retrahas, erit ille decuncis.
sed nullum reliquo nomen semuncia certum
dempta dabit, neque *quae* est *huius* sescuncia triplex.

---

dixere duellam A^1, nostri mnam dixęre priores *B*, nostri quam mnam dire priores *C*

34. haec erunt *C* quod si] quae si *A* decepseris *C* 36. quae] que *C* unam *Vinetus*, emnam *ABC*, hinc mna *vulgo* 37. superem *A* uocare A^1, dixisse A^3, docuisse *rel. vulgo* 38. sexaginta] Sex *BC* minis A^1, minas A^2 *rel.; ego malim* mnas *cum Vineto* seu bis *ABC* millia *vulgo et A ex silentio Endlicheri, quod non verum esse puto*, milia *B*, milia denique *C* dragmis A^1, dragmas A^2 *BC*, drachmas *vulgo* 39. summus *C* Athenis] aenis *B* 40. obolo neminus *BC* talentū *BC* 41. solide *C* 42. seu assis *ABC* 43. solidi A^3 44. dicimus A^2BC partes *A* huius] usus *C* 45. deest *BC* 46. Ac si *B*, axi A^1, at si A^3, Assis *C* extantem *C* retrahas A^3B, detrahas A^1C decuncis A^2 *rel.*, deuncis A^1 47. relinquo A^1 48. Dempto *B* neque quae est *Schenkelius*, neque est A^1, namque est A^3 *in marg.*, neque inest *B*, *neque* enim est *C* huius *om. A* sescuncia A^2, *sexuncia* A^1, *sexcuncia BC*

dodrantem reliquum vocitant quadrante retracto;
cumque triens desit, bessem dixere priores.
idem septuncem dempto quincunce vocarunt.
post haec semissis solidi pars maxima fertur;
nam quae dimidium superat pars esse negatur,
ut docuit tenui scribens in pulvere Musa.
cetera dicta prius quibus est semuncia maior.

Haec de ponderibus: superest pars altera nobis
humida metiri, seu frugum semina malis.
cuius principio nobis pandetur origo.
pes longo in spatio latoque altoque notetur,
angulus ut par sit quem claudit linea triplex,
quattuor et medium quadris cingatur inane:
amphora fit cybus hic, quam ne violare liceret,
sacravere Iovi Tarpeio in monte Quirites.
huius dimidium fert urna, ut et ipsa medimni
amphora, terque capit modium; sextarius istum
sedecies haurit, quot solvitur in digitos pes.
at cotylas, quas, si placeat, dixisse licebit

50. Cunque *C* besen A^2B, uesen A^1 51. septunciem A^1, septunce est *B*, septuncem ẽ *C* quincunce A^3, qcmque A^1, cincūq. *BC* 53. nam quae A^3*rel.*, namque A^1 dimedium *A* 54. tenuis A^1 55. Caetera *C* est semuncia A^3 *rel.*, esse uncia A^1, esset uncia A^2 57. malis *A*, mauis *BC vulgo* 59. altoque om. *BC* notatur A^3 60. angelus A^1 et par *C*, et pars *B* 61. quadris medium *B* 62. anphora *A* (*sed* amphora *vs. 65*) cybus *A*, cuius *BC*, cubus *vulgo* hic *vulgo om.* 63. immonte *C* 64. dimedium *A* fertur nam ipsa A^1, fert urna ut ipsa A^3, fertur nam ut ipsa *BC* medemni A^3, edemni A^1 66. aurit A^1 quot] quod A^1BC in digitos pes A^2 *rel.*, indirit ospes A^1 67. at] ad A cotilas A^3BC, colittas A^1 quas si] quasi C

eminas, recipit geminas sextarius unus,
quis quater adsumptis fit Graio nomine choenix.
adde duos, chus fit, vulgo qui est congius idem,
e quo sextari nomen fecisse priores
crediderim, quod eos recipit sex congius unus.
at cotyle cyathos bis ternos una receptat.
sed cyatho nobis pondus quoque saepe notatur.
bis quinae hunc faciunt dragmae, si adpendere malis:
oxybaphon fiet, si quinque addantur ad istas.
at mystrum cyathi quarta est; sed tertia mystri
quam vocitant chemen, capit haec coclearia bina.
quod si mensurae pondus conponere fas est,
sextari cyathus pars est quae *est* uncia librae;
nec non oxybaphi similis sescuncia fiet,

---

68. eminas A^2 *rel.*, emina A^1, heminas *vulgo* 69. quis *Endlicherus*, qui *libri* adsumptus A^2, assumptus *BC* graia *A* cenis A^1, cenix A^2 70. chus A^2B^2C, huius A^1, chrus B^1 71. E quo *B*, aequo A^1C, ex quo A^3 sextarii *A* (*e sil.*) *C* 72. recipit *A*, capit et *C*, capiat *B vulgo* 73. cotile A^2C, cotilem A^1, cotila *B* cyatos A^1, chyatos A^2, ciatos *B*, batos *C* (*v. praef.*) bis A^2*rel.*, uix A^1 74. chyato *A*, deciato *B*, de bato *C* quoque *om. BC* sepe *B* 75. bis A^1 *rel.*, uix A^2 quine *B* hunc] nunc *C* dracmę *C* appendere uelis *BC* 76. oxybafon A^3, hoc si bafon A^1, Oxabafum *BC* fient *C*, facient *B* quinq: si *C* 77. *totum versum omisit* A^1, *in marg. adscr.* A^3 Ad mystrum *B*, Ad mixtu *C* ciati *ABC* sed] a *B*, ad *C* mustri *C* 78. chemen] . . emen A^1 (*puncta rasuram denotant*), clemen A^3, cyamen *B*, ciamen *C* coclearia *BC*, coclaria *A*, cochlearia *vulgo* 79. pondus *om. BC* conponere *A*, componere *rel. vulgo* 80. sextario A^3 *rel.*, si sextarios A^1 ciatus *BC* est *altęrum om. ABC* 81. hoc so baphi A^1, hoxyibaphi A^3, oxibafi *B*, exobafit *C* sescuncia A^3, uncia A^1, sexcuncia *B*, *sex uncia C*

sicilicumque tibi mystro simulare licebit.
coclear extremum est scripulique imitabitur instar.
  Attica praeterea discenda est amphora nobis
seu cadus: hanc *facies*, nostrae si adieceris urnam.
est et bis decies quem conficit amphora nostra
culleus: hac maior nulla est mensura liquoris.
est etiam terris quas advena Nilus inundat
artaba, cui superest modii pars tertia post tres,
namque decem modiis explebitur artaba triplex.
  Illud praeterea veteres perhibere memento,
finitum pondus varios servare liquores.
nam librae, ut memorant, bessem sextarius addit,
seu puros pendas latices seu dona Lyaei.
addunt semissem librae labentis olivae
selibramque ferunt mellis superesse bilibri.
haec tamen adsensu facili sunt credita nobis:
namque nec errantes undis labentibus amnes
nec mersi puteis latices aut fonte perenni

82. Siciculũq: *B*, Silicumque *C* mystro A^3 *rel.*, mistro A^1 similare *B* 83. coclear A^3 *rel.*, clocleare A^1 scripuli quae *BC* 84. Attico *C* dicenda *recentior manus in A* 85. facies A^3 *rel.*, *om.* A^1 urnam] una *C* 86. quem conficit] quae confit *C* hac A^3B, hanc A^1, ac *C* maior A^3 *rel.*, maioris A^1 nulla est *ante* maior *legitur in B* 89. artaba A^3 *rel.*, arta ua A^1 superest A^1, superat A^3 *rel. vulgo* 90. modiis A^1B, modios A^3, modii *C* explebitur A^3*rel.*, explebit A^1 91. ueteris *A*, *om. BC* perhibere] coniuere *B*, cohibere *C* 93. besen A^1, besem A^3 addet *vulgo* 94. plendas A^1, *corr.* A^3 lyęi *A*, liei *B*, lyei *C* 95. oliuae A^1, oliui A^2 *rel. vulgo* 96. Sed libramque *C* bilibri] libri *B*, *idem C ante* superesse 97. asensu *B*, assensu *C* facilis *C*, *qui om.* sunt *relicto vacuo spatio* 99. putei BC *fonte* A^2 *rel.*, forte A^1

manantes par pondus habent, non denique vina
quae campi aut colles nuperve aut ante tulere.
quod tibi mechanica promptum est deprendere Musa.
ducitur argento tenuive ex aere cylindrus,
quantum inter nodos fragilis producit harundo,
cui cono interius modico pars ima gravatur,
ne totus sedeat totusve supernatet undis.
lineaque a summo tenuis descendat ad imam
ducta superficiem, tot *quae* aequa in frusta secatur
quot scriplis gravis est argenti aerisve cylindrus.
hoc cuiusque potes pondus spectare liquoris.
nam *si* tenuis erit, maior pars mergitur unda;
si gravior, plures modulos superesse notabis.
quod si tantumdem laticis sumatur utrimque,
pondere praestabit gravior; si pondera secum
convenient, tunc maior erit quae tenuior unda est;
ac si ter septem numeros texisse cylindri

---

100. manantes A^2B, manentes A^1C 101. aut tante *C* 102. mechanica A^2 *rel.*, mecanica A^1 deprehendere *C* 103. ducitur A^3B, dicitur A^1C argenti *vulgo* tenuiue A^2 *rel.*, tenuesue A^1 cilindrus *A* *(et sic infra)* 104. arundo *B* *vulgo* 106. ne] nec A^1C, neu *A rec.* supernatat *C* 107. descendat AB^2, descendet B^1, descendit *C* ima *BC* 108. Ductam *B* superficie *BC* totque aequa A^2, tot aequa A^1, totidemque aequa A^3, totq: quę *B*, tot quo quũ *C* frustra *C* secetur *B* 109. scripulis *BC* cilindrus *AC* 110. potest *C* 111. si A^2 *rel.*, *om.* A^1 pars *om. BC* mergitur A^2C, pergitur A^1, submergitur *B* 112. si grauio A^1, sin grauior A^2 *rel.* modulos superesse A^2 *rel.*, modulatus suo peresse A^1 113—115. *hos versus post vs. 118 poni iubet Christ.* 113. quod *A*, ac *BC*, aut *vulgo* tantundē *B* 114. prestabit *BC* pondera] pondere *C* 115. Conueniunt *BC* 116. ac si A^1, at si A^3, quodsi *BC vulgo* septem A^3 rel.,

hos videas latices, illos cepisse ter octo',
his dragma gravius fatearis pondus inesse.
sed refert aequi tantum conferre liquoris,
ut dragma superet *gravior*, quantum expulit undae
illius aut huius teretis pars mersa cylindri.
haec de mensuris, quarum si signa requires,
ex ipsis veterum poteris cognoscere chartis.

Nunc aliud partum ingenio trademus eodem.
argentum fulvo si quis permisceat auro,
quantum id sit quove hoc possis deprendere pacto,
prima Syracusi mens prodidit alta magistri.
regem namque ferunt Siculum quam voverat olim
caelicolum regi ex auro statuisse coronam,
conpertoque dehinc furto — nam parte retenta
argenti tantundem opifex immiscuit auro —
orasse ingenium civis, qui mente sagaci,
quis modus argenti fulvo latitaret in auro,
repperit inlaeso quod dis erat ante dicatum.
quod te, quale siet, paucis, adverte, docebo.

septies A^1 humeros *BC* (*idque B ante* septem) cilindri AC^1

117. caepisse *BC* 119. equi *B* 120. dragma superet gravior A^3, dragma superet sua A^1, gravior superet dragma *BC*, gr. s. drachma *vulgo* undę A^1BC, undas A^3 121. mensa *B* cilindri *A* 122. si] tu *C* requiris *B* 123. cartis *B* 126. hoc *ABC*, id *vulgo* possit *BC* deprendere A^2B, reprendere A^1, dep̄hendere *C* 127. syracusi A^1B, syracusii A^2, siracusii *C* mens alta prodidit A^1, *corr.* A^2 prodiit *C* 128. Rege *C* siculo quā moverat olim *C* 130. Comperto dehinc *BC* forto *A* retentam *A*, recepta *C* 131. tantundem argenti *ABC* inmiscuit *B* 133. modus A^2 rel., minor A^1 134. illaeso *B* diis *B* dicato *C* 135. siet] sit et C

lancibus aequatis quibus haec perpendere mos est
argenti atque auri quod edax purgaverit ignis
impones libras, neutra ut praeponderet, hasque
summittes in aquam: quas pura ut ceperit unda,
protinus inclinat *pars* haec quae sustinet aurum;
densius hoc namque est, simul aëre crassior unda.
at tu siste iugum mediique a cardine centri
intervalla nota, quantum discesserit illinc
quotque notis distet suspenso pondere filum.
fac dragmis distare tribus. cognoscimus ergo
argenti atque auri discrimina: denique libram
libra tribus dragmis superat, cum mergitur unda.
sume dehinc aurum cui pars argentea mixta est
argentique meri par pondus, itemque sub unda
lancibus impositum specta: propensior auri
materies sub aquis fiet furtumque docebit.
nam si ter senis superabitur altera dragmis
sex solas libras auri dicemus inesse,
argenti reliquum, quia nil in pondere differt

136. haec A^2 *rel.*, et A^1 137. purgauerat B^1 138. imponas C neultra A^1 (*corr. m. rec.*), neutro BC p̄ponere C 139. Sūmitis C, submittes *vulgo* quas] quam BC coeperit C 140. pars A^3B, par C, *om.* A^1 141. nanq: C simul aëre] similare B, simulari C crassior A^3, grassior A^1, crassius BC 142. a A^1, in A^3B, *om.* C 143. discerpserit BC 144. quotque A^2 *rel.*, quodque A^1 filum A^3 *rel.*, filo A^1 145. cognouimus BC 146. libras C 148. dehinc] hinc BC mixtast A 149. meri] metri C par A *rec. rel.*, pars A^1 itemque A^2 *rel.*, idemque A^1 150. impositum A^3 *rel.*, imposuit A^1, imposuitis A^2 specta A^3 *in marg.*, petua A^1, expecta B, exspectare C 151. sub aquis fiet ABC, subsistet enim *vulgo* docebis A 152. ter senis] terrenis C superabitur A^3 *rel.*, superabit ut A^1 154. quā nihil in pondera C

argentum argento, liquidis cum mergitur undis.
haec eadem puro deprendere possumus auro,
si par corrupti pondus pars altera gestet.
nam quotiens ternis pars inlibata gravarit
corruptam dragmis sub aqua, tot inesse notabis
argenti libras, quas fraus permiscuit auro.
pars etiam quaevis librae, si forte supersit,
haec quoque dragmarum simili tibi parte notetur.

Nec non et sine aquis eadem deprendere furtum
ars docuit, quam tu mecum experiare licebit.
ex auro fingis librili pondere formam,
parque ex argento moles siet; ergo duobus
dispar erit pondus paribus, quia densius aurum est.
post haec ad lancem rediges pondusque requires
argenti, nam iam notum est quod diximus auri,
fac et id argento gravius sextante repertum.
tunc auro cuius vitium furtumque requiris
finge parem argenti formam pondusque notato:
altera quo praestat leviorque est altera moles
sit semissis onus: potes ex hoc dicere quantum
argenti fulvo mixtum celetur in auro.
nam quia semissem triplum sextantis habemus,
tres inerunt auri librae, quodque amplius hoc est,

---

155. in liquidis cum uergitur *C* 156. dep̄ndere *B*, dep̄hęndere *C* 157. par] pars *C* corrupto *vulgo ante Endlicherum* pars *om. et in marg. add.* A^1 158. ternis] ter senis *B* pars *om. C* inlibato *A*, illibata *B* 160. aquā mox esse *B*, aquā totiens ēe *C* 160. auro] *hic desinit C* 161. librae quaevis *vulgo* 163. aquis] *hic desinit B* 167. densior auro *libri*, *corr. Christ. Mus. Rh.* XX *p. 73* 169. auro *typotheta apud Endlicherum, certe non codex (conf. Endlicheri notam)* 170. fac et Denisius, facque *A* 171. requires A^1 174. honus A^1

quantumcumque siet, fraus id permiscuit auro.
causa*que*, cur ita sit, prompta est, si discere verum
non pigeat veterumque animos intendere chartis.
nam si disparibus numeris accesserit idem,
servat inaequales itidem, tantumque manebit
discrimen quantum fuerat prius, idque notabis,
sive in temporibus quaeras, seu pondera rerum
seu moles spectare velis spatiumque locorum.
quare diversis argenti aurique metallis,
quis forma ac moles eadem est, par addito pondus,
argento solum id crescit, nihil additur auro.
sextantes igitur quos tu superesse videbis,
in totidem dices aurum consistere libris,
parsque itidem librae sextantis parte notetur.
quod si forte parem corrupto fingere formam
argento nequeas, at mollem sumito ceram.
atque brevis facilisque tibi formetur imago
sive cybi seu semiglobi teretisve cylindri,
parque ex argento simuletur forma nitenti,
quarum pondus item nosces. fac denique dragmas
bis sex argenti, cerae tres esse repertas:
ergo in ponderibus cerae argentique liquebit,
si par forma siet, quadrupli discrimen inesse.
tum par effigies cera simuletur eadem
corruptae, cuius fraudem cognoscere curas.
sic iustum pondus quod lance inveneris aequa
in quadruplum duces; quadrupli nam ponderis esset,
si foret argenti moles quae cerea nunc sit.
cetera iam puto nota tibi — nam diximus ante —
quo pacto furtum sine aquis deprendere possis.
haec eadem in reliquis poteris spectare metallis.

---

179. causa cur A 194. atque Endlicherus, aeque A

121. *Carmen de librae sive assis partibus.*

(Vide prol. § 119.)

Libra vel as ex unciolis constat duodenis.
uncia de libra linquet subtracta deuncem,
et sextans, hoc est *eadem* geminata decuncem;
hinc quadrans, haec scilicet ipsa ter acta, dodrantem;
inde triens, ipsius quadruplicatio, bessem;
quincunx septuncem, quae sat sua pondera produnt;
semis semissem, medium dum dividat assem.
nec vacat unciolae mediam sescuncia iungens.
uncia viginti scripulos et quattuor ambit.
dimidium stater ac semuncia dicitur eius.
terna duae sesclae pars est eademque duella;
quarta siclus vel sicilicus vel denique sicel.
sextula sexta modo solet et modo sescla vocari.
octavam appellant dragmam vel rarius olcen;
et duodenariam mediam sesclam vocitarunt.
vigenam quartam scripulum seu gramma retentant.

---

1. Libralis as *codex apud Bu* ex] vel *Thu* 2. linquit *BuAng* subiecta *Ang* 3. hoc est eadem *Bu*, hoc est *A*, haec scilicet est *Ang* decuncem] deuncem *Bu* 4. hinc] hic *Thu* ipsa ter acta *A*, ipsant acta *Thu*, ipsa tetracte *codex apud Bu*, ipsa retracta *Bu* 5. bissem *A Thu*, bisse *Bu* 6. quincust *cum obliquo ductu per* st *A* septunsem *A*, septus semis *Bu* quae] quod *Ang; legendum videtur* qui 7. mediam *Thu* dum] *immo* cum dividit *BuAng* 8. nec] haec *Thu* unciole *A* sescuncia *Thu*, sexcuncia *A*, secuncia *Bu* 9. viginti] XX *A* quatuor *ABu* 10. stater ac *A*, staterae *Bu*, stat ac *Ang* 11. duae sesclae *Thu*, duae sescle *A*, duc seseclae *Bu* pars *AThu*, par *Bu* 14 drachmam *et* holcen *Ang*. 15. sesolam *A* 16. scripulum A, scripulus *rel.*

unus item scripulus calcis componitur octo.
dimidium scripuli est obolus; pars quarta cerates.
hic sextam fingi placuit siliquamque vocari.
ultimus est calcus ciceris duo granula pensans.

122. *Vetus versio tractatus Epiphaniani de mensuris et ponderibus.*

(Vide prol. § 120.)

DE MENSURIS.

1. Chorus dicitur a similitudine collis. coacervati enim modii XXX instar collis onus cameli efficiunt.

2. Lethec Hebraeorum lingua vocatum est, quod est onus eo quod unus iuvenculus XV modia vel ordei vel tritici valeat supportare, atque ex eis asini onus efficere. in Ose propheta dicitur 'quia mercedem mihi assumsi lethec ordei'. in exemplaribus autem iacet gomor ordei; at idem vero conducit. denique eadem XV modiorum quantitas gomor maius vocatur.

3. Baddus efficitur L sextariis. vocatur autem baddus derivatum ab Hebraica lingua simili nomine ab olearia mola quae vel bethuel badda nominatur, capiens L sextaria.

4. Mnasis a Cypriis mensuratur atque ab aliis gentibus. sunt autem X modii tritici sive ordei ad

---

17. caliis *Thu* 18. est *habent AThu, om. Bu* ceratos *Bu* 19. hinc *coni. Orellius* fingi sextam *Thu* vocare *Thu* 20. pensens *A*

5. ceacervati *A* 7. lethacc ebraeorum *A* 8. modios *LeM* 9. suportare *A* 15. *post* baddus *add.* uocatur *A* simile *A; legendum videtur* simile nomine oleariae molae 16. que *A* 18. cipriis *ALeM* mensura est *LeM*

illum modium qui apud Cyprios XVII sextariis adimpletur.

5. Medimna apud eos V modiorum est. Afri vero ac Siculi quattuor semis metiuntur hanc modiis.

6. Satus modius est cumulatus, ita ut modio adiectus quartae suae mensurae cumulus quinta eum sui parte superare caeteros faciat.

7. Modius iustus est sextariorum XXII.

8. Cabus pars est modii quarta.

9. Choenix et oephi una quidem mensura est, sed duplici nomine nuncupatur. sunt autem sextaria duo et aliquantula insuper pars.

10. Drax aleuru tantum farinae est quantum sumi manus digitis potest. simplex vero est cunctisque manifestus.

11. Artaba mensura est apud Aegyptios sextariorum LXXII. eundem vero modum secundum scripturam continet et metreta mensura.

12. Tres mensuras quas praecepit Sarrae Abraham, ex quibus subcinericium panem fieri iussit. harum quaeque gomor mensuram continet.

13. Gomor autem decima pars est mensurae maioris, id est artabae, quae fit sextaria VII et pars unius sextarii quinta.

1. ciprios *ALeM* 3. Medimnus *LeM* vero ac] et *LeM* 6. quarte *A* 7. ceteros *LeM* 9. Cauus *A*, *sed eadem manus ex* u *fecit* B, Camus *LeM* 10. Coenix *ALeM* 11. dupplici *A* 13. aleura *A*, aleurae *LeM* farine *A* sumi] summis *A*, *quod si verum est*, *infinitivus excidit* 18. mensuram *ALeM* 19. precepit sarre *A* 20. supciniricium *A*, superciniricium *LeM* 21. arum queque *A* mensure *A* 23. que fit *A*, quod habet *LeM*

14. Cana canistros appellant, in quibus solet reponi quaedam tritici species in duo divisa, quam chondrotos vocant.

15. Nebel vini mensura est sextariorum XL.

16. Batus L sextariorum est capax.

17. De alabastro unguenti. siquidem vocatur ampulla olei, unius autem librae in eo pensus exsistit. mensura vero est medium sextarium. alus autem dicunt Graeci sal, et ab alate, id est a sali, est appellatum alabastrum eo quod ampulla vitrea salis instar facile conteratur.

18. De capsaci, quae his quidem duodecim sextariorum solet esse mensura. nihilominus vero aequivoce huic capsaci appellatur et ille qui Eliae praeparatus est, cum sextariorum non plus sit ipse quam quattuor.

19. De stamno. hic quoque urna sextariorum IV est.

20. De cotyla. cotyla est emina quae ita idcirco vocatur, quia [per] Graeco sermone incisio nominatur, et emina sextarium in duo aequa incidit.

21. De cyatho. hic est pars sexta sextarii.

22. De medeccoth. isto nomine ab scriptura cyathi appellantur.

23. De masmaroth, quae veculatoria dicimus; in-

2. quedam *A* species indivisa *LeM* 5. Satus *LeM* 7. in ea *LeM* existit *LeM* 9. greci *A* alute *LeM* 13. mensure *A*, mensurae *LeM* nihilhominus *A* equiuoce *ALeM* 14. appellatus *LeM* heliae *A*, helice *LeM* 16. quatuor *LeM* 17. orna *A* 20. greco *A* 22. sextarii sexta *LeM* 23. medeccotho *LeM* scripture *A* cyatti *LeM* 25. que *A*, quod *LeM*

terdum vero et ithmoe eodem nomine vocitantur, quod eundem compleant usum.

24. De tryblio. hic apud Latinos in passione Domini parapsidis dicitur; est autem quadrangulum et quadrilaterum vas aequa eminae mensura.

25. Sextarius tamen Alexandrinus duas capit olei libras.

26. De aporyma et sato. aporyma apud solos Thebanos mensuratur, quae est medietas sati; satus autem verus sextariorum viginti et duorum est.

27. De sapyti. hoc Syriacum nomen est, quod interpretatur de torculari hauriens vas. apud Ascalonitas. est sextariorum XX et II.

28. De in. in maius sextariorum est XVIII. sed aereum vas est. in vero sanctum XV sextaria comprehendit.

29. Chus VIII sextariorum est. quod autem vocatur sanctum, sex tantum sextaria continet, quae est duodecima pars metretae.

30. Talentum super omnia pondera quibus alia appenduntur excellit. existit vero CXXV librarum. †sexcentae millesimae vero talenti partes assaria nominantur. LX vero assaria denarius nominatur. C

---

1. ithmos *LeM*, ἠθμοὺς *Epiph. vol. I p. 263, 24* 3. triblio *ALeM* dm̃ *A* 4. paropsis *LeM* 5. aequae *LeM* 6. alexandrinos *A* capit olei] capitoles *A*, capitales *LeM* 8. aporima *ALeM* stato *A* aporyma apud *usque ad* 11. sapyti *om. A* 11. Siriacum *LeM* 12. auriens *ALeM* 15. scm̃ *A*, *item vs. 18* XV *A*, XVI *LeM*, θ′ *Epiph. p. 264, 9* 19. metrete *A* 22. sexcente millesime *A; lege* sexies millesimae parentes *A* asaria *LeM*, *item posthac* 23. LX] X *A; vide prol. § 120 extr.*

vero denaria argyrus, id est argenteus existebat. ab initio vero unum nomisma unus argenteus erat. hoc autem ab Assyriis coepit. dicunt enim quod Abraham in terram Chanaan hanc advexerat formam. talenti autem [centesima vicentesima quinta] pars CXXV I libra est.

31. Libra habet uncias XII.

32. Uncia habet stateres duos.

33. Stater vero, qui est medietas unciae, duas didragmas habet.

34. Quadrans autem vocatur et siclus; sed siclus quarta pars unciae fuit, at stateris medietas, dragmas continens duas.

35. Dragma siquidem fuit octava pars unciae. vocabatur autem dragma et olce, quod eiusdem subsisteret ponderis, quod ideo dixerim, quia legitur capillus Abessalom per tempora quibus tondebatur fuisse appensus habens †ponderis CXXV siclorum, quod est unciarum XXX unius et sicli unius, id est librarum duarum semis unciae unius et sicli unius.

36. Obolus et ipse in argenteis formabatur, qui erat et ipse octava pars unciae, non ex argento facta sed ferro. erat vero et alter obolus, qui ex argento feriebatur, quasi solidus quidem, qui tam minutissimus erat, ut †XXXma pars unciae esset. dicitur namque in Levitico ita 'didragma vero XX sunt oboli';

---

1. argenteos *A* 4. Chanaam *LeM* 5. CXXVI libra *A* 10. didrachmas *LeM* 12. at] ad *A* drachmas *LeM*, *sic etiam posthac* 14. Drachma *etiam A ex sil.* 15. dracma *A* oloe *A* 17. fuisset *A* 18. ponderis] *lege* pondus *coll. Epiph. p. 265, 21* 19. id est] idem *A* 21. et ipse — 22. argento *om. A* 25. *lege* LXXXma 26. didracma *A*, didrachma *LeM*, *item uterque p. 105 vs. 1*

quia vero didragma pars quarta sit unciae, ante docuimus.

37. Aegyptii autem hos aeneos fieri adinvenerunt, quorum forma argenteis differens non est. unde apud Alexandrinos argentea aerea nominantur, quod aes sicut dragma VIII pars unciae est.

38. De mna. mna prout dicatur mani hebraice, siquidem manis argenteus nominatur. mna vero Italica XL stateres habet, item uncias viginti, quod fit libra una et duae tertiae librae unius.

39. Item de argenteis, de nummis, de miliarensibus. argenteorum vero multae circa quodque tempus figurae percutiebantur. qui apud Latinos a Numa Romanorum rege nummi vocantur, *qui* coepit ferire pecuniam. bis aureum vero antiqui vocabant argentei medietatem, id est dichryson. argentea vero sunt quae militarensia vocant a militibus, quorum sunt munera, derivando. nam corrupto postea nomine miliarensia dici coepere quae prius militarensia vocabantur. dumque exstinctus fuisset illius temporis rex, cuius solidus erat in hoc bis aureo figuratus, damnata eius pecunia reproba nominata est.

40. De folli. follis qui et ballantion, id est sacculus, a duplicatione nominatur; duo namque sunt et semis argentei, qui faciunt minutos denarios †duo. follis autem secundum denariorum pondus ac numerum, non secundum metalli meritum.

---

3. Χαλκοῖ. τούτουϲ οἱ Αἰγύπτιοι *Epiph. p. 266, 9* eneos *A* 7. hebraicae *A* 9. idem *ALeM* 10. libre *A* 12. multe *A* 13. figure *A* 14. qui *om. A* 16. dichrison *ALeM* 17. que *A* 18. numera *A* 19. cepere *A* que *A* 20. dum quod *LeM* 25. duo] ϲη′ *Epiph. p. 267, 5,* ϲν′ *libri p. 145 adn. 4 citati*

41. **De mari, de hydria, de cypro, de choenice.** maris idem quod cypros mensura est apud Ponticae provinciae homines, quae continet hydrias duas. hydria vero apud eos est sextariorum decem, ita ut sit maris idemque cyprus XX sextariorum Alexandrinorum. cyprus apud eosdem Ponticos est seminum mensura siccorum, capax hydriarum duarum, idem continens minora modia duo, quae apud eos choenicum quinorum esse dicuntur. choenix vero apud eos duo sextaria continet, ita ut sit cyprus sextariorum XX. nam modius eorum maior sextariorum XX et IIII capax est.

42. De collatho. collathus est apud Syros medium sati in liquidis, quod est sextariorum XXIIII.

43. De congiario. congiarium mensura est liquidorum, cuius et res simul et nomen a Romanis positum constat. hanc vero mensuram in descriptione historiarum circa singula tempora tam Eusebii quam aliorum qui similis exstiterunt materiae conscriptores poteris invenire.

123. *Ex Isidori etymologiarum libro XV caput XV.*

XV. DE MENSURIS AGRORUM.

1. Mensura est quidquid pondere capacitate longitudine altitudine latitudine animoque finitur. maiores itaque orbem in partibus, partes in provinciis, provincias in regionibus, regiones in locis, loca in ter-

3. que *A* 6. ponticus *A* 8. que *A* 9. quinque *LeM* coenix *A* 13. collatus *ALeM*

23. quicquid *BCv* 26. regiones] Regionibs A

ritoriis, territoria in agris, agros in centoriis, centoria in iugeribus, iugera in climatibus, climata in actus, actus in perticas, perticas in passus, passus in gradus, gradus in cubitos, cubitos in pedes, pedes in palmos, palmos in uncias et digitos diviserunt. tanta enim fuit illorum sollertia.

2. Digitus est pars minima agrestium mensurarum.

3. Inde uncia habens digitos III.

4. Palmus autem quattuor digitos habet, pes sedecim.

5. Passus pedes quinque.

6. Pertica passus duo id est dece*m pedes*. pertica autem a portando dictum quasi portica. omnes enim praecedentes mensurae in corpore sunt, ut palmus pes passus et reliqua: sola pertica portatur. est enim decem pedum ad instar calami in Ezechielo templum mensurantis.

7. Actus minimus est pedum IIII latitudine, longitudine CXL.

---

1. cent$\overset{u}{\text{o}}$riis cent$\overset{u}{\text{o}}$rias *B*, centuriis centurias *Cv* 3. acetus Acetus in perticas *A* 3—5. actus in perticas *etc.*] perticas passus (passos B^1) gradus (grados B^1, *om. C*) cubitos (cubitus B^2C^2) pedes palmos (palmas B^1) uncias et digitos *BCv* 4. gratus in cub. *A* 5. diueserunt *A*, diui$\overset{s}{\text{d}}$erunt *C* 6. eorum *BC* 7. menima *A* agrestiam B^1 8. habet B^2C^2 digitus B^1, *ut videtur* 9. quatuor *Cv*, *itemque infra* pes] pedes B^1 sedecem *A* 12. duos *BCv* dece*m pedes*] dece *A*, pedes decem *BCv* 13. dicta *BCv* 15. p$\overset{e}{\text{a}}$s *C* portatur pertica *C* 16. decem peduum *A*, dec$\overset{e}{\text{i}}$m pedum *C*, pedum decem *B*(?)*v* ad *om. B* Ezechiele B^2v 17. templ$\overset{u}{\text{o}}$ *B* 18. menimus *A* peduum *A*

8. Climata quoque [undique] versum pedes habent LX, ita

LX
LX ☐ LX.
LX

9. Actus quadratus undique finitur pedibus CXX, ita

CXX
CXX ☐ CXX.
CXX

hunc Baetici arapennem dicunt, ab arando scilicet.

10. Actus duplicatus iugerum facit. ab eo quod est iunctum iugeri nomen accepit.

11. Iugerum autem constat longitudine pedum CCXL, latitudine CXX, ita

CCXL
CXX | iugerum | CXX.

12. Actum provinciae Baeticae rustici †agnos vocant.

13. Porcam idem Baetici XXX pedum latitudine

---

1. climmata *C*   habet *C*   2. LX (*ante* ita)] sexaginta *BCv*   3. fiitur *A*, *sed latere videtur sub* t *vestigium litterae* n   centum viginti *BCv*   4. betici *A*, pedici *B*[1]   arapenne *A*   9. ducentorum quadraginta latitudine centum viginti *BCv*   *figuram sic exhibet A:*

CXX
CCXL | iugerum | CCXL, *eandem C:*

CCXL
CXX | scotrū | CXX:
CCXL

idem in marg.:

CCL
CXX · CXL | sgoirū | CXL;
CCL

magis etiam corrupta scriptura in B   10. beticae *et* 12. betici *A*   agnus *C*[1], agnum *BC*[2], agnuam *Columella*   12. p$\overset{o}{a}$rcam *B*   baetici triginta *BCv*

LXXX
et longitudine LXXX dicunt: XXX ☐ XXX. sed porca quod in arando extat: quod defossum est lira.

14. Canditum appellant Galli in areis urbanis spatium centum pedum, quasi centetum. in agrestibus autem pedes CL quadratum iustum canditum vocant.

15. Centuria autem ager est ducentorum iugerum, quae aput antiquos a centum iugeribus vocabatur, sed postea duplicata est nomenque pristinum retinuit. in numero enim centuriae multiplicatae, sed nomen mutare non potuerunt.

124. *Ex eiusdem libri capite XVI.*

XVI. DE ITINERIBUS.

1. Mensuras viarum nos miliaria dicimus, Graeci

---

1. et LXXX longitudine definiunt *BC* *in figura pro* XXX *A utroque loco habet* XU, unde XV *C*; sed recte XXX *B* 2. porca] porca est *BC²*, pota est *C¹* quod *AB¹C¹*, quae *B²C²* lira *C¹*, lyra *A*, liram *B¹*, libram *B²C²* 3. Canditum appellant Galli] quo alli candidum appellant *B¹*, quo galli canditum appellant *B²*, quod alli gaudetum appellant *C* 4. spatii *A* et *ante* quasi *add.* *B* 5. quatratum *A* pedes C C pedum //////////// et L quadratorum iustum candetum *B*, pedes CL quadratorum iustum candetum *C* 6. *post* vocant *BC addunt:* porro stadialis (statialis *B*) ager habet passus CXXV, id est pedes DCXXV, cuius mensura octies conputata (conpotata *B¹*) miliarium facit qui constat quinque milia pedibus (?) 7. centurio *ABC* ager est] ager es *B*, est ager *Cv* duocentorum *A* 8. qui *ABC* apud *BCv* a centum] centum *BC²*, C a *C¹* uocabantur *A* 9. *post* est *add.* mensura BC retenuit *AB* 10. sed] sunt *BCv* 14. miliario B¹ greci A

stadia, Galli leuvas, Aegyptii †signes, Persae parasangas. sunt autem proprio quaeque spatio.

2. Miliarium mille passibus terminatur. et dictum miliarium quasi mille †adium, habens pedes V milia.

3. Leuva finitur passibus $\overline{\text{I}}$ D.

4. Stadium octava pars miliari est, constans passibus CXXV. hoc primum Herculem statuisse dicunt eumque eo spatio determinasse quod ipse sub uno spiritu confecisset, ac proinde stadium appellasse, quod in fine respirasset simulque et stetisset.

125. *Ex Isidori libro XVI caput de ponderibus (XXV).*

XXIIII. DE PONDERIBUS.

1. Ponderum ac mensurarum lubet cognoscere modum. nam omnia corporalia, sicut scriptum est, a summis usque ad ima in mensura et numero ex pondere disposita sunt atque formata. cunctis enim corporeis rebus pondus natura dedit; suum quoque regit omnia pondus.

2. [Prius legitur Moyses invenisse.] Primus Phi-

---

1. leugas B^1 aegypti *ABC* signes] *lege* schoenos parusangas B^1 2. queque *A*, qu ·que *B*, *cum superscr.* o *a m. sec.* 4. mille aeum *B* quinque *BCv* 5. mille quingentis *BCv* 6. Sstadium *A* miliarii *BCv* 7. hoc *B*, hunc *ACv* hercŏlem *B* 9. spũ conficisse *A* appellasset *B* 13. XXV *BCv* 14. iubat B^1C, iuvat B^2v cognuscere *A* 15. omnia *add. sup. lin. C* 16. a summis usque] admissisque B^1 imum BC^2, imam C^1 mensuris, *sed litterae* ris *obductae et* ra *superscr.*, *A* ex] et *BCv* 17. adque B^1 20. Prius — invenisse] *v. praef. crit.* primon *et corr.* primũ C fiton A, fidon BC

don Argivus ponderum rationem in Graecia constituit; et licet alii antiquiores extiterint, sed iste hac arte experientior fuit.

3. Pondus dictum eo quod in statera libratum pendeat. hinc et pensum. abusive autem pondus libra una est. unde etiam dipondius dictum est quasi duo pondera, quod nomen adhuc in usu retinetur.

4. Trutina est geminas ponderum lances aequali examine pendens, facta propter talenta et centenaria appendenda, sicut momentanea pro parva modicaque pecunia [haec et moneta vocata]. ea et statera nomen ex numero habens, quod duobus lanciis et uno in medio stilo librata aequaliter stet.

5. Campana a regione Italiae nomen accepit, ubi primum eius usus repertus est. haec duas lances non habet, sed virga est signata libris et unciis et vago pondere mensurata.

6. Examen *est* filum medium quo trutina et statera regitur et lances aequantur, unde et in lanciis amentum dicitur.

---

1. argibus (u *sup.*) *B* greciam *A*, gretiã *C* 2. ista *A* 4. statere *AB*[1] 5. pendiat (e *sup.*) *C* pinsum *A* 6. dictus *BC*[1]*v* 8. est *om. C* gemina *ABC* lancis *B*[1]*C* aequale *A* 10. appenda *A*, adpendenda *C* momentana *BCv* 11. monita *A* 12. duabus *Bv* lancis *A*, lancibus *BCv* 13. filo *vulgo* *post* librata *A add.* in medio stet, *sed ea obducta* 14. § 5 *post* § 6 *poni iusserunt correctores in B et C numeros adscribentes, et sic vulgo legitur* italis *C* 15. primo *B* reppertus *A* 16. uncis *A* 18. est *om. A* quod *B* trutina et] trudine *A*, trutinae *BCv* 19. *inter* et *ac* lances *A add.* lances (cas *sup.*) aequantur, *sed ea obducta* lanciis *AB*[1], lancis B[2]C, lancibus *vulgo*

7. Unicuique autem ponderi certus est modus nominibus propriis designatus.

8. Calcus, minima pars ponderis, quarta pars oboli est constans lentis geminis granis. appellatur autem calcus, quod sit parvus, sicut et lapis calculus, qui adeo minimus est, ut sine molestia sui calcetur.

9. Siliqua vicensima *quarta* pars solidi est, ab arbore cuius . . . . nomen est vocabulum tenens.

10. Ceratim oboli pars media est habens siliquam unam semis. hunc latinitas semiobolum vocat, ceraten autem graece. [latine siliqua cornuum interpretatur.]

11. Obolus siliquis tribus appenditur, habens ceratim duos, calcus IIII. fiebat enim olim ex aere ad instar sagittae, unde et a Graecis nomen accepit . . . ., hoc est sagitta.

12. Scripulus sex siliquarum pondere constat. hic aput Graecos gramma vocatur. scripulus autem dicitur per diminutionem a lapillo brevi qui scrupus vocatur.

---

1. est] e B^1 4. lintis, *sed* e *super prius* i, *B* 5. paruulus *BC* calcolus *A*, *idem B*, *sed* u *superscr.* 6. qui adeo] *corrector in C superscripsit* quia ideo 8. Seliqua *A* uicesima *B* quarta *om. A* soledi *A* 9. *post* cuius *intercidisse videtur Graecum* κερατέα semen *BCv* uocabolum *A* 10. seliquam *A* 11. ceratin *C* 12. autem] *corrector in C superscripsit* vero seliqua *A* 15. calcos B^2v quatuor *BCv* 16. grecis *ABC* nomen a grecis accepit *BC* *post* accepit *intercidit Graecum* ὀβολός 18. scripolus *B* sex] ex B^2C^1 seliquarum *A* 19. apud *BCv* grecos *A* scripolus *A* dictus *BCv* 20. scripus *C*

13. Dragma octava pars unciae est et denarii pondus argenti, tribus constans scripulis, id est decem et octo siliquis. denarium autem dictum, quia pro decem nummis imputatur.

14. Solidum nuncupatum, quia nihil illi deesse videtur. solidum enim veteres integrum dicebant et totum. ipse quoque nomisma vocatur pro eo quod nominibus principum effigieque signetur. ab initio vero unum nomisma unus argenteus erat; hoc enim ab Assyriis coepit. dicunt autem Iudaei, quod Abraham in terram Chanaan primus hanc advexerit formam. solidus aput Latinos alio nomine sextula dicitur, quod his sex uncia conpleatur, hunc, ut diximus, vulgus aureum solidum vocat, cuius tertiam partem ideo dixerunt tremissem eo quod solidum faciat ter missus.

15. Sextula bis adsummata duellam facit, ter posita staterem reddit.

16. Stater autem medietas unciae est, appendens aureos tres, unde et vocatur stater, quod tribus solidis stet. haec et semuncia, quia semis habet de

---

1. octaba *A* 2. est XVIII *BCv* 3. seliquis, *sed* i *super* e, *C* 4. inputatur *BC* 5. nuncupata *C*[1] quia] quod *C* illi *om. B* 7. nummisma *A*, n$\overset{u}{o}$misma *C* 8. principatum *C*[1] effigiesque *A*, effigiisque *BC*[2], effigisque *C*[1] signetur] uocatur *B* 9. nummisma *A* 10. asiriis *C* cepit *A* 11. terra *AB* chanan *A* 12. apud *BCv* 13. his *BC*, *sed in B* h *punctis notatum*, bis *A* unciis *A*, unci$\overset{i}{a}$s *B*, unciaṡ *C* compleatur *BCv* 14. uocant *BC* 15. tremisse *B*[1] 17. adsumat *B*[1], adsumpta *C*, assumpta *B*[2]*v* 19. statera *C* adpendens *C* 21. *semuntia B*[1], semiuncia *B*[2]*Cv* quia] quod C

uncia. haec et semissis, quia ponderis semis est quasi semis assis.

17. Quadrantem Hebraei similiter codrantem vocant; et vocatur quadrans, quod unciae quartam partem appendeat.

18. Sicel, qui Latino sermone siclus corrupte appellatur, Hebraeum nomen est, habens aput eos unciae pondus. aput Latinos autem et Graecos quarta pars unciae est et stateris medietas, dragmas appendens duas. unde cum in litteris divinis legatur siclus, uncia est, cum vero in gentilium, quarta pars unciae est.

19. Uncia dicta, quod universitatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est conplectat. constat autem dragmis octo, id est scripulis XXIIII. quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scripulorum eius horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit duodecies conputatus.

20. Libra XII unciis perficitur et inde habetur perfecti ponderis genus, quia tot constat unciis quot mensibus annus. dicta autem libra, quod sit libera et cuncta intra se pondera praedicta concludat.

---

1. semisses *C* 3. codrantem] quadratem *A*, quadrantem *BC*[2] 4. quadrã *B*[1]*C* 5. adpendat *B*[1]*C*, appendat *B*[2]*v* 6. corruptae *A*, correpte *C*[1] 7. hebreum *A*, //ebreum *B* apud *BCv*, *item vs. 8* 8. grecos *A* 9. adpendens *C* 10. legitur *BCv* sidus, *sed superscr.* siclus, *C* 11. in *om. B* unciae pars est *B* 13. uniuersitate *A* 14. unciat *A* 15. VIII *BCv* scripolos *A*, scrupulis *C* 17. scripolorum *A* diaei *A* mititur *A*, meditur *B*[1] 18. efficet *A*, effecit *B* duodecies] duodem est *B* 20. quot] quod *AB*

21. Mina in ponderibus centum dragmis appenditur et est nomen Graecum.

22. Talentum summum esse pondus perhibetur in Graecis; nam nihil est calco minus, nihil talento maius. cuius varium aput diversas gentes pondus habetur. aput Romanos autem talentum est septuaginta duarum librarum, sicut Plautus ostendit, qui ait duo talenta esse centum quadraginta *quattuor* libras. [est autem triplex, id est minor, medius, summus. minor quinquaginta, medius septuaginta duarum librarum, summus centum viginti constat.]

23. Centenarium numeri nomen est eo quod centum librarum ponderis sit. quod pondus propter perfectionem centenarii numeri instituerunt Romani.

126. *Ex eodem libro caput de mensuris* (*XXVI*).

XXV. DE MENSURIS.

1. Mensura est res aliqua modo suo vel tempore circumscripta. haec aut corporis est aut temporis. corporis, ut hominum lignorum et columnarum longitudo et brevitas. sed et solem istum propriam sui

---

1. m//na *B* 2. grecum *ABC* *post* Graecum *BC* *add.* quod sunt siliquae (siliqui *C*) IDCCC tremisses CCXXV solidi LXXV stateres XXV 3. peribetur in grecis *A* 4. calculo *C* 5. uarius *A* apud *BCv*, *item vs. proximo* 6. autem] enim *BCv* est] esse *A*, *om.* *B*[1] LXXII *BCv* 8. centum quadragenta *A*, CXLIV *Bv*, CXLIII *C* 9. minus medium summum *B*[2]*C*[2] *eademque in proximis* 10. quinquagenta *A* septuagenta duarum *A*, LXXII *BCv* 11. centum vigenti *A*, CXX *BCv* 16. XXVI *Cv* 18. inscripta *C*[1] haec autem *A*

orbis habere mensuram, quod geometrici perscrutare audent. temporis, ut mensura horarum et dierum et annorum. unde et metiri pedes horarum dicimus, hoc est mensurare.

2. Proprie autem mensuram vocant, quo ea fruges metiuntur atque frumentum, id est humida et sicca, ut modios urnas et amphoras.

3. Mensurarum pars minima coclear, quod est dimidia pars dragmae, appendens siliquas novem. [qui triplicatus conculam facit.]

4. Concula dragma una et dimidia adimpletur.

5. Cyati pondus decem dragmis appenditur. [qui etiam a quibusdam causatus nominatur.]

6. †Oxifalus fit, si quinque dragmae addentur ad decem.

7. Acetabulum quarta pars eminae est, duodecim dragmas appendens.

8. Cotula emina est, habens cyatos sex. quae idcirco cotula vocatur, quia cote Graeco sermone incisio dicitur, et emina sextarius in duo aequa

---

1. ge$\overset{o}{u}$metrici *B* perscrutari *Bv* 2. ut] et *AB*, *om. C* mensuras *B*, mensur$\overset{a}{i}$s *C* aut dierum *Cv* 3. metire *AC* 5. Propriue *A* mensurae *B* uocata *BC* quod *Cv*, quo in *B* 7. modi$\overset{o}{u}$s *B* ornas *A* anforas *BC* 8. menima *A* 9. dragme *A* seliquas AC^1 nove *A* 10. tr$\overset{i}{e}$plicatus *B* 11. adimplet *A* 12. ciati *BC* adpenditur B^1C 13. assatus BC^2, cuatus *vulgo* 14. obsifalus *B*, $\overset{b}{o}$xifalus *C; lege* oxybaphum addunturad X *BCv* 16. Acitabulus AC^2, acitabulum BC^1v XII dragmas adpendens *BC* 18. cotyla B^2C^2v cyatus *A*, sciatos *B*, ciatos *C* 19. cotyla B^2C^2v *quia*] quod *C* greco *A*, in greco *B* 20. sextari *A*, *sextarii BCv*

inciditur. emina autem appendit libram unam, quae geminata sextarium facit.

9. Sextarius duarum librarum est. qui bis adsumptus nominatur bilibris; adsumptus quater fit Graeco nomine †cenix; quinquies conplicatus †quinarem sive gomor facit. adice sextum, congium reddit. nam congius sex metitur sextariis, a quo et sextarii nomen dederunt.

10. Congius autem a congiendo, id est per augmentum crescendo, vocatur. unde postea pecunia beneficii gratia dari coepta congiarium appellatum est. unusquisque enim sui temporis imperator favorem populi captans adiciebat, ut largior videretur ex donis.

11. Congiarium autem specialiter mensura est liquidorum, cuius et rem simul et nomen a Romanis impositum invenimus.

12. Metreta est mensura liquidorum. haec a mensura accepit nomen, μέτρον enim mensuram dicunt Graeci, et inde appellata metreta, licet et urna et amphora et reliqua huiusmodi nomina mensurarum

1. *post* inciditur *BC add.* et cotolam (cotulam *C*) facit adpendet *B*, adpendit *C* 3. Sextarium *AB* quiuis B^1 5. greco *A* cenix *bis habet C*; *lege* choenix quinarem] *immo* quinarium 7. coniugius B^1, cogium P^2 sextarius *et ab eadem manu corr.* sextariis *A* 9. Congium *ACv*, congio *B* ad congiendo *B* 11. gratia] grã////// *B* cepta *A* 12. laborem *A*, faborem C^1 13. larguor C^1 in donis *BCv* 15. congiliarium *B* 17. inpositum *BC* 18. Metrum *ABC* 19. accip// *C* μέτρον] metro ABC^2 20. greci *A* et *post* licet *om. B* anfora *AB*, amfora *C*

sint, tamen ista hoc nomen a denarii numeri perfectione accepit.

[Metrum ad omnem mensuram pertinet; metrum enim graece, latine mensura dicitur. nam et cyatum mensura est et anfora mensura est et quidquid plus minus capit mensura est. sed ideo hoc nomen specialiter sibi adsumsit, quod sit mensura perfecti numeri, id est denarii.]

13. Modius dictus ab eo quod sit suo modo perfectus. est autem mensura librarum XLIIII, id est sextariorum XX duorum. cuius numeri causa inde tracta est eo quod in principio deus viginti duo opera fecerit. nam prima die septem opera fecit, id est materiam informem, angelos, lucem, caelos superiores, terram, aquam atque aerem. secunda die firmamentum solum. tertia die quattuor, maria, semina, sationes atque plantaria. quarta die tria, solem, lunam et stellas. quinta die tria, pisces et reptilia aquarum et volatilia. sexta die quattuor, bestias, pecora, reptilia terrae et hominem. et facta sunt omnia XXII genera in diebus sex. et XXII generationes sunt ab Adam usque ad Iacob, ex cuius se-

1. sunt C^1 nomeri *A* perfectionem *AC* 4. grece *A* mensura — cyatum] dr̃ mensura ////////// *C* ciatum B^2, citatus B^1, *om. C* 5. sed anfora *C* quicquid *BCv* 6. minusue *BCv* 7. adsumpsit *BC* 9. dr̃ BC^2 ab *om. C* perfectus //////// est *C* 11. XXII *BCv* 12. ds̃ *A* XXII *BCv* 13. primo *C* VII *BCv* operas *A* 14. coelos *BCv* 15. diae *A* 16. quatuor *BCv* seminationes atque *C ex corr.* 17. planaria *A* 17.18. trea *A*, *idem B cum superscr.* i 18. stillas *A* 19. quatuor *BCv* 20. pecoͧdes *BC* 21. generatines *A* 22. *sunt om.* C^1 iacop *A*

mine nascitur omnis gens Israel. et XXII libri veteris testamenti usque ad Hester, et XXII sunt litterarum elementa, quibus constat divinae legis doctrina. his igitur exemplis modius viginti duorum sextariorum a Moyse secundum sacrae legis mensuram effectus est. et quamvis diversae gentes huic mensurae pondus vel adiciant ignorantes vel detrahant, aput Hebraeos constitutione divina tali ratione servatur. [modius enim a modo dictus. hinc et modica, id est moderata. modicis enim modus nomen inposuit. nam modica pro parvis abusive, non proprie dicimus.]

14. Satum genus est mensurae iuxta morem provinciae Palaestinae, unum et dimidium modium capiens. cuius nomen ex Hebraeo sermone tractum est; satum enim aput eos nominatur sumptio sive levatio eo quod qui metitur eandem mensuram sumat ac levet. est et aliud satum mensura sextariorum viginti duorum capax quasi modius.

15. Batus vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quae aput eos †valbata nominatur, capiens quinqua-

---

1. omnes gens isr̄l *A* libri veteris] litterarum *B* testamenti *om.* *C*[1] 2. litterarum sunt *BC* 4. expletis *C*[2] uigenti *A* XXII *BCv* 5. mensuram] //////ra *A*, mensu *superscr. alio atramento* 7. ignorauter *C* detrah^a^unt *B* apud *BCv* hebreos *A* 8. constitutionē *C* 9. 10. id est — modica *in marg. add.* *B*[2], *eadem* *B*[1] *habet post* mensura § *14 vs. 17*, *eadem in C utroque loco in contextu scripta* 9. moderatā *B*[1] 10. modicis] adicere *B*[1] 12. more *A* 13. palestinae *A* 14. hebreo *A* 15. apud *BCv* 16. elevatio *B* 17. leuit *B*[1] //st // // *B* 18. uigenti *A* XXII *BCv* 20. *post* quae *B add.* bet *et superscr.* beta, *C in marg. add.* beta apud *BCv* uel bata *BC (conf. vol. I* p. 273,23) quinquagenta A

ginta sextaria, quae mensura una molae vice proteritur.

16. Amphora vocatur, quod hinc et inde levetur. haec graece a figura sui [dicta] dicitur, quod eius ansae geminatae videantur aures imitari. recipit autem vini vel aquae pedem quadratum, frumenti vero modios Italicos tres.

17. Cadus Graeca amphora est, continens urnas III.

18. Urna mensura est quam quidam quartarium dicunt. proprie autem urna vas est, quod et condendis defunctorum cineribus adhiberi solet, de quo poeta

caelo tegitur qui non habet urnam.

19. Medimna mensura est quinque modiorum. medimna autem Latina lingua vocatur, id est dimidia, eo quod quinque modiis metiatur, qui est dimidius numerus perfecto denario.

20. Artaba mensura est aput Aegyptios sextariorum LXX duorum, conposita ex numero propter LXX et duas gentes vel linguas quae orbem impleverunt.

21. Gomor quindecim modiorum onus appendit.

---

1 qua *A* mola *A* vice *om.* *C*[1] 3. Anfora *ABC* uocata *BCv* 4. grece *A* dicta dicitur] dicitur *B*, dicta *Cv; legendum videtur* ὤατον dicitur 5. recępit (i *suprascr.*) *B* autem] enim *C* 6. aque *A* 8. greca *A* anfora *ABC* anfora est graeca *B* continen *A* 9. Orna *A* 10. orna *A* quod] quae *A* et] pro *BCv* 13. coelo *BCv* ornam *A* 15. Medimpna *A* 16. dimitius *A* 17. a perfecto *B*[2]*Cv*, aperto *B*[1] 18. apud *BCv* egiptios *A* 19. LXXII *BCv* LXXII gentes *BCv* 20. inpleverunt *B* 21. XV *BCv* unus *AC*, uạnus (i *suprascr.*) *B* apendit *B*[1], adpendet *C*[1], appetit *C*[2]

22. Corus XXX modiorum mensura conpletur. hic ex Hebraico sermone descendit, qui vocatur cor a similitudine collis. corea enim hebraice colles appellantur. coacervati enim modii triginta instar collis videntur et onus cameli efficiunt.

127. *Ex eodem libro caput de notis ponderum et mensurarum (XXVII).*

XXVI. DE SIGNIS PONDERUM.

1. Ponderis signa plerisque ignota sunt et inde errorem legentibus faciunt. quapropter formas eorum et caracteres, ut a veteribus signata sunt, subiciamus.

2. Z littera significat dimidium obolum.

3. — virgula aequaliter iacens et porrecta simpliciter significat obolum.

4. = gemina virgula duo oboli sunt.

5. T Latinum significat obolos tres.

6. F Latinum significat obolos quattuor.

7. E Latinum demonstrat obolos quinque.

8. Oboli vero sex propterea caracterem non habent eo quod in una dragma sex veniant, quod est pondus denarii argenti.

---

1. Chorus *BC*[2] completur *BC* 2. discendit *A*, *idem BC*, *sed in his* e *superscr.* cor *A (v. vol. I p. 273, 7)*, cora *Bv*, c^{h}ora *C* 3. c^{h}oria *C* hebraicae *A* 4. trigenta *A*, XXX *BCv* 5. camelli *AB* 10. errare *A* famas *B* 11. ita ut *Cv* 13. litterra *A* otelum *B*[2] 14.16. *notas* — *et* = *om.* *B*[1]*C*[2] 16. geminata *BCv* uirg^{u}ola *B* 17. obolos III *BC* 18. quatuor *BCv* 20. characterem *BCv* 21. veniunt *C*, *idem B*, *sed corr. ead. m.*

9. H littera significat siliquas octo, id est tremissem.

10. N Latinum significat nomisma Graecum, id est solidum.

11. < virgulae duae ex uno angulo a laeva in dexteram se dividentes significant dragmam, quam etiam olcen appellant.

12. NΓ. N Latinum adiuncta gamma Graeca significat semunciam.

13. Γ°. gamma autem Graecae litterae o Latinum in fine adiunctum significat unciam.

14. Λ̹. †lauta Graecum per medium sui I Latinum adiectum *habens* significat libram.

15. K^{v}. cappa Graecum circa finem cornu adiuncta V Latina significat cyatum.

16. K^{o}. si vero o Latinum habuerit adiunctum, eminam demonstrat, quam Graeci cotilam vocant.

---

1. seliquas AB^1 VIII *BCv* 3. nummisma grecum *A* 4. *post* solidum *BCv add.* IB iota adiuncta beta significat dimidium solidum 5. leua *A* 6. dextram *Bv* deuidentes *A* 8. N *ante* Latinum *om.* BC^1 adiuncto *BCv* greca *A*, graeco *BCv* significat semunciam *in A distincte legi non possunt, cum scriptura fere evanuerit* 9. semeunciam (i *superscr.*) *B* 10. gamme *B* grecę *A* latino *B*, latine *C*, *sed in utroque* ū *superscr.* 11. unciam] se*mun*cia *A (cursivae litterae non perspicuae sunt)* 12. Λ̹] *librae nota in A sic fere* /П\; *ex BC nulla varietas ab eo signo quod Otto habet adnotata* lauta AB^2C, *labda* B^1 grecum *A* 13. adiunctum BC^2 habens *om. ABC (conf. ad p. 123 vs. 3)* 14. KV *ABC* kappa *BCv* grecum *A* cornu *relicto post hoc vocabulum exiguo spatio A*, cornuum *BC* adiun·ta *A*, adiunctum *B*, adiuncto *Cv* 15. latinum *B*, latino *C* ciatum *BC* 16. Ko *A*, KO *BCv* latino (u *superscr.*) *B* adiuncto (ū *superscr.*) *B* 17. heminam *BCv* greci *A*, grecę (i *superscr.*) *C* cotilē *BC*

17. Ξ^{ϵ}. Ξ Graecum si acceperit iunctum ε Latinum, significat sextarium.

18. Ξ^{o}. si o Latinum adiunctum habuerit, indicat acetabulum, quod Graeci †oxifalon vocant.

19. $\overset{N}{M}$. M Graecum superposita N Latina significat minam.

20. T^{Λ}. T Latinum in fine habens †lautum Graecum significat talentum.

21. X^{o}. X Graecum in dextro brachio supero o littera iuncta †cenix est.

128. *Tabula de mensuris porrectis, quadratis, cubicis Balbi expositioni inculcata.*

(Vide prol. § 121, II.)

1. Mensurae aguntur generibus duodecim: digitis: digitus est in pede pars XVI. unciis: uncia est in pede pars XII. palmis: palmus IIII. sextantibus: sextans, quae eadem dodrans appellatur, habet uncias VIIII,

---

1. Ξε *A (nisi quod* Ξ *uno calami ductu scriptum)*; *alii ductus esse videntur in BC* Ξ *alterum om. ABC* grecum *A* latinam *A* 2. sextarium significat *C* 3. Ξo *A (conf. ad vs. 1)*, ΞO *BCv* habuerit *om. BC* 4. acitabulum *A*, *idem BC, sed* e *superscr.* greci *A* oxifalo B^1 5. M *alterum om. AC* grecum *A* superposito *C*, *idem B cum superscr.* ū latino *C*, *idem B cum superscr.* ū 6. minam] *in A nihil nisi* min *idque aegre legi potest*, mina B^1Cv, mna B^2 7. T^{Λ}.T] Aλ. A *A*, ꞷ *BC*, *in marg.* Λ *add. C* latinam in finem *A* lautam B^2C, lapdam B^1 grecum *A* 9. X^{o}.X] λo *A*, Xo *C*, Xo alfa *B* grecum *A* superiori *BCv* 10. coniuncta *BCv* kenix B^2C

digitos XII. pedibus: pes palmos IIII. cubitis: cubitus pedem semis. gradibus: gradus habet pedes IIs. passibus: passus habet pedes V. decempedis: decempeda pedes X. actibus: actus habet pedes CXX. stadiis: stadium habet pedes DCXXV. miliariis: miliarium habet p. $\overline{\text{V}}$.

2. Pes prostratus sic observabitur: ducis longitudinem per latitudinem: facit embadon.

3. Pes quadratu sic observabitur: longitudinem per latitudinem metiemur, deinde per crassitudinem, et sic efficit pedes solidos.

4. Pes quadratus concavus capit amforam trimodiam.

5. In centuria agri iugera CC, modii DC. in circuitu ped. $\overline{\text{VIIII}}$ DC habet. in ea pedum $\overline{\text{II}}$CCCC per $\overline{\text{II}}$CCCC, passus CCCCLXXX per CCCCLXXX, actus XX per XX, cubita ∞DC per ∞DC.

6. Pedes ut in cubitos redigamus, semper duco octies et sumo partem XII: erunt cubita. cubita vero ut in pedes redigamus, semper duco duodecies et sumo partem octavam: erunt pedes.

129. *Mensurarum tabula quae ex libro Balbi excerpta esse dicitur.*

(Vide prol. § 121, II.)

1. Centuria habet ped. $\overline{\text{II}}$CCCC per IICCCC, passus CCCCLXXX per CCCCLXXX, actus XX per XX, cubita ∞DC per ∞DC, perticas CCXL per CCXL, agnas DC per DC, decempedas $\overline{\text{LVII}}$ DC. fiunt in

---

25. per] ped *A* 27. cubita — 28. $\overline{\text{LVII}}$ DC] *haec sic scripta in A (deletis iis quae uncis inclusa sunt)*: cubita

centuria acti constrati CCCC, ped. $\overline{\mathrm{L}}$DCCLX milia. efficit iugera CC.

2. Pes habet palmos IIII. cubitus habet pedem unum S. gradus habet ped. IIS. passus habet ped. V. ulna ped. IIII. decempeda habet ped. X digitorum XVI. pertica habet ped. XII digitorum XVIII. actus habet ped. CXX, perticas XII. stadius habet ped. DCXXV. miliarius habet passus ∞, ped. $\overline{\mathrm{V}}$. porca habet ped. $\overline{\mathrm{VII}}$ CC. agnua habet ped. $\overline{\mathrm{XIIII}}$ CCCC. iugerus habet ped. $\overline{\mathrm{XXVIII}}$ DCCC.

3. Mensurarum genera sunt tria, rectum, planum, solidum. rectum est cuius longitudinem tantummodo metitur. planum est . . . cuius longitudinem et latitudinem et crassitudinem metetur.

130. *Ex libro de iugeribus metiundis.*

Kastrensis iugerus quadratas habet perticas CCLXXXVIII, pedes autem quadratos $\overline{\mathrm{XXVIII}}$ DCCC, id est per latus unum perticas XVIII, quae in quattuor latera faciunt perticas LXXII. habet itaque tabula una quadratas perticas LXXII. si ergo fuerit ager tetragonus isopleurus, habens per latus unum perticas L, ita eum metiri oportet, ut sciamus quot iugera habeat intra se. duco unum latus per aliud:

---

mile [∞dC^{CCCC} per ∞dC^{CCCC}. perticas CCXL^{CC} per CCXL^{CC} agnas dC. per dC.] ped dLXX VII per dCCVII. in hoc pede digiti sunt XVIII non XVI. decempedas LVII dC per LVII dC 3. palmus *A* gubitus *A* 12. soledum *A* longitudonem *A* 13. *verba quae post* planum est *interciderunt repete ex Balbo (fr. 113, 18)* 16. quadratus *libri La (v. prol. § 121 adn. 1)* 22. quod La

fiunt perticae $\overline{II}$ D, quae faciunt iugera VIII, tabulas II, perticas LII.

Itaque kastrensis iugerus capit K. modios III.

131.

DE MENSURATIONE IUGERI.

Iugerum unum pedes CCXL et in latitudine pedes C÷. faciunt terram modiorum III.

132. *Tabula codicis Bobiensis.*

(Vide prol. § 122.)

1. Pondera Attica habent genera VIIII.

I. Talentum.
II. Mna.
III. Libra.
IV. Uncia.
V. Stater.
VI. Dragma.
VII. Scripulum.
VIII. Obulus.
VIIII. Siliqua.

2. Talentum habet mnas lx, libras lxxx *uncias* viii, uncias *d*ccccclxviii, stateres ∞dccccxxxv, dragmas $\overline{vii}$ dccxl, scripulos $\overline{xxiii}$ ccxx, obolos $\overline{xlvi}$ ccccxl, siliquas $\overline{xcii}$ dccclxxx.

3. Mna habet libram I uncias IIII dragmam I, sta-

2. *huc pertinet apud La fig. 333* 7. *lege* CXX terra *libri La* 20. lxxx viii uncias cccclxviii *cod.* 22. $\overline{VII}$ CCCXL *cod.* $\overline{XLVI}$] $\overline{XLV}$ *cod.* 24. libr. *cod.* stateres XXII et dragma dragmas habet CXCVIIII *cod.*

teres XXXII et dragmam *I*, dragmas habet CXXVIIII, scripulos ccclxxxvii.

4. Libra habet uncias XII, stateres XXIIII, dragmas XCVI.

5. Uncia habet stateres II, dragmas VIII.

6. Stater habet dragmas IV, scripulos XII, obolos XXIIII, siliquas XLVII*I*.

7. Dragma habet scripulos III, obulos VI, siliquas XII.

8. Scripulus habet obolos II, siliquas IIII.

9. Obulus habet siliquas II.

133. *Tabula codicis Bernensis.*

1. I As unc. XII.
2. SZZ′ Labus unc. XI.
3. SZZ Dextas unc. X.
4. SZ′ Doras unc. VIIII.
5. SZ Beias unc. VIII.
6. S′ Septus unc. VII.
7. S Semis unc. VI.
8. ZZ′ Quincus unc. V.
9. ZZ Treas unc. IIII.
10. Z′ Quadras unc. III.
11. Z Sextas unc. II.
12. –Ɛ Sescuncia unc. I et semis.

---

3. dragmas XCVII *cod.* 7. siliquas XLVII *cod.* 13. unc̃ *cod. ubique* 14. *de notis assis partium vide praef.* 15. Destas (x supra s) *cod.* 21. *post* IIII *cod. add.* I ∾ et semis 22. *post* III *cod. add.* I ∾ et media 24. *de his et reliquis notis vide praef. ad* § 12. 15—20. 22. 23. 28. 29. 31—*34* sescuncia (x supra c) *cod.* *post* unc. I cod. add. \ ∾

13. ∾ Uncia tantum unc. I.
14. Ɛ Semuncia media unc.
15. Ɔυ Siclosescli denr. X.
16. υυ Duo sescli dnr. VIII.
17. Ɔ Siclus dnr. VI.
18. υ Sescli dnr IIII.
19. ⅄ Dimidii sescli dnr. II.
20. ⅄ Scriptulus denr. I.

21. — Siliqua grana ordei III.
22. Ǝ Scribolus siliquas VI.
23. < Dragma scribol. III.
24. T Argenteus scribol. C.
25. Ɛ Semuncia dragmas IIII.
26. ∾ *Uncia* dragmas VIII.

[27. ÷ Obolus medio scripulos.
28. Ǝ Scribolus II id est denr. II.]

29. ξ Sestarius lib. IIS, id est duas eminas.
30. I Emina lib. †IS et calices III. calix ciatus VIIII.
31. LS Cotilla, id est emina, ciatus XXVII.
[32. ξ Sestarius habet cotillas II, id est II eminas.]
33. ∾∾ Cyatus < X et Ǝ II. alii dicunt quod habet < VIII. [Cyatus et quiatus unum est quod vulgo dicitur plena bucca.]

---

1. Uncia] Unc̄ *cod.* 3. *v. praef.* denr̄ *cod.*, *item vs. 8 et 16* 4. dnr̄ *cod.*, *item infra* 11. 12. scribol̄ *cod.* 14. Uncia *om. cod.* 15. 16. *haec misere corrupta: vide praef.* 16. id est] I ∾ *cod.*, *item vs. 17. 20. 21. p. 129 vs. 1* 18. *lege* lib. IƐ′ id est calices *cet.* *23.* < *dragmas* VIII *cod.*

34. < Dragma Egyptiaca, id est faba Egyptiaca.

---

35. Cadus grece amphora est continens urnas III. [Cadus situla.]

36. Corus vero modiis XXX completur.

37. Satum genus mensurae, qui tenet iuxta morem provinciae modium et S.

38. Siliqua folliculus leguminum.

[39. Simphonia consonatio plurimorum verborum.]

40. Siclus solidi duo semis.

41. Obolus scripulum dimidium, quod facit siliquas tres.

42. Minaque quam Greci mnam vocant centum dragmis appenditur.

[43. Tympanum quippe est pellis in ligno extensa.]

134. *Tabula codicis Gudiani.*

1. Mensurarum genera snnt XII, digitus, uncia, palmus, semipes, pes, gradus, passus, decempeda, pertica, actus, stadius, miliarius.

2. Palmus habet digitos IIII, uncias III.

3. Semipes habet palmos II.

4. Pes habet palmos IIII.

5. Cubitus habet pedem I S.

6. Gradus habet pedes II S.

7. Ulna habet pedes IIII.

8. Passus habet pedes V.

9. Decempeda pedes X digitorum XVI.

10. Pertica habet pedes XII digitorum XVIII.

11. Actus habet pedes CXX, perticas X.

.X
4. XX. *cod.* 12. Minãque cod.

12. **Stadius habet pedes DCXXV.**
13. **Miliarius habet pedes $\overline{\text{V}}$.**
14. **Porca habet pedes $\overline{\text{VII}}$ CC.**
15. Agnua habet pedes $\overline{\text{XIIII}}$ CCCC.
16. Iugerus habet pedes $\overline{\text{XXVIII}}$ DCCC.
17. Versus habet pedes $\overline{\text{VIII}}$ DCXL.

---

18. ƛ Dimidia sela, pars duodecima unciae.
19. \ Sela, sexta pars unciae.
20. Ɔ Lycus, quarta pars unciae.
21. \\ Duo sela, tertia pars unciae.
22. Ɛ Semiuncia, dimidia uncia.
23. — Uncia.
24. ‾Ɛ Sescuncia, uncia semis.
25. Z Sextam, duae unciae.
26. Z′ Quadran, tres unciae.
27. ZZ Trian, quattuor unciae.
28. ZZ′ Quincum, quinque unciae.
29. S Semis, sex unciae.
30. S′ Septum, septem unciae.
31. SZ Vem, octo unciae.
32. SZ′ Dodran, novem unciae.
33. SZZ Dean, decem unciae.
34. SZZ′ Dabum, undecim unciae.
35. I As, duodecim unciae.

135. *Tabula codicis Mutinensis prioris.*

1. Or Calcus, IIII pars oboli, VIII scripuli.
2. S Siliqua, VI pars scripuli.

---

7. *de notis vide praef.* 26. VIII *significat* octava pars, *item* IIII *p. 131 vs. 1* quarta pars

3. ʒ Cerates, media pars oboli, IIII scripuli.

4. ⋗ Obolus, media pars scripuli.

5. ℞ Scripulus, VI siliquae, id est denarius Gallicus.

6. ψ Dimidia sextula, II scripuli, id est siliquae XII, id est medium denarii.

7. ✱ Dragma, media pars sicilici, id est dn. III Gallici.

8. υ Sextula, IIII scripuli, id est siliquae XXIIII, id est tremissis.

9. Ↄ Sicilicus, VI scripuli, id est siliquae XXXVI, IIII pars untiae.

10. υυ Duella, VIII scripuli, id est III pars untiae, habens siliquas XLVIII.

11. Ꞓ Semiuntia, XII scripuli, id est dnrii Gallici XII, siliquae LXXII.

12. (Untia, XXIIII scripuli, siliquae CXLIIII, d. Gal. XXIIII.

13. –Ꞓ Sexcuntia, uncia et dimidia, dnrii XXXVI.

14. Ꞁ Sextans, untiae II, et est VI pars librae.

*15. Ꞁ′ Quadrans, untiae III, quarta pars librae.

16. ꞀꞀ Triens, untiae IIII, tercia pars librae.

17. ꞀꞀ′ Quincunx, untiae V.

18. S Semis, untiae VI, id est media pars librae.

---

3. silique idē *cod.* 5. $\overset{o}{\mathrm{II}}$ *cod.* id ē *cod.*, *item vs. 6. 13* 7. silici *cod.* id est] ·l· *cod.*, *item vs. 9. 10. 11. 15* dñ *cod.* 9. XXIIIS *cod.* 12. untie *cod. ubique (praeter p. 132 vs. 5)* 14. siliquas] sicil˜ *cod.* 15. dñrii *cod.*, *item vs. 19* 18. d˜ Gal˜ *cod.* 19. *de nota v. praef.* uncia *hoc uno loco cod.* 20. *de notis sextantis et rel. v. praef. ad fr. 133* est] *codex habet longum* s *puncto supposito* libre *cod.*, *item vs. 21. 22. 24* 24. id˜ med˜ *cod.*

19. S′ Septunx, untiae VII.

20. SZ Bisse, untiae VIII.

21. SZ′ Dodrans, untiae VIIII.

22. SZZ Dextans, untiae X.

23. SZZ′ Deunx, untiae XI.

24. X As, untiae XII, id est libra perfecta, et dicitur libra quasi libera eo quod liberaliter pondera cuncta contineat et libret omnia.

25. Ϛ Siliqua est humillimum genus ligni nascentis in littoribus maris, folliculos VI habens, vel genus farris, cuius sex grana scripulum faciunt.

26. Calculus est ciceris grana duo, et est quarta pars oboli.

27. Quatuor calculi obolum unum faciunt.

28. Duo oboli scripulum unum faciunt, id est dn.

29. Tres scripuli dragmam unam complent id est dn. III.

30. Dragma et dimidia et scripulus et obolus quadrantem faciunt.

31. Duo quadrantes stateram faciunt.

32. Duae staterae untiam unam faciunt.

33. Untiae XII libram unam faciunt.

34. Librae LXXII talentum minus faciunt, LXXX medium, CXX maximum.

---

35. Coclear, id est denarius et semis, habet in se dimidiam dragmam, id est scripulum et obolum.

---

4. Dextrans *cod.* 5. untię *cod.* 6. id est] id˜ *cod.* 8. oīa *cod.* 9. Siliq̄ *cod.* 10. habens] hn̄s *cod.* 15. id˜ dñ *cod.* 16. id est dn.] ·I· dñ *cod.* 21. Due statere *cod.* 23. LXXII *cod.* 25. id˜ *cod.*, *item p. 133 vs. 1. 3. 4* ht in se dimid cod. 26. id ē cod.

36. Coclearii IIII, id est IIII dn. et semis, conclam faciunt.
37. Conclae VIII eminam faciunt, id est sol. XX.
38. Eminae II sextarium complent, id est libra I.
39. Sextarii VI conzum reddunt.
40. Conzia tria modium faciunt.
41. Modius unus et semis urnam reddit.
42. Urnae duae amphoram faciunt.
43. Urnae tres cadum, id est artabam.
44. Modii XIV gomor reddunt.
45. Gomor duo chorum faciunt.

136. *Tabula codicis Mutinensis alterius.*

[Incipit tractatus de signis ponderum.]

1. Ponderum signa plerisque ignota sunt et inde errorem legentibus faciunt, quapropter formas eorum et caracteres, ut a veteribus signata sunt, subiciantur.
2. τ littera significat dimidium obolum.
3. — virgula aequaliter iacens et porrecta simpliciter significat obolum.
4. Z geminata virgula duo oboli sunt.
5. T Latinum significat obolos tres.
6. F Latinum significat obolos quatuor.
7. Є Latinum demonstrat obolos quinque.
8. Oboli vero sex propterea caracterem non habent eo quod in una dragma sex veniant, quod est pondus denarii argenti.

---

1. dn̄ *cod.* 3. Concle ·VIII· emitiā *cod.* sol˜ cod. 4. Emine *cod.* 8. Vrne due *cod.* 9. Vrne cod. id est] d˜ *cod.* 19. *nota oboli in cod.* similis est litterae τ

9. H Graeca littera significat †litteras octo, id est tremissem.

10. N Latinum significat nomissa Graecum, id est solidum.

11. I´. iota adiuncta virga significat dimidium solidum.

12. <. virgulae duae ex uno angulo a laeva in dexteram se dividentes significant dragmam, quam etiam olcem appellant.

13. NΓ. N Latinum adiuncto Γ Graeco significat semiunciam.

14. Γ°. gamma autem Graecae litterae o Latinum in fine iunctum significat unciam.

15. $\underset{\iota}{\Lambda}$. lauda Graecum per medium sui I Latino adiecto significat libram.

16. K^{y}. cappa Graecum circa finem cornuum adiuncto y Latino significat ciatum.

17. Si vero o Latinum hoc modo K^{o} iunctum habuerit, eminam demonstrat, quam Graeci cotillem appellant.

18. Si autem hoc modo K^{ϵ} iunctum habuerit ϵ Latinum significat . . . . . .

19. . . . adiunctum indicat accitabulum, quod Graeci oxiphalon vocant.

---

1. litteras] siliquas *Isidor. fr. 127, 9* id est] ·I· *cod., item vs. 3* 3. H Latinum *cod.* grecum *cod.* 5. *de nota vide praef.* virga] uita *cod.* 7. <] IIZ *cod.* uirgula due *cod.* leua *cod.* 10. N *ante* Latinum *om. cod.* 12. gama autem grece littere *cod.* 14. *librae nota in cod. fere eadem ac supra ad fr. 127, 14* 16. Ky capa *cod.* 19. eminam] unam cod. 22. post significat *lacuna est in codice*

20. $\overset{N}{M}$. moi Graecum superposito N Latino significat minam.

21. T^{Λ}. T Latinum in fine †habueris lauda Graecum significat talentum.

22. X^{o}. chi Graecum in dextero brachio superiore o littera coniuncta cenix est.

[Explicit tractatus de signis ponderum: feliciter.]

137—138. *Excerpta ex Isidoro.*

137.

1. Mensura est iuxta Isidorum quicquid pondere capacitate longitudine latitudine altitudine animoque finitur. maiores itaque orbem in partibus, partes in provinciis, provincias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in climatibus, climata in actibus, actus in perticis, perticas in passus, passus in gradibus, gradus in cubitis, cubitos in pedibus, pedes in palmis, palmos in unciis, uncias in digitis diviserunt.

2. Digitus est pars minima agrestium mensurarum.

3. Inde uncia habens digitos tres.

4. Palmus autem quattuor digitos habet, pes vero sedecim.

5. Passus V pedes habet, pertica passus duos, id est pedes decem.

---

3. TL. t. *cod.* 9. *G hunc titulum praefigit* IN DEI NOMINE PAVCA DE MENSVRIS SECVNDVM GEOMETRICAE DISCIPLINAE RATIONEM EX VOLVMINIBVS ERVDITORVM VIRORVM EXCERPTA INCIPIVNT 11. animoquae *G* 13. prouintiis G 22. *quatuor V* 24. ped *G* 25. X G

6. Perticas autem iuxta loca vel crassitudinem terrarum, prout provincialibus placuit, videmus esse dispositas, quasdam decempedas, quibusdam duos additos pedes, aliquas vero quindecim vel X et VII pedum diffinitas, ita dumtaxat ut crassioribus terris minores mensuras, sterilioribus maiores tribuissent, prout modiorum numerus incremento frugum uni cuique loco sufficeret.

7. Quidam autem quinque grana ordei transversa tam indici quam impudico sive medio convenire iudicantes, hos tres digitos simul iunctos unciam dixerunt, palmum autem minimo addito diffinierunt. quidam ergo VII grana ordei in transverso posita pollicem iudicaverunt, ex quibus XV pedem reddunt, pedes duo et semis gressum sive gradum, duo gressus passum, duo vero passus decimpedam perticam faciunt. alii autem voluerunt, ut pertica XL et VIII palmorum esset, quae pertica ad manus XII pedes habet, quod per extensionem brachiorum verius esse demonstratur. idcirco putamus ministeriales imperatorum maiores in accipiendo, minores in dando mensuras habuisse.

8. Actus minimus habet in latitudine ped. IIII, ex quibus pertica esse non potest, in longitudine pedes CXX, qui faciunt perticas decempedas XII.

---

2. prouintialibus *G* 3. decempedes *V*, decimpedas *G* 4. XV *G* vel] L̄ *V* 7. mediorum *V* 9. hordei *V ex sil.*, ʰordei *G* 10. medico *G*, modico *V* 12. autem *ter*mi^{ni}no *G* 13. septem *G* ordei *V*, *G ut supra* 17. XLVIII *G* 18. que *V* 24. ped *G* 25. Xpedas XIIII *V*, *decimpedas* (e above a) *XII G*

9. Actus maior, qui quadratus dicitur, habet undique pedes CXX. qui duplicatus iugerum facit.

10. Iugerum constat in longitudine pedum CCXL, quod sunt perticae decimpedae XXIIII, in latitudine pedum CXX, quod sunt perticae duodecim.

11. Clima dicitur pars agri quadrata, quae habet ex omni parte pedes LX, id est perticas decimpedas undique VI.

12. Arapennis vero, quem semiiugerum dicunt, idem est quod et actus maior, habens undique versum pedes CXX, perticas vero duodecim.

13. Porcam est pars agri habens in latitudine pedes XXX, id est perticas tres, in longitudine LXXX, id est perticas decimpedas VIII.

14. Porro stadialis ager habet passus CXXV, id est pedes DCXXV. cuius mensura octies computata miliarium facit, qui constat quinque milibus pedum.

15. Centuria autem est ager ducentorum iugerum, qui apud antiquos a centum iugeribus vocabatur. sed postea duplicata est nomenque pristinum retinuit. in numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen tamen mutare non potuerunt.

16. Illud enim sciendum est, quod pes dupliciter secundum morem antiquorum pronuntiatur: uno modo eo quod sit naturaliter pes, alio modo quod usurpative per manus metiatur. tantum enim prae-

---

2. ped *G* 4. decimpedes *V*, dec*i*mpedae *G* (e *ex* i *facto*) 5. XII *G* 6. que *V* 7. pedes XL *V*, ped LX *G* 8. sex *G* 10. idem est] id esse *V* 11. XII *G* 12. Porcamis *G* ped *G* 13. III *G* 15. CXXII *V* 16. ped *G* DCXXII *V* occies *G* 17. miliarium qui constat facit *V* 21. multiplicate V 25. *quod] q V* 26. usurpatiuae *VG* precellit V

cellit pes manualis pedem naturalem, quantum pollex in longitudinem protendi potest. similiter et cubitus. nam unus cubitus est qui naturaliter a cubito ad digitorum summitatem usque pertendit; qualis erat cubitus quo arca testamenti, quam Moyses iussu dei fecerat, fuerat mensurata. alius cubitus est, qui et maior dicitur, quo arca Noae demetita esse dinoscitur, qui brachio extenso toto cubito capiti praelato se esse demonstrat. sic etiam et passus apud antiquos dupliciter haberi uidentur. etenim passus dicitur quod duobus gressibus gradiendo conficitur: passus etiam dicitur quantum ambobus brachiis extensis inter longissimos digitos est. status autem est unius cuiusque altitudo.

17. Illud etenim sciendum est, quia sunt mensurae quae ad viatores seu ad cursores pertinent. minima pars stadium est, habens passus CXXV. octo stadia miliarium reddunt, mille passus habentem. miliarius et dimidius apud Gallos leuvam facit, habentem passus mille quingentos. duae leuvae sive miliarii tres apud Germanos unam rastam efficiunt.

138.

DE PONDERIBUS.

1. Ponderum pars minima calculus est, qui constat ex granis ciceris duobus, et apud quosdam siliqua pensante, quae tribus granis hordei declaratur in pondere.

---

2. longitudine *G* 7. archa *V* noe *VG* 8. prelato *VG* 15. quia sunt] quiaster *V*; *legendum videtur* quia sunt et 21. restam *V*

2. Duo calculi ceratim faciunt.

3. Quattuor calculi sive duo ceratim obolum reddunt.

4. Duo oboli scripulum complent.

5. Tres scripuli dragmam faciunt.

6. Dragma quae constat siliquis X et VIII, et scripulus qui est ex siliquis sex, et obolus qui est ex tribus, quadrantem efficiunt continentem in se siliquas XXVII.

7. Duo quadrantes staterem faciunt.

8. Duo stateres unciam reddunt.

9. Iuxta Gallos vigesima pars unciae denarius est, et duodecim denarii solidum reddunt. ideoque iuxta numerum denariorum tres unciae quinque solidos complent. sic et quinque solidi in tres uncias redeunt. nam duodecim unciae libram XX solidos continentem efficiunt. sed veteres solidum qui nunc aureus dicitur nuncupabant.

10. Libra dicitur quicquid per duodenarii numeri perfectionem adimpletur. nam libra dici potest annus, qui constat ex IIII temporibus et XII mensibus, et ex L duabus ebdomadibus et die †vel quadrante. libra esse potest aequinoctialis dies sine sua nocte, qui constat XII horis. hora constat ex V punctis, X minutis, XV partibus, XL momentis, LX ostentis. hora autem diei secundum solis cursum V punctos habet, iuxta lunam IIII. nam libra in ponderibus, in mensuris arborum vel spatio terrarum vel statu hominis, per diversas mensuras in duodenario numero conprehendi potest.

---

12. d*i*narius *G* (e *ex* i *facto*) 22. vel] *lege* et

11. Mna centum dragmis appenditur.

12. Iuxta rationem autem ponderum nihil calculo minus aut talento maius est. etenim L librae talentum minimum est, LXX duae librae medium talentum, CXX librae maximum talentum est.

13. Centenarius autem dicitur eo quod centum libris constet.

139.

DE MENSURIS IN LIQUIDIS.

1. Mensurarum in liquidis coclear est pars minima, qui habet dimidiam dragmam, id est scripulum et obolum.

2. Cocleares duo chemam faciunt.

3. Cocleares III conculam faciunt.

4. Conculae duae cignum sive mistron.

5. Conculae sex et duo coclearia, quae decem dragmas appendent, ciatum faciunt, additis duabus dragmis acitabulum complent, additis adhuc tribus dragmis, quod sunt XV, oxifalum.

6. Non dubites, apud quosdam ciati novem eminam facere videntur, quod sunt dragmae XC; apud quosdam vero acetabula quattuor, quod sunt dragmae XLVIII. emina autem iuxta quosdam appendit libram unam, apud quosdam vero libram et dimidiam.

7. Similiter sextarios duplices iudicaverunt. nam alii voluerunt ut sextarius duarum esset librarum, alii vero trium: utrique tamen ut duae eminae sextarium facerent diffinierunt.

8. Est autem sextarius sexta pars congii, qui in divinis scripturis hin appellatur in liquidis.

9. Cenix autem quinque sextariis adimpletur: cui *si sextum* addideris, fit congius.

10. Congius quater missus modium complet. quem admodum autem de sextario, sic et de modio aliis placuit XVI sextariis modium impleri, aliis XX et duobus, aliis vero XXIIII.

11. Sed has mensuras ad votum principum vel iudicum esse deprehendimus. nobis autem visum est magis convenire ponderum rationi, eo quod de minimis usque ad maiora ducantur, ut primum finem habeat modius in mensuris, sicut libra in ponderibus; quia sicut postquam in ponderibus pensando ad libram pervenitur, cetera quae maiora sunt pondera per librae multiplicationem ponderantur, sic et in mensuris postquam ad modium ventum erit, quicquid amplius mensurandum est, modii multiplicatione peragitur. nam quem admodum a calculo per obolos ac dragmas ceteraque pondera ad libram usque pervenitur, sic in mensuris a cocleari per conculas cyatos ac sextarios ad modium usque pertingitur. est enim modius, ut praedictum est, iuxta quosdam sextariorum XVI, iuxta quosdam autem XX et duorum, apud quosdam vero XXIIII. nobis vero videtur esse rectissimum, ut trium librarum sextario vicies et quater multiplicato modius impleatur; qui modius medii talenti pondere coaequatur, LXX duabus efficitur libris; sive ut quinque libras habens sextarius similiter vicies et quater ductus maximi talenti, id est CXX librarum, pondere mensuretur.

12. Modius et semis urnam faciunt.

13. Similiter in aridis mensuram quae dicitur batum. batus vero constat modiis duobus totidemque sextariis.

---

12. multiplicatione G 19. predictum G

14. Duo bati metretam faciunt, quod sunt sextarii C.

15. Urnae duae amphoram complent, quod sunt modia tria, quod in aridis dicitur aephi.

16. Urnae tres cadum vel artabam faciunt, quod sunt modia IIII et semis.

17. Modia quinque medimnam faciunt.

18. Tres medimnae gomor complent.

19. Duo gomor chorum reddunt.

20. Duo chori chulleum, quod sunt modia LX.

140. *Fragmentum de ponderibus a Salmasio citatum.*

Quadrantem Hebraei vocant quadram, quod quartam partem unciae appendat.

141. *Calvi versio tabularum Alexandrinarum.*

(V. prol. § 123.)

[Aphricanus de medelarum ponderibus mensurisque.]

1. Quoniam multis in locis de ponderibus et mensuris mentionem fecimus, commensus horum veros hic addendos esse putavimus, ne quis anceps et ambigens medelarum auxilia ex his constantia compositaque vituperet et damnet. necessarium ergo duxi differentias horum inter sese, quibusque utendum esset, declarare; plurimis siquidem in usu sunt et Attica et Italica, nonnullis vero et Syriaca et Aegyptia, quae et Ptolemaica dicuntur: quae comparanda inter sese et conferenda sunt.

---

11. *V. praef.*

2. Talentum omne mnas minasve suas [circiter] sexaginta habet, mna vero sive mina stateras quinque et viginti, stater vero drachmas holcasve quatuor. talentum igitur omne mnas sexaginta habet, stateras quingentos milenos, drachmas sex milenas. drachma sex obolos, obolus chalcos octo, drachma ergo chalcos octo et quadraginta habet.

3. Talentum ergo Atticum Ptolemaico Antiochicoque Syriacove pondere, numero, facultate et vi omni par est; sed quantum ad numismata pertinet, Ptolemaici quadruplum est, Syriaci vero tertiarium sesquitertiumve seu epitriton, Turio vero sive Tyrio par est.

4. Talenti differentiam hanc et aliae sequuntur, siquidem mnae et stateres inter sese differunt et drachmae quantum talenta.

5. Talentum etiam lignorum in Antiochia vidi, quod suas sexaginta mnas habet, quod talentum sescuplum sive sexies maius erat pondere quam numarium.

6. Nec etiam hoc me latet drachmarum ipsarum plures esse differentias; Deliacam enim, Aegineticam, Rhodiam Ptolemaicae quincuplam, Nesiacam vero sexcuplam esse scio.

7. Attica ergo utendum est quo ad pondus et numismata, siquidem pondere et facultate sive valore Italicae par est, quae denarius vocatur; plurimi enim nunc fere in omnibus Italica utuntur. mna Attica ergo stateras quinque et viginti habet, libra vero Italica stateras quatuor et viginti. mnarum vero cae-

---

23. Ptolemaicam Ro; correxi ex Graeco contextu

terarum infinitae sunt differentiae, nobis nunc fere nihil necessario declarandae.

8. Libra vero duodecim uncias habet, uncia drachmas octo, drachma grammata tria, gramma duos obolos, gramma rursus thermus lupinosve tres, thermos lupinusve ceratia granulave siliquae duo.

9. Denarius autem apud Romanos dividitur in partes milenas centenas duas et quinquaginta; habet enim tropaica duo quinariosve duos, numos sestertiosve quatuor, assaria vero seu asses sex et decem. numus vero pondere unciam habet. assarion autem assisve seu as dividitur in dimidium, tertium, quartum, sextum, octavum, nonum, decimum, duodecimum, quartum et vigesimum, sextum et trigesimum, octavum et quadragesimum, secundum et septuagesimum. partes autem hae apud Romanos ratiocinatores suas habent nominationes.

10. Sed nunc de mensuris. Amphora quidem vini, quam plurimi metreten dicunt, semiamphoras habet duas, quas communi nomine cados vocant, urnas autem Romani; prochus vero quadrantariave quatuor, choas octo, quas †dicongia nominant, nos autem cabus. chus vero xestas sextariosve sex capit — sextarium vero seu xesten Aegyptiii henion dicunt — uti amphora xestarum sextariorumve octo et quadraginta sit.

11. Syriacus vero metretes Italici duplus est.

12. Sextarius ergo xestesve in duas lances cotu-

---

5. thermus *et* thermos *sunt Graecae terminationes* 22. quas] *immo* quos, *ut* οὓς *vol. I p. 257, 25* dicongia] *in Graeco exemplari* δικογγία *prave scriptum fuit pro* δὴ *κογγία: v. I p. 258, 1*

lasve dividitur, quas heminas vocamus. lanx vero cotulave in duo acetabula oxybaphave dividitur. acetabulum oxybaphonve in tres cuathos cyathosve divisum est. cuathus cyathosve mystra quatuor facit, quae lystra quidam saepe vocitarunt. cochlearium vero mystri dimidium est. sextarius ergo xestesve in cochlearia sex et nonaginta solvitur.

13. Mensurae etiam olei similiter habent, nisi quod a centenario principium habent, quod libras centum habet. metretes autem olearius huius duplus est, caetera vero concordant. quam enim comparationem rationemve librae pondus ad mnam habet, librae mensura eandem ad cotulam habet, sextarii scilicet xestaeve dimidium.

14. Medimnus autem Atticus modios sex Italicos capit. modius autem hecteus vocatur, qui duo hemihectea semimodiosve duos habet. hemihecteon vero choenicas quatuor habet, choenix autem sextarios xestasve duos, uti modius sit sextariorum xestarumve sex et decem. caeteraque metra mensuraeve siccorum cum liquidis dictis similiter habent.

15. Ptolemaicus vero medimnus Attici superdimidium est sesquialterve seu hemiolius, sexque artabis constat; sed priscis temporibus duabus; nam artabe modiorum Italicorum quatuor et dimidii fuerat, nunc vero propter Romanum usum artabae modiorum trium sunt.

16. Coros vero Phoenicius satorum triginta est; saton vero superdimidium sesquialterumve seu hemiolium modii est. saton autem satorumve paucae sunt differentiae.

---

24. *artabae Ro* 25. dimidium Ro

17. Chus vero sextariorum xestarumve sex est; pondere autem vini [quatuor et] decem librarum est, olei novem, mellis quinque et decem. sunt enim cuiusque materiae mensurarum pondere plurimae differentiae.

18. Piperis uncia baccas coccosve seu granula quingenta habet, libra vero quinque milena.

19. Praeterea ne in notis signisve characteribusve erraretur, signa cuiusque sic digessimus. talentum per *tal* notatur, mna per *mn*, libra per *li*, uncia per *un*, drachma per *drach*, eius dimidium *semidrach*, mensura metronve per *metr*, obolus per *obol*, duo oboli *diobol*, tres *triobol*, quinque *pentabol*, dimidium oboli *hemiobol*, chalcus per *chal*, qui est oboli pars octava.

20. Numerorum et notae et mensurarum addentur, sextarius xestesve per *xest*, cotula per *cot*, cuathus cyathusve per *cuat* sive *cyath*.

10. *de notis* tal *et cet. vide prol.* § *123 extr.* 18. *in fine Calvus adscripsit:* 'Numerorum uero notas non addidimus, quia codices nostri non habuerant.'

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Pag. 23 vs. 12 pro *quarto* lege *quinto*.

29 adn. 2 extr. Inscriptio Graeca in qua κάλαμος invenitur est Dauliensis apud Boeckhium vol. I p. 851: ὁδὸς δὲ ἡ ἐπὶ τὸν Ἀρχαγέτην ἕξει πλάτος καλάμους δύο.

32 adn. 3. Ὁλοσηρικὸν σκουτλᾶτον in edicto Diocletiani de pret. r. ven. restituit Car. Keilius in Mus. Rhen. XIX p. 612; et confer locos qui ibidem afferuntur.

39 vs. 7 cum scripsi *levissimo discrimine* recentiorem artabam imminutam esse, significavi et quintam partem pedis Romani et unum digitum (conf. p. 44 vs. 9 a. u.), id quod hic addo, quoniam secus verba mea intellexit Christius p. 452[1]).

58 vs. 3. Licet nunc multo pleniorem Pediasimi locum adscribere repetitum a me ex cod. Gudiano Gr. 8 in fol., ubi fol. 5ᵃ haec leguntur: πρὸ δὲ τῆς θεωρίας καὶ τῆς καταμετρήσεως αἰτιάματά τινα καὶ λήμματα προλαμβάνομεν. καὶ αἰτιάματα μέν εἰσιν οἷον τὸ εἶναι τὸν[2]) γεωμετρικὸν μόδιον τεσσαρακοντάλιτρον, καὶ τὴν λίτραν ἔχειν ὀργυιὰς πέντε, τὴν δὲ ὀργυιὰν ἤτοι τὸν γεωμετρικὸν κάλαμον σπιθαμὰς κοινὰς ἕνδεκα ἤτοι

1) Sic solo auctoris nomine et hic et posthac illum commentarium citavi quo Guil. Christius libri huius censuram egit in Fleckeiseni annalibus a. 1865 p. 433 ss.

2) τὸ habet cod. gr. Monacensis 431, ex quo partem eius loci quem supra exscripsi edidit Friedleinius in annalibus paedagogicis Teubnerianis (Neue Jahrbücher für *Philol. u. Pädagogik*, *zweite Abtheilung*) 1865 p. 368.

παλαιστὰς εἰκοσιεπτὰ καὶ κόνδυλον. παλαιστὴ δέ ἐστιν ὁ γρόνθος· γρόνθος δέ ἐστι τῶν τεσσάρων δακτύλων συνεσφιγμένων τὸ διάστημα, κόνδυλος δὲ ἡ τοῦ ἀντίχειρος ἔκτασις. τὴν μὲν οὖν σπορίμην καὶ ὑπάμπελον γῆν ἐν μὲν ταῖς βασιλικαῖς ἀπογραφαῖς ταύτῃ τῇ ὀργυιᾷ παραδιδόασι, διὸ καὶ βασιλικὴ αὕτη καλεῖται, ἡ ἑνδεκασπίθαμος δηλαδή· ἐν δὲ ταῖς πράσεσιν ἐλάττονι ὀργυιᾷ ποιοῦμεν τὴν καταμέτρησιν, ὡς καὶ ἐν τοῖς νόμοις διείληπται, ἀεὶ τῆς τῶν πενεστέρων καταστοχαζόμενοι βοηθείας· δοκεῖ γὰρ ὁ πωλῶν, καθὸ πωλεῖ, τοῦ ἀγοράζοντος εἶναι πενέστερος, εἰ καὶ μὴ ἀεὶ τοῦτο συμβαίνει. ἀλλὰ δὴ καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦ δημοσίου συγκρινόμενοι οἱ ἀπογραφικῶς παραλαμβάνοντες τὰ γήδια μυρίῳ εἰσὶ ταπεινότεροι. ὁτὲ[3]) μὲν οὖν παραλαμβάνουσιν ἐν τῇ ἀπογραφῇ μείζονα δικαίαν[4]) εἶναι τὴν ὀργυιάν, ὁτὲ δὲ παραδιδοῦσι πιπράσκοντες ἐλάττονα. τὴν δὲ λιβαδαίαν καὶ ὀρεινὴν ὡς ἧττον εὔχρηστον μείζονι ἢ ἑνδεκασπιθάμῳ ὀργυιᾷ μετροῦμεν[5]).

69 vs. 3. Vide ea quae ad p. 208, 10 s. addidi. — Ibid. vs. 7 ab ult. Ἑλληνικὴ κοτύλη, cui libra una tribuitur, Christio p. 458 alia esse cotyla ac vulgaris videtur, quae tertia parte maior fuerit Attica et Romana cotyla. — Ibid. vs. 2 ab ult. de Alexandrina cotyla conf. II p. 42 cum adn. 4.

100 vs. 14 pro § 55 lege § 52.

144 adn. 4. Locum de folle e cod. Paris. 2665 nuper a Christio editum exhibui infra ad p. 267 vs. 4.

145 adn. vs. 4 lege ἑξήκοντα ἀσσάρια (pro δηνάρια) ὑπῆρχεν.

182 vs. 5 ἄκενα delendum esse censet Christius p. 451. — Ibid. vs. 13 verba καὶ Φιλεταίρειος λεγόμενος suspecta videntur eidem.

---

3) ὅτε cod., item mox ὅτε δέ.
4) δίκαιον cod.
5) Post μετροῦμεν interciderunt nonnulla in Gudiano *codice*. Friedleinius ex Monacensi addit: καὶ καλεῖται *αὕτη τῶν ὑποβόλων* ἡ ὀργυιά.

185 vs. 7. Τὸ μίλιον cet. eiicit Christ. p. 452 (quae ego intacta reliqui ea de causa quam vol. I p. 34 init. significavi).

186 vs. 28. Ad verba Τὸ ἰούγερον ἔχει cet. conf. Chr. p. 453.

201 vs. 7. 8. Verba Ἡ ἄκαινα ἔχει — πόδας θ' Christius p. 453 adn. ita explicat, ut acaenam Graecam mensuram, pedes Philetaereos esse dicat.

202 vs. 5 pro ἡ δὲ βάσις coni. τὸ δὲ βάθος Christ. p. 454, idemque vs. 7 pro ἐπὶ τὴν βάσιν ἐπὶ τὸ βάθος.

203 vs. 25 ss. In explicando et emendando hoc difficillimo problemate elaboravit Christ. p. 454 ss.

204 vs. 6 pro κατὰ δ' ξέστας Christ. l. c. restituit κατὰ κδ' ξέστας. — Ibid. vs. 8 post δέχεται me invito intercidit σίτου. — Ibid. vs. 19 in adnotatione ad μοδίους β' adde 'μοδίους δ' alius liber' (i. e. $G^{1.2}$ in nostra Heronis editione p. 193, 14). Hoc μοδίους δ' citavi in prolegomenis p. 63 extr., quae tum scripsi cum de hoc loco nullum codicem nisi illum G (Paris. 2438) inspicere potueram. Postea autem ex libris aliis quorum maiorem auctoritatem esse inveni recepi μοδίους β'; sed quae vera huius loci scriptura sit, etiam nunc ambigo.

208 vs. 10 s. ὁ δὲ κύαθος ἔχει cet. Haec verba sic emendavit Christ. p. 459 additis iis quae uncis inclusa sunt: ὁ δὲ κύαθος ἔχει κοτύλης ἕκτον, ὁλκὰς ι'· ἡ δὲ χήμη (ἄγει ὁλκὰς δύο ἥμισυ, ὁ δὲ ξέστης) ἄγει λίτραν μίαν ἥμισυ. — Ibid. vs. 14 Ἑλληνικὴ κοτύλη: vide supra ad p. 69 vs. 7 ab ult.

216 vs. 21 οὐγγιῶν τῶν (pro τὴν) ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς λίτρας emendavit Christ. p. 459.

228 vs. 26 ante στάγια τρία e prioribus repetendum esse λίτραν μίαν docui vol. I p. 99; Christius p. 461 scribit se malle haec ipsa λίτραν μίαν καὶ in contextu Graeco addita esse.

231 vs. 2 pro κύαμος lege κύαθος coll. p. 245, 2. 231, 24. 27; idem restituit Christ. p. 459.

233 vs. 14 s. Verba ὁ δὲ Ἰταλικὸς cet. qua ratione *sananda sint*, docet vetustissima tabula medicinalis p. 208, *15 ss.; etenim* interciderunt nonnulla quae iam uncis inter-

clusa addam: ὁ δὲ Ἰταλικὸς λ¹ α′(ϑ· ἡ δὲ Ἀλεξανδρινὴ κοτύλη τοῦ) ἐλαίου ϝ η′, τοῦ δὲ οἴνου ϝ θ′.

236 vs. 17. Ὁ δὲ κατὰ Σύρους μετρητὴς ξ ϙ′ (pro ϛ′) Charterio auctore probat Christ. p. 458.

240 vs. 15 in duos distinguendus erat sic

Περὶ μέτρων ὑγρῶν.

Οἴνου [ὕδατος καὶ ὄξους];

conf. p. 241, 8. 21.

244 vs. 4 post ἔχον addit εἰς τὰ δεξιὰ Christ. p. 459. — Ibid. vs. 24 pro μνέα vera scriptura est ἡμίνα, idque corrigit Christ. p. 460 (ego librorum scripturam et hoc loco et aliis quibusdam intactam reliqui ea de causa quam vol. I praef. p. xiv exposui).

245 vs. 3 μεγάλητρον corruptum esse ex μέγα λίτριον docet Christ. p. 460.

246 vs. 15 post τρίβλιον eiiciendum videtur τὸ μικρόν. — Ibid. vs. 17 pro ἔχει ὀξύβαφα τρία veram scripturam esse ἔχει ὀξύβαφον α′ γ″ demonstravi p. 91 adn. 1.

250 vs. 6 de μνᾶ corrupto ex ἡμίνα conf. ad p. 244 vs. 24. — Ibid. vs. 18 γράμμα α′ corruptum est ex γράμματα δ′.

251 vs. 6 οὐγγίας β′ϑ respondet illi scripturae quam p. 241, 17 uncis inclusam exhibui. Verum est οὐγγίας β′ δ″.

252 vs. 25. Σάτα β′ (pro γ′) μόδιοι γ′ coni. Christ. p. 455 adn. 11; vide tamen σάτον in indice.

255 vs. 8. Genuina scriptura est illa quae legitur p. 237, 9: Ἀττικοὺς χαλκοῦς β′ καὶ χαλκοῦ β′ πέμπτα; eandem hoc loco restituit Christ. p. 460.

256 vs. 17 καὶ ἡμιοβολίου cet. Rursus genuina scriptura legitur p. 237, 7 ss., quam sic ad hunc locum restituit Christ. p. 460: καὶ ἡμιοβόλιον Ἀττικὸν ἑτέρου ἡμιοβολίου τὰ δ′ πέμπτα· τὸ κεράτιον ἔχει Ἀττικοὺς χαλκοῦς β′ καὶ χαλκοῦ β′ πέμπτα.

261 vs. 9. Paulo aliter scriptum locum de medimno affert Schowius (ad Hesych. p. 524) ex Ms. Περὶ μέτρων, *quod Romae se exscripsisse dicit*: Μέδιμνος — παρὰ *Κυπρίοις* διαφόρως μετρεῖται. Σαλαμίνιοι ἤγουν

Κωνσταντιεῖς ε' μόδια μετροῦσι τὸν μέδιμνον. Πάφοι (sic) δὲ καὶ Σικελοὶ δ' μοδίους αὐτοὶ (lege αὐτὸν) μετροῦσι.

261 vs. 12 pro Σικελοί suadeam Σόλιοι, quoniam Cypri insulae populum sine dubio intellexit Epiphanius; sed cum Σικελοί tueantur reliqua fragmenta Epiphaniana (v. ind. s. v.), nihil mutare ausus sum. — Ibid. vs. 14 pro Ἑβραΐδος διαληφθέν Christ. p. 460 coniecit Ἑβραΐδος διαλέκτου ληφθέν: at vide indicem s. Ἑβραΐς.

263 vs. 12. Iure offendas quod νς' sextarii sato tribuuntur; nec difficultatem levat versio Latina, quae eodem loco (II p. 102, 5) b a t u m, non satum, definiat. Et si indicem Epiphanianum (p. 260, 4) respicias, apparet hoc loco κόλλαθον (quod nunc legitur p. 264, 21) expulsum esse iis ipsis verbis quae offensionem movere dixi. Quae si sanare velis, possis coniicere τὸ σάτον κς' ξεστῶν ὑπάρχει (nam habet modium Hebraicum unum, qui est XXII sextariorum, et quadrantem modii: conf. p. 261, 17. 18. 23); sed tutius esse videtur errorem interpolatori tribuere nihilque mutare.

264 vs. 6. Καβιθά Scaligerum scripsisse pro σαβιθά adnotat G. Dindorfius. — Ibid. vs. 19 corrige ξεστῶν ἐστι δ ύ ο (pro πέντε) coll. p. 270, 1 et versione Latina p. 106, 9. — Ibid. vs. 22 pro σάτου forsitan olim scriptum fuerit βάτου (v. ind. s. σάτον), quamquam vulgarem scripturam tuetur versio Latina p. 106, 14.

266 vs. 6 δίδραχμον typotheta erravit pro δίδραγμον.

267 vs. 4. Addo hic varias scripturas loci Epiphaniani de folle quas Christius ex quinque codicibus Parisinis edidit in commentario *über den Follis und Denar* (*Sitzungsber. d. Münchener Akad.* 1865. I) p. 145 s. Habet igitur

I. cod. 2665 saec. XV: φόλλις ὃ καὶ βαλάντιον καλεῖται ὅτι διπλοῦται· δύο γάρ εἰσιν ἀργυροὶ ὃ γίνεται σ̄ν̄ [6]) δενάρια. λεπτοὶ δύο φόλλεις κατὰ τὸν δεναρισμὸν ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν ἀργυρισμόν.

---

6) Sic resolvi notam quam Christius accurate ex *codice descriptam* exhibet similem ductibus σ̄Ν; sed *litterae N ea est forma quae facillime* confunditur cum Η.

II. cod. 2720 saec. XV: φόλλις καὶ βαλάντιον ἔχει ἀργυροὺς δύο ἥμισυ δενάρια διακόσια πεντήκοντα.

III. cod. 2830 saec. XVI: φόλης καὶ βαλάντιον ἔχει ἀργυροὺς δύο ἥμισυ δενάρια διακόσια πεντήκοντα λίτραι.

IV. cod. 2731 saec. XVI: φόλης καὶ βαλάντιον ἔχει ἀργυροὺς δύο ἥμισυ δενάρια διακόσια λίτραι.

V. cod. 835 saec. XVI: φόλλις ὃ βαλάντιον καλεῖται· διπλοῦν δέ ἐστιν ὑπὸ δύο ἀργύρων συγκείμενον οἳ γίνονταί σοι κ΄[7]) δηνάρια καὶ φόλλις δύο λέπτοι κατὰ τὸν δεναρισμὸν ἀλλ᾽ οὐ κατὰ τὸν ἀργυρισμόν.

267 vs. 5. De Petavii scriptura ση΄, quae debuit esse σν΄, iam vide in hac ipsa pagina adn. 6. — Ibid. vs. 15 post ἀσσάρια adde notam lacunae et puta ea in codice excidisse quae p. 143 extr. scripta sunt. Sic igitur locus legendus est: ξ΄ δὲ ἀσσάρια (ὑπάρχει τὸ δηνάριον. ρ΄ δὲ δηναρίων) ὑπῆρχεν ὁ ἀργυροῦς.

274 vs. 7 pro δέκα νουμμία lege δεκανουμμία coll. vs. 23.

278 vs. 15ᵇ. Κεράτιον φόλλεις η΄, scripturam codicis Leidensis, praefert Christius (*Sitzungsb. d. Münchener Akad.* 1865. I p. 158).

313 vs. 20. Dele glossam ἀσαρθά etc.; nam Iac. Bernaysius nuper in Mus. Rhen. XIX p. 471 ss. demonstravit codicis scripturam ν̄ legendam esse πεντηκοστή (non νόμισμα) coll. Iosepho in Antiq. 3, 10, 6; ἀσαρθά igitur significare ἑορτήν nec vero ullum monetae genus.

322 vs. 19 Ὀγδόα typothetae error pro Ὀγδόα.

325 vs. 4 pro σάτων σάτον praefert Christ. p. 455 adn. 11.

329 vs. 1: vide ad p. 350 vs. 3.

335 vs. 6 Λαυρείῳ quod ex librorum auctoritate pro Λαυρίῳ edidi confirmatur I. Classeni adnotatione ad Thucyd. 2, 55, 1.

---

unde ortus est error in Petavii editione (apud nos p. 267, 5) οἳ γίνονται ση΄ (pro σν΄) δηνάρια. Idem numerus σν΄ in *codice 2665* paulo ante legitur: v. Christ. p. 146 adn. 19.

7) *Id sine dubio corruptum e* γίνονται $\overline{CN}$.

340 vs. 4 post νομίσματι add. σιδηρῷ Christ. p. 460 coll. Hesych. v. σιδάρεοι θεοί.

346 vs. 3 ἐποίησαν φλαυρόν (pro φανερόν) τι λαμβάνειν coni. Christ. p. 460.

350 vs. 3 pro τὸ ἕκτον τοῦ μεδίμνου Christ. l. c. aut τοῦ ἕκτου μεδίμνου (scil. ἥμισυ) aut τὸ ἕκτον μέρος τοῦ ἡμιμεδίμνου scribi iubet, ex quibus ego alterum ita adopto, ut τοῦ ἕκτου μέρους τοῦ μεδίμνου, item voce ἥμισυ silentio addita, suadeam. Eodem vitio laborat glossa apud Photium p. 329, 1.

De arura hic addo locum quem Schowius ad Hesych. p. 648 ex Ms. Marino Περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν, quod Romae compilaverit, invenisse se scribit: Ἄρουρα ἔστι μέτρον γῆς — ἔστι δὲ τοῦτο τὸ μέτρον Αἰγύπτιον· ἐν ἀρούρᾳ γὰρ μετροῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι πᾶσαν τὴν γῆν αὐτῶν· ἔχει δὲ ἡ ἄρουρα τῷ μέτρῳ τοῦ καλάμου τῷ ἔχοντι πήχεις ϛ′ καὶ δίμοιρον, ὃ καλεῖται παρὰ γεωμέτραις ἄκαινα, κ′ ἐπὶ κε′ πλέθρα — τὸ δὲ πλέθρον κ′ ἐπὶ κ′ ἀκαίνας ἔχει τῷ μέτρῳ τοῦ καλάμου, ὅπερ παρὰ Παλαιστίνοις καὶ Ἄραψιν σαταῖον καλεῖται. Hoc loco dubitari non potest quin nonnulla corrupta sint; nam, ut cetera taceam, nullus tam immanis arurae modus cogitari potest, ut ea 20 plethra (longitudinis) cum 25 multiplicata, h. e. 500 plethra quadrata habeat, siquidem eidem ab Herodoto (2, 168) 100 tantum cubiti in quadratum, in illo autem fragmento περὶ μέτρων γῆς quod vol. I p. 56 edidi, 130 cubiti tribuuntur. Iam vero hic ipse 130 cubitorum numerus viam demonstrat qua locus Schowianus emendandus sit. Apparet enim aruram in longitudinem et latitudinem 20 acaenas sive 133⅓ cubitos habere. Tum πλέθρον illud quod in fragmento περὶ μέτρων γῆς affertur est 25[a] pars arurae (nam arurae 130, plethro 26 cubiti, h. e. quinta pars, in longitudinem et latitudinem tribuuntur); haec igitur sunt κε′ πλέθρα Schowiana. Ac porro haec accurata eius plethri mensura efficitur, ut 4 acaenas sive 26⅔ cubitos in longitudinem et latitudinem habeat. Sic igitur in loco Schowiano post verba παρὰ

γεωμέτραις ἄκαινα vera scriptura restituenda: κ′ ἐπὶ κ′ (scilicet ἀκαίνας), ἤγουν (vel ἤτοι) κε′ πλέθρα. Reliqua intacta relinquo; nam hoc quidem facile apparet, si eadem acaena atque antea intellegatur, scribendum esse: τὸ δὲ πλέθρον δ′ ἐπὶ δ′ ἀκαίνας; sed aliam quandam acaenae mensuram, ὅπερ παρὰ Παλαιστίνοις καὶ Ἄραψιν σαταῖον καλεῖται, scriptor fragmenti significat, quae verba si sana sunt, σαταῖον habuit $1\frac{1}{3}$ cubitum sive 2 pedes; nec est haec quidem ratio per se improbabilis, nisi quod appellationes κάλαμος et ἄκαινα in tam exigua mensura offendunt. Sed utut hoc est, iam comparemus locum Schowianum cum illo fragmento περὶ μέτρων. Unde orta est arura $133\frac{1}{3}$ cubitorum in circuitum? Sunt hi 200 pedes et ii quidem — hoc enim peto ut mihi concedatur — Philetaerei; ergo 240 pedes Romani, et haec nimirum arura est duplum iugerum Romanum sive quod illi dixerunt heredium. Sic igitur demonstratum est praeter Aegyptiam aruram 100 cubitorum, quam Herodotus commemorat, in aliqua provincia a Romanis institutam esse aliam aruram binis iugeribus aequalem, quae in omnes partes 240 pedes Romanos, proprios autem pedes 200 haberet. Huius arurae in consuetudine illorum provincialium fuisse 25 partes, quae singulae 40 pedes proprios in quadratum haberent, eaque πλέθρα appellata esse. Ac videntur etiam iidem provinciales bina eius modi plethra ἰούγερον μικρόν ex legitimi iugeri similitudine, quod habuit duo plethra Philetaerea, appellavisse; sic enim emendo verba vol. I p. 56 extr.: ἔχει δὲ ἡ ἄρουρα (pro κουρία) ἰούγερα μικρὰ ιγ′ (hic est ex consuetudine scriptoris rotundus numerus pro ιβ′𐅵). Sed haec, ut dixi, tenuit provincialium usus; quid vero Romani ipsi? arurae partes easdem voluerunt esse quas in Aegypto instituerunt ibique σπορίμους μοδίους appellaverunt (I 39 ss.); nam ut tales modios satorios iugerum habuit tres, sic huic arurae (quae constat binis iugeribus) tribuuntur sex σατίβαι sive σατίαι sive σάτα, quae voces ductae esse videntur e Latinis *sativae* et *sata* cognatis illi modii appellationi quae graece σπόριμος sonat. Denique legimus in eodem fragmento quinque aruras (i. e. 10 iugera sive 30 modios satorios) effecisse λουτόν,

id est *iugum*. Hae igitur tabulae provincialium mensurarum ex fragmento περὶ μέτρων γῆς et loco Schowiano prodeunt: primum ex ratione a Romanis instituta

ἰουγόν (iugum) . . .	1		
ἄρουρα	5	1	
iugerum	10	2	1
σατίβα (modius satorius)	30	6	3

tum ex consuetudine provincialium latera quadratarum mensurarum sic inter se comparanda

ἄρουρα	1			
πλέθρον	5	1		
ἄκαινα	20	4	1	
πῆχυς	133⅓	26⅔	6⅔	1
πούς	200	40	10	1½

denique ipsae quadratae mensurae hunc in modum

ἄρουρα	1		
πλέθρον	25	1	
ἄκαινα	400	16	1
πούς	40000	1600	100.

Ita haec quam brevissime potui comprehendi, cum et omittere ea nefas ducerem et tamen uberioris disputationis in calce huius libri locum non esse viderem.

Denique breviter commemoro de tabulis quibusdam ponderum et mensurarum quae inveniuntur in cod. Bernensi ms. math. 250 in quarto, saec. IX vel X. Ibi post Calculum Victorii (nuper a Christio editum) variae tabulae leguntur his titulis praefixis

OLEARIA INCIPIUNT PONDERA
ITEM MELARIA INC·
DE GEOMETRICA NVNC LOQVITUR
DE REBUS LIQUIDIS
DE SIGNIS PONDERUM
NOMINA PONDERUM MEDICINALIUM QUORUM MENTIO IN CONFECTIONIBUS CONTINETUR.

Scripsit haec Adolfus Kiessling in epistula ad Th. Mommsenum *data*, *cuius* inspiciendae hic comiter copiam mihi *fecit*.

INDICES.

Conspectus scripturae compendiorum

quibus in his indicibus usus sum.

Afr. = fragmenta quae Iulio Africano Salmasius tribuit.
Al. = fragm. Alexandrinum περὶ ταλάντων (95).
Antyll. = Antyllus.
Ap. = Apollonius sophista (102).
Archig. = Archigenes.
ass. = liber de asse (116).
Balb. = Balbus (113).
Calv. = versio Calvi (141).
c. G. I = collectionis Galeneae caput I, et sic *c. G. II*, *III* cet.
Col. = Columella (111).
Const. = Constantinus Porphyrogenneta in Tacticis (17).
Did. = Didymi Alex. mensurae marmorum cet. (3).
Didym. = Didymus ἐν τῷ περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀναλογίας.
Dieuch. = Dieuches.
Diocl. = Diocles.
Diod. = Diodorus ἐν τῷ περὶ σταθμῶν.
Diosc. = Dioscorides.
EM. = Etymologicum magnum (107).
Ep. = excerpta Epiphaniana (82—87).
Eucl. = tabula Euclidea (14).
Eus. = fragm. Eusebianum (88).
Fest. = Festus et Pauli epitome (117).
Front. = Frontinus (112).
Gal. = Galenus.
gl. n. = glossae nomicae (101).
Greav. = fragm. Greavesianum (2).
Harp. = Harpocratio (103).
Her. = Heronianae reliquiae; *Her. I*, *II* = Heroniana tabula I, II cet.
Herod. = Herodotus medicus.
Hes. = Hesychius (104).
Hipp. = libri spurii Hippocratei.
Hyg. = Hyginus (114).
Ios. = Josephus (89).
Is. = Isidōrus (123—127. 137. 138).
Iul. = tabula Juliani Ascalonitae (16).
Maec. = Volusius Maecianus (115).
Max. = Maximus (96).
Nic. = Nicander.
Orib. = tabulae Oribasianae (67—70).
Ped. = Pediasimus.
Phot. = Photius (105).

π. μέτρ. = fragm. περὶ μέτρων (81).
Poll. = Pollux.
pond. = carmen de ponderibus (120).
π. π. μ. = fragm. περὶ πηλικότητος μέτρων (15).
Prisc. = Priscianus (118).
pr. scr. = prava scriptura ex libris m. scr. in contextum recepta (conf. *v. scr.*).
schol. Hom. = scholia Homerica (94).
Suid. = Suidas (106).
Varr. = Varro (108—110).
vet. m. = tabula vetustissima medicinalis (29).
Vict. = Victorius (119).
v. Lat. = versio Latina tractatus Epiphaniani (122).
v. scr. = varia scriptura codicum vel editorum in adnotatione.

Nonnulla breviora minorisque auctoritatis fragmenta numeris tantum paginarum omissa appellatione significavi.

Numeri primi quique paginas, minores post comma additi versus significant. Ac cum prolegomenon paginas tantum, non versus perscripserim, facile hi numeri ab illis qui ad scriptores pertinent discernuntur.

Paginas alterius voluminis distinxi praefixa nota II.

I. Index Graecus.

Ἀροανδικὸν νόμισμα 313, 15 *Hes.*

ἄροτρα, πλέθρα, 313, 17 *Hes.*

ἄρουρα **1.** agrorum mensura Aegyptia, quae secundum Herodotum (2, 168) 100 cubitos (Aegyptios) in quadratum habuit, unde correctus est Suidas duobus locis (334, 14. 342, 22): ἡ ἄρουρα πόδας ἔχει ρν′ (libri ν′). — **2.** alia provincialis mensura aequalis binis iugeribus Romanis 56. II 153 ss.

ἀρτάβα 63. 204, 18. 245, 28: vide ἀρτάβη.

ἀρτάβη **1.** Aegyptia mensura 146. 206, 7 *Poll.* 260, 3. 262, 21 *Ep.* (II 101, 16 *v. Lat.*). 334, 22 *Suid.*; vocis origo derivatur ex Aegyptio ὀρτόβ praef. I p. xvi. 272, 14 *Ep.* — **2.** fuit quarta pars cubiti Aegyptii solidi 61 s., quae mensura a Ptolemaeis regibus ita aucta est, ut dimidia pars medimni Ptolemaici esset et Attico metretae aequaretur 62. 258, 18 π. μέτρ.; habuit igitur 72 sextarios 146. 262, 22. 263, 6 *Ep.* (II 101, 17 *v. Lat.*), sive Romanorum aestimatione $4^1/_2$ modios 258, 18. 19 π. μέτρ. (II 145, 24 *Calv.*). 277, 22 (coll. adnot.) *Eus.*; eadem postea παλαιά vocata 258, 18 π. μέτρ. — **3.** a Romanis instituta est recentior artaba, quae tertia pars fuit cubiti Romani solidi habuitque $3^1/_3$ modios Romanos 63. 204, 18 *Her.* 258, 20 π. μέτρ. (unde corrigendus Calvus II 145, 26); eidem minus accurate 3 modii tribuuntur 277, 22 *Eus.*; eadem habere dicitur μοδίους β′ vel δ′ 63 s. 204, 19 *Her.* (conf. II 149). — **4.** alia aestimatione artaba, quae ipsa etiam Αἰγυπτία vocatur, definitur 5 modiis Romanis 93. 224, 13 *c. G. V.* 245, 28 *Orib.* (conf. μέδιμνος 5). — **5.** ἀρτάβη nescio quae definitur 72 libris 252, 20. 257, 10, quibus locis aut λίτραι vitiose scriptae pro sextariis, aut sunt oleariae λίτραι, i. e. dimidii sextarii, unde efficitur mensura aequalis amphorae Aegyptiae georgicae: vide ἀμφορεύς 4. — **6.** ἀρτάβη Hebraica habet 72 sextarios sive 10 γόμορ 272, 11. 19. 20 (conf. 17) *Ep.* — **7.** ἀρτάβη, μέτρον Μηδικὸν (vel Περσικὸν) σίτου, Ἀττικὸς μέδιμνος 313, 18 *Hes.* 334, 15 *Suid.* 347, 23 *EM.*

ἀρτάμη *v. scr.* pro ἀρτάβη 277, 22.

ἀρχὴ τῶν γεωμετρουμένων Heronis 17. 30.

Ἄρχιππος 288, 23 *Poll.*

ἀσάριον 165. 253, 1. 2. 255, 20. 313, 21: vide ἀσσάριον.

Ἀσιανὸν νόμισμα 319, 26 *Hes.*

Ἀσκαλωνῖται 264, 7 *Ep.* (II 103, 12 *v. Lat.*).

Ἀσκληπιάδης medicus 209, 14. 215, 19. 216, 7 *Gal.*

Ἀσπένδιοι 293, 23 *Poll.*

ἀσσάριον **1.** as vetus Romanus, 10ª pars denarii, II 86, 15 s. *Didym.* — **2.** as posterior Romanus, 16ª pars denarii 302, 5 *Al.* (II 144, 10 *Calv.*); dividitur in dimidiam, tertiam aliasque partes 302, 6 ss. *Al.* (II 144, 11 ss. *Calv.*) II 20. 21. 22. 41 (idem commemoratur I 10. 308, 2 *gl. n.*).

βάδον 273, 20. 21: vide βάδος.

βάδος (vel βάδδος, βάδον, βάθος, βάτον, βάτος: ubi vide; vel βίδος, βάδδης: G. Dindorf. praef. ad Epiphan. vol. IV part. I p. XIV), mensura Hebraica, 259, 23. 260, 2. 26. 261, 1 *Ep.*; habet 50 sextarios 261, 2. 271, 11. 273, 21. 24 *Ep.* (II 100, 14. 17. 102, 5 *v. Lat.*). 277, 9 *Eus.* 314, 10 *Hes.* — aliter habet 72 sextarios 279, 9 *Ios.*; aliter 48 libras 314, 10 *Hes.*

βάθος 259, 23. 260, 2. 261, 1, quibus locis edere debebam βάδος (conf. var. script. et praef. p. XV).

βαιών, μέτρον παρὰ Ἀλεξανδρεῦσι, 314, 11 *Hes.*

βακάϊον, μέτρον, 314, 13 *Hes.*

βάλανος, mensura quaedam, quae aut $^1/_2$ drachma 243, 10 *c. G. XV* (conf. 134 adn. 1), aut $1^1/_2$ drachma definitur 252, 15.

βαλάντιον, omnino follis nummis impletus, 342, 24 *Suid.* — id quod φόλλις (ubi vide) 145 adn. 4. 267, 4 *Ep.* (II 105, 23 *v. Lat.*). 303, 11. 12. II 151 s.; aestimatur 45 siliquis 278, 19 *Eus.*, aut 150 denariis 303, 12.

βαλλάντιον 144 adn. 4. 267, 4 *v. scr.* (conf. II 105, 23). 303, 11. 12: vide βαλάντιον.

βαρβαρικὸν νόμισμα 293, 5 *Poll.* 315, 14 *Hes.* 348, 8 *EM.*

βασιλεύς posteriore aetate imperator Romanus dictus 39 adn. 1.

βασιλήιος πῆχυς: vide πῆχυς.

βασιλικαὶ ἀπογραφαί 58. II 148 *Ped.*; βασιλικαὶ προστάξεις 200, 16 π. π. μ. — βασιλικαὶ σπιθαμαί, βασιλικὴ ὀργυιά, βασιλικὸν κάρυον, βασιλικὸς πῆχυς, πούς, σίκλος: vide substantiva.

βάτον 260, 2 *v. scr.* 271, 11. 273, 20: vide βάδος.

βάτος 277, 9. (II 102, 5). 314, 10: vide βάδος.

βάφιον, ὀξυβάφιον, 314, 14 *Hes.*

Βερενίκειον νόμισμα 294, 3 *Poll.*

βῆμα **1.** Ptolemaicum sive Philetaereum 30. 52; habet $1^2/_3$ cubitum, $2^1/_2$ pedes, 10 palmos, 40 digitos 182, 19 *Her. I.* 184, 13. 22 *Her. II.* 186, 9 *Her. III* (commemoratur 192, 18 *Her. VI*). — **2.** βῆμα Asiaticum 53. 54; habet $2^1/_2$ pedes (Asiaticos) cet. 199, 5 π. π. μ. — **3.** βῆμα habet 2 cubitos, 3 pedes 197, 15. 23 *Eucl.* (conf. 52). 201, 3 *Iul.* — **4.** habet 1 cubitum, 2 pedes cet. 193, 10. 194, 3. 195, 16 *Her. VII.* 196, 26 *Her. VIII.* — **5.** βῆμα quadratum (Ptolemaicum) habet 1600 digit. quadr. cet. 185, 19 *Her. II.* — **6.** ἁπλοῦν βῆμα dicitur gradus Romanus, eique additur διπλοῦν βῆμα, i. e. passus: vide adiectiva.

βηματίζειν, τοῖς ποσὶ μετρεῖν, 314, 18 *Hes.*; conf. ποδίζειν.

βιάτωρ, κυάθιον, 314, 20 *Hes.*

modios 260, 23. 24. 273, 19 *Ep.* — **3.** γόμορ (*v. scr.* γόμον), decima pars artabae (Hebraicae), habet $7^1/_5$ sextarios 263, 5. 6. 272, 19. 20 *Ep.* (II 101, 22. 23 *v. Lat.*); idem dicitur γόμορ μικρόν et minus accurate 7 sextariis definitur 278, 3 *Eus.*; corruptus est locus 272, 16 *Ep.*: μέτρα γ' τὸ μικρὸν γόμορ, ὅ ἐςτι ζεςτῶν ς' (lege ζ'ε'')· ὥςτε εἶναι τὸ ι'' τῆς ἀρτάβης. — **4.** γόμορ habet 13 sextarios, et $3^1/_3$ γόμορ efficiunt cάτον 275, 21 *Ep.*; conf. cάτον 5.

γόμορρα, μέτρον, 315, 7 *Hes.*

γράμμα, scripulum Romanum, 288ª pars librae Romanae 57 (conf. λίτρα), sive 24ª pars unciae 89 *c. G. III.* 232, 11 *c. G. IX* (conf. οὐγγία), sive 3ª pars drachmae sive denarii 221, 21 *c. G. III.* 232, 10 *c. G. IX.* 248, 6 *Orib.* 249, 5. 301, 8. 19 *Al.* (conf. δραχμή); habet 6 siliquas 125. 231, 20 *c. G. VIII.* 234, 16 *c. G. X.* 237, 4 *c. G. XI.* 245, 21 *Orib.* 255, 2. 270, 8 *Ep.* 278, 11 *Eus.*, sive 2 obolos 125. 222, 1 *c. G. III.* 228, 17 *c. G. VII.* 234, 16 *c. G. X.* 237, 4 *c. G. XI.* 240, 6 *c. G. XIV.* 248, 6 *Orib.* 248, 16. 255, 1. 301, 19 *Al.* (II 144, 4 *Calv.*); idem habet 3 θέρμους 234, 16 *c. G. X.* 255, 1. 301, 19 *v. scr.* (II 144, 5 *Calv.*), vel 3 ψέμμους 301, 20 *Al.* — idem habet 1 obolum et 4 chalcos, i. e. quartam partem illius denarii vetustissimi qui fuit sexta pars unciae, 68. 107. 208, 3 *vet. m.* 232, 15 *c. G. IX.* — notae praef. I p. VI. 169. 220, 4 *c. G. II.* 227, 12 *c. G. VI*ᵇ.

γραμμάριον, i. q. γράμμα, habet 3 θέρμους 81 *Afr.*, sive 6 siliquas 250, 2; est 4ª pars δηναρίου 252, 26, sive 288ª pars librae cet. 254, 7. 10. 12. 15. 17. 20. 255, 1. 22. 27.

γραμμή, i. q. γράμμα (ubi vide), praef. I p. XVIII. 248, 6. 278, 11. 21.

γρόνθος, i. q. παλαιςτή, 45. 189, 10 *Her. V.* II 148 *Ped.* — πυγμὴ cημαίνει τὸν γρόνθον τῆς χειρός 352, 16 *EM.*

γύη, μέτρον πλέθρου (an μέτρον, πλέθρον legendum?), 315, 9 *Hes.*, γύη, μέτρον γῆς, 348, 7 *EM.*; γύαι, ὁδοί, πλέθρα, 315, 8 *Hes.*; conf. γύης.

γύης, μέτρον γῆς, 310, 10. 20 *Ap.* 315, 10 *Hes.* 348, 4 *EM.*; comparatur cum plethro, sexta parte stadii, 324, 6. 7. 326, 22 *Hes.* — ἔνιοι γύην τὸ ὀργυιαῖον μέτρον 326, 24 *Hes.*

γυναικὸς πρόςωπον in nummis Cyzicenorum 321, 4 *Hes.*

δαῖμα, cπιθαμήν, 315, 12 *Hes.*

δακτυλοδόχμη, mensura, 179, 2 *Poll.* 179, 20 *Greav.*

δάκτυλος, minima mensura, 179, 1 *Poll.* 179, 19 *Greav.* 182, 3. 8 *Her. I.* 184, 12. 15 *Her. II.* 187, 15. 17. 20 *Her. V.* 192, 17 *Her. VI.* 193, 9. 11. 195, 10 *Her. VII.* 197, 14. 16 *Eucl.* 198, 21 π. π. μ. — vocatur μονάς 186, 3 *Her. III.*

Διόδωρος ἐν τῷ περὶ σταθμῶν 156 s. 299, 25 *schol. Hom.* (344, 12 *Suid.*).

Διονύσιος maior 154. 291, 20 *Poll.*

Διὸς πρόσωπον in nummis Atheniensium 284, 26. 27 *Poll.*

Διοσκορίδου περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν 132 s. 239, 19 *c. G. XIV.*

διπλοῦν βῆμα, passus Romanus, 44. 46, habet 5 pedes cet. 189, 1 *Her. V.*

διπλούνδιον *pr. scr.* pro διπούντιον 256, 19.

διπούντιον, i. e. dupondius Romanus, pendit 4 drachmas (i. e. dimidiam unciam) 126. 235, 5 *c. G. X.* 237, 15 *c. G. XI.* 256, 19.

δίπτυον, μέτρον, ἡμιμέδιμνον, 316, 14 *Hes.*

δισκάριον 275, 4 *Ep.*; conf. τρυβλίον.

διστάσιος· 316, 15 *Hes.*

δίστατος, δεκάμνους, 326, 7 *Hes.*

διτάλαντος 281, 13 *Poll.* 332, 11 *Phot.* 343, 24 *Suid.* 354, 8 *EM.*

Δίφιλος 292, 18 *Poll.* 299, 22 *schol. Hom.* 329, 19 *Phot.* 354, 31 *EM.*

δίχαλκον (Atticum) 285, 22 *Poll.* 326, 17 *Hes.* 355, 4 *EM.*, quarta pars oboli 332, 24. 26 (conf. 333, 1. 2) *Phot.* 345, 6. 8 (conf. 10) *Suid.*

διχάς, mensura 2 palmorum sive 8 digitorum, 29. 46. 182, 4. 11 *Her. I.* 188, 6 *Her. V.* 192, 18 *Her. VI*; vocatur δίμοιρον σπιθαμῆς 188, 7 *Her. V.*

δίχρυσον, dimidia pars ἀργυροῦ (conf. ἀργυροῦς 2), 144 adn. 4. 266, 20. 24 *Ep.* (II 105, 15 *v. Lat.*).

διώβολον (Atticum) 284, 24. 25. 285, 2. 4. 7. 11 *Poll.* 336, 13 *Suid.* — notae eius 171. 207, 11 *vet. m.* 220, 2 *c. G. II.* 226, 10 *c. G. VI*ᵃ. 249, 18.

δόλιχος, μέτρον γῆς, 316, 18 *Hes.*, habet 12 stadia 200, 12 π. π. μ.

δοχμή (vel δόχμη 331, 15), eadem mensura ac παλαιστή, habet igitur 4 digitos 179, 1. 3 *Poll.* 179, 20 (conf. 180, 3. 5) *Greav.* 316, 19 *Hes.* 336, 15 *Suid.* 348, 22. 351, 15. 18. 19 *EM.* — aliter δοχμή comparatur cum spithama 316, 19 *Hes.* 331, 15 *Phot.* 336, 14 *Suid.*

δραγμή 146. 265, 17. 19. 266, 12. 278, 9. 20. 316, 22. 23 *v. scr.* 325, 8 *v. scr.* 335, 26 *v. scr.*; δράγμη 268, 4. 16; conf. *dragma* et vide δραχμή.

Δράκοντος νόμοι 284, 7 *Poll.*

δραμή *pr. scr.* pro δραχμή 83 adn. 4 *Orib.*

δράξ (τῆς χειρός) 290, 26 *Poll.* 272, 9. 10 *Ep.* 278, 3 *Eus.* 316, 20 *Hes.* — δράξ ἀλεύρου 260, 3. 262, 19 *Ep.* (II 101, 13 *v. Lat.*).

δραχμή **1.** derivatur ex δράξ vel δράξασθαι 290, 26

350, 1. 2 *EM*. — aliter habet 24 libras 230, 17 *c. G. VIII*. 244, 16 *Orib*. (conf. μέδιμνος 2).

ἡμιμέδιμνος 206, 5. 10 *Poll.*: vide ἡμιμέδιμνον.

ἡμίμναιον (vel ἡμιμναῖον 77. 318, 16. 327, 18), i. e. dimidia mina, 77 *Diosc*. 282, 15 *Poll*. 318, 16 *Hes*. — τρία ἡμίμναια 282, 4 *Poll*. 327, 18 *Hes*., 332, 23 *Phot*. 344, 10 *Suid*. 354, 19 *EM*. — τρίτον ἡμίμναιον 282, 15 *Poll*. — ἡμίμναιον δημόσιον talenti Antiochensis popularis 119 adn. 1.

ἡμιμόδιον καστρίσιον 41 adn. 5 *Absyrtus*.

ἡμίνα **1.** hemina sive cotyla Romana 133. 208, 21 *vet. m.* (conf. 70). 240, 21. 241, 14. 242, 2 *c. G. XIV*. 250, 14. 251, 3. 318, 17 *Hes*., est dimidia pars sextarii 224, 17 *c. G. V*. 246, 1 *Orib*.; habet 6 cyathos 224, 19 *c. G. V* (hoc loco et 246, 2 traditum est κυάθους η′: correxi 92); capit 10 uncias vini, 9 olei, 15 mellis 250, 14. 251, 3. 17; conf. κοτύλη 3. — **2.** i. q. κοτύλη 6 (ubi vide), capit 9 uncias 244, 24 *Orib*. (ubi μνέα *pr. scr.* pro ἡμίνα) 250, 6 (μνᾶ *pr. scr.*). — **3.** notae heminae 170. 221, 10 *c. G. II*.

ἡμίξεστον, i. q. hemina, dimidia pars sextarii, 224, 17 *c. G. V*. 246, 1 *Orib*. 338, 21 *Suid*; idem affert Hasius in Thesaur. Steph. e Dioscoride I, 14 (sic: ego locum frustra quaesivi).

ἡμιοβόλιον 255, 7. 10. 11. 256, 17. 18: vide ἡμιωβόλιον.

ἡμιόγδοον, οἱ δύο χοεῖς, 318, 18 *Hes*.; conf. ὀγδόα.

ἡμιόλιον δραχμῆς 74 adn. *Hipp*.

ἡμιόλκιον 82 adn. 3 *Archig*.

ἡμιόμναιον 318, 16 *v. scr*.

ἡμιούγγιος σταθμός 304, 15.

ἡμιπέλεκκον, τριμναῖον cet., 318, 19 *Hes*.

ἡμιπόδιον τρίτον II 86, 7 *Didym*.

ἡμισίκλιον, νομισμάτιον, 318, 22 *Hes*.

ἡμιστατῆρα 319, 2 *Hes*.

ἡμιστάτηρον, aureus nummus, 284, 17 *Poll*. 326, 20 *Hes*.

ἥμισυ, τὸ ἡμίεκτον, 318, 23. 24; idem νόμισμά τι 318, 24 *Hes*.

ἡμιτάλαντον 281, 19. 21 *Poll*. 332, 12 *Phot*. 343, 24 *Suid*. 354, 9 *EM*. — τρίτον, πέμπτον, ἕβδομον ἡμιτάλαντον 281, 22 ss. 298, 10 *Poll*. 317, 9 *Hes*. 332, 13 ss. *Phot*. 343, 25 ss. *Suid*. 354, 10 ss. *EM*. II 67, 6 *Maec*. 82, 24. 83, 2 *Prisc*. 86, 4 *Didym*. — τρία ἡμιτάλαντα 282, 3 *Poll*. 332, 22 *Phot*. 344, 10 *Suid*. 354, 18 *EM*.

ἡμίτιον, τετράχουν, 319, 1 *Hes*.

ἡμίχα, ἡμιστατῆρα, 319, 2 *Hes*.

ἡμιχόεον 75 *Hipp*.; Ἀττικὸν ἡμ. 75 adn. 3 *Hipp*.

ἡμιχοίνικον 75 *Hipp*. *Diosc*. 83 adn. 3 *Dieuch*. 318, 14. 322, 19 *Hes*.

ἡμίχουν 318, 10 Hes.

καμψάκις 252, 22. 257, 13; καμψάκκης 277, 9: vide καμψάκης.

κανᾶ τρία χονδριτῶν 260, 4. 268, 8 *Ep.*; conf. II 102, 1 *v. Lat.*

καπέτις, χοῖνιξ, 319, 23 *Hes.*

καπίθη, mensura, 206, 6 *Poll.*, capit 2 cotylas Atticas 319, 24 *Hes.*

καπίτιον, i. q. ἐπικεφάλαιον (ubi vide), 268, 3 *Ep.*

καρίον *v. scr.* pro κάρυον 231, 19.

κάρυον, mensura, 75 adn. 3 *Hipp.* — τὸ βασιλικὸν κάρυον pendit 4 drachmas 127. 235, 6 *c. G. X.* 237, 16 *c. G. XI.* 255, 16 (ubi ἄγει δραχμὰς δ' corrigendum), sive 3 stagia 231, 8 *c. G. VIII.* 245, 9 *Orib.* — aliter τοῦ βασιλικοῦ καρύου τὸ μέγεθος pendit 7 drachmas 243, 8 *c. G. XV* (conf. 134 adn. 1. 2). 252, 14. — τὸ Ποντικὸν κάρυον 77 *Diosc.* 82 adn. 3 *Archig.*, pendit 18 siliquas 231, 19 *c. G. VIII.* 245, 13 *Orib.*, sive 1 drachmam 243, 9 *c. G. XV* (conf. 134 adn. 1. 2). 252, 15.

καστρήσιος, καστρίσιος μόδιος: vide μόδιος.

καστρίσιον ἡμιμόδιον 41 adn. 5 *Absyrtus.*

κατακερματίζειν praef. I p. xxi. 295, 11 *Poll.* 338, 9. 10 *Suid.*

κατασχολεῖσθαι 180, 24 *Her. I.*

καττιτέρῳ ἐνόμισαν ἀντ' ἀργυρίου Συρακούσιοι 291, 19 *Poll.*

κεντηνάριον, centumpondium Romanum, 258, 10 π. μέτρ. (II 145, 9 *Calv.*). 267, 19 *Ep.* 307, 11 *gl. n.* — νομισμάτων ποσότης 307, 13 *gl. n.* 337, 28 *Suid.*

κεντινάριον 267, 19: vide κεντηνάριον.

κεράμιον, τὸ τοῦ οἴνου ἢ ὕδατος σταμνίον, 319, 25 *Hes.* — **1.** quadrantal sive amphora Romana, quae pede cubico definitur, 59 adn. 1. 60. 198, 15 *Eucl.* 205, 8 *Her.*, habet 8 congios 313, 2, pendit 80 libras vini, 72 olei cet. 250, 9. 25. 251, 12; idem dicitur Ἰταλικὸν κεράμιον 77 adn. 5 *Diosc.* 90, eique perinde tribuuntur 8 congii 222, 7 *c. G. IV.* 229, 9 *c. G. VII.* 238, 21 *c. G. XIII.* 246, 10 *Orib.*, vel 80 librae vini, 72 olei cet. 223, 23 *c. G. IV.* 239, 7 *c. G. XIII.* 240, 16. 241, 9. 22 *c. G. XIV.* 247, 9 *Orib.* — idem Romanum quadrantal significatur 279, 22: τὸ κεράμιον λίτρας ϙϛ', σταθμικὰς δηλονότι, i. e. 48 sextarios. — notae 170. 221, 11 *c. G. II.* 228, 9 *c. G. VI*ᵇ. 249, 15. — **2.** κεράμιον 10 modiorum, aequale solido cubito Romano, 60. 63. 202, 11.

κέρας λιτραῖον, cornu olearium, 211, 16. 22 *Gal.*; idem dicitur κέρας ἐπιτετμημένον 211, 11 *Gal.*, vel κατατετμημένον 216, 13. 217, 14 *Gal.*

κεράτιον **1.** siliqua, minimum Romanorum pondus inde a Constantini temporibus, 83 adn. 4 *Orib.* 89. 96. 228, 14 *c. G. VII.* 232, 17 *c. G. IX.* II 84, 4 *Prisc.*; est 6ᵃ pars

mas 127. 236, 1 *c. G. X.* 256, 10. — κόγχη, χήμη, 320, 5 *Hes.* 329. 16 *Phot.* — κόγχη et κόγχη χηραμίς, mensurae medicinales, 75. 76 adn. 3 *Hipp.*

κοδράντης **1.** nummus Hebraeorum sub imperio Romano, pendit 4^am^ partem unciae 162 adn. 2. 252, 19. 253, 11. 258, 9. 265, 15 *Ep.* 278, 17 *Eus.* 303, 19, sive 6 scripula 150 adn. 1. 304, 6; idem vocatur σίκλον 253, 11. 303, 19. — **2.** est 3000^a^ pars solidi 166. 274, 22 *Ep.* 313, 23. 320, 9 *Hes.*, sive 4^a^ pars follis 306, 19. 320, 6 *Hes.*; habet 2 λεπτά 166. 305, 1. 306, 19. 26. 313, 22. 320, 6. 12 *Hes.*, vel 3 νουμμία 306, 26; idem dicitur ἔσχατος κοδράντης 320, 10, vel τὸ πᾶν 320, 6. 12 *Hes.*; conf. praeterea τὸ λεπτότατον τοῦ χαλκοῦ νόμισμα κοδράντην Ῥωμαῖοι καλοῦσι 303, 13 et κοδράντης, σκοτασμὸς ἢ λεπτὰ δύο ἢ τὸ ἔσχατον τοῦ λεπτοῦ 305, 1. — **3.** κοδράντης loco suspecto comparatur ei stateri qui tria νομίσματα habere dicitur 303, 10. — **4.** vocis origo ex Hebraico sermone derivatur 268, 11. 12 *Ep.*

κοδράτης *v. scr.* 253, 11.

κοινόστομον *v. scr.* pro κυνόστομον 188, 10.

κόκκιον, i. q. κεράτιον, 96 adn. 1. 228, 14. 16 *c. G. VII.*

κόκκοι tres efficiunt solidum sive talentum 165. 306, 21. (320, 8): vide 166. — κόκκοι τοῦ πεπέρεος 140 cum adn. 6. 259, 4 π. μέτρ. (II 146, 6 *Calv.*).

κόλαθος 277, 10: vide κόλλαθον.

κολία, μέτρον τι, 320, 14 *Hes.*

κόλλαθον (κόλαθος), Syrorum mensura, habet 25 sextarios 260, 4. 264, 21 s. *Ep.* (II 106, 13 *v. Lat.*). 277, 10 *Eus.*

κολλεκτάριος 307, 14 *gl. n.*

κολλυβιστής 306, 4. 12. 15. 320, 15 *Hes.*

κόλλυβον, λεπτόν τι νομισμάτιον, 288, 26. 29 *Poll.*

κόλλυβος, εἶδος νομίσματος cet., 320, 15 *Hes.*

κόλυμβος: vide μέτρησις κολύμβου.

κόμμα nummorum 296, 10 *Poll.* 320, 17 *Hes.* 338, 16 ss. *Suid.*

κόνδυλος, mensura, 44. 45. 192, 17 *Her. VI*, habet 2 digitos 187, 20 *Her. V* (conf. 188, 7. 12 ss.). — προσθήκη κονδύλου 46 extr. 192, 4; conf. II 147 extr. — κόνδυλος, ἡ τοῦ ἀντίχειρος ἔκτασις, II 148 *Ped.*; conf. ὀργυιά 4.

Κονσταντινουπολῖται 308, 8 *gl. n.*

κοντὸς ἀνήρ 46 adn. 1. 192, 5.

κόντουρος 54. 200, 16 π. π. μ.

κοπή praef. II p. xv.

κορβανῶν 275, 6 *Ep.*

κόρη, νόμισμα παρὰ Ἀθηναίοις, 289, 21. 24. 290, 8 *Poll.*

κορίβα, κουρία (?), agrestis mensura, 56.

Κορίνθιον νόμισμα 290, 11 *Poll.*; Κορίνθιος στατήρ 292, 15. 298, 5 *Poll.*

vini 208, 16 *vet. m.* II 42 cum adn. 4. 150 init. — **10.** κοτύλη (hippiatrica) habet 12 uncias 130. 237, 25 *c. G. XII*, sive 2 oxybapha singula 3 cyathorum 99. 130. 139. 229, 6 *c. G. VII.* 237, 25 *c. G. XII.* 258, 5 π. μέτρ. (II 145, 2 *Calv.*). — **11.** κοτύλη georgica Aegyptia est sesqui maior Attica, est enim dodrans sextarii 128. 236, 12 *c. G. X.* — [**12.** κοτύλη ἡ μεγάλη aequalis oxybapho 230, 6 *c. G. VII.*] — **13.** de partibus cotylae vide κύαθος, μύστρον, ὀξύβαφον. — **14.** notae cotylae 170. 219, 22 *c. G. II.* 227, 8 *c. G. VI*^{b}. 249, 16. 24. *v. scr.* ad 255, 26.

κουαδράντης *v. scr.* 303, 10.

κουμουλᾶτος μόδιος: vide μόδιος 8.

κούμουλος *pr. scr.* pro κουμουλᾶτος (μόδιος) 257, 17. 276, 9.

κόφινος, μέτρον Βοιώτιον, praef. I p. xι. 206, 14 *Poll.* 320, 2 *Hes.*, capit 3 congios 206, 19 *Strattis.* 320, 28 *Hes.*

κοχλιάριον **1.** commemoratur 77 *Diosc.* 83 adn. 3 *Herod. Philagr.* 339, 1. 3 *Suid.* — **2.** minima mensura, 96^{a} pars sextarii sive dimidia mystri (conf. μύστρον 7). 81 *Afr.* 99. 130. 139. 238, 3 *c. G. XII.* 256, 24. 258, 8. 9 π. μέτρ. (II 145, 5. 6 *Calv.*). 277, 5 *Eus.*; pendit 4^{am} partem unciae 238, 14 *c. G. XII.* 257, 4. 277, 3 *Eus.*, sive 6 scripula 131. 238, 7 *c. G. XII*, sive $1^{1}/_{2}$ stagium 131. 239, 1 *c. G. VII.* — **3.** alia mensura dimidio minor, pendit enim 3 scripula sive 1 drachmam 127. 134 adn. 1. 235, 9 *c. G. X.* 237, 19 *c. G. XI.* 243, 7 *c. G. XV.* 252 13. 255, 20. — **4.** alia mensura, cui 7 stagia tribuuntur, 231, 13 *c. G. VIII.* 245, 14 *Orib.* — **5.** κοχλιάριον aequale cotylae (?) 222, 9. 13 (conf. 91). 246, 11. 14 *Orib.*

κοχλυάριον *pr. scr.* pro κοχλιάριον 245, 14. 246, 11.

κραπαταλός, ὄνομα νομίσματος (comicum), 293, 8. 10 *Poll.* 320, 24 *Hes.*

Κράτης 281, 5. 284, 22 *Poll.*

Κρατῖνος 296, 14 *Poll.* 331, 15 *Phot.*

Κρῆτες 322, 20 *Hes.*

Κρίτων medicus 213, 23. 214, 2. 17. 24. 27. 215, 13. 22 *Gal.*

Κροίσειοι στατῆρες 294, 1 *Poll.* 320, 25 *Hes.*

κυάθιον 314, 20 *Hes.*

κύαθος **1.** μέτρον ὑγροῦ 339, 2 *Suid.* 350, 15 *EM.*, μικρὸν μέτρον 320, 26 *Hes.*, derivatur a χύω 339, 3 *Suid.*, commemoratur 74 adn. 1. 75 adn. 3 *Hipp.* 76 *Nic.* 76. 77 adn. 5 *Diosc.* 82 adn. 3 *Antyll. Archig.* 83 adn. 3 *Diocl. Herod. Philumen.* — **2.** est 6^{a} pars cotylae (et Atticae et Aegyptiae et Romanae) 124. 127. 133. 208, 10 *vet. m.* 222, 19 *c. G. IV.* 224, 19 *c. G. V.* 235, 12. 13. 236, 19 *c. G. X.* 239, 4 *c. G. XIII.* 241, 1. 18 *c. G. XIV.* 242, 21. 24 *c. G. XV.* 246, 17 *Orib.* 250, 17. 251, 17. 252, 3. 255, 26. *256, 11; pendit* 12 drachmas olei, $13^{1}/_{3}$ vini cet. 224, 6

Aristotele obolo Aeginaeo aestimatus 292, 8. 298, 1 *Poll.*; conf. στατήρ. — suspectum λίτρα, ἡ νουμμοδόκη 329, 23 *Phot.* — **8.** λίτρα, pars 40ª modii satorii, habet 5 orgyias quadratas 39. 41. 42. 46. 190, 18. 191, 1 ss. *Her. V.* II 147 *Ped.* — **9.** incertum est, quae libra intellegatur nonnullis locis ubi mensurae frumenti libris definiuntur: vide μέδιμνος 2, ἡμιμέδιμνον, ἀρτάβη 5, βάδος, χοῖνιξ 6. — **10.** notae librae (et ponderalis et metricae et satoriae) praef. I p. xv. 147. 170. 207, 20 *vet. m.* 220, 13. 15 *c. G. II.* 225, 21 *c. G. VI*ª. 227, 19 *c. G. VI*ᵇ. 243, 23 *c. G. XVI.* 249, 16; quod attinet ad notam librae satoriae, hoc loco addendum videtur in tabula orgyiarum, quam in Heronis reliq. p. 49, 1 ss. edidi, codicem Parisinum 1670 modo habere λίτρας plene, modo omissa terminatione ας scriptum, modo idem per ♎′ i. e. Η̃ (conf. praef. I p. xv) notatum, tum codicem Vindobonensem philos. Gr. 179 (apud nos V) in eadem tabula (in his metrolog. script. I p. 190, 18. 191, 3 ss. saepius habere Η̃′; praeterea de notis huius librae conf. adnot. ad Her. p. 50, 22. 143, 22. 148, 12.

λιτραῖον κέρας, cornu olearium, 211, 16. 22 *Gal.*, idem λιτραῖον μέτρον 210, 2 *Gal.* (conf. 80).

λιτραῖος σταθμὸς τῶν στερρῶν σωμάτων 210, 1 *Gal.*

λίτριον *v. scr.* pro λίστριον 321, 13.

λιτρισμός 143, 11. 265, 2. 274, 11 *Ep.*

λιτροδόκα praef. I p. xx. 293, 2 *Poll.*; λιτροδόκη 329, 24 *Phot.*

λιτροσκόπος 321, 18 *Hes.* 329, 21 *Phot.*

λιχανός 179, 9 *Poll.* 188, 9 *Her. V.* 331, 14 *Phot.* 351, 17 *EM.*

λιχάς, mensura, praef. I p. ix. 44 extr. 45. 179, 9 *Poll.* 188, 8 *Her. V.* 331, 14 *Phot.*, habet 10 digitos 180, 2 *Greav.*; eadem 10 digitorum mensura definitur ἀπὸ τοῦ μεγάλου δακτύλου πρὸς τὸν λιχανὸν ἄκρον 351, 16 s. *EM.*, quae a Meletio (adn. ad 351, 20) μετακονδύλιον vocatur.

λόχμη 190, 11 *Her. V.*

Λύδιον νόμισμα 321, 24 *Hes.*

Λυδοί nummos invenerunt auctore Xenophane 293, 18 *Poll.*

Λύκος: vide Ἐριχθόνιος.

Λυσίας orator 152. 282, 18 *Poll.* 310, 22 *Harp.*

μαθαλίδες, μέτρα, 321, 20 *Hes.*

Μακεδονικὴ λέξις τὸ βηματίζειν 314, 19 *Hes.* — Μακεδονικὸν τάλαντον 299, 21.

μανασῆς 261, 6: vide μνασίς.

μάνη (vel μανή), Hebraica minae appellatio, 143 adn. 2. 266, 13. 269, 11. 271, 4 *Ep.*; idem legisse videtur interpres Epiphanii II 105, 7, ubi *mani* libri.

μάνης, i. q. μάνη, 146.

Μάξιμος ὁ ἅγιος 149. 161 s. 302, 13.

II 150 s. — **6.** μέδιμνος georgicus Aegyptius habet 102 sextarios 101. 128 s. 230, 11 *c. G. VII.* 236, 16 *c. G. X.* — **7.** notae medimni 170. 221, 2 *c. G. II.* 228, 2 *c. G. VI*^b^. 277, 17 *v. scr.*

μεθεκώθ: vide μεδεκώθ.

μεθὸ δὲ praef. I p. ix. 189, 15 *Her. V.*

μέλι. mellis pondere mensurae exiguntur 223, 22 ss. 224, 10 *c. G. IV.* 239, 8 ss. *c. G. XIII.* 241, 21 ss. *c. G. XIV.* 247, 8 ss. 23 *Orib.* 259, 3 π. μέτρ. — pondus eius comparatur cum pondere vini et olei 223, 10. 12 *c. G. IV.* 229, 12. 22 ss. *c. G. VII.* 246, 22. 25 *Orib.* 277, 13 *Eus.*

μέλισσα, ὀβολός, 322, 2 *Hes.*

Μένανδρος 153. 290, 18 *Poll.*

μέντοι, Aegyptia modii appellatio, praef. I p. xvi. 262, 11 *Ep.*

μέρος. notae 170. 226, 4 *c. G. VI*^a^. 244, 3 *c. G. XVI.* 249, 19.

μετακονδύλιον adnot. ad 351, 20.

μετρᾶν, μετρᾶται, *v. scr.* pro μετρεῖν, μετρεῖται, 189, 17. 8.

μέτρησις γαιῶν 180, 23 *Her. I*; ἡ τῆς μετρήσεως ἐπίνοια inventa apud Aegyptios 30. 181, 1 *Her. I*; αἱ ἐν τοῖς μεγέθεσι μετρήσεις 193, 6. 8 *Her. VII.* — μέτρησις πλοίου 202, 5. 203, 26. 204, 10; πίθου 202, 15. 203, 2. 13; κολύμβου 204, 22 *Her.*

μετρηταῖον (scil. μέτρον) 274, 1 *Ep.*

μετρητής **1.** ὁ Ἀττικός commemoratur 323, 6 *Hes.*, idem, ut videtur, 83 adn. 3 *Diocl.*; definitur 12 congiis 77 adn. 8 *Diosc.* — **2.** μετρητής appellatur amphora Romana 60. 81 *Afr.* 204, 25. 28 *Her.* 257, 23 π. μέτρ. (II 144, 19 *Calv.*), eadem Ἰταλικὸς μετρητής 124. 258, 3 π. μέτρ.; capit 8 congios 205, 1 *Her.*, sive 48 sextarios 276, 25 *Eus.*; conf. ἀμφορεύς 2 et κεράμιον 1. — **3.** μετρητής, mensura Hebraica 260, 6 *Ep.*, habet 72 sextarios sive 12 congios (aequalis igitur est Attico) 262, 27. 264, 12. 272, 12 *Ep.* (II 101, 18. 103, 19 *v. Lat.*); idem significari videtur 277, 20 *Eus.*: μετρητὴς μοδίων δ'ς (i. e. 72 sextariorum). — **4.** μετρητής georgicus Aegyptius habet 72 sextarios 101. 128 s. 230, 9 *c. G. VII.* 236, 15 *c. G. X.* — **5.** μετρητὴς ὁ κατὰ Σύρους 101. 124, habet 120 sextarios 230, 9 *c. G. VII.* 236, 17 *c. G. X*, idem habet suos ξέστας sex vel, ut alii, nonaginta 124. 236, 17 cum adnot. II 150 init.; idem dicitur Ἀντιοχικὸς μετρητής eique $2^1/_2$ amphorae Romanae tribuuntur 258, 3 π. μέτρ. (unde corrigendus Calvus II 144, 27).

μετρική. περὶ μετρικῆς 206, 3 *(Poll.)*.

μετρικὴ λίτρα, cornu olearium, 217, 29 *Gal.* — μετρικαὶ οὐγγίαι, i. e. unciae cornus olearii 69. 80. 210, 9. 11.

19 *v. Lat.*). 307, 18. 19 *gl. n.*; est 1000ª pars librae auri 307, 20. 23 *gl. n.*; idem 14ª pars solidi 307, 24 *gl. n.*; postea aestimatum 12ª parte solidi 309, 3 ss. 339, 17 (coll. adnot.) *Suid.*, sive 2 siliquis argenti 309, 3 *gl. n.* — secundum Dardanum habuit 1000 obolos II 23. — μιλιαρίσιον ϛ κ' 278, 18 *Eus.* — μιλιαρίσιον ὃ καὶ χρυσοῦν καὶ ἥμισυ τοῦ ἀργυροῦ, ἄγει οὐγγ. ι' 146 extr.

μίλιον, μέτρον γῆς, 339, 18 *Suid.* — **1.** μίλιον Romanum habet 5000 ped. Rom. cet. 33. 185, 7 *Her. II*, idem octo stadia (quae nos Olympia dicimus) 339, 18. 342, 20 *Suid.*; idem dicitur Ῥωμαϊκὸν μίλιον 21 adn. 7. 198, 6 *Eucl.*, sed id falso definitur 5400 pedibus: vide 51. — **2.** μίλιον Ptolemaicum sive Philetaereum fuit eadem mensura atque antiqua Aegyptia 1000 xylorum, quarta pars schoeni, 28; sed id Graeco more divisum in 7½ stadia (Philetaerea) 21 adn. 7. 57. 184, 1 *Her. I.* 186, 22 *Her. III.* 193, 2 *Her. VI.* 197, 15. 198, 5 *Eucl.* (conf. 51). 200, 1 π. π. μ. (et vide adn.). 201, 25 *Const.* (conf. 57). 253, 17. 322, 3 *Hes.* 331, 17 *Phot.* 342, 17. 19 *Suid.*, sive 4500 ped. Philet. 21 adn. 7. 30. 51. 53. 148, 3 *Her. I.* 186, 23 *Her. III.* 198, 5 *Eucl.* 201, 26 *Const.* (conf. 57). 253, 17. 322, 4 *Hes.* 342, 21 *Suid.*, denique 5400 ped. Rom. 30. 184, 3 *Her. I*, atque huc pertinent etiam ii loci quos modo sub Ῥωμαϊκὸν μίλιον attuli. — **3.** μίλιον tabulae Her. VII habet 7½ stadia, 3¾ plethra, 4500 ped. cet. 193, 15. 195, 3. 24 *Her. VII.* 197, 9 *Her. VIII.* — **4.** μίλιον Asiaticum, Romano aequale, habet 7 stadia (Asiatica), 4200 pedes (Asiaticos sive Philetaereos) 53. 199, 25 π. π. μ. 275, 13 *Ep.* 322, 3 *Hes.* 339, 20 *Suid.* — **5.** μίλιον Hebraicum apud Iulianum Ascal. habet 7½ stadia, 750 geometricas orgyias cet. 55. 201, 15. 19 *Iul.* — **6.** μίλιον secundum Eratosthenem et Strabonem habet 8⅓ stadia, 833 orgyias 56. 201, 13 *Iul.* — **7.** μίλια καλοῦσι Ῥωμαῖοι τὰ σημεῖα, i. e. lapides miliarios, *Paeanius* 200, 4 π. π. μ.

μιλίτια, i. e. *militia*, 269, 18 *Ep.*

μίστρον, i. q. μύστρον, 246, 15. 16. 18 *Orib.*

Μιτυληναῖοι 293, 21 *Poll.*

μνά *v. scr.* 207, 23. 24 *cet.*

μνᾶ **1.** ὄνομα σταθμοῦ 233, 22 *c. G. X.* 254, 6, σταθμοῦ τε καὶ νομίσματος ὄνομα 282, 14 *Poll.*, μέγιστον τοῦ ταλάντου μέρος 282, 9 *Poll.*; commemoratur 82 adn. 3 *Dieuch.* 83 adn. 3 *Diocl.* — **2.** omnis mina est 60ª pars talenti: vide τάλαντον 4; habet 100 drachmas 214, 12. 19. 216, 13. 14 *Gal.* 276, 4 *Ep.* 294, 19 ss. *Poll.* 299, 26 *Diod.* (344, 13 *Suid.*). 307, 6. 330, 8 *Phot.* 336, 7. 18. 339, 21 *Suid.* 349, 4 *EM.*; vel etiam 25 stateres singulos 4 drachmarum 300, 10 *Al.* (II 143, 2 *Calv.*). — **3.** Ἀττικὴ μνᾶ vetusta, a Solone instituta, est 60ª pars talenti 281, 13 *Poll.* 306, 25 (conf. τάλαντον 5); habet 100 drachmas 283,

μνᾶ ἑξαπλάσιος τῆς Πτολεμαϊκῆς (12), scil. pretio, 301, 13 *Al.* (conf. II 143, 23 *Calv.*). — **16.** Ῥοδία μνᾶ τῆς Πτολεμαϊκῆς (12) πενταπλάσιος, scil. pretio, 301, 11 *Al.* (conf. II 143, 23 *Calv.*). — **17.** δημοσία μνᾶ Syrorum, i. e. mina talenti popularis Antiochensis, fuit triplo maior quam Ptolemaica (12) 119 s. — **18.** μνᾶ talenti lignarii Alexandrini aestimata 15 unciis 121. 238, 15 *c. G. XII.* 257, 5. — **19.** incerta est μνᾶ, λίτραι δύο, 322, 5 *Hes.* — **20.** comparata cum auro μνᾶ ἀργυρίου (i. e. Attica vetusta) efficitur 5 aureis Atticis vel Daricis 307, 5. 311, 6 *Harp.* 328, 19 *Hes.* 335, 27 *Suid.* — **21.** ὁ χρυσοῦς στατὴρ μνᾶν ἠδύνατο (apud Aegyptios: an hoc loco de Siculis agitur?) 282, 21. 22 *Poll.* — **22.** notae minae 170. 207, 22 *vet. m.* 220, 18 *c. G. II.* 225, 19 *c. G. VI*ᵃ. 228, 1 *c. G. VI*ᵇ. 243, 21 *c. G. XVI.* 249, 11.

μνᾶ *v. scr.* pro ἡνίνα 208, 21. 250, 6. — μνᾶ μικρά, i. q. μύστρον μικρόν, 231, 24 *c. G. VIII.*

μναιαῖον 336, 5 *Suid.*

μνᾶς *pr. scr.* pro μνᾶ 254, 6. 9. 11. 256, 14. 15. 257, 5; *v. scr.* ad 266, 13.

μνασίον, μέτρον τι διμέδιμνον, 322, 7 *Hes.*

μνασίς, Cypriorum mensura, habet 10 modios singulos 17 sextariorum 261, 6. 8. 271, 12. 273, 29. 274, 1 *Ep.* (II 100, 19. 101, 1 *v. Lat.*); conf. M. Schmidt. ad Hesych. III p. 114. — μνασὶς ἢ μέδιμνος ex Latino *medium* derivatur 261, 4. 273, 26. 27 *Ep.*

μνέα *pr. scr.* pro ἡμίνα 244, 24 *Orib.* (conf. II 150).

μνῆστρον (i. q. μύστρον?) habet 3 stagia sive exagia 231, 6 *c. G. VIII.* 245, 7 *Orib.*

μόδη, Hebraica vox, 262, 9 *Ep.*

μόδιον, μέτρον τι, 339, 23 *Suid.*: vide μόδιος; praeterea forma neutri generis legitur 271, 15. 19. 272, 1, μόδια 190, 16 *Her. V.* 224, 13 *v. scr.* 262, 9. 12. 271, 15.

μόδιος **1.** modius Romanus, tertia pars pedis solidi sive quadrantalis Romani 59 adn. 1. 60. 198, 16 *Eucl.* 203, 23 *Her.*, sive 10ᵃ pars cubiti solidi 63. 204, 20 *Her.* habet 16 sextarios 60. 198, 16 *Eucl.* 203, 23. 205, 9 *Her.* 258, 14 π. μέτρ. (II 145, 19 *Calv.*). 278, 1 *Eus.*; idem cum Atticis mensuris sic comparatur: καλεῖται ἑκτεύς 258, 12 π. μέτρ. (II 145, 16 *Calv.*), est 6ᵃ pars medimni 225, 2 *c. G. V.* 246, 5 *Orib.* (secundum emendatam scripturam quam in adnotatione dedi), habet 2 ἡμίεκτα 139. 258, 13 π. μέτρ. (II 145, 16 *Calv.*). — **2.** idem dicitur Ἰταλικὸς μόδιος 92. 209, 8 *Gal.* 279, 11 *Ios.* 325, 4 *Hes.* II 145, 15 *Calv.* eique tribuuntur 8 choenices (Atticae) 224, 14 *c. G. V.* 245, 29 *Orib.*; tales Ἰταλικοὶ μόδιοι $13^1/_2$ vel 13 tribuuntur cubito solido, quae ratio repugnat legitimae illi quam sub 1 attuli, 63 s. 204, 20 *Her.* — **3.** alia mensura est Ἰταλικὸς σίτου μόδιος 204, 4. 6. 7. 8 *Her.*, qui 24 sextarios habuit.

(sive 4ª pars magni mystri 2) sive dimidia pars cyathi 91. 223, 1 *c. G. IV.* 246, 18 *Orib.* 256, 23; pendit 6 drachmas olei cet. 224, 3 *c. G. IV.* 239, 14 *c. G. XIII.* 247, 19 *Orib.* — **4.** aliud μέγα μύςτρον est 16ª pars cotylae 127. 236, 3 *c. G. X.* — **5.** simile μέγα μύςτρον est 18ª pars cotylae penditque 3¹/₃ drachmas 134 adn. 1. 243, 1. 2 *c. G. XV.* 252, 9. 10. — **6.** τὸ μικρότερον μύςτρον (oppositum magno mystro 4) est 22ª pars cotylae 127. 236, 4 *c. G. X*; eadem mensura est illa quae δικαιότατον μύςτρον vocatur et 8 scripulis definitur 134 adn. 1. 243, 5 *c. G. XV.* 252, 12 (proprie talia mystra 22¹/₂ in cotylam incurrunt). — **7.** aliud μικρὸν μύςτρον est 24ª pars cotylae (sive 12ª pars magni mystri 1) sive 4ª pars cyathi 99. 134 adn. 1. 229, 3 *c. G. VII.* 243, 3. 4 *c. G. XV.* 252, 10. 11; pendit 2¹/₂ drachmas 243, 4 *c. G. XV.* 252, 11; habet 2 κοχλιάρια 99. 229, 2 *c. G. VII*; eadem mensura μύςτρον simpliciter vocatur pertinetque ad cotylam hippiatricam (κοτύλη 10), est 4ª pars cyathi habetque item 2 κοχλιάρια 130. 238, 2. 3. 13 *c. G. XII.* 257, 3; pondus autem diversum affertur, nam ut illius hippiatricae cotylae 12 unciae sunt, sic huic mystro dimidia uncia tribuitur 238, 6. 11 *c. G. XII.* 257, 2, quae aestimatio redit 277, 2 *Eus.* et 231, 25 *c. G. VIII.* 250, 5 (his duobus locis dimidia uncia significatur tribus exagiis); eadem denique mensura est μύςτριον, ubi vide. — **8.** notae mystri 170. 221, 1 *c. G. II.* 228, 2 *c. G. VI*ᵇ.

μύςτρος, i. q. μύςτριον, 258, 7 π. μέτρ. (Calvus II 145, 4 legit μύςτρον).

Μωυςῆς 342, 14 *Suid.*

Νάξιοι nummos invenisse dicuntur 293, 19 *Poll.*

νέβελ, εἶδος μέτρου Ἑβραϊκοῦ, 339, 25 *Suid.*; νέβελ οἴνου 260, 4 *Ep.*, habet 150 sextarios 253, 14. 263, 11 *Ep.* (hinc corrigenda versio Latina II 102, 4). 277, 7 *Eus.*; idem aestimatur 300 libris (i. e. cotylis) 257, 12 (unde corrigenda corrupta scriptura 252, 21 νεφέλην in νέβελ οἴνου). — aliter νέβελ ξέςται κδ΄ (an legendum χόες κδ΄?) 275, 19 *Ep.*

Νείλου ἀνάβαςις et ἀπόβαςις 30. 31. 181, 2 ss. *Her. I.*

νεφέλη *pr. scr.* 252, 21: vide νέβελ.

νηςιωτικὴ μνᾶ 301, 13 *Al.*

Νίκανδρος ὁ Θυατειρηνός 311, 26 *Harp.*

νομιμοδόκη *v. scr.* 329, 23.

νόμιςμα **1.** moneta omnino 142 adn. 2. 265, 6. 267, 12. 269, 16. 270, 18. 19. 275, 1 *Ep.* 282, 14. 283, 2. 284, 1 cet. *Poll.*; περὶ νομιςμάτων 280, 9, νομιςμάτων κατάλογος 294, 1, ὁ ἐπὶ τῷ νομίςματι λόγος 293, 14, ὁ περὶ τῶν νομιςμάτων λόγος 294, 26 *Poll.* — νόμιςμα ἀργύριον 307, 5. — νόμιςμα, τὸ κόμμα τοῦ τετυπωμένου χαλκοῦ 340, 3 *Suid.* — Αἰγιναῖον νόμιςμα 312, 17 *Hes.* — **2.** solidus Constantinianus, eodem pondere est ac δηνάριον 253, 13 (conf. 98);

350, 16 *EM.*; derivatur ex *sex* vel *sextus* 279, 6 *Ios.* 279, 17. 350, 18 *EM.*; commemoratur 76. 77 adn. 5 *Diosc.* 82 adn. 3 *Archig.* 216, 23 *Gal.* 260, 7. 261, 2. 23. 262, 8. 18. 22 cet. *Ep.* — **2.** est 6ª pars congii, 48ª amphorae: vide ἀμφορεύς, κεράμιον, χοῦς; capit olei 18 uncias, vini 20 cet. 223, 26. 224, 9 *c. G. IV.* 239, 11 *c. G. XIII.* 240, 20. 241, 13. 242, 1 *c. G. XIV.* 247, 11 *Orib.* 250, 13. 251, 2. 16; inde breviter, olei appellatione omissa, sextario tribuitur 1½ libra 208, 11 *vet. m.* (conf. 68 s.). 222, 10 *c. G. IV.* 230, 20 *c. G. VIII.* 244, 19. 246, 12 *Orib.* — **3.** idem dicitur Ἰταλικὸς ξέστης et definitur *a*) 16ª parte modii 59 adn. 1. 60. 198, 16 *Eucl.* 203, 23. 205, 9 *Her.* — *b*) 48ª parte amphorae Romanae sive pedis cubici 60. 202, 23. 203, 22 *Her.* — *c*) 1⅔ libra vini 208, 18 *vet. m.* (59 adn. 1), vel 1½ libra olei 68 s. 208, 15 *vet. m.* 233, 14 coll. II 149 s. — *d*) pondus eius et mensura ab Oribasio definita 224, 7 *c. G. IV.* 247, 21 *Orib.* — **4.** habet 2 ἡμίξεστα sive heminas 224, 17 *c. G. V.* 246, 1 *Orib.*, vel 2 cotylas 127. 139. 208, 7. 27 *vet. m.* 222, 9 *c. G. IV.* 229, 7 *c. G. VII.* 233, 3 *c. G. IX.* 235, 18 *c. G. X.* 238, 23 *c. G. XIII.* 242, 19 *c. G. XV.* 258, 5 π. μέτρ. (II 144, 28 *Calv.*). 263, 19. 20 *Ep.*; conf. κοτύλη 3. — **5.** habet 2 λίτρας (scil. μετρικάς): vide λίτρα 4. — **6.** a Galeno appellatur ξέστης Ῥωμαϊκός 211, 2. 7. 13; sed falso definitur 20 unciis metricis 211, 9. 10, nec vero rectius ab aliis 18 unciis metricis 211, 13, quae debuerunt esse 20 unciae vini et 18 unciae olei, utraeque σταθμικαί; inde orta est alia falsa aestimatio ex qua sextario 120 σταθμοῦ ὁλκαί sive δραχμαί tribuuntur (conf. κοτύλη 5) 73. 208, 27 *vet. m.* 233, 12 *c. G. IX.* 235, 19 *c. G. X.* 242, 20 *c. G. XV.* — **7.** aequalis Romano est Ἀλεξανδρινὸς ξέστης, qui definitur 2 libris olei 264, 1 *Ep.* (II 103, 6 *v. Lat.*), commemoratur 264, 15 *Ep.* (II 106, 5 *v. Lat.*); idem Ἀλεξανδρείτης ξέστης sive ἰνίον vocatur et 2 cotylis sive 120 drachmis definitur 256, 3. 4. 5. — **8.** incerti sunt ξέσται ὑγροί et ξέστης ξηρός 61. 205, 13 *Her.*; ὑγροῦ ξέσται 15 comparantur cum 1½ modio (Romano) sive 25 libris 342, 12 *Suid.* — **9.** ξέστης ὁ Ἑλληνικός est idem ac Romanus; falso derivatur a ξέεσθαι 271, 5 *Ep.* — **10.** ξέστης (ἔχει) κοχλυάρια β', αἵτινες καὶ τριβλία λέγονται 246, 11 *Orib.* — **11.** notae sextarii 169. 170. 207, 21 *vet. m.* 221, 4. 7 *c. G. II.* 226, 13 *c. G. VIª.* 228, 6. 7 *c. G. VIᵇ.* 249, 13. 252, 20. 21. 22. 23. 24.

ξεστιαῖον μέτρον 211, 8 *Gal.*

ξεστίον, μέτρον ἐπὶ ὑγρῶν, 340, 10 *Suid.*, i. q. ξέστης, 246, 1. 5 *Orib.*

ξηρὸς ξέστης: vide ξέστης 8. — ξηρῶν μέτρα: vide μέτρον 2.

ξηροχείμαρρος 190, 11 *Her. V.*

ὀβολοί, οὓς φόλλεις καλοῦμεν, 338, 2. 240, 17 *Suid.* — **12.** corruptus est locus 274, 17 *Ep.*, ubi oboli, Romani ponderis, definitio restituenda esse videtur. — **13.** notae oboli 171. 207, 10 *vet. m.* (conf. 66). 220. 1 *c. G. II.* 226, 10 *c. G. VI*ᵃ. 227, 10 *c. G. VI*ᵇ. 244, 8 *c. G. XVI.* 249, 17; de notis 2 obolorum vide διώβολον.

ὀβολοστατεῖν 351, 7 *EM.*

ὀβολοστάτης 351, 3. 5. 353, 8 *EM.*

ὀγγία 274, 18: vide οὐγγία.

ὀγδόα, ἡμιχοίνικον, 322, 19 *Hes.*

ὀγκία, uncia Dorica Siculorum dialecto, 329, 17. 330, 18 *Phot.*

ὀδελός, i. e. ὀβολός, 76 *Nic.*

ὀδολκαί, ὀβολοί, 322, 20 *Hes.*

οἰνηρὸν μέτρον 337, 27 *Suid.*

οἶνος. vini pondere mensurae exiguntur 223, 22 ss. 224, 9 *c. G. IV.* 229, 10 ss. *c. G. VII.* 239, 8 ss. *c. G. XIII.* 240, 15 ss. *c. G. XIV.* 247, 8 ss. *Orib.* 259, 1 π. μέτρ.; conf. *vinum.* — pondus eius comparatur cum pondere mellis et olei 223, 7. 15 *c. G. IV.* 229, 10. 18 ss. *c. G. VII.* 246. 23. 25. 247, 1 *Orib.* 277, 10 *Eus.*

οἰφί legisse videtur interpres Epiphanii II 101, 10: vide ὑφή.

οἶφιν, μέτρον τετραχοίνικον Αἰγύπτιον, 322, 21 *Hes.*; conf. ὑφή.

ὁλκή. **1.** significat omnino pondus 326, 15 *Hes.* 331, 21 *Phot.* cet.; ὁλκή, δύναμις, ῥοπή cet., 322, 22 *Hes.* 330, 19 *Phot.* 340, 23 *Suid.*; sic ὁλκὴ νομίσματος 316, 23 *Hes.*, ὁλκὴ ταλάντου 290, 20 *Poll.*, δραχμὴ ὁλκὴν vel ὁλκῇ vel ὁλκὴ δραχμῆς 68 adn. 6. 74 extr. 75 adn. 2. 76 adn. 5, τριώβολον ὁλκὴν 75 adn. 2, ὁλκῆς ὀβολός ibid., ἑξάγιον ὁλκὴν 313, 22 *Hes.* — **2.** ὁλκὴ ἡ συνωνύμως δραχμὴ προσαγορευομένη 207, 15 *vet. m.* (conf. 68 cum adn. 6), vel ὁλκὴ ἡ καὶ δραχμὴ συνωνύμως καλουμένη 226, 15 *c. G. VI*ᵃ, et similiter aliis quoque locis plurimis hae duae voces synonymae esse dicuntur: 89. 107. 221, 18. 20 *c. G. III.* 232, 13 *c. G. IX.* 240, 7 *c. G. XIV.* 248, 4 *Orib.* 248, 17. 265, 19. 268, 16. 274, 16 *Ep.* (II 104, 15 *v. Lat.*). 300, 11 *Al.* (II 143, 3 *Calv.*); conf. etiam 75 *Hipp.* 76 *Diosc.* 82 adn. 3 *Archig.* 250, 24 cet., et vide δραχμή 11. — **3.** Ἀττικὴ ὁλκή appellatur vetusta Attica drachma 208, 1 *vet. m.* (conf. 67), eique 6 oboli tribuuntur 208, 3. — **4.** item drachma Ptolemaica, quae parte sesquioctava unciae Romanae aestimata est (conf. δραχμή 10), 121. 238, 15. 16 *c. G. XII.* — **5.** item denarius Romanus, septima unciae pars, 67. 208, 1 *vet. m.* — **6.** vulgo ὁλκή est denarius Neronianus, eaque definitur 8ᵃ unciae parte sive 3 scripulis sive 18 siliquis 147. 209, 18 *Gal.* 231, 18 *c. G. VIII.* 240, 7. 12 *c. G. XIV.* 245, 20 *Orib.* 248, 22.

199, 9 π. π. μ. 201, 24 *Const.* — **3.** orgyia Ptolemaica sive Philetaerea habet 4 cubitos, 6 pedes Philetaereos, $7^1/_5$ pedes Romanos 183, 1 *Her. I*; conf. 28. 29. — **4.** orgyia recentior in Aegypto a Romanis instituta habuit $9^1/_4$ cπιθαμάc βαcιλικάc (i. e. Romanas) sive 27 palmos et ἀντίχειρον, i. e. $27^3/_4$ palmos cet. 38 s. 189, 8 ss. *Her. V*; eadem usitata in imperio Byzantino, ubi vocata est βαcιλική II 148 *Ped.*, eique perinde tribuuntur 27 παλαιcταί et κόνδυλοc, i. e. ἡ τοῦ ἀντίχειροc ἔκταcιc sive 3 digiti, II 147 extr. 148 vs. 2 *Ped.*, unde et explicandum et emendandum est fragmentum de orgyia 192, 3 ss. (conf. 46); quod vero eandem Pediasimus habere dicit cπιθαμὰc κοινὰc ἕνδεκα II 147 atque inde eam appellat ἑνδεκαcπίθαμον II 148 vs. 6. 17, hae sunt spithamae novi cuiusdam cubiti ab ea ipsa orgyia derivati: cum enim ex antiqua ratione omnis orgyia habuerit 4 cubitos, cubitus autem tum fuerit bipedalis sive 32 digitorum, spithama denique manserit 12 digitorum, haec Byzantina orgyia suas (sive κοινὰc) cπιθαμάc habuit $10^2/_3$, vel numero rotundo 11, sicut scribit Pediasimus (conf. Letronnii verba I 58 citata; sed is in eo fallitur quod aliam fuisse dicit ἑνδεκαcπίθαμον, aliam $27^3/_4$ palmorum orgyiam). — **5.** orgyia quaedam minor priore II 148 vs. 7. 16 *Ped.*, quae forsitan habuerit 6 pedes Romanos sive 3 cubitos bipedales; nam sic Hesychius 323, 1: (ὀργυιά) καὶ πήχειc τρεῖc. — **6.** cognata orgyiae Aegyptiae recentiori (4) fuisse videtur οὐργία Iuliani Ascalonitae, cui tribuuntur $9^1/_3$ spithamae 201, 6; eadem vocatur οὐργία γεωμετρική 201, 9, eique opponitur ἁπλῆ 201, 20. 21 (ita ut 100 orgyiae geom. efficiant 112 simplices); conf. 55. — **7.** ὀργυιά tabulae Her. VII habet $2^1/_4$ cubitos, $4^1/_2$ pedes cet. 193, 10. 194, 5. 195, 17 *Her. VII.* 197, 1 *Her. VIII.* — **8.** ὀργυιὰ τετράγωνοc (Ptolemaica sive Philetaerea) habet 36 ped. quadr. 185, 21 *Her. II.* — **9.** orgyia Aegyptia recentior (4) quadrata est 5ª pars librae, 200ª pars modii satorii 39. 40. 190, 17 ss. 191, 1 ss. (conf. 39 ad. 2). II 147 *Ped.*

ὀργυιαῖον μέτρον 326, 24 *Hes.* — ὀργυιαῖοc ὁ μέγαc 341, 2 *Suid.*

Ὀρειβάcιοc κατὰ Ἀδαμαντίου 224, 7 *c. G. IV.* 247, 20 *Orib.* — περὶ μέτρων καὶ cταθμῶν Ὀριβαcίου 244, 11; ἰατρικὸν Ὀριβαcίου 244, 13 *Orib.*

ὀρθόδωρον, mensura corporis, 179, 6 *Poll.* 323, 3 *Hes.*; habet 11 digitos 180, 2 *Greav.*; ab aliis comparatum cum spithama 323, 4 *Hes.*

ὀρόβιον ponderis instar usurpatum 77 adn. 9 *Diosc.*

ὄροβοc, mensura, 243, 13 *c. G. XV* (conf. 134 adn. 1. 2 extr.). 252, 16.

ὀρτόβ, i. e. ἀρτάβη, praef. I p. XVI. 272, 15 *Ep.*

πεντάcχοινον, cτάδιον, 324, 5 *Hes.*
πενταχοίνικον, mensura, 206, 6 *Poll.*
πεντέπηχυ 330, 29 *Phot.*
πεντέχαλκον 288, 3. 7 *Poll.* 330, 29 *Phot.*
πεντηκοντάδραχμον Cyrenensium 284, 1 *Poll.*
πεντηκονταταλαντία 280, 17 *Poll.*
πεντηκοντόγυοc 310, 10 *Ap.* 315, 11. 324, 6 *Hes.* 348, 5 *EM.*
πεντόγκιον praef. I p. xx. 293, 2; πεντόγκιον ἀργύριον 292, 24 *Poll.*
πεντώβολον 341, 12. 14 *Suid.*
περίοδοc, μέτρον τι τῶν μετάλλων, 324, 8 *Hes.* (conf. Poll. 7, 99).
περιοριcμοὶ τῶν προαcτείων 190, 8 (conf. 190, 1) *Her. V.*
Πέρcαι 352, 4. 353, 19 *EM.*
Πέρcηc in nummis Thasiorum 293, 25 *Poll.*
Περcικὴ cχοῖνοc 193, 15 *Her. VII.* — Περcικὸν μέτρον vocatur ἀρτάβη 347, 23 *EM.*, ἀχάνη 314, 5 *Hes.* 334, 22 *Suid.*, παραcάγγηc (vide hanc vocem), cχοῖνοc 353, 19 *EM.* — Περcικὸν νόμιcμα 293, 7 *Poll.*
περτικά, i. e. pertica, graece ἄκαινα, 184, 20 *Her. II.*
Πήγαcοc in Corinthiorum nummis 290, 11 *Poll.*
πηλικότηc μέτρων 198, 20 π. π. μ.
πῆχυc **1.** mensura corporis 179, 11 *Poll.* 341, 16 *Suid.* 352, 13 *EM.* — **2.** mensura porrecta, habet $1^1/_2$ pedem 186, 7 *Her. III.* 187, 7 *Her. IV.* 197, 22 *Eucl.* 199, 3 π. π. μ. 201, 2 *Jul.* 275, 15 *Ep.* 324, 9 *Hes.* 341, 17. 342, 23 *Suid.*, sive 24 digitos (sive 6 palmos) 180, 4 *Greav.* 180, 9 *Did.* 182, 17 *Her. I.* 184, 21 *Her. II.* 186, 7 *Her. III.* — **3.** βαcιλικὸc πῆχυc, cubitus antiquus Aegyptiorum, a Ptolemaeis regibus servatus 25. 29. 180, 15. 17 *Did.*; idem simpliciter πῆχυc vocatur 181, 9. 182, 4. 17 cet. *Her. I*; habet $1^1/_2$ pedem Ptolemaicum sive $1^4/_5$ ped. Roman. 180, 10. 15 ss. *Did.* — **4.** βαcιλήιοc πῆχυc Persarum apud Herodotum 25. — **5.** λιθικὸc πῆχυc 37. 45. 46. 187, 8 *Her. IV.* 189, 4 *Her. V.* — **6.** ξυλοπριcτικὸc πῆχυc 33. 45. 46. 182, 18 *Her. I* sive ὁ τοῦ πριcτικοῦ ξύλου 189, 6 *Her. V.* — **7.** cubitus bipedalis 42 s. 188, 15 *Her. V.* 193, 10. 194, 1. 195, 15 *Her. VII.* 196, 25 *Her. VIII.* — **8.** alius quidam cubitus bipedalis in imperio Byzantino derivatus esse videtur ex orgyia Aegyptia recentiore, ad quem cubitum pertinent κοιναὶ cπιθαμαί Pediasimi: vide ὀργυιά 4. — **9.** εὐθυμετρικὸc πῆχυc opponitur quadrato et solido cubito, ac sic appellatur et sesquipedalis 187, 7 *Her. IV* et bipedalis 196, 14. — **10.** πῆχυc cτερεόc ex ratione sesquipedalis cubiti explicatur 185, 17 *Her. II* (eodem loco excidit πῆχυc τετράγωνοc cet.); item ἐπίπεδοc et cτερεὸc

dium Hebraicum 261, 17. 18. 271, 18 *Ep.* (II 101, 5. 6 *v. Lat.*); sed dicitur etiam simpliciter μόδιος 252, 25, quod inde factum esse videtur, quia perinde ac κόρος Hebraicus 30 modios (Hebraicos), sic κόρος ὁ Φοινικικός 30 σάτα habuit: vide κόρος. — **2.** idem definitur $1^1/_2$ modio Romano sive 24 sextariis 139 adn. 4. 258, 22 π. μέτρ. (II 145, 29 *Calv.*). 277, 19. 21 *Eus.* 279, 11 (coll. adn.) *Ios.* 342, 12 *Suid.*; conf. Christ. II p. 150 et in Fleckeiseni annal. a. 1865 p. 455. 457. — **3.** aliter σάτον habere dicitur 56 sextarios 263, 12 *Ep.* (ubi forsitan κς′ legendum sit: conf. II 151). — **4.** κόλλαθον, quod est 25 sextariorum, dicitur τὸ ἥμισυ τοῦ ὑγροῦ σάτου 264, 21 *Ep.* (*sati in liquidis* II 106, 14 *v. Lat.*), ubi nescio an βάτου legendum sit; conf. σάτον ἢ βάδος 146 *Ep.* — **5.** aliud quoddam σάτον habuisse fertur $3^1/_3$ γόμορ singula 13 sextariorum, i. e. $43^1/_3$ sextarios, sive 16 σίκλους (?) 275, 21. 23 *Ep.* — **6.** σάτον, agrorum mensura: vide σατίβα.

σάτος, i. q. σαΐτης, II 103, 9 *v. Lat.* — σάτος pro σάτον dici negat Epiphanius 261, 16; tamen *satus* habet versio Latina II 101, 5.

σάτων, μόδιος γέμων cet., 325, 4 *Hes.*: vide σάτον 1. 2.

σαφιθά habet 22 sextarios 277, 11 *Eus.*; conf. σαβιθά.

σαὼ εἴρηται τὸ ὑπέρχυμα 271, 18 *Ep.*

σεκέλ. σίκλον ἀπὸ τῆς σεκὲλ Ἑβραΐδος 268, 5 *Ep.*

σεμιδάλεως μέτρον ποιοῦν ἀρτάβην μίαν 257, 11 (252, 21). — mensura Hebraica, 260, 3. 262, 1; capit gomor 263, 4. 272, 18. 19. 21 *Ep.* (conf. II 101, 19. 21).

σεμιδάλην μέτρον 252, 21, qui locus corruptus secundum similem 257, 11 corrigendus est: vide σεμιδάλεως.

σήματα (i. e. notae) δηλοῦντα μέτρα καὶ σταθμούς 207, 7 *vet. m.*

σημεῖα καὶ χαρακτῆρες ponderum 225, 10. 14 *c. G. VI*ᵃ. — περὶ σημείων τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν 243, 16 *c. G. XVI*; conf. 243, 18.

σημεῖον, lapis miliarius in Romanorum viis, 200, 4. 6 π. π. μ.

σημόδιουμ II 86, 19. 27 *Didym.*

σήσκουας (σησκουάς), i. e. sesquias, 308, 2 *gl. n.* II 86, 19. 23. 25 *Didym.*

σηστέρτιουμ, σηστέρτια II 86, 18. 21 *Didym.*: v. *sestertius.*

σίγλον 325, 6: vide σίγλος.

σίγλος, ὄνομα βαρβαρικοῦ νομίσματος, 293, 4 *Poll.*, νόμισμα Περσικόν, aestimatur 8 obolis Atticis, secundum alios 2 drachmis Atticis 325, 6. 8 *Hes.*; conf. σίκλος 2.

σιδάρεος, Byzantiorum nummulus, 291, 10. 12. 15 *Poll.*; conf. 325, 10. 11 *Hes.*

σιδάριος, χαλκεύς (an χαλκοῦς?), 325, 14 *Hes.*

σιδηροῦν νόμισμα Lacedaemoniorum 291, 16 *Poll.*; σιδηροῦν νομισμάτιον Byzantiorum 325, 12 *Hes.*

Cκόπας, Αἰτωλῶν cτρατηγός, 336, 1 *Suid.*
cκούτλωcιc 26 adn. 6. 32. 181, 22 *Her. I.* II 147.
cκροπλ (sic), nota 5 siliquarum, 135 (immo 6 siliquarum, quoniam sine dubio scripulum significatur).
cκρόπουλον ἔχει τουρνέcιον α' 245, 26 *Orib.*
cμιρεύc vel cμηρεύc, μέτρον οἰνικόν cet., 325, 17 *Hes.*
cόλιδοι, νομίcματα, 308, 4 *gl. n.*
cολοιτύποc, χαλκόc τιc ἐν Κύπρῳ, 325, 19 *Hes.*
cόccoc, cταδιαῖον διάcτημα, 325, 21 *Hes.*
Cοφοκλῆc 168. 329, 21 (331, 12: v. adn.) *Phot.* 352, 5 *EM.*
cπάδιον, τὸ cτάδιον, 325, 22 *Hes.*
cπιθαμή **1.** mensura corporis 179, 8 *Poll.* 325, 23 *Hes.* 331, 13 *Phot.* adn. ad 351, 20; de vocis origine quaeritur 351, 22 *EM.* — **2.** mensura porrecta, habet 3 palmos sive 12 digitos 180, 2 *Greav.* 182, 4. 12 *Her. I.* 184, 13. 19 *Her. II.* 188, 11 *Her. V.* (192, 18 *Her. VI*). 193, 10. 21. 195, 13 *Her. VII.* 196, 23 *Her. VIII.* 197, 14. 18 *Eucl.* 198, 23 π. π. μ. 351, 18 *EM.*; quae quidem ratio valet et ad vulgarem Graecorum Romanorumque spithamam et ad Ptolemaicam sive Philetaeream et ad Asiaticam. — **3.** cπιθαμὴ βαcιλική, i. e. Romana, 38. 39. 44. 46. 189, 9 *Her. V*; eadem intellegitur 192, 3. — **4.** cπιθαμὴ κοινή Byzantina habuit 12 digitos eius cubiti bipedalis qui derivatus est ex orgyia Aegyptia recentiore; unde haec orgyia habuit tales spithamas $10^2/_3$ vel rotundo numero 11: vide ὀργυιά 4. — **5.** cπιθαμὴ τετράγωνοc habet 144 digitos quadr. cet. 185, 11 *Her. II*; cπ. cτερεά 1728 digit. cubic. cet. 185, 12 *Her. II.*
cπόριμοc (cπορίμη) γῆ 58. 189, 8. 18 *Her. V.* II 148 *Ped.* — cπόριμοc μόδιοc: vide μόδιοc 6.
cτάγιον, i. e. exagium, pondus Constantinianum 97 s. 228, 20. 229, 1. 22. 25 ss. *c. G. VII*; ἔχει ἐξάγιον α' 245, 5. 11 *Orib.*, sive 24 siliquas 231, 15 *c. G. VIII.* 245, 16 *Orib.*
cταδιαῖον διάcτημα 325, 21 *Hes.*
cτάδιον (cτάδιοc) **1.** proprie curriculum 200, 10 π. π. μ. 331, 16 *Phot.* 342, 16 *Suid.*, a Danao primum constitutum 352, 25 ss. *EM.* (conf. *stadium*); μέτρον ὁδοῦ, παρὰ ἵcταcθαι τὸν ὁδεύοντα 164 adn. 6. — **2.** omne stadium habet sua plethra 6 sive orgyias 100 sive cubitos 400 sive pedes 600 cet. 183, 16 *Her. I.* 185, 6 *Her. II.* 186, 20 *Her. III.* 197, 15. 198, 3 *Eucl.* 199, 21 π. π. μ. 201, 11 *Iul.* 201, 25 *Const.* 331, 7 *Phot.* 339, 19. 341, 23. 342, 2. 21 *Suid.* — **3.** cτάδιον Ptolemaicum sive Philetaereum 29. 183, 16 *Her. I.* 185, 6 *Her. II.* 186, 20 *Her. III.* 192, 19. 24 *Her. VI* (conf. 47). 197, 15. 198, 3 *Eucl.* 201, 25 *Const.* (conf. 57); μέροc τι τοῦ λεγομένου μιλίου 331, 16 *Phot.* 342, 16 *Suid.*: vide μίλιον 2. — **4.** cτάδιον Asiaticum

sed idem a Romanis uno denario aestimatus 97. 122 s. 160. 228, 21. 22 *c. G. VII*. 235, 3 *c. G. X*. 237, 18 *c. G. XI*. 255, 12. 300, 11 *Al.* (II 143, 3 *Calv.*). — **8.** στατήρ Hebraicus (conf. cίκλοc 3), pondere dimidiae unciae, 253, 8. 265, 12. 13. 16. 266, 14. 267, 23. 268, 1. 274, 26 *Ep.* (II 104, 9 *v. Lat.*). 278, 14. 20 *Eus.* 304, 15. 305, 11. 16; habet 2 didrachma 253, 9. 265, 13. 268, 1. 9. 276, 6 *Ep.* (II 104, 9 *v. Lat.*), sive 2 siclos 270, 15 *Ep.* 305, 16 (conf. cίκλοc 5). — **9.** στατὴρ ἐπὶ ἀργύρου habet 20 obolos 304, 15; significatur igitur hoc loco siclus Hebraeorum vulgaris: vide cίκλοc 5. — **10.** incertum cτατήρ, τὸ ἐξάγιον, 331, 19 *Phot.* 343, 4 *Suid.* (significari videtur omnino pondus ac ponderatio).

cτατηριαῖοc 283, 18. 20 *Poll.*

cτατιαῖον, τὸ πεντάμνουν, 326, 7 *Hes.*; conf. cτάτοc.

cτάτοc, πέντε μναῖ, 326, 9 *Hes.*

cτέαρ heminae infusum quantum pendeat 208, 21 *vet. m.* (conf. 70).

cτενόμηκεc ἀγγεῖον 275, 2 *Ep.*

cτερεὰ παλαιcτή, cπιθαμή, cτερεὸc παλαιcτήc, πῆχυc, πούc: vide παλαιcτή extr., πῆχυc 10, πούc 7. 8, cπιθαμή 5.

Cτράβων 55. 201, 13 *Iul.*

Cτράττιc 206, 14. 291, 12 *Poll.*

cτροφίολοι 26 adn. 7. 32. 182, 1 *Her. I.*

cύμβολα, cημεῖα, μέτρα, 331, 25 *Phot.*, 343, 9 *Suid.* — cύμβολον, βραχὺ νόμιcμα ἢ ἡμίτομον νομίcματοc, 288, 8. 11. 13. 17. 21. 25 *Poll.*

Cυρακούcιοι 291, 19 *Poll.* 317, 24 *Hes.*

Cυριακὸν ὄνομα caβιθά 264, 6 *Ep.* (II 103, 11 *v. Lat.*).

Cύροι 262, 11. 264, 21 *Ep.* 294, 12 *Poll.*; ὁ κατὰ Cύρουc μετρητήc 124. 236, 17 *c. G. X*; conf. μετρητήc 5.

cυcταθμία 225, 10. 18 *c. G. VI*ᵃ.

cχοινίον, funiculus mensorius, 192, 9; mensura Aegyptia 31. 181, 9 *Her. I*; cχοινίον δεκαόργυιον 28 adn. 4. 39. 189, 16. 190, 3. 7. 12 *Her. V*; cχοινίον δωδεκαόργυιον 190, 2. 5. 9 *Her. V.*

cχοίνιcμα, μέτρον ὁδοῦ, 326, 10 *Hes.*, μέτρου μέροc 331, 26 *Phot.* 343, 10 *Suid.*; cχοινίcματα, τὰ μετρούμενα τῶν χωρίων, 353, 24 *EM.*

cχοῖνοc, μέτρον γεωμετρικόν, 332, 1 *Phot.* 343, 13 *Suid.* 353, 17 *EM.*; mensura Aegyptia, habet 4 milia Philetaerea 184, 4 *Her. I.* 193, 3 *Her. VI*; eadem mensura esse videtur Ἑλληνικὴ cχοῖνοc 193, 15 *Her. VII*; conf. *schoenus*. — cχοῖνοc, μέτρον Περcικόν, 253, 19 *EM.*, unde Περcικὴ cχοῖνοc 193, 15 *Her. VII*; significatur παραcάγγηc, ubi vide.

cωκάριον δεκαόργυιον 39. 45. 46. 47. 189, 16. 190, 14. 15 *Her. V*; idem intellegitur 192, 19. 21. 24 *Her. VI.*

Cωcικράτηc poeta 282, 24. 297, 17 *Poll.*

100 vel 50 vel 30 vel 24 drachmis vel etiam secundum Timaeum una drachma 299, 5 ss.; τάλαντον τὸ παλαιὸν ὁ μὲν Πολέμαρχος δ' δραχμῶν, Θεόφραστος δὲ ιδ', Τίμαιος δὲ κδ' 299, 9 s.; ἀργυρίου βραχύ τι τάλαντον apud Diphilum 299, 22 *schol. Hom.* 354, 31 *EM.* — **11.** Αἰγιναῖον τάλαντον πλεῖον ἠδύνατο τοῦ Ἀττικοῦ 347, 10 *EM.*, habuit 10000 drachmarum Atticarum sive 100 minas Atticas 154. 294, 11. 17 *Poll.* — **12.** Αἰγυπτίων τάλαντον aestimatum 1500 drachmis Atticis 294, 13 *Poll.*; idem vocatur Πτολεμαϊκόν, ἰσοστάσιον τῷ Ἀττικῷ, sed pretio quarta pars Attici, 117. 154. 300, 15. 17 *Al.* (II 143, 8. 11 *Calv.*); eodem pertinent τάλαντα τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ νομιστευομένου χαλκοῦ 340, 8 Suid. — **13.** Βαβυλώνιον τάλαντον aestimatur 7000 drachm. Attic. sive 70 minis 294, 11. 16 *Poll.* — **14.** Ἀντιοχικὸν τάλαντον ἰσοστάσιον τῷ Ἀττικῷ, sed δυνάμει τὸ Ἀττικὸν ἐπίτριτον τοῦ Ἀντιοχικοῦ 117. 300, 16. 18 *Al.* (II 143, 8 ss. *Calv.*); idem dicitur Σύρων τάλαντον et 4500 drachm. Att. definitur 294, 12 *Poll.*; aliud autem fuit populare in Syria talentum triplo maius Ptolemaico sive Attico recentiore, ad quod pertinet δημοσία μνᾶ: vide μνᾶ 17. — **15.** Τύριον τάλαντον Attico aequale 300, 18 *Al.* (II 143, 12 *Calv.*). — **16.** Κιλίκων τάλαντον 3000 drachm. Att. aestimatur 294, 13 *Poll.* — **17.** Hebraicum talentum aequale 100 minis Atticis 154 adn. 6, a Romanis aestimatum 125 libris 137 cum adn. 1. 143, ii. 147. 253, 6. 255, 25. 265, 2. 10. 267, 11. 274, 11. 21 *Ep.* (II 103, 21. 104, 5 *v. Lat.*). 320, 8. 326, 12. 16 *Hes.* 344, 24 *Suid.* — **18.** ξυλικὸν τάλαντον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ aestimatur 72 minis Ptolemaicis 120 s. 301, 3. 4 *Al.* — **19.** ξυλικὸν τάλαντον ἐν Ἀντιοχείᾳ est sextuplo maius Attico recentiore (sive Ptolemaico) habetque 375 libras 119. 301, 1. 2 *Al.* (II 143, 17 *Calv.*). — **20.** praeterea talentis nescio quibus haec varia pondera tribuuntur: *a*) 100 librae 326, 15 *Hes.* — *b*) 165 librae 326, 16 *Hes.* — *c*) 400 et *d*) 1152 librae 326, 17 *Hes.* — *e*) 4 librae (auri) et $8^1/_2$ solidi 330, 14 *Phot.* 340, 13 *Suid.* — **21.** τάλαντον appellatur τὸ νόμισμα sive solidus 276, 12 *Ep.* 306, 20. 320, 8 *Hes.*; hinc τάλαντόν ἐστιν ἓν ἑξάγιον ὁλκήν 166. 313, 22 *Hes.* et τάλαντον λέγεται ,ς 304, 5; huic talento tribuuntur 6000 ἀσσαρίων sive λεπτῶν 142 adn. 2. 143, ii. 166. (265, 4). 267, 13 *Ep.* (II 103, 22 *v. Lat.*). 313, 21. 320, 7. 12 *Hes.*, sive 3000 κοδραντῶν 320, 8 *Hes.* — **22.** nota talenti 81 *Afr.* 171.

ταλάντωσις 281, 9 *Poll.*

ταρ, nota quaedam, 135 cum adn. 2.

Ταραντῖνοι 292, 3 *Poll.* 312, 23. 314, 3. 14. 327, 11 *Hes.*

Τάρας in nummis Tarentinorum 292, 5 Poll.

ταρτημοριαῖος 332, 25 *Phot.*

333, 1 *Phot.* 345, 6 *Suid.* 355, 3. 7 *EM.*; conf. ὀβολός 4. 6; eadem definitio chalci, ponderis Romani, efficitur etiam ex iis locis ubi κεράτιον $2^2/_3$ χαλκοῦς habere dicitur: vide κεράτιον. — **3.** Ἀττικὸς χαλκοῦς, qui 234, 25 *c. G. X.* 237, 9 *c. G. XI.* 255, 8. 256, 18 reperitur, est Ptolemaicus idemque pondus Romanum quod statim descriptum est. — **4.** aliter χαλκοῦς est 6ᵃ pars oboli (vide ὀβολός 5) eique tribuuntur 7 λεπτά 330, 13 *Phot.* 340, 12. 344, 14. 346, 14 *Suid.*; sed a Diodoro ei chalco qui est 8ᵃ pars oboli 7 λεπτά tribuuntur 156 s. 299, 27. — **5.** aliter χαλκοῦς idem pondus habere dicitur ac κεράτιον sive siliqua 133. 240, 2. 4. 6 *c. G. XIV.* 248, 13. 14. 16. — **6.** χαλκοῦς comparatur Siculorum οὐγκίᾳ 292, 11 (conf. 12. 13). — **7.** χαλκοῦς, τοῦτο ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου ἔλεγον 328, 7 *Hes.* (conf. 296, 21 *Poll.*). — **8.** χαλκοῦς, argenteus nummus, ab Aegyptiis inventus, 8ᵃ pars unciae, 266, 9. 11. 269, 8 *Ep.* (II 105, 3. 5 *v. Lat.*). — **9.** χαλκοῦς habet 3 folles 278, 17 *Eus.* — **10.** notae chalci 171. 219, 15 *c. G. II.* 227, 2 *c. G. VI*ᵇ. 249, 11.

χαρακτῆρες δηλοῦντες τοὺς σταθμοὺς καὶ τὰ μέτρα 219, 9. 12. 13 *c. G. II*; χαρακτῆρες οἱ ἐν ταῖς συσταθμίαις 225, 10 *c. G. VI*ᵃ. — χαρακτῆραι τῶν σταθμῶν 249, 10.

χαρία *v. scr.* pro χορία praef. I p. xv. 260, 12.

χελώνη in nummis 319, 18 *Hes.*; inde χελώνη appellatum τὸ Πελοποννησίων νόμισμα 289, 15. 18 *Poll.* 328, 9 *Hes.*; conf. καλλιχέλωνος.

χήμη **1.** χήμη ἡ μεγάλη pendit 3 drachmas 127. 235, 7 *c. G. X.* 237, 17 *c. G. XI.* 255, 18. — **2.** χήμη ἡ μικρά pendit 2 drachmas 127. 235, 7 *c. G. X.* 237, 17 *c. G. XI.* 255, 18. — **3.** aliter χήμη μικρά sive μύστρον μικρόν est dimidia pars cyathi 223, 1 *c. G. IV.* 246, 18 *Orib.*; conf. μύστρον 3. — **4.** χήμη, i. e. cochlear Romanum, quarta pars cyathi, 133. 241, 3. 20. 242, 6 *c. G. XIV.* 242, 27 *c. G. XV.* 250, 19. 251, 9. 21. 252, 8; inde pondus eius definitur aut ea ratione qua hemina habet 10 uncias vini cet. 241, 3. 20. 242, 6 *c. G. XIV.* 250, 20. 251, 9. 21, aut ea ratione qua cotylae tribuuntur 60 drachmae (conf. κοτύλη 5), unde chemae conveniunt $2^1/_2$ drachmae 242, 27 *c. G. XV.* 252, 8. II 149 addend. ad 208, 10 *vet. m.*; denique quod eidem 231, 11 *c. G. VIII.* 245, 12 *Orib.* stagia $2^1/_4$ tribuuntur, haec comparanda sunt 3 drachmis olei quae chemae ex prima ratione (241, 20. 251, 9) conveniunt. — **5.** χήμη ἁδρή 75. 76 adn. 3 *Hipp.* — **6.** notae chemae 171. 219, 18 *c. G. II.* 227, 4 *c. G. VI*ᵇ. 249, 14.

χῖ ἐπὶ τῶν χιλίων δραχμῶν cet. 328, 10 *Hes.*

χίμη *pr. scr.* pro χήμη 255, 18.

Χῖοι 293, 22 *Poll.*

χόας *pr. scr.* pro χοῦς 244, 17.

χοεύς: vide χοῦς.

aequalis fuit Attico et mensurae modo et divisione; habuit igitur 12 cotylas (Atticas), 124. 127. 236, 7 *c. G. X.* 242, 17 *c. G. XV.* 252, 1; idem reperitur 208, 24 *vet. m.*, ubi verbis ὁ χοῦς ἐστι μέτρον Ἀττικόν, κοτύλαι Ἀττικαὶ ιβ', sane Atticum congium explicat scriptor, sed eundem Aegyptium esse significat addita choenicis Aegyptiae definitione; idem habuit 4 choenices Ptolemaicas 124. 242, 14 *c. G. XV.* 251, 26, pondere autem 720 drachmas 70 ss. 236, 9 *c. G. X.* 242, 18 *c. G. XV.* 252, 2 coll. adn., quae aestimatio convenit cum illa quam sub κοτύλη 5 attuli. — **4.** χοῦς sive κόγγιον, i. e. congius Romanus, aequalis Attico; est 8ᵃ pars amphorae 205, 1 *Her.* 257, 25 π. μέτρ. (II 144, 22 *Calv.*); habet 6 sextarios (sive 12 cotylas) 222, 8 *c. G. IV.* 229, 8 *c. G. VII.* 233, 5 *c. G. IX.* 238, 22 *c. G. XIII.* 246, 10 *Orib.* 258, 1 π. μέτρ. (II 144, 23. 146, 1 *Calv.*). 276, 25 *Eus.* 279, 5 *Ios.*, unde ἑξάξεστον μέτρον dicitur 259, 1 π. μέτρ.; iniuria igitur eidem 9 sextarii tribuuntur 205, 2 *Her.* (conf. 60), nec audiendus Galenus, qui ambigit, utrum congio 6 cotylas an 6 sextarios tribuat 215, 4. 11. 12; idem denique cum Hebraico cabo comparatur 139 cum adn. 3. 258, 1 π. μέτρ. (II 144, 23 *Calv.*). — **5.** huic congio Romano ex legitima ratione conveniunt 10 librae vini, 9 olei cet. 223, 25 *c. G. IV.* 230, 18 *c. G. VIII.* 239, 10 *c. G. XIII.* 240, 18. 241, 11. 24 *c. G. XIV.* 244, 17. 247, 10 *Orib.* 250, 11 (250, 27. 251, 14). 259, 1. 2. 3 π. μέτρ. (conf. II 146, 2. 3 *Calv.*); sed eidem tribuuntur 720 drachmae ex altera ratione qua cotyla 60 drachmis aestimata est (supra 3) 108. 233, 7 *c. G. IX.* 241, 7 *c. G. XIV*, 250, 24. — **6.** χοῦς georgicus Aegyptius habet 9 sextarios 128. 236, 13 *c. G. X.* — **7.** alius quidam chus habet 2 choenices sive 8 sextarios 108. 232, 22 *c. G. IX*; huic similis est χοῦς apud Epiphanium 260, 7, qui 8 sextariis definitur 264, 11 (II 103, 17 *v. Lat.*); sed addit idem τὸ δὲ καλούμενον ἅγιον ξεστῶν ς'. — **8.** χοῦς, δίξεστον vel δύο ξέσται, 346, 20 *Suid.* — **9.** formas vocabuli has enotavi: sing. nomin. χοεύς 75 *Hipp.* 207, 4 *Poll.* 317, 3 *Hes.* 346, 20 *Suid.*, χοῦς 205, 2. 208, 24. 222, 8. 223, 25. 229, 8. 230, 18. 232, 22. 233, 5. 236, 7. 238, 22. 239, 10. 240, 18. 241, 11. 242, 17. 246, 10 cet., χούς 250, 11. 24. 26. 252, 1, χόας 244, 17 (conf. 249, 13); genet. χοέως 215, 11 *Gal.*, χοός 76 adn. 4 *Nic.* 346, 20. 21 *Aristoph. ap. Suid.*; accus. χοέα 215, 2. 15 *Gal.*, χοᾶ 346, 16. 18 *Aristoph. ap. Suid.*, χόα 219, 17. 227, 3. 249, 13. 328, 11, χοῦν 236, 13 *c. G. X*; plur. nomin. χοεῖς 318, 18 *Hes.*, χόες 215, 1 *Gal.*; accus. χοέας 215, 14. 23 *Gal.*, χοᾶς 246, 10. 320, 23 *Hes.* 346, 19 *Suid.*, χόας 205, 1. 206, 19. 222, 7. 229, 9. 232, 21. 257, 25. 317, 20, χοῦς 251, 25. — **10.** notae congii 171. 219, 17 *c. G. II.* 227, 3 *c. G. VIᵇ.* 249, 13.

II. Index Latinus.

conf. *quadrantal.* — habet 2 urnas II 138, 8. 142, 3 (conf. *urna*); vel definitur 3 modiis 91 vs. 65 *pond.* 120, 7 *Is.* 142, 4, unde dicitur *trimodia* 124, 12. — comparatur dimidiae parti medimni (Attici) II 91 vs. 64 s. *pond.* — *amphora Graeca sive cadus* est metretes Atticus II 120, 8 *Is.*; conf. 129, 2: *cadus grece amphora est continens urnas III*; eadem dicitur *Attica amphora*, ubi vide.

Andromachus medicus 78.

anfora, i. e. amphora, II 118, 5; *v. scr.* ad 117, 21. 120, 3. 8.

anphora II 91 vs. 62 *v. scr.*

Antiochense talentum 117; aliud id quod δημόϲιον dicitur 119 s.; conf. τάλαντον 14. — *Antiochensis sive Syrius metretes* 101. 124; conf. μετρητήϲ 5.

Antiochia II 143, 17 *Calv.*

Antiochicum talentum II 143, 8: vide τάλαντον 14.

Antyllus medicus 82 adn. 3.

aporyma: vide ἀπόρρυμα.

appendeo pro *appendo* II p. xviii. 114, 5 *Is.* 140, 17.

arapennis II 108, 4 *Is.* 137, 9: vide *arepennem.*

Archigenes medicus 82 adn. 3.

areae modus II 53, 6 *Col.*; areae urbanae ibid. 19, agrestes 54, 1.

arepennem Galli semiiugerum vocant II 54, 3 *Col.*; item actum quadratum Baetici *arapennem* dicunt II 108, 4 *Is.*; conf. 137, 9 ss.

argenteus, i. e. drachma trium scripulorum, II 83, 10 *Prisc.* — *argenteus* II 104, 1. 2. 105, 11. 12. 15 *v. Lat.* est is qui sub ἀργύριον 4 et ἀργυροῦϲ 1 explicatus est. — aliter argenteo tribuuntur 100 scripula, i. e. denarii (Gallici), II 128, 12; ibidem nota eius adscripta est.

argentum, pecunia signata, II 49, 4. 50, 13 *Varr.*; *argentum signatum* 84, 20 *Livius ap. Prisc.* 78, 8. 20 *Fest.* — *argenti denarius* II p. xviii. 113, 2. 121, 22 *Is.* 133, 27.

argyrus: vide ἀργυροῦϲ 1.

Arruntius II 82, 11 *Prisc.*

artaba, Aegyptia mensura, 61 s.; habet 72 sextarios II 120, 18 s. *Is.*, sive 3 urnas sive $4^1/_2$ modios, estque aequalis cado, i. e. metretae Attico, II 133, 9. 142, 5 s.; eadem 100 libris olei definita esse videtur II 42. — *artaba recentior*, a Romanis instituta, 62. 63. 64; habet $3^1/_3$ modios II 30. 93 vs. 88 ss. *pond.*; conf. ἀρτάβη 3.

arura, Aegyptia agrorum mensura, 28; conf. ἄρουρα.

as est solidum quidvis quod in partes duodenarias dividitur II 61, 20 *Maec.*; vel as vocatur quicquid unum est II 72, 5 *ass.*, conf. 73, 4. 9 s.; as unitas vocatur II 87, 3 *Vict.* — *assis appellatio* ad rerum solidarum hereditatisque totius demonstrationem pertinet II 66, 21 s. *Maec.*; *assis* distributio in heredum institutione neces-

90. 116; conf. μνᾶ 3. — *Attica mina* recentior, quae proprie fuit 100 drachmarum Ptolemaicarum, tum 100 denariis Romanis aestimata, 79. 99. 114 ss.; conf. μνᾶ 4. 12. — *Attica mina* habere dicitur 75 drachmas II 83, 12. 85, 9. 17 *Prisc.*; eadem dicitur *Attica libra* 89 vs. 30 s. 90 vs. 36 *pond.*, conf. p. 28.

Attica pondera explicantur in vetustissima tabula medicinali 66; *Attica pondera et mensurae* apud Dioscoridem 77 cum adn. 6. 7, in versione Calvi II 142, 24 s. — *Attica pondera* in tabula codicis Bobiensis II 36. 126, 10.

Atticae mensurae frumentariae 68.

Attici, quae tetrachma vocant, II 84, 20 *Livius ap. Prisc.*

Atticum talentum habet 60 minas II 90 vs. 37 s. *pond.*, sive 6 milia drachmarum sive denarium II 81, 13 *Fest.* 85, 4 *Prisc.* 90 vs. 37 s. *pond.* — *Atticum (Atheniense) talentum magnum* Priscianus dicit habere 100 minas singulas 75 drachmarum II 85, 8 ss., atque idem definit 83 libris (sive minis) et 4 unciis 83, 15. 85, 1. 2 s. 6 s. 16 s.; contra *parvum* secundum Dardanum habet 60 minas II 83, 14 s. 85, 11, quas confundit cum libris Priscianus 82, 20 s.; conf. Philol. vol. XXII p. 202 ss.

Atticus congius 70; conf. χοῦς 2.

aureus solidus II 113, 14 *Is.*, idem simpliciter *aureus* vocatur 113, 20; conf. 139. 17 s.

Babylonia mina 109 s. 112. 120 adn. 1.

badda: vide βάδα; *baddus*: vide βάδος; conf. *batus*.

Baeticae provinciae rustici II 53, 17 *Col.* 108, 10 *Is.*

Baetici 108, 4. 12 *Is.*

Balbus gromaticus II 6. 7 ss. 34. 57 ss., non scripsit libellum de asse II 14 ss.

ballantion: vide βαλάντιον.

batum II 141, 29: vide *batus*.

batus, mensura Hebraica, capit 50 sextarios II 119, 19 ss. *Is.*; eadem ratio reperitur II 141, 30 (ubi modii sunt 24 sextariorum); et conf. 142, 1.

beias, depravata forma pro *bes*, II 127, 17.

bes, i. e. as dempto triente, II 50, 11 *Varr.* 99 vs. 5; falso igitur Festus in exc. II 75, 16: *bessem appellatum esse, quod bis triens sit.* — constat assis 8 partibus duodecimis sive unciis II 62, 24. 63, 28 *Maec.* 72, 20. 73, 17. 74, 10 *ass.* 83, 19 *Prisc.* 87, 17 *Vict.* 91 vs. 50 *pond.* 127, 17. 130. 20. 132, 2; ex eadem ratione habet 192 scripula II 75, 3 s. *ass.* — pars iugeri II 56, 7 *Col.* — *lignum bes alterum* II 81, 23 (conf. adn.) *Fest.* — notae bessis II p. XXVI.

besis VIIII sunt unciae loco interpolato II 75, 17.

bessis, recentior nominativi forma pro bes, II 72, 20. 73, 17. 74, 10. 75, 3 *ass.* 83, 19 Prisc.

nuit nomen 51, 16 *Varr.* 54, 13 s. *Col.* 109, 9 *Is.* 137, 20; habuit igitur 200 iugera 54, 11 s. *Col.* 76, 3 *Fest. in exc.* 109, 7 *Is.* 124, 14. 125, 1 s. 137, 18 (conf. *centuriatus ager*), sive 100 heredia 52, 17 *Varr.*, sive 100 sortes 57, 12 *Front.* — habet latera longa 2400 pedum II 52, 19 *Varr.*; item latera eius quot pedes, actus, cubitos cet. habeant 124, 15 ss. 25 ss. — *centuria*, agri quaedam mensura in Hispania, II 60, 6 *Hyg.* — *sunt qui centuriam maiorem modum appellant, ut Cremonae decem et ducentum* (iugerum); *sunt qui minorem, ut in Italia triumviralem iugerum quinquagenum* II 57, 12 ss. *Front.*

centuriatus ager in ducena iugera definitus II 76, 4 *Fest. in exc.*

centussis, i. e. centum asses, II 49, 7 *Varr.* 75, 14. 15. 20. 21. 77, 4 *Fest. in exc.*; maximum aeris proprium vocabulum 49, 13 *Varr.*

cerates est dimidia pars oboli, 4ª pars scripuli II 31. 32. 100 fr. 121 vs. 18. 131, 1. — hinc accusativum *ceraten* facit Isidorus eamque Graecam formam esse scribit II 112, 11; ipse autem utitur forma *ceratim* indeclinabili 112, 10. 14. — nota eius II p. xxix.

ceratim est dimidia pars oboli, habet $1^1/_2$ siliquam II 112, 10 *Is.*; item est dimidia pars oboli habetque 2 calculos 139, 1. 2; conf. *cerates*.

ceration II 144, 6 *Calv.*: vide κεράτιον. — nota II p. xxix.

chalcus II 143, 6 *Calv.*; conf. χαλκοῦς, *calcus, calculus.* — nota II p. xxix.

Chanaan II 104, 4 *v. Lat.* 113, 11 *Is.*

character, i. e. nota, II 16. 74, 2 *ass.* — *caracteres ponderum* II 121, 11 *Is.* 133, 16.

cheme (chema) est 3ª pars mystri, capit 2 coclearia II 29. 92 vs. 77 s. *pond.* 140, 13. 15 (coll. vs. 14).

Chiorum mina 120 adn. 1.

choenica, mensurae genus, II 76, 6 *Fest. in exc.*

choenix habet 4 cotylas (sive 2 sextarios) II 29. 92 vs. 69 *pond.*; conf. χοῖνιξ 2. — aliter habet 4 sextarios II 92 vs. 69 *v. scr.* 117, 4 s. *Is.*; conf. χοῖνιξ 7. — aliter 5 sextarios II 140, 31. — est generis masculini II p. xi. 92 vs. 70 *pond.* 106, 8 *v. Lat.*; conf. χοῖνιξ 8. — nota choenicis II p. xxix.

chondrotos: vide χονδρίτης.

chorus II 100, 5 *v. Lat.* 133, 11. 142, 9. 10: vide κόρος et *corus.*

chulleus II 142, 10: vide *culleus.*

chus, i. q. congius, habet 3 choenices (sive 6 sextarios) II p. xi. 29. 92 vs. 69 s. *pond.*; conf. χοῦς.

ciatus II 92 vs. 73. 77. 80 *v. scr.* 128, 18. 20. 134, 17. 140, 17. 20: vide *cyathus.*

corus habet 2 gomor II 133, 11. 142, 9, et cum gomor 15 modios habeat (vide *gomor*), in corum incurrunt 30 modii II 121, 1 *Is.* 129, 4; conf. κόρος. — vox derivatur ex Hebraico sermone II 121, 2 ss. *Is.*

cotila, i. e. cotyla, II 91 vs. 67. 92 vs. 73 *v. scr.* 122, 17 *Is.* — *cotyle* II 92 vs. 73 *v. scr.*

cotilla II 128, 20. 21. — *cotille* II 134, 19.

cotula II 116, 18. 19 *Is.* 144, 28. 145, 2. 13 *Calv.*

cotyle (cotyla), i. q. hemina, dimidia pars sextarii, II 91 vs. 67 *pond.* 122, 17 *Is.* 128, 20. 21, habet 6 cyathos 92 vs. 73 *pond.* 116, 18 *Is.*; conf. κοτύλη. — vox derivatur a Graeco κοπή II 102, 20 *v. Lat.* 116, 19 *Is.* (coll. praef. p. xv) — nota cotylae II p. xxix.

Cremona II 57, 13 *Front.*

cuathus cyathosve II 145, 3. 4 *Calv.*

cubitum, i. q. cubitus; hinc *cubita* II 124, 17. 19. 27.

cubitus, mensura, II 58, 4 *Balb.*, habet $1\frac{1}{2}$ pedem 58, 18 *Balb.* 124, 1. 125, 3. 129, 22, sive 6 palmos, 18 uncias 58, 18 s. *Balb.*; pro sesquipede computatur etiam 124, 17. 18 ss. 27. — *cubitus Graecus*, qui μέτριος ab Herodoto vocatur, *Persicus*, *Aegyptius*, *Ptolemaicus*, *Philetaereus* 6 s.; conf. πῆχυς. — ex cubito Romano Aegyptiae mensurae definitae 29 s. 60. 62 s. — *bipedalis cubitus* in Aegypto ortus 37. 38. 42. 43, postea Constantinopolim translatus 44. — *cubitus naturalis* et *cubitus maior* quidam explicantur II 138, 2 ss.

culleus, maxima liquoris mensura, habet 20 amphoras II 93 vs. 86 s. *pond.*; eidem tribuuntur 2 cori sive 60 modii II 142, 10, quae ratio non differt a priore.

cyathus est 6ª pars cotylae II 92 vs. 73 *pond.* 116, 18 *Is.*, sive 12ª pars sextarii 29. 92 vs. 80 *pond.*, sive 576ª pars quadrantalis 71, 11 *Maec.*; pendit 10 drachmas 29. 92 vs. 74 s. *pond.* 116, 12 *Is.* 140, 16 s.; conf. κύαθος. — habet 20 coclearia II 140, 16 s. — aliter cyatho tribuuntur 10 drachmae et 2 scripula vel 8 drachmae II 128, 22 ss. — aliter *ciatus* dicitur 27ª pars heminae II 128, 20. — notae cyathi II p. xxix.

cyatum II 118, 4 loco interpolato.

cyatus II p. xii. 92 vs. 73 (conf. 74) *v. scr.* 116, 12. 18. 122, 15 *Is.* 128, 22. 23. 141, 18; conf. *ciatus*.

cybus II p. xi. 91 vs. 62. 98 vs. 195 *pond.*

cyprus: vide κύπρος.

Cyrenaica provincia 25, *Cyrenensium provincia* II 60, 14 *Hyg.*

dabum, depravata forma ex *deunx*, II 130, 23.

Dalmatia II 59, 22 *Hyg.*

Dardanus (Dardanius) 157. II 22. 23. 28. 83, 9. 85, 11 *Prisc.*

dean, depravata forma ex *dextans*, II 130, 22.

narius vocatur 128, 3 ss. 16. 131, 19. 132, 15. 17. 25 (coll. 26). — nota denarii II p. xxix.

des, antiqua forma pro *bes*, II 50, 11 *Varr.* 72, 21 *ass.*

deunx, i. e. as dempta uncia, II 50, 10 *Varr.* 76, 9 *Fest. in exc.* 99 vs. 2. — constat assis 11 partibus duodecimis sive unciis II 63, 3. 15 *Maec.* 72, 18. 73, 6. 74, 8 *ass.* 83, 17 *Prisc.* 87, 11 s. *Vict.* 90 vs. 45 *pond.* 127, 14. 130, 23. 132, 5; habet igitur 264 scripula 75, 5 s. *ass.* — pars iugeri II 56, 13 *Col.* — notae II p. xxvi.

dextans, i. e. as dempto sextante, II 50, 10 *Varr.* 76, 8 *Fest. in exc.* — constat assis 10 partibus duodecimis sive unciis 62, 31. 63, 20 *Maec.* 72, 18. 73, 13. 74, 8 *ass.* 83, 18 *Prisc.* 87, 13 s. *Vict.* 127, 15. 130, 22. 132, 4; habet igitur 240 scripula 75, 5 *ass.* — pars iugeri II 56, 11 *Col.* — notae II p. xxvi.

dextas II 87, 14 *Vict.* 127, 15: vide *dextans*.

dichryson: vide δίχρυсον.

didracma II 104, 26 *v. scr.*

didragma nomin. singul. II 104, 10. 105, 1 *v. Lat.*

didragmum II 104, 26 *v. Lat.*: vide δίδραχμον.

Didymus, scriptor libri περὶ τῆς παρὰ Ῥωμαίοις ἀναλογίας, II 23. 86, 1 *Prisc.* — *Didymus Alexandrinus*, scriptor de mensuris marmorum ac lignorum, 7. 22. 26. 180.

Dieuches medicus 82 adn. 3.

differentiae ponderum et mensurarum II 142, 23. 145, 30. 146, 4 *Calv.*; conf. διαφορά.

digitus, mensura, II 58, 4, eaque minima 58, 7 *Balb.*; sunt tamen etiam partes digiti 58, 8 *Balb.*; idem dicitur pars minima agrestium mensurarum 107, 7 *Is.* 135, 20. — est 4ª pars palmi, 16ª pars pedis cet.: vide *palmus*, *pes*, *sextans*, *uncia*.

Diocles medicus 83 adn. 3.

dioptra II 9.

Dioscorides medicus 76. 77; conf. Διοсκορίδηс.

dipondius, i. q. dupondius, II 111, 6 *Is.*

dodran, depravata forma ex *dodrans*, II 130, 21.

dodrans, i. e. as dempto quadrante, II 50, 11 *Varr.* 99 vs. 4. — constat assis 9 partibus duodecimis sive unciis 62, 27. 63, 24 *Maec.* 72, 19. 73, 15. 74, 9 *ass.* 83, 18 *Prisc.* 87, 15 s. *Vict.* 91 vs. 49 *pond.* 127, 16. 130, 21. 132, 3; habet igitur 216 scripula 75, 4 *ass.* — pars iugeri II 56, 9 *Col.* — pars pedis, i. q. сπιθαμή, II 13. — notae II p. xxvi.

dodras II 87, 16 *Vict.* et *doras* 127, 16, depravatae formae ex *dodrans*.

drachma Graeca a Romanis loco mercis habita II 67, 1 *Maec.* — *drachma, denarii pondus argenti*, II 113, 1. 121, 21 s. *Is.* 133, 26 s., est octava pars unciae 31. 37 s. 74, 22. 25 *ass.* 83, 11 *Prisc.* 89 vs. 24 *pond.* 99 vs. 14. 113, 1.

lycus, i. e. sicilicus, II 130, 9.
Lydus de mensibus II 23.
lystrum II 145, 5 *Calv.*: vide λίςτριον.
maris, masmaroth, medeccoth: vide Graeca.
medelarum pondera mensuraeque II 142, 16 *Calv.*, *medelarum auxilia* ibid. 21.
medicinales tabulae 65. 87. II 27.
medietas II 16. 74, 23 *ass.* 113, 19. 114, 9 *Is.*
medimna, mensura quinque modiorum, II 101, 3 *v. Lat.* 120, 14 *Is.* 142, 7.
medimnon, agrorum mensura in provincia Cyrenensium, II 61, 2 ss. *Hyg.*
medimnus (Atticus) capit 2 amphoras Romanas II 91 vs. 64 s.; conf. μέδιμνος. — *medimnus Ptolemaicus* I 61. 62.
mel. mellis pondere mensurae exactae 92. 100 s. 133; conf. μέλι.
T. Menenius Lanatus II 78, 10 *Fest.*
mensores agrorum II 52, 9 *Varr.*
mensura quid sit II 57, 19 *Balb.* 106, 23 s. 115, 17 *Is.* 135, 10 s. — *mensurae aguntur generibus tribus* cet. II 59, 1 ss. *Balb.*, conf. 125, 11. — *mensurarum* (porrectarum) *appellationes sunt duodecim* II 58, 3 *Balb.*, item *mensurarum genera duodecim* II 123, 14. 129, 16. — *de mensuris agrorum* II 106, 22 *Is.* — *mensurae liquoris atque grani* II 71, 6 *Maec.*, conf. 91 vs. 57 *pond.*; *de mensuris* 115, 15 *Is.*; *mensuram vocant, quo ea fruges metiuntur atque frumentum, id est humida et sicca* 116, 5 *Is.*; *mensurae in liquidis* 140, 9. 10. — mensurae longitudinis derivatae ex ordei granis transversis II 136, 9 ss.
metiri et deponens et passivum apud Isidorum II p. XVIII.
metreta est mensura liquidorum II 117, 18 *Is.*; derivatur a μέτρον ibid. 19 s.; idem accepisse dicitur nomen *a denarii numeri perfectione* 118, 1. 7 s. — *duo bati metretam faciunt, quod sunt sextarii C* II 142, 1. — *metreta*, i. q. metretes (ubi vide), II 101, 18 *v. Lat.*
metretes Atticus II 30: vide *Attica amphora*; idem dicitur *metreta* 101, 8 *v. Lat.*; conf. μετρητής. — *metretes olearius* II 42. 145, 10 *Calv.*
metricae unciae apud Galenum 80; conf. οὐγγία 8.
metrologus Benedictinorum 65.
metrum, i. e. mensura omnino, quid sit II 118, 3 ss.
miliarense II 105, 19 *v. Lat.*
miliarium, mensura longitudinis, II 58, 2. 5. 59, 5 *Balb.*, mensura viarum apud Romanos 109, 14 *Is.*; habet 1000 passus sive 5000 pedum 58, 27 *Balb.* 110, 3 s. *Is.* 124, 5 s. 125, 8. 130, 2. 138, 18; conf. *mille passus* et μίλιον. — idem habet 8 stadia: vide *stadium.* — miliarium Romanum 5000 pedum mansit in imperio Byzantino I 57.

12 pedes singulos 18 digitorum (Romanorum) habet II 125, 6. 129, 27, quae pertinet ad pedem Drusianum: vide II 34; commemoratur etiam alia quaedam pertica provincialis eique 12 pedes sive 48 palmi tribuuntur II 136, 17 s. — *pertica* a portando derivatur II 107, 12 ss. *Is.*

pes, mensura porrecta, II 57, 20. 58, 1. 4 *Balb.*; habet 4 palmos 58, 15 *Balb.* 123, 16. 124, 1. 125, 3. 129, 21, sive 12 uncias 58, 15 *Balb.* 123, 15 s., sive 16 digitos 53, 7 *Col.* 58, 15 *Balb.* 91 vs. 66 *pond.* 107, 9 *Is.* 123, 15. 135, 22. — *in pede porrecto semipedes duo, in pede constrato semipedes IIII, in pede quadrato semipedes VIII* II 58, 16 s. *Balb.*; et sic *constratus pes* quid sit explicatur ibid. 59, 8 ss.; idem dicitur *prostratus* 124, 7; porro *quadratus pes* explicatur 59, 13 ss. *Balb.* 124, 9 s.; idem dicitur *pes solidus* 124, 11. — *pes quadratus concavus* capit amphoram II 124, 12; conf. 120, 6 *Is.* — pes 16 digitorum, i e. Romanus, discernitur a pede 18 digitorum, i. e. Drusiano, II 34. 125, 5. 6. 129, 26. 27. — conf πούς, *Asiaticus*, *Drusianus*, *Italicus*, *monetalis*, *Ptolemaicus*, *Romanus pes*. — *pes naturalis* et *manualis* distinguuntur II 137, 23 ss. — *pedes horarum metiri* II 116, 3 *Is.* — nota pedis *p* littera II p. IV.

Phidon Argivus II 110, 20 s. *Is.*

Philagrius medicus 83 adn. 3.

Philetaereae mensurae 7. 24 ss.: vide Φιλεταίρειος.

Philetaerus, rex Pergami, 25.

Philotimus medicus 83 adn. 3.

Philumenus medicus 83 adn. 3.

Phoenicius coros II 145, 28 *Calv.*: vide κόρος.

piperis granula: vide κόκκοι τοῦ πεπέρεος.

planum in metiendo quid sit II 59, 7 *Balb.* 125, 13.

Plautus II 115, 7 *Is.*

plethron, primus agri modus apud Graecos, 100 pedum in utraque parte II 56, 9. 57, 1 s. *Front.*

plinthis, agrorum mensura maxima in provincia Cyrenensium, II 60, 16 ss. *Hyg.*

pollex, mensurae instar pro 15ª parte pedis computatus, II 136, 13 s.

Pollux exponit de corporis humani mensuris 5. 179; idem περὶ νομισμάτων 151 ss. 280 ss., περὶ στατικῆς 155. 297 s.

Polybius II 84, 8 *Livius ap. Prisc.*

pondo libra, libra pondo, libras pondo: vide *libra*; *octoginta, decem pondo* 79, 1. 2 *Fest.* 85, 5 *Livius ap. Prisc.*

pondus unde dictum sit II 111, 4 ss. *Is.* — pondera non natura, sed legibus constituta II 88 vs. 13 ss. *pond.* — *pondera Romana* II 85, 5 *Livius ap. Prisc.* — *publica pondera* (Romana) II 78, 22. 25 *Fest.* — pondera Attica *II 36. 126, 10.* -- pondera medicorum in libris II 27. 88

mus aeris II 79, 16 *Fest. in exc.*, minimus nummus sub imperatoribus, in rationibus magnae pecuniae non solebat computari II 19 extr. 69, 16; potuit tamen notari in ratione sestertiaria 69, 17 ss. *Maec.* — *quadrans*, nummus Hebraeorum: *quadrantem Hebraei codrantem vocant* cet. II 114, 3 *Is.*; conf. κοδράντης; est 4ª pars unciae 104, 11 *v. Lat.* 114, 3. 4 *Is.*, sive dimidia pars stateris 139, 10; eadem ratio 132, 18 sic exprimitur: *dragma et dimidia et scripulus et obolus quadrantem faciunt*; falso igitur dimidiam drachmam omisit scriptor similis loci qui est 139, 6 ss.

quadrantal vocabant antiqui quam ex Graeco amphoram dicunt II 79, 11. 14 *Fest.*, *quadrantal nunc plerique amphoram vocant* 71, 7 s. *Maec.*; est vas pedis quadrati 79, 12. 14 *Fest.*, quod quomodo ex pede porrecto efficiatur describitur 91 vs. 59 ss. *pond.*; habet vini octoginta pondo 79, 1 *Fest.*; capit 2 urnas, 3 modios, 8 congios, 48 sextarios 71, 7 ss. *Maec.* 79, 3. 13. 15 *Fest.*; conf. ἀμφορεύς 2, ἀμφορίσκος, κεράμιον 1, μετρητής 2, *amphora.* — nota quadrantalis II p. xxx.

quadrantarium II 144, 21 *Calv.*

quadras, i. e. quadrans, II 87, 16 *Vict.* 127, 22.

quadratus actus, *pes*, *quadrata pertica*: vide substantiva.

quadrigatus nummus II 76, 21. (80, 21) *Fest.*

quantitas II 72, 24 *ass.*

quartarius, 192ª pars quadrantalis sive amphorae, II 71, 10 s. *Maec.*; nota p. xxx. — i. q. urna, II 120, 9 *Is.*

quattrussis, i. e. 4 assium monetalium, nomen ac nota in ratione denariaria II 67, 22 s. *Maec.*

quattuordeciaere, i. e. 14 asses monetales: nomen ac nota eius in ratione denariaria II 68, 19 ss. *Maec.*

quiatus, i. q. cyathus, II 128, 23.

quinaris sive gomor habet 5 sextarios II 117, 5 *Is.*

quinarius dictus quod quinos aeris valebat II 50, 14 *Varr.*, est nummus argenteus 66, 28 *Maec.*, dimidia pars denarii 144, 9 *Calv.*, olim 5 asses valebat 67, 3 s. *Maec.* 80, 21 *Fest.*, postea 8 asses 67, 10 *Maec.*; nota p. xxx.

quincum, depravata forma ex *quincunx*, II 130, 17.

quincunx, i. e. quinque unciae sive 5 partes duodecimae assis, II 62, 17. 64, 5 *Maec.* 72, 23. 73, 21. 74, 13 *ass.* 83, 20 *Prisc.* 87, 19 *Vict.* 91 vs. 51 *pond.* 99 vs. 6. 127, 20. 130, 17. 131, 23; habet igitur 120 scripula 75, 1 *ass.* — pars iugeri II 56, 1 *Col.* — notae II p. xxvi.

quincus, i. e. quincunx, II 127, 20.

quindeciaere, i. e. 15 asses monetales: nomen ac nota eius in ratione denariaria II 68, 22 ss. *Maec.*

quinques, i. e. 5 assium monetalium, nomen ac nota in ratione denariaria II 67, 24 ss. *Maec.*

quinquessis valebat olim quinarius II 80, 21 *Fest.*

Quirites II 91 vs. 63 *pond.*

93 vs. 83 *pond.*, sive 24^a pars unciae 31. 64, 27 *Maec.* 74, 26 *ass.* 99 vs. 9. 16. 114, 15 *Is.*, comparatur cum reliquis partibus assis 74, 27 ss. *ass.*; idem est 3^a pars drachmae: vide *drachma.* — habet 2 obolos II 38. 100 fr. 121 vs. 18. 127, 10. 128, 15. 129, 10. 131, 2. 132, 15. 139, 4, sive 6 siliquas 83, 9 s. 84, 3 *Prisc.* 88 vs. 10 *pond.* 100 fr. 121 vs. 19. 112, 18 *Is.* 128, 10. 130, 27. 131, 3. 132, 11. 139, 7; eidem tribuuntur 16 grana lentis aut totidem speltae aut 4 lupini 88 vs. 11 ss. *pond.*; aliter 8 chalci 100 fr. 121 vs. 17. — *scripulum dimidium* a quibusdam simplium vocatur, est 576^a pars assis II 65, 15 ss. *Maec.* — *scripulum*, 288^a pars iugeri (conf. *iugerum*), II 55, 7 *Col.* (*scripula duo* ibid. 9), habet 10 pedes in quadratum 52, 8 *Varr.*; haec dicitur minima pars iugeri 4. 52, 7 *Varr.*; apud Columellam autem minima pars, i. e. 576^a, est dimidium scripulum 55, 4 ss. — *scripulum* est pondus denarii Gallici II 128, 8. — notae scripuli II p. xxviii; scripuli dimidii nulla est nota II p. vi. 65, 15 (coll. vs. 14. 20) *Maec.*

scripulus II 74, 23 *ass.* 83, 9. 10. 11. 24. 84, 1. 2. 3 *Prisc.* 99 vs. 9. 16 *v. scr.* 100 fr. 121 vs. 17. 112, 18. 19 *Is.* 126, 22. 127, 2. 6. 8. 10 (sed in eadem tabula *scripulum* 126, 17). 131, 3. 9. 11. 13. 15. 17. 132, 16. 18. 139, 5. 7: vide *scripulum.*

scrupulus II 74, 23. 26. 27. 28. *v. scr.* ad 88 vs. 9. 11. 89 vs. 21 cet.: vide *scripulum.*

se valet dimidium II 50, 2 *Varr.* 86, 18 *Didym.*

sela, i. e. sextula, II 130, 7. 8. 10.

selibra II 50, 3 *Varr.* 70, 19 *Maec.* 93 vs. 96 *pond.*

sembella, i. e. libellae dimidium, II 19. 20. 50, 20 s. *Varr.*; conf. *singula.*

semiamphora II 144, 19 *Calv.*

semias II 50, 6 *Varr.*

semicongius, Romana mensura, 133.

semiiugerum II 54, 2 *Col.* 137, 9.

semimodius II 145, 17 *Calv.*

semiobolus II 27. 88 vs. 8 *pond.* 112, 11 *Is.*

semipes II 58, 16. 17 *Balb.*, habet 2 palmos 129, 20.

semis (semissis), i. q. semias, II 50, 5 *Varr.*, pars dimidia cuiusvis assis sive solidi, 61, 2. 63, 13. 64, 3 *Maec.*, et sic dicitur dimidia pars assis 72, 23. 73, 23. 74, 5. 12 *ass.* 87, 20 s. *Vict.* 91 vs. 52 *pond.* 99 vs. 7. 114, 1. 2 *Is.*, sive librae 97 vs. 174. 176 *pond.* 131, 24. — habet 6 uncias II 83, 20 *Prisc.* 127, 19. 130, 18. 131, 24, sive 144 scripula 75, 2 *ass.* — *semis* (monetalis): nomen ac nota eius in ratione sestertiaria II 69, 7 ss. *Maec.* — *semis*, pars dimidia iugeri, II 56, 3 *Col.* — notae 226, 9 *c. G. VI*^{a}. 244, 7 *c. G. XVI.* 249, 18. II p. xxvi.

semissis, i. q. semis, II 91 vs. 52 *pond.* 114, 1 *Is.*

argenteus, fuit as semis tertius, i. e. duo asses et semis, II 50, 14 s. 18 *Varr.* 66, 28. 67, 4 s. *Maec.* 80, 17. 81, 25 *Fest.* 82, 10. 12 *Prisc.*, sive dupondius et semis 50, 15 *Varr.* 80, 13. 15. 17 *Fest.* 82, 11 s. *Prisc.*, sive duarum semissis librarum 82, 8 *Prisc.*, et sic Didymus: τὰ δύο ἥμιcυ ἀccάρια cηcτέρτιούμ φαcι II 86, 15 ss. (unde facit pluralem cηcτέρτια pro *sestertii* ibid. 21). — postea sestertius 4 asses habuit II 67, 10 *Maec.* — fuit 4ª pars denarii II 80, 12. 14 *Fest.* 86, 15. 21 *Didym.* 144, 9 *Calv.* — sestertius vetustissimus fuit scripuli pondere 67. 68. — partes sestertii in ratione sestertiaria II 19. — nota II p. xxx.

P. Sestius Capitolinus II 78, 10 *Fest.*

sexcuncia passim varia scriptura pro *sescuncia*; item *sexcuns* pro *sescunx* II 83, 22.

sexcuntia, i. e. sescuncia, II 131, 19.

sexis, i. e. 6 assium monetalium, nomen ac nota in ratione denariaria II 67, 27 ss. *Maec.*

sextam, depravata forma ex *sextans*, II 130, 14.

sextans, i. e. sexta pars assis, II 50, 4 *Varr.* 62, 7. 63, 11. 64, 11. 65, 28 *Maec.* 72, 19. 73, 12. 14. 74, 6. 15 *ass.* — constat 2 unciis II 83, 21 *Prisc.* 87, 14 *Vict.* 90 vs. 46 *pond.* 99 vs. 3. 127, 23. 130, 14. 131, 20; habet igitur 48 scripula 74, 31 *ass.* — pars librae II 97 vs. 170. 176. 98 vs. 189. 191 *pond.* 131, 20. — pars iugeri II 52, 11 *Varr.* 55, 18 *Col.* — notae II p. xxvii. — aliter *sextans quae eadem dodrans appellatur* est mensura porrecta II 13. 58, 4. 13 *Balb.*, dimidia pars cubiti (Romani) 58, 18, habet 3 palmos, 9 uncias cet. 58, 14 *Balb.* 123, 17.

sextantarius as II 81, 1. 4 *Fest.*; conf. *as.*

sextarium. hinc *sextaria* II 120, 1 *Is.*

sextarius unde dictus sit II 117, 7 s. *Is.* — est 48ª pars quadrantalis sive amphorae II 71, 9 s. *Maec.* 79, 3. 13. 15 *Fest.*, sive 6ª pars congii 79, 2 *Fest.* 91 vs. 71 s. *pond.* 117, 6. 7 *Is.* 133, 5. 140, 29; habet 2 heminas sive cotylas 116, 20. 117, 2 *Is.* 128, 17. 21. 133, 4. 140, 27. — sextarius librae, i. e. assis, instar divisus usque ad coclear sive scripulum II 29 s. 92 vs. 79 ss. *pond.* — varia pondera vini, aquae, olei, mellis ad sextarii modum inter se comparata II 30. 93 vs. 91 ss. *pond.* — sextarius duarum librarum (i. e. librarum olei) esse dicitur II 117, 3 *Is.* 140, 26. — aliter sextario tribuuntur 2½ librae II 128, 17, aut 3 librae 140, 27. — conf. ξέcτηc. — notae II p. xxx.

sextas, i. e. sextans, II 87, 14 *Vict.* 127, 23.

sextula, i. e. sexta pars unciae, II 31. 50, 1 *Varr.* 64, 23 *Maec.* 74, 21. 25 *ass.* 89 vs. 22 *pond.* 99 vs. 13. 113, 12 s. *Is.* 130, 8, sive 72ª pars assis 65, 2 *Maec.*;

siliqua, folliculus leguminum, II 129, 7, dicitur humillimum genus ligni, folliculos VI habens, vel genus farris cet. 132, 9 ss. — *siliqua*, pondus, i. q. Graecum κεράτιον, 89. 96 cum adn. 1. II 84, 4 *Prisc.* 112, 8 s. *Is.* 144, 6 *Calv.* — est 6ª pars scripuli II 31. 83, 10. 84, 3 *Prisc.* 88 vs. 10 *pond.* 100 fr. 121 vs. 19. 112, 18 *Is.* 128, 10. 130, 27. 131, 3. 132, 11. 139, 7, sive 24ª pars solidi II 112, 8 *Is.* — habet 3 grana ordei II 128, 9. 138, 25 s. — falso siliqua pro 12ª parte drachmae computatur II 38. 127, 8 (conf. 126, 23. 127, 7. 10. 11). — notae II p. xxx.

simplium, i. e. dimidium scripulum, II 65, 16 *Maec.*

singula, 20ª pars sestertii, II 19. 69, 15. 19. 23. 25. 28. 70, 7. 12. 22. 29 *Maec.*, olim fuisse dicitur selibra pondo 70, 19 *Maec.* — notae II p. xxx.

socarium: vide σωκάριον.

solida libra, i. e. as, II 90 vs. 41 *pond.*

solidum, *id est libra, quod as vocatur* II 61, 20 *Maec.*, conf. 91 vs. 52 *pond.*; *solidum veteres integrum dicebant et totum* 113, 6 *Is.*

solidum (στερεόν) in metiendo quid sit II 59, 13 *Balb.*

solidus (aureus) unde dictus sit II 113, 5 *Is.*, nomisma vocatur 113, 7, conf. νόμισμα, *nomisma*; alio nomine sextula dicitur, est igitur 6ª pars unciae, 113, 12 *Is.*; idem vulgo *aureus solidus* vocatur ibid. 14. — notae solidi et dimidii solidi II p. xxx. — aliter solidus (Gallicus) variis rationibus comparatur cum denario Gallico II 133, 3 (coll. 132, 25). 139, 13, cum uncia et libra 139, 14 ss., cum siclo, quarta parte unciae, 129, 9.

solidus pes II 124, 11; conf. *pes.*

sors, i. q. heredium, i. e. duo iugera iuncta, II 57, 8 s. 11 *Front.*

speltae quot in scripulum incurrant II 88 vs. 12 *pond.* (conf. p. 27).

stadialis ager, i. e. stadium, longitudinis mensura, habet 125 passus sive 625 pedes, est 8ª pars miliarii, II 137, 15 ss.

stadium (stadius), mensura longitudinis II 58, 2. 5. 59, 5 *Balb.*, mensura viarum apud Graecos 110, 1 *Is.* — habet 125 passus sive 625 pedes (Romanos) II 54, 8 *Col.* 58, 26 *Balb.* 110, 6 *Is.* 124, 5. 125, 7. 130, 1. 138, 17; est 8ª pars miliarii 58, 27 *Balb.* 110, 6 *Is.* 137, 16 s. 138, 17 s. — non videtur fuisse agrorum mensura apud Aegyptios I 28.

stadius II 125, 7. 130, 1: vide *stadium.*

stamnus: vide στάμνος.

stater pondere est dimidia pars unciae II 31. 37 s. 99 vs. 10. 113, 17 s. 19. 114, 9 *Is.* 127, 5. 132, 21. 139, 11, sive 24ª pars librae 37 s. 127, 4; pendit igitur 3 aureos (solidos) 113, 19 s. *Is.* — idem quota pars sit talenti

tione sestertiaria II 19 s. 69, 8. 9. 12. 15. 28. 70, 3. 12. 22. 30 *Maec.* — nota II p. xxxi.

teruncius dimidius, 80ª pars sestertii, II 69, 19 s. *Maec.*

tetrachmum, i. e. tetradrachmum, praef. II p. vii. viii. 67, 1. 84, 10; conf. τέτραχμον. — tetrachmum (Atticum) habet trium fere denariorum pondus II 84, 20 s. *Livius ap. Prisc.*; tetrachmum Macciani aetate loco mercis habitum 67, 1 *Maec.*

tetradrachmum Aegyptium sub imperatoribus Romanis signatum 122 s.; de reliquis vide τετράδραχμον.

tetragonus ager isopleurus II 125, 21.

thermus II 144, 5 *Calv.*; conf. θέρμος.

treas, depravata forma ex *triens*, II 127, 21.

tredeciaere, i. e. 13 asses monetales: nomen ac nota eius in ratione denariaria II 68, 16 ss. *Maec.*

tremissis, nummus aureus, 3ª pars aurei illius qui saeculo tertio expressus est fuitque ipse pars 64ª librae, II 15; pondere fuit 16ª pars unciae 74, 22. 26 *ass.*, habuit igitur $1^1/_2$ scripulum ibid. 27. — postea tremissis fuit 3ª pars solidi Constantiniani II 113, 15 *Is.*, habuit igitur 8 siliquas 122, 1 *Is.* 134, 1 s. — aliter tremissi tribuitur sextulae pondus II 131, 9 s. — nota II p. xxxi.

tressis, i. e. tres asses, II 49, 8 *Varr.* — nomen ac nota tressis in ratione denariaria II 67, 19 ss., item in ratione sestertiaria 70, 6 ss. *Maec.*

tressis semis quomodo notetur et vocetur in ratione sestertiaria II 70, 11 ss. *Maec.*

trian, depravata forma ex *triens*, II 130, 16.

trianguli metiendi quaedam ratio a Celso Romanis tradita II 8 s.

tricessis, i. e. triginta asses, II 49, 12 *Varr.*

triens, tertia pars assis, II 50, 5 *Varr.* 62, 3. 63, 12. 64, 7. 66, 2 *Maec.* 72, 22. 73, 18. 74, 5. 14 *ass.* — constat 4 unciis II 83, 21 *Prisc.* 87, 17 *Vict.* 91 vs. 50 *pond.* 99 vs. 5. 127, 21. 130, 16. 131, 22; habet igitur 96 scripula 75, 1 *ass.* — *triens*, nummus aeris, II 79, 16 *Fest. in exc.* — pars librae II 131, 22; conf. 81, 18. 22 *Fest.* — pars iugeri II 55, 22 *Col.* — notae II p. xxvii. — *triens*, *tres* (unciae), loco corrupto II 75, 18.

triens tertius, i. e. duae librae pondo et triens, II 81, 18. 22 *Fest.*

trimodia amphora II 124, 12.

triumviralis centuria II 57, 14 *Front.*

tropaicum: vide τροπαϊκόν.

trutina II 111, 8. 18 *Is.*

tryblium: vide τρυβλίον.

Tungri II 61, 5 *Hyg.*

Tyria drachma 112. — *Tyrium (Turium) talentum* 117. 143, 12 *Calv.*; conf. τάλαντον 15.

III. Conspectus auctorum.

I significat indicem Graecum, II Latinum.

EPIMETRUM.

Cum iam extremae huius voluminis plagulae absolverentur atque etiam praefatio tota typis expressa esset, H. Usenerus per Alfr. Fleckeisenum misit mihi apographum loci ex Isidoro excerpti qui in hoc libro legitur p. 138, 23—142, 10. Etenim in cod. S. Galli n. 879 saec. X ineunt., qui varia fragmenta Isidoriana continet, fol. 5 post Isid. XVI 24. 25 et ante V 1—38 liberum spatium relictum est, quod manus quaedam saeculi X vel XI explevit primum Isid. l. XV capite 15, deinde illo quem statim dixi loco. Et cum spatium in fol. 5 verso non sufficeret, scriptura continuata est in margines inferiores fol. 6 et 7. In his autem codicis scriptura diversa est ab ea quam secundum Lachmannum edidi:

P. 138, 23 = *fol.* 5^b *S* 24. minima est calculus qui 25. aput 26. ordei

139, 1. ceratī 2. quatuor cęratī 4. scrupulum 5. III· scrupuli 6. que x· et octo 7. scrupulus 8. efficiunt *bis*, *sed alterum perscriptum* 9. xxII· 12. Iuxta gallo xx^ma^ pars 13. et ·xII· denarii iusta 14. unciae ·v· solidos *reddunt* complent (reddunt *expunctum*) 15. et v· solidi 16. nam xII unciae 18. nuncupant 21. ex quatuor 22. ex ·L· et duabus epdomadibus et· die uel quadrante 23. equinoctialis 24. xII· oris ora 26. Ora autem v· punctus 27. iusta

140, 1. Mna ·c· dragmis 3. est. quinquaginta etenim librae 5. est *om.* 6. quod ·c· libris constat 10. Mensura in liquidis. coclear pars minima 11. scrupulum 15. concule duę cignū siue ministron 16. Concule ·vI· et du*a* (a *in ras.*) coclearia quę x dragmas appendens cyatum 18. drag*mis* (mis *correctum ex* mas) 19. sunt ·xII· oxifalum 20. aput quosdam cyati 21. dragme ·xc· aput quoddam (*sed* s *super prius* d *in* quod-

dam) 22. acytabula ·IIII· quod sunt drag*me* (me *correctum ex* mas) 23. iusta 24. aput vero *om.* 25. Nam *inc. fol.* 6ª *marg.* 27. uero ·III· utrique uero ut duae emine 28. difinierunt 29. ·Esaut sextarius VI· pars 30. apellabatur 31. Cenis autem ·V· sextariis 32. sextv̄ (v *ex* a *factum*)

141, 2. ad modum 3. sedecim sextariis 4. vero *om.* 6. depraehendimus 12. libre 16. ad dragmas 17. a cocleari *inc. fol.* 6ᵇ *marg.* 19. Est autem modius ut predictum est 20. autem *om.* 21. aput quosdam ·XXIIII· nobis uero uedetur 22. rectissimum utrium 24. midii coequatos ·LXX· et du*a*bus (a *correctum ex* o) 25. ut ·V· libras 26. id est *om.* 27. m̄seretur 28. urnam *correctum ex* unā faciunt *correctum ex* facient 29. dicitur satum 30. Batus *inc. fol.* 7 *marg.*

142, 1. metraetam, *sed* a *puncto notatum* 4. dicitur ephy 5. Urne ·III· cadum 7. Modia ·V· 8. ·III· medimne 10. modia ·LX· *sic explic. scriptura in S.*

Scribebam Dresdae die III. mensis Decembris
a. MDCCCLXV.

CORRIGATUR

p. 196 vs. 5 ab ult. *sub 10* pro *sub 8*, et deleatur ibid. initio vs. 11 ab ult. *65 s.*

M. MINUCII FELICIS

OCTAVIUS.

EMENDAVIT ET PRAEFATUS EST

AEMILIUS BAEHRENS.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI.

MDCCCLXXXVI.

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI.

EDITORIS PRAEFATIO.

I.

M. Minucius Felix, fori Romani causidicus, quo tempore dialogum, cui Octauii amici nomen inposuit, in publicum emiserit, accuratius quam uulgo statuunt erui posse puto.

Et in uniuersum quidem si libellum examinamus, sermonis color atque proprietas ostendit Felicem stetisse ab eorum parte, qui stilum Ciceronianum sibi imitandum sumpserunt, h. e., distinctius ut loquar, ad Quintiliani maxime et Plinii minoris exemplum Tullii sectatorem fuisse. ab his tamen eo differt, quod in nonnullis rebus labentis atque in nouam speciem (puta eam, quae Antoninorum aeuo tam ex studio priscorum obsoletorumque scriptorum quam ex inruente prouinciarum genere loquendi exorta est) inclinantis latinitatis indicia hic illic iam prae se fert: nemo nimirum suo saeculo ita potest reluctari, ut nihil eius consuetudini concedat. huc referas dictiones, quales sunt ex gr. *in praesentiarum,* huc praepositionis *de* pro instrumentali usum, alia similia*). et ut his rebus Mi-

*) In sermonem Minucianum artemque rhetoricam qui peculiari studio inquirere uelit, eum operae pretium facturum esse puto. ita autem huius inquisitionis pars prior tractetur, ut respectu habito tam admixtionis ex poetico et iuridico loquendi genere factae quam eius artis, qua Minucius Caecilii et Octauii proprietates dicendi aliquatenus seruare studuit, demonstretur quomodo color praecipuus Tullianus paululum sit corruptus fuco illo Africano, ut tamen huius africitatis tum Romam *intrare incipientis* modestus sit usus neque in hoc tam cor-

nucius Frontonis Apulei Gellii temporibus interdum accedit, ita maxime usu illo in deliciis habito eius figurae rhetoricae, qua tria uocabula asyndetice cumulantur. hanc quippe et Fronto saepius adhibet et Hadrianus imperator; cf. C. I. L. VIII 2532 B b *uos lapidibus grandibus grauibus inaequalibus, quos neque uehere neque attollere neque locare quis possit*; ad quem locum S. Dehner (Hadriani reliquiae I p. 21) exempla multa etiam ex Frontone adscripsit. horum igitur aetate etsi non potest non uixisse Felix noster, tamen ab eisdem sat est diuersus utpote (ut mihi quidem uidetur) non in prouincia quadam, sed Romae natus educatusque: Traiani fere tempore adulescentiam suam in urbe ut in omni bonarum artium studio, ita in optimo quoque latini sermonis auctore cognoscendo et Tulliano eloquio penitus percipiendo peregit, sed exculto sic proprio dicendi genere mox annis uirilibus nonnulla extrinsecus adlata, ut fere fit in fori oratore, sibi adhaerescere passus est. illa autem cum Quintiliano Plinioque iuniore et similibus coniunctio atque societas etiam cernitur in flosculis haud paucis orationis, quos Minucius debuit lectioni eorum poetarum latinorum, quorum inde a Frontonis tempore minor in prosae scriptores auctoritas esse coepit. nam non solum poetam philosophum Lucretium Felix accurate legerat, sed etiam in deliciis habuit cum Horatium Ouidium Lucanum Iuuenalem — nam aliorum*) imitatio nimis incerta est —, tum uero uatem *κατ' ἐξοχὴν* Romanum

---

rupto textu uindicentur scriptori quae sunt uitia librariorum. nam lubidine artis criticae frenis carente nonnulli apud Minucium ferenda esse nuper dixerunt, quae in saeculi tertii hominibus semibarbaris demum possunt tolerari.

*) eximendi etiam ex commentariis nonnulli errores huc pertinentes. ueluti uerba c. 4, 6 *cum amicitia pares semper aut accipiat aut faciat* priores interpretes ad Publilium Syrum referunt. immo in sententias a recentioribus Syro temere adscriptas (cf. Woelfflini editio p. 119) uerba illa ex ipso Minucio influxerunt.

Vergilium. cuius amor mirificus id quod ex aliis indiciis iam est patefactum plane comprobat, Minucium fuisse Romanum peruerseque praeeunte F. Balduino a doctis haud paucis pro Africano uenditatum esse. est autem illud poetici sermonis studium ad rectam quoque et interpretationem et emendationem alicuius momenti*).

Libelli in uniuersum a sermone examinatio quod effecit, id confirmatur ex aliarum rerum inquisitione. nam ex apologetis circa finem secundi p. Chr. saeculi florentibus cum unus Tertullianus cum Apologetico suo uere ueniat in censum (nam ex. gr. de Athenagora omnia incerta), eum usum esse Minucio, non Minucium Tertulliano, tam luculente nuperrime demonstrauit A. Ebertus (in dissertatione 'Tertullians Verhaeltniss zu Min. F.' inscripta, Lipsiae 1868), ut fere communem doctorum adsensum ferret. in uerbis autem dialogi nostri c. 9, 6 *passim omnes locuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio* tempus praesens, etsi non cogit omnino, tamen probabile admodum atque uerisimile reddit, agi de Frontone adhuc inter uiuos uersante; cf. c. 31, 2 *tuus Fronto***); neque facile posteriore tempore (ex. gr. anno 230) nudum illud *Cirtensis nostri* intellegi potuit. uerum quidem est, Caecilium,

*) dabo aliquot ex capite primo exempla ad interpretationem spectantia. in § 1 *quae iam transacta et decursa sunt recordatione reuocare* nuperrime exstitit qui uellet *renouare*, sed posse explicari 'recordando in memoriam reuocare', docet Vergilius Aen. VII 40 scribens *primae reuocabo* (scil. in memoriam) *exordia pugnae*. — § 3 *concineret eadem uelle et nolle* (ut et c. 26, 10) defenditur noto poetarum usu, qui pro *ut* consecutiuo interdum infinitiuum ponunt (cf. Kuehnerus gr. l. II p. 503). — § 4 *sic solus in amoribus socius* uulgo intellegunt de puellarum amoribus; potius res cupide appetitas siue delicias designari docet Vergilius ecl. 9, 56.

**) hinc colligitur, Octauium ipsum non fuisse Cirtensem atque Africanum (cf. quae supra statim subiciuntur), neque etiam Minucium, alioquin cum *uester* Fronto dicendum fuerit *Octauio*.

qui uerba adlata loquitur, Frontonem appellare *Cirtensem nostrum* utpote conterraneum, sed non debuit H. Dessau (Hermae uol. XV p. 471 sqq.) ad inscriptiones nonnullas Cirtenses, in quibus *Marcus Caecilius Quinti f. Natalis* intra annos 211 et 217 Cirtae praefectus quinquennalis atque ethnicorum superstitioni inhaerens commemoratur, ita prouocare ut hunc ipsum Caecilium putaret esse nostri dialogi participem (de Natalis nomine cf. c. 16, 1), qui in fine Caracallae imperii uel postea imbutus esset sacris christianis. nam etsi raris tamen indubitatis testimoniis constat, etiam tum temporis patrem et filium natu maximum eisdem usos esse nominibus. sic in inscriptione quadam (Bullet. Nap. 1847 p. 97; cf. Marquardtus antiq. rom. VII 1 p. 23 not. 3) M. Cosinius Priscus tres habet filios, quorum primo plane idem cum patre nomen est; neque tam perfecta est nostra de nominum per aeuum imperatorium usu ualde fluctuante et in diuersis orbis Romani partibus et ipso diuerso scientia, hinc ut certi aliquid possimus concludere. nihil ergo obstat quominus Quintum Caecilium Natalem, cuius filium Marcum ad memoriam nostram propagarunt inscriptiones, adulescentem Romae fori usum discentem (cf. c. 3, 1 *domi forisque lateri tuo inhaerentem*) cum Octauio Ostiae disputauisse statuamus; nam filium non stetisse a cultu sacrisque patris, si quidem hic factus est christianus, nec ipsum caret exemplis. quid quod Quintum patrem non spernendum codicis unici uestigium quasi digito intento monstrat? ubi enim Caecilius primum nominatur, in c. 1, 5 uerbis *in illo praecipue sermone . . . quo Caecilium* eqs, miramur uiuum etiam tunc Caecilium tam simpliciter introduci, codex autem Parisinus *quod caecilium* exhibens genuinam lectionem *quo Q. Caecilium* ultro suppeditat.

Iacto sic firmo fundamento superstruere possumus accuratiorem de tempore, quo Octauius dialogus scriptus sit, inuestigationem. legimus c. 7, 4 in Parisino

haec *et ut Parthos signa repetamus, dirarum inprecationes Crassus et meruit et inrisit.* in quibus uerbum quidem repetendi poetice constructum excusat poetici exempli [Verg. Aen. VII 606] imitatio, sed illud *repetamus* adeo perhorruit Halmius ut in textum reciperet *repeteremus* mutatione hercle non leni. nam etsi omnium uel foedissimarum corruptelarum quasi quendam thesaurum iure possis uocare huius libelli textum, tamen permutatorum hoc modo temporum non deprehendi exemplum. quid uero, si uerbis *ut Parthos signa repetamus* non solum ad aeuum praeteritum respexit Caecilius, sed neglectam a Crasso religionem etiam in praesentiam ualere significauit? nam quod non in omne tempus contusi sint Parthi, sed postea semper lacessierint Romanos eisque hoc ipso spatio cladem omnium grauissimam acerbissimamque intulerint, potest sane Caecilius deriuare ex Crassi male sana inpietate. quodsi ille Seruiliani legati legionisque Romanae apud Elegiam internecionem et bellum, quo Verus ultor annis 162 et 163 Parthos profligauit, designat, ex huius Parthicae expeditionis mentione equidem conligo intra hos ipsos annos 162 et 163 dialogum nostrum siue Ostiae habitum*) siue a Minucio in publicum emissum esse. nam potuit sane Felix, disputationis olim institutae summam memoria tenens cum cartis mandaturus in singulis latius persequeretur, rem eo ipso quo scripsit tempore factam sermoni olim habito inserere.

Est igitur Minucius Felix ut inter omnes apolo-

*) [fictam esse hanc disputationem Ostiensem, non possum concedere Richardo Kuehn, cuius dissertatio 'der Octavius des Min. Felix' Lipsiae 1882 edita mihi iam haec typothetis tradituro in manus uenit. procedit autem Kuehnius eo usque ut ipsam Octauii personam totam ementitam esse innuat, plane hoc ex nostra sententia inprobabiliter, siquidem tam prohoemii quam reliqui dialogi adeo sunt uiuidi colores, ut hunc Octauium Ianuarium non minus quam Q. Caecilium Natalem, cui uel lapides faciunt fidem, ad uerum esse depictum pro explorato habeam.]

getas superstites (nam ex graecis solus Iustinus aetate eum paululum superat) unus ex antiquissimis*), ita inter Romanos princeps. qui cur ab insequentis aetatis scriptoribus christianis tam saepe in usum uocatus excriptusque sit, a Tertulliano Cypriano Lactantio Hieronymo aliis, ex internis huius dialogi uirtutibus sine negotio explicatur. nemo enim neque antea neque postea adeo cum omni liberali eruditione institutus tum accurata philosophorum notitia instructus ex optimis Romanorum scriptoribus omnia, quae ad ipsos inpugnandos usui essent atque adcommodata, collegerat atque disposuerat. notum est, eum ex uariis philosophis et Graecis (maxime Platone) et Romanis praecipueque ex Ciceronis de natura deorum libris — cf. dissertatio E. Behrii 'der Octavius des M. Min. Felix in seinem Verhaeltnisse zu Ciceros Buechern de n. d.' Gerae a. 1870 emissa — et Senecae uariis operibus (Dombartus edit. p. 135 sq.) laborioso studio et apis fere instar Matinae, sed libero minime carentem iudicio, congessisse praecipua sapientium placita, quibus gentilis superstitionis et defensorem Caecilium et inpugnatorem Octauium utentes faceret. et quantum suspicienda est summa doctrina, tantum admiranda est ars illa, qua materiam undique collectam digessit ordinauitque idem. nam compositione plane egregia et Caecilii in christianam religionem inuectiua et Octauii defensio

---

*) quaestio per se uix dissoluenda, num Athenagoras Minucio sit usus an contra hic illo, iam certo modo dissoluta est. et comparanti mihi hunc cum illo similitudines neque multae neque admodum graues inter utrumque intercedentes, si ex certa recordatione sunt repetendae, ita explicandae sunt uisae ut scriptorem graecum ad romanum aetate praecedentem hic illic respexisse, praesertim ut suppleret ab hoc omissa, aiamus. usum autem esse Minucium aut Theophilo (Dombartus p. 134) aut Celsi contra Christianos libro (Th. Keimius libri 'Celsus wahres Wort' p. 157), merae sunt coniecturae per se nulla probabilitatis specie commendatae. — [cf. nunc de Athenagora et *Kuehnius* l. l. p. 12 not.]

in omnibus et maioribus et minoribus partibus artissime inter se respondent, ut tamen in utraque oratione disputationis tenor seruatus sit neque interrumpatur iustus sententiarum progressus; cf. 'analysis logica' in Lindneri editione. huc adde perfectam disserendi artem et acumen summum, adice figurarum rhetoricarum uarium pulcrumque usum, denique intende in sermonis ex Ciceronis et poetarum imitatione bene mixti ac compositi delicias miras: intelleges cur hic dialogus tam ualde placuerit patribus ecclesiasticis, quibus alioquin laudandi eum causa non esset.

Nam si cura intentiore Octauium perlegimus, illud nobis permirum accidit quod in hac christianismi defensione frustra quaerimus christianismum. numquam Minucius aut Christi nomen adhibet aut ex libris sacris*) locos adfert. porro de eis quae propria sunt cultus christiani ne uerbum quidem extat: de λόγῳ et spiritu sancto et trinitate doctrina, diuina fidei inspiratio, baptismus quaeque alia apud ceteros apologetas disseruntur, alto silentio premuntur apud Felicem, cui ueritatis lux est monotheismus et erroris nox polytheismus, cui hunc unum deum credere et colere est mentis intellegentis opus, cui inspiratio non alia quam quae apud ethnicos quoque occurrit est nota, cui omnis disciplina christiana in uita iusta et pia et casta consistit. quodsi abesset Christianorum mentio, tractatum mere philosophicum te legere putares. uariis autem modis hanc rem miram explicare studuerunt; nam hoc sane in propatulo est, non posse

*) omnes enim loci qui recordationem eorum referre uidentur, ex similibus ethnicorum scriptorum inlustrari possunt, nisi quod sola c. 36, 5 uerba *aues sine patrimonio uiuunt et in diem pascuntur* undenam Minucius sumpserit mihi quidem ignotum est. sed si omnia Senecae scripta possideremus, ad hunc procul dubio possent referri: adeo illud *sine patrimonio* romanum sapit auctorem. fortasse ex graeco quodam scriptore Stoico sententia illa et in Senecam et in Matthaeum Lucamque fluxerit.

illam de Christo et christologia expositionem aut intercidisse (ubi ei locus fuerit in tam aperta materiae dispositione indicari nequit) aut pertinuisse ad ea, de quibus crastino die secundum c. 39 Caecilius est instituendus (par est enim id fundamento antea iacto fieri). igitur alii dicunt (cf. Dombartus uersionis germanicae p. VIII sqq.), Minucium certo consilio de Christi persona ceterisque rebus interioribus tacuisse, harum quaestionum tractatio cum apud gentiles ignaros noceret magis quam prodesset. ita qui sentiunt obliuiscuntur, quantum intercedat discrimen inter quaestiones ut ita dicam theologicas ab ethnicis sane alienas et simplicem eorum quae uera habentur confessionem. uelim enim scire, quis umquam apologeta ita tacuerit ut Christum saluatorem uerbis apertis praedicare caerimoniasque cum religione Christiana cohaerentes summatim commemorare uereretur. nam quod Lactantius [V 4] Minucii librum fortasse respiciens dicit de Cypriani Demetriano *huic oportebat, quia nondum poterat capere diuina, prius humana testimonia offerri, id est philosophorum et historicorum, ut suis potissimum refutaretur auctoribus*, id uero omnes apologetae priores ita secuti sunt ut nimirum a reconditioris cuiusque materiae disputatione abstinerent; sed frustra inter hos quaeres qui ea quae libere prae se ferre et ingenue profiteri deberet silendo dissimulauerit. alii autem (cf. Th. Keimius libri 'Rom und das Christenthum' p. 472) Minucium, cum Octauium scriberet, sacris christianis recens fuisse inbutum sumpserunt, ut scilicet illum ignorantia eorum quae christianismi propria sunt laborantem pro suo captu nouam doctrinam defendisse statuerent. his opponendum est, paucis saltem annis antequam Octauius Romam ueniret (c. 2) Minucium iam ex errorum tenebris in lucem sapientiae et ueritatis emersisse, porro paucis saltem annis *post* disputationem Ostiensem, Octauio nempe mortuo, *hunc dialogum* esse scriptum. et cum maiore quod

ita efficitur temporis spatio egregie conuenit profundis illis studiis, quae Felix noster conlocauit in cognoscenda Iudaeorum historia quorumque testimonium sat luculentum c. 33, 2—5 extat. nullo autem pacto adducor ut credam, eundem uirum rerum Iudaicarum ex fontibus discendarum tam curiosum tam indiligentem fuisse in suae sectae historia placitisque percipiendis. unde aliam explicationem quaerendam esse apparet.

Fons rectam sententiam reperiendi mihi uidetur unicus ille locus, ubi paucissimis uerbis de Christo agitur. legimus c. 29, 2 *nam quod religioni nostrae hominem noxium et crucem eius adscribitis, longe de uicinia ueritatis erratis, qui putatis deum credi aut meruisse noxium aut potuisse terrenum. ne ille miserabilis, cuius in homine mortali spes omnis innititur; totum enim eius auxilium cum extincto homine finitur.* hic quoque illam reuerentiam attingendi ea quae supra ethnicorum captum posita essent uidere sibi uidebantur: etsi non aperte significasse, tamen intellexisse Minucium Christum neque noxium, utpote peccatis, neque hominem terrenum, utpote terreno pondere siue corpore carentem, innuisse ergo eum diuinum. quae interpretatio nisi tormentis quibusdam ex uerbis illis non eruenda plane refutatur tota Minucii argumentatione. qui enim de uno deo ita ut factum est disputauerat, loco adlato nihil aliud potuit significare quam Christum non fuisse originis diuinae: nemo lectorum post ea quae praecedunt alio modo uerba intellegere, nemo facile scriptorem aliter sentire quam loqui suspicari potuit potestue. et hic iterum moneo, non cadere talem quidem dissimulationem in apologetas christianos, quorum nemo non oblatam respondendi de hac re Caecilio occasionem ita arrepturus fuisset ut Christum dei filium lubenter et manifesta prosequeretur laude atque ueneratione. quam Minucii reticentiam bono fidoque Christiano indignissimam aeque perhorrescimus quam excusamus, quod idem crimina de asini

capite adorato, de cultis sacerdotis genitalibus, de infantis sanguine hausto non diluit retecta harum fabularum origine; hoc enim sine rituum christianorum notitia, quae ethnicis deerat, fieri non licuit. quae cum ita se habeant, praestat ingenue fateri, Minucium non agnouisse Christi originem diuinam. quo posito ut totus hic dialogus melius intellegitur, ita singula quaedam adhuc obscura suam accipiunt lucem. ueluti si c. 20, 4 post inrisas ethnicorum de Centauris Scyllaque et Chimaera fabulas extant *quae si essent facta, fierent; quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt*, haec uerba in aperto est quam facile potuerint a gentilibus regeri in christianos. nec tamen ea elapsa putes Minucio inprudenti: aliud est disputandi feruore abreptum incauta loqui, aliud scribentem meditari ea quae a reprehensione iusta sint tuta. tuto autem posuit uerba illa. is qui in libro suo redarguendi materiam non praebuit quique, cum Christum hominem putaret, miracula Christo a uulgo attributa ipse aut non adprobauit aut non cognita habuit utpote postea siue inuenta siue in occidente peruulgata.

Sic igitur statuo, Minucium non propterea quod philosophiae ethnicae innutritus in religionis christianae arcana penetrare nequierit a ceteris tum apologetis dissentire, sed potius ea usum mentis acie eaque iudicii sobrietate, qua optimum quemque iurisperitorum Romanorum excelluisse uidemus, aliquatenus praecessisse Straussios nostros Renanosque: reliquit Felix sectae conditoris tamquam dei adorationem hominibus inperitis rudibusque et inprouide credulis (c. 20, 5—6); eoque maiore iure hanc uulgi idololatriam a se procul arcuit, quo accuratiorem instituerat indagationem de persona Christi, quem fortasse coluit ut uirum omni amore dignum (cf. c. 29, 5 *cum et praeclaro uiro honor uerius et optimo amor dulcius praebeatur*). sic Minucius eatenus est Christianus ut spretis uanis figmentis ritibusque inde profectis adsumpserit uera atque sana

disciplinae illius placita. quae cum uideret in ultima origine ex philosophia graeca tamquam ex fonte praecipuo ita profluxisse ut, quae sapientium ueterum scholae (Platonica maxime et Stoica) disserendi arte sibimet inuenerant, ea iam nouo modo conflata saluberrimo instituto ad communem uitae usum*) translata essent atque adcommodata, non ille dubitauit in hoc dialogo summam inter philosophos et christianos tam in uno deo statuendo quam in parte morali congruentiam atque concordiam in usum uocare ad christianam religionem gentilibus commendandam, simul tamen (equidem ut sentio) christianismi interpretationem meliorem purioremque etiam fidei suae consortibus proponens. apud quos cur parum aut nihil (quantum quidem suspicari licet) ualuerit, facile ex historia cultus christiani perspicitur. apud posteros autem uni eruditioni bonae frugis ad inpugnandos ethnicos plenissimae acceptum rettulisse uidetur, quod non pro haeretico est damnatus. certe Tertullianus, quid illi debeat conscius, tantummodo tecte eum notat, ut ego puto, his uerbis [de praescr. haer. c. 7]: *quid ergo Athenis et Hierosolymis, quid academiae et ecclesiae, quid haereticis et christianis? nostra institutio de porticu Salomonis est, qui et ipse tradiderat, dominum in simplicitate cordis esse quaerendum. uiderint qui stoicum et platonicum et dialecticum christianismum protulerunt: nobis curiositate opus non est post Iesum Christum nec inquisitione post euangelium: cum credimus, nihil desideramus ultra credere* eqs. Cyprianus autem, ut obliuioni daret haeretici librum, in opusculo 'quod idola dii non sunt' inscripto hunc dialogum tacite in breue compendium ita redegit ut longam et orthodoxam de Christo expositionem inde a capite sexto de suo adtexeret. honestius multo egit Lactantius, qui

*) hinc paucae in philosophos ueteres inuectiuae (ex. gr. *c. 38, 5*) explicandae.

quantum uel sic profuerit Felix bene memor ita de eo iudicauit [V 1] *huius liber ... declarat, quam idoneus ueritatis adsertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset.* quam laudem siue excusationem a Minucio quippe studii illius bene compote defendendam putauerim.

II.

Octauius dialogus, casu seruatus, ad medium aeuum peruenit in uolumine quodam admodum corrupto, quippe quod non solum a librario perquam neglegenter exaratum (testes ex. gr. uerborum traiectiones multo quam uulgo credunt crebriores), sed etiam possessoris sui uarias inmutationes et additamenta esset passum. neque cessauit ista deprauatio ipsis medii aeui temporibus, quibus hoc opusculum Arnobio tamquam liber octauus adhaesit; a qua societate illud liberauit ueroque auctori reddidit Franciscus Balduinus. codex autem Parisinus 1661 saec. IX (P), de quo uidendus est diligentissima enarratio Reifferscheidii (praef. Arnobii p. VIII sqq.) unicus textus constituendi fons est; nam et liber quidam Bruxellensis et Arnobii editio princeps Romana a. 1543*) inde fluxerunt. cuius codicis a prima manu numquam in locis corruptis est recedendum: quo usque manus secunda correctrix processerit interpolando, non extat inlustrius exemplum quam c. 28, 7. accuratissimam autem illius conlationem cum instituisset A. Laubmannus, C. Halmius illa usus primum ita recensuit Minucium (Vindobonae 1867), ut certum quo emendatio inniti posset fundamentum exhiberetur; idemque et priorum editorum criticorumque commenta plurima collegit et ipse nonnulla uitia bene correxit. iam inmanis mendorum

*) notaui *ed. pr.*, ut tamen non omnes lectiones falsas nulliusque pretii inde enotarem. ubi lectionibus Parisini nihil est adiectum, a Romana scripturas in textum receptas exhiberi scias.

quae relicta erant moles ultro prouocauit uirorum doctorum curas, H. Sauppii (Goett. Gel. Anz. 1867 p. 1992 sqq.), H. Useneri et B. Dombarti et I. Maehly (Fleckeis. ann. 1869 p. 393 sqq.), E. Klussmanni (mus. Rhen. a. 1868 p. 543 et Philol XXXV p. 206 sqq.), H. A. Kochii (mus. Rhen. a. 1873 p. 615 sqq.), aliorum. porro bis post Halmium editus est Minucius: a B. Dombarto una cum uersione germanica (Erlangae 1881), et ab I. I. Cornelisseno (Lugduni Bat. 1882).

Ego ipse, qui iam in lectionibus meis latinis (Bonnae a. 1870 p. 22 sqq.) specimen studiorum in Minucio positorum edidi, postero tempore, ubi animum a grauioribus operibus defatigatum aliquantisper reficere atque recreare lubuit, saepius ad Minucium recurri, unde paulatim larga subnata est emendationum seges. quarum potissimas more in hoc scriptore iam sollemni eis quae secuntur pagellis defendam accuratius, ceterarum in apparatu breuiter redditurus rationem. ubique autem mihi textum constituenti ante oculos est uersatum aureum I. Fr. Gronouii, summi sermonis latini existimatoris, dictum [obss. in eccles. p. 589 Frotsch.]: *omnia certe eius, in quibus quomodo legendum sit, non ambigitur, has habent uirtutes. argumentum ingens, illa quoque, quae labem contraxerunt, ita esse curanda, ut non in Minucio Minucium quaeras, Tertullianum aut quemuis durissimum Afrorum inuenias.* hoc unum addo, me in notis textui subiectis tantummodo electas uirorum doctorum coniecturas adnotauisse; omnes qui uolet noscere, ex editione Halmiana aut ex dissertationibus indicatis petat.

c. 1, 4 *non respuit comitem.* ad haec cum mente suppleamus 'me' (falsissime autem uertit Dombartus 'versagte er mir nicht das Geleite' uerba germanica, ut saepe, exhibens a latinis plane diuersa, etsi sensui congruentia), peruersa existit sententia, siquidem is qui *prior* consilium aliquod cepit, eius comitem aliquem *non respuit.* prior autem teste illo 'emergerem'

consilium cepit Minucius, non Octauius; hic potius sodali ueram religionem amplexuro accedens, cum propter causas incognitas morae existerent Felici, praecessit. unde legendum puto 'renuit' siue 'rennuit', scil. 'se' (cf. Horatii od. I 35, 22 *nec comitem abnegat*).

c. 2, 3 *id temporis post aestiuam diem in temperiem sese autumnitas dirigebat.* sensu carere 'aestiuam diem' iure suo contendit Kochius (l. l. p. 615), non bene reponens 'aestiuum ardorem'. quamquam enim sic restitutum est, quod illi 'temperiem' sit contrarium, remanet tamen aestatis mentio plane absona. tempore enim uindemiarum (hoc est medio fere mense Octobri) autumnus mitior fieri coepit non post aestatis, sed post sui ipsius calores. quippe aestiui solis flagrantia perdurat ineunte autumno, unde huius aestus a Vergilio Georg. III 479 aliisque commemorantur. unde 'aestuũ rabiem' reposui.

c. 2, 4 *cum diluculo ad mare inambulando litore pergeremus.* ex hospitis domicilio uel ex deuorsorio (in Ostiae parte extrema siue Romae proxima posito) amici ad mare proficiscuntur secuti Tiberim, cuius in ripa sinistra per tria fere milia passuum extendebatur Ostiae pars. iuxta Tiberim autem nullo modo illi inambulant (quod postea in maris litore faciunt: c. 3, 4), sed ad aequor properantes ambulant. desideramus autem disertam Tiberis mentionem, ut illud 'litore' quo pertineat iam non sit obscurum. nam Cellarii coniectura nonnullis probata 'litori' reiectanea est, cum necesse sit praeterea '(in)ambulatum' uel '(in)-ambulaturi'. quod dedi 'in amnis ambulando litore' et a uitii origine et a sententia (dum in Tiberis ripa procedimus) apertum est. — mox tenui quod olim (lectt. lat. p. 23) proposui 'uegetaret cum eximia uoluptate et': pueris fortasse harena uestigiis cedens eximiam adfert uoluptatem, nullo pacto uiris seriis, qui recreationis indigentes cum mare peterent iam summa cum uoluptate uentum matutinum ab aequore

flantem per membra sentiunt. tum restat mendum in illis *molli uestigio cedens harena.* pedem enim mollem siue comparato uersu Catulliano (68^{b}, 30) leniter uitatoque omni strepitu incedentem siue tenerum liberorum feminarumue aut delicatorum interpretamur, in nostris uiatoribus non locum habere in propatulo est. quapropter amplexi sunt nonnulli Ursinianum 'mollis', cum tamen latinitas postulet 'mollis et uestigio cedens harena' siue 'uestigio cedens mollis harena'. e re sumpta est mutatio haece: 'molle uestigio c. h.' siue, si aduerbium poetis usitatum refugias, 'molliter'.

c. 3, 3 *et ut semper mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non canis spumosisque fluctibus exibat ad terram, tamen crispis tortosisque ibidem erroribus delectati perquam sumus.* cum lenis unda iam sit commemorata, non intellegimus, cur hic iterum dicatur, mare non canum spumosumque siue commotum tum exisse ad terram. uelim etiam animaduertas non solum ad temporum mutationem ('tundebat' — 'inquietum est' — 'exibat' — 'delectati sumus'), qua id quod est secundum colon ut generalis effertur sententia, sed etiam ad subineptum 'etsi — tamen', quo, etsi maius illud spectaculum non adesset, tamen ex minore illo gaudium se cepisse innuit Minucius. ergone hic et amici plus delectati fuissent, si aequor procellosum tempestuosumque in litus irruisset? cohaerent inter se 'ut semper — inquietum, etsi non c. s. f. exit ad terras'. sed in his ubi semel ex dittographia uoculae 'ad' ortum est 'exibat', sublata sententia generali cum 'etsi' iam non ad praecedentia sed ad sequentia spectare uideretur, necessario 'tamen' interpolando est adiectum. quo remoto congruunt omnia: uerbis 'ut semper . . . ad terram' explicatur, cur fluctus crispi tortosique fuerint, rectoque narrationis progressu haec per 'et' adiunguntur prioribus. sed ecce erroribus tortosis implicata sunt et ea quae porro leguntur *cum in ipso aequoris limine pedes tingueremus.* nam ambu-

lantium in margine maris pedes in hac ipsa margine tinctos esse quid dici attinuit? apte commemoratur, tranquille progredientes ipsis illis aequoris huc illuc placide ruentis anfractibus saepe circumuentos esse. unde lego 'in ipso aequoris flumine' siue potius 'limite' (hoc est uia, itinere). denique in illis *quod . . . adpulsum nostris pedibus adluderet fluctus* a certis exemplis Catulli 64, 67 et Statii Theb. IX 336 ita est proficiscendum, ut 'mare pedibus (siue 'pedes' siue 'ad pedes') adludit', non transitiue 'adludit fluctum' latine dici aiamus. nimirum 'adpulsum' pro 'adpulsus' scripsit librarius 'quod' pro pronomine relatiuo, non pro coniunctione accipiens. fluctus autem aut 'resorbetur' aut 'se resorbet', unde 'in sese' diuidendum esse apparet, ut euadat 'retrahens in se' et 'se resorberet'.

c. 3, 6 *ut illud iaculum uel dorsum maris raderet uel enataret, dum leni impetu labitur, uel summis fluctibus tonsis emicaret emergeret, dum assiduo saltu subleuatur.* tondendi uerbum radendi significatione uti, ex nostro loco solo sumunt inprobabiliter, siquidem testa radit dorsum maris plani, sed cum fluctibus concurrens ita conliditur ut exiliat. uerum igitur est 'tunsis'. illa autem quaestio, sitne tam 'uel enataret' auctore Bursiano quam 'emergeret' cum Wowero obelo notandum, non ita difficilis est ad soluendum. nam etsi uerum est, asyndeto bimembri non uti Minucium, sententia tamen hic uitium potius quam glossemata subesse clarissime aperit. emicat enim testa cum fluctibus conflictata tantummodo semel, ut recte quidem non potuerit pergi nisi ita 'et porro adsiduo saltu subleuaretur'. cum igitur desideretur medium quoddam uinculum, in uoce 'emergeret' litteram M ex TP conflatam esse censeo. unde propter id quod Minucius sequitur aequabilitatis studium neque prius 'uel enataret' abici debet, quod Dombartum secutus, qui 'et *uelut* nataret' uoluerat, sanare studui.

c. 4, 3 *qua in te inuectus* obiurgauit neglegentiae.

contendunt docti, 'obiurgare' hic ad similitudinem uerbi 'arguere' similiumque cum genetiuo coniungi. nec per se credo nec propterea, quod Minucium maiore scribendi peritia usum esse puto quam ut praemisso 'in te' postea 'te' supplendum relinqueret lectoribus, cum posset concinne poni 'qua te inuectus obiurgauit'. ortum igitur mihi uidetur 'neglegentiae' ex eo quod sequitur 'argueret inscientiae': adsimilatione depulsus est accusatiuus. recte iam 'in te' tam ad 'inuectus' quam ad 'obiurgauit neglegentiam' spectat: 'aliquid in aliquo obiurgare' latinum est.

c. 4, 4 *de toto integro mihi cum Octauio res est.* recte adnotant, illud 'de toto' (quae certe non fuit locutio aduerbialis) comparato loco c. 40, 2 ualere 'super tota re', scil. de christianorum paganorumque religione. sed ad hoc 'de toto' quomodo siue per 'et' (quod intulit Parisini m. 2 interpolatrix) siue asyndetice accedere possit 'integro', mente non adsequor. nam neque 'integrum' substantiue ponitur et dictionis 'de integro' nullus hic usus est. sin merum est adiectiuum, hoc ad alterum adiectiuum substantiue positum non nude potest adiungi. legimus ergo 'de toto ut integro', hoc est: de tota re utpote nondum diiudicata quaeque adhuc in certamine sit.

ibid. *intelleget facilius esse in contubernalibus disputare quam conserere sapientiam.* saepe miratus sum eorum temeritatem, qui attemptant egregiam locutionem 'conserere sapientiam'. nam quemadmodum Liuius (XXI 1, 2) secundum notarum dictionum similitudinem scripsit *haud ignotas belli artes inter se conserebant* (id est, utrimque in pugnam proferebant), sic nostro loco 'conserere sapientiam' fere ualet 'philosophiam, quae litem diiudicet, utrimque producere in aciem'. quod ut apertum est, ita sane ipsa oppositio obscura, siquidem 'conserere sapientiam' nihil aliud a sententia est quam 'disputare'. quodsi uerae disputationi philosophicae hic leue et abiectum disputandi

genus opponi putas, uerba 'in contubernalibus disputare' carere eo ipso uocabulo, quo hoc leue et abiectum genus accurate designetur, mihi concedas oportet, cum praesertim primum colon 'si placet ut disputem' eandem disputationem philosophicam innuat. statuimus igitur, alterum 'disputare' ex priore 'disputem' natum esse; pro quo recordatus eorum quae in capitis tertii initio leguntur 'desiderare' rescripsi; est autem 'sapientiam', sponte ut apparet, commune obiectum utriusque uerbi.

c. 5, 4 *expertes artium etiam sordidarum.* alii aliter cum his uellent lucem adferre, mihi ab ipsa sententia Caecilio indigna ad uerum inueniendum proficiscendum uidetur. nam ut erat communis tum opinio, christianos neque philosophicis studiis neque omnino institutione litteraria esse inbutos, ita eosdem tantum artes sordidas profiteri nemo nisi aperte mentitus contendere potuit, omnium minime praesentibus Octauio et Minucio Caecilius. 'ex parte' erui ex 'expertes'.

c. 5, 8 *elementorum ut uoluntaria concretio est.* paruula uox 'ut' dici nequit quanta excitarit molimina doctorum aut delentium aut in 'uelut' siue in 'utique' mutantium. quid quod qui 'inuoluntaria' et 'fortuita' et 'fortuita aut uoluntaria' excogitarent extiterunt? ego uero post ea quae § 7 exposita sunt abundare uoluntariae concretionis mentionem puto idemque desidero id quod proprium est Caecilii. qui philosophorum de rebus humanis iudicia uerisimilia magis quam uera existumans studiose ita loquitur ut quid de physicorum placitis statuat simul indicet; cf. § 7 *sint principio — sint fortuitis concursionibus*: concedentis et his opinionibus in rem suam utentis sunt uerba. unde eum uerba in lemmate adscripta pro re certa atque explorata posuisse, inprobabile duco; immo sibi constans sic, ni fallor, dixit 'elementorum, ut uolunt, *uaria* concretio est'. nimirum 'ut uolunt' physici (cf. *c. 34, 6*), 'uaria' ob animalium uarietatem.

ibid. *nullo artifice nec iudice nec auctore.* libere confessi sunt complures docti, se non habere quo explicarent 'iudice'. neque ego habeo. nam Lindnerus, qui conlato Ouidii loco (met. I 19) iudicem putat esse deum qui litem elementorum dirimat, neglexit hic non agi de ordine, in quem indigesta sunt redigenda, sed de dissoluendis quae ordinata sunt, qua in re iudice non sit opus. quamquam nec hoc perspicio, quidnam in uerbi traditis sibi uelit artifex. hic enim in faciendo, non in dissoluendo cernitur. scripsi 'nullo artifice renuente (siue 'reluctante') nec auctore'. non sine acerbitate monet Caecilius, naturae necessitate omnia perire neque adesse deum illum auctorem atque machinatorem (§ 7), qui sic in opus suum saeuiri uetet.

c. 5, 9 *isdem labentibus ... grandines increpare uel nimbis conlidentibus tonitrua mugire.* sensu carere 'nimbis' concedendum est Kochio [l. l. p. 615], qui 'uel' siue causa suspectauit. quamquam maior etiam difficultas inest illi 'conlidentibus', quod male pro 'conlisis' accipiunt (neque enim hic quidem probamus quae Usenerus disputauit in Fleckeis. annal. a. 1878 p. 56). protulit autem Kochius quod ab omni artis probabilitate longe recedit. lege 'uel nimbos conlidentibus', hoc est secundum dicendi genus poetis usitatum: uel nubibus conlidendo nimbos efficientibus. — recepi autem necessariam Heumanni correcturam 'promicare', cum inter fulgura rutilantia et fulmina prosilientia distinguendum sit. quod deinde subicitur 'adeo', ad fulmina spectare aliquo modo indicandum est. et est is usus Minucianus ut 'adeo', ubi non per asyndeton explicatiuum adiungitur, sed id quod proxime praecedit cum ui quadam continuat, uoculam aliquam habeat comitem, ut c. 6, 2 et c. 7, 6 *inde adeo* (= ex hac ipsa re). inter 'promicare' et 'adeo' intercidisse apparet 'ea'.

c. 5, 13 *adeo aut incerta nobis ueritas occultatur. licet ueritas* propterea quod nobis occultatur proleptice

possit uocari 'incerta', ipsa tamen oppositio hoc refutat. secundum quam ita loqui debet Caecilius: aut adest quidem certa ueritas, quam nobis tamen perspicere non licet, aut omnia in rebus humanis sunt incerta dubia suspensa. non intellexit necessarium hoc acumen lector antiquus, qui hic quoque uocabuli 'nobis' conlocatione deceptus 'incerta' pro eo quod est Minucii 'certa' reposuit. idem autem cum mox c. 6, 1 legeret 'aut fortuna incerta aut incerta natura' (sic enim secundum constantem Minucii usum restituimus) neque intellegeret mentem scriptoris, librarium fortasse opinans se corrigere rescripsit id quod modo expulerat 'certa'. pro qua lectione 'fortuna certa' cum Dombartus coniceret 'fortuna caeca', oblitus est male sic dici fortunam legibus solutam.

c. 6, 1 *deos, quos a parentibus ante inbutus es timere quam nosse familiarius, adorare.* quid hoc est noui: parentes siue maiores te docuerunt primum timere, deinde nosse familiarius deos? cuius dictionis 'nosse familiarius' in malam partem significationem facile disces ex c. 5, 5; et ad illud 'ante quam' cf. c. 27, 8. nihil autem parentes docuerunt quam deorum metum; minores iam adulti alioque tempore prognati sua sponte nosse deos quos timent cupiunt. quod fieri ita uetat, puto, Caecilius: 'melius . . . deos . . . adorare quam nosse familiarius', hoc est, persistere in deorum metu a parentibus ingesto quam in eos inquirere. quod quam uere a me disputatum et correctum sit, ostendit Octauii ad haec responsio c. 24, 2.

ibid. *Gallos Mercurium, uniuersam Romanos.* apertum quod Minucii uerba contraxerunt damnum resarcire student inserendo 'numina' ante 'uniuersa' similibusque remediis, cum tamen ipsum 'uniuersam' suspectum fiat consideratis ceteris huius capitis uerbis. male enim ad sententiam iam praecedentem, Romanos colere uniuersorum populorum deos, spectat id quod subicitur 'sic', melius cum 'sic' et 'dum' inter se

cohaereant. porro nego hic iam afferri debere id quod recte in § 3 tamquam ex § 2 effectum concluditur: 'sic dum uniuersarum gentium sacra suscipiunt, etiam regna meruerunt', ubi 'sic dum' ad priora illa 'sic .. dum' cum comprehensione spectat. ex litterulis traditis elicui 'intuere iam Romanos'. sic enim ad noua solet transire Caecilius: c. 7, 2 *specta de memoria libros* et ibid. § 7 *intende templis ac delubris deorum.*

c. 7, 1 *nec tamen temere (ausim enim interim et ipse concedere et sic melius errare) maiores nostri* eqs. his uerbis a nemine adhuc aut sine artificio explicatis aut recte emendatis lucem mihi uideor affundere transpositis inter se 'concedere' et 'errare' uocabulis. 'errorem' nempe Caecilius uocat (cf. c. 5, 6) quod cur maiores tam religiosi extiterint inquirit; sed hanc inuestigationem propterea a se institui affirmat, quo melius recte illos egisse concedere possit.

c. 8, 4 *collectis . . . mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibus plebem . . . instituunt.* pertinet 'sexus sui facilitate' pariter ad 'credulis' et 'labentibus': ipso suo sexu mulieres facile credunt et ita labuntur. sed quo iure duo illa uocabula asyndetice copulantur? porro qui de ultima faece siue plebe collecti sunt plebem sane conformant, sed et ridicule hoc commemoratur et dictio 'plebem instituere' (unde Usenerus 'constituunt') praua est. ne multa: 'labentibus plebem' natum est ex 'labentibusq. legem'; nam quae fuerit lex illa, sequens enarrat colon.

c. 8, 5 *ita illis pauorem fallax spes solacia rediuiua blanditur.* sedem uitii agnosco in uerbis 'solacia rediuiua', quippe quae neque a grammatica ratione stent neque per se deflecti possint in hanc sententiam 'solacium quod post mortem sint rediuiui futuri'. quod reposui 'solata uita rediuiua' facile intellegitur sic esse accipiendum: 'ita fallax spes postquam metum mitigauit illis blanditur per nouam uitam, quam uicturi sint'. *sed qui* scis 'solari rem' esse 'leuare, mitigare'

et concedis spectare 'illis' tam ad 'solata' quam ad 'blanditur' (nec 'alicui aliqua re blandiri' abhorret a latinitate), idem num recte 'uita rediuiua' dicatur dubitabis expectabisque potius 'recidiua'. de his igitur uocabulis paulo copiosius agam oportet, cum praesertim diligens L. Langii de illis disputatio (Curtius et Brugman, Stud. X p. 227 sqq.) non omni a parte sufficiat. et 'recidiuus' quidem uocabulum quid ualeat, optime primus (nisi fallor) A. G. Zumptius a Langio neglectus (Rutilii Namatiani p. 120 sq.) exposuit: petitam esse imaginem a frumento, quod cum demetiatur, fieri ut nonnulla semina rursus in terram cadant ac renascentia plantam instaurent; unde translatam uocabuli significationem (ueluti 'Pergama recidiua', 'febris recidiua', 'mala recidiua' similiaque) facile explicari. quodsi apud Tertullianum (ad Marc. 4, 25) legimus: *sed quia et mortui iam suscitabantur a Christo, exsuscitatus ad spem aeternae uitae per exempla recidiuae* eqs, ipsa inter aeternam et recidiuam uitam oppositione patefieri puto quid sit recidiua illa uita. nempe qui corpore iamiam frigido in feretro iacent pro cadaueribus, in ipso tamen corpore quasi quaedam semina renascentis uitae relinquunt, ut recte a Christo per miraculum suscitati dicantur reuocari ad uitam recidiuam; at qui humato iam dilapsoque corpore ex sepulcris excitantur, non possunt nisi ad uitam rediuiuam resurgere. nam suo iure Langius hoc uocabulum 'rediuiuus' siue 'reduuiuus' deriuauit a reduendi uerbo, unde etiam 'reduuiae', de quibus cf. Placidus Deuerlingii p. 78. discrimen igitur inter duo illa uocabula intercedere puto hoce quod 'recidiuum' est omne ex antiqui status reliquiis renascens, 'rediuiuum' autem id quod pristino habitu deleto renouatur. cumque haec facies noua utpote iuuenescens saepe ueteri praestet, est ubi 'rediuiuum' interpretari liceat 'nouum atque melius'. ceterum euanuit fere discrimen illud apud *nonnullos* poetas et scriptores, praesertim posterioris

temporis, qui 'rediuiuum' cum uiuendi uerbo cohaerere rati (cuius etymologiae popularis antiquissimum exemplum inueni apud Senecam rhetorem p. 250 K.) 'rediuiuum' nil aliud uolunt esse quam 'nouum' siue 'iuuenescens'; unde perspicis cur ex. gr. apud Serenum Sammonicum u. 49 *et iuuenem praestant rediuiuo flore capillum* et u. 667 *rediuiua occludier ala* reliquerim (u. 914 Heinsii coniecturam 'febris recidiua' ego quoque certam puto).

c. 9, 2 *ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum.* non esse insolentem inter alienos uiros feminasque coitum, adeo est de triuio sumpta sententia, ut scriptori non inepto nequeat inputari. et quo illud 'etiam'? correxi 'etiam sic insolens'. sane iam hoc insuetum erat quod eiusdem sectae uiri et feminae passim miscebantur, sed eidem fratres sororesque se appellantes incesti culpam in se conferre acute dicuntur.

c. 12, 1 *quam uos inritae pollicitationis cassa uota decipiant.* inrita pollicitatio mire designat ea quae ipsi sibi christiani promittunt (cf. c. 11, 5). est autem hoc plane synonymum cum 'uotis cassis', unde nuperrime C. Sittl libri 'die localen Verschiedenheiten der lateinischen Sprache' inscripti p. 92 sqq. miram atque inauditam doctrinam protulit; nam inmixtis alienis statuit semiticum quendam usum, secundum quem substantiua cum genetiuo quodam synonymo copulantur. quem usum ut hic subesse sumeret, uel addita 'inritae' et 'cassa' eum arcere debuerunt, debuit arcere accurata exemplorum Minucianorum examinatio. nimirum certo est certius, Felicem scripsisse 'sollicitationis', hoc est: inania quae ex inani sollicitatione profluunt uota (cf. c. 12, 5 *uos uero suspensi interim atque solliciti honestis* eqs). et sic saepe loquitur Minucius, loquuntur alii haud raro. nam genetiuus cum substantiuo coniunctus non solum eam rem, quae id quod per *substantiuum* regens designatur in se habet et possidet,

sed etiam id quod ex illo nascitur et originem ducit denotat: genetiuum causae potes appellare. ueluti Cicero or. § 185 *necessitatis inuenta* scribens dicit inuenta quae ex necessitate tamquam causa efficienti gignuntur; nec aliter Caesar b. c. I 74 *aditum commendationis haberet ad Caesarem*, hoc est, aditum per commendationem effectam. et sic Minucius c. 2, 3 *auiditas desiderii* (quae ex desiderio), ibid. *assiduitatis usus* (qui ex assidua praesentia), c. 14, 7 *fides confessae probitatis* (quae ex confessa probitate), c. 26, 8 *error prauitatis* (qui ex prauitate), c. 30, 1 *fata uulnerum* (quae ex uulneribus profluunt). et hinc corrigendus est locus c. 28, 6 *daemones ad execrationis horrorem imperitorum aures aduersus nos referserant*, ubi propterea quod horror procreat execrationem est remouendum solitum uitium ita 'ad execrationem horroris' (quae ex horrore profluit). et sic ceteri loci a Sittlio congesti fere omnes explicandi (ueluti 'auaritiae cupido', 'dolus fraudis').

c. 14, 1 *homo Plautinae prosapiae, ut pistorum praecipuus, ita postremus philosophorum.* uulgo cum Plautinam prosapiam acciperent turbam hominum et paupertate et ignobilitate despectorum, aut hos ipsos infimae farinae homines indicari putabant recordati Plauti in pistrina operam aut Stieberum secuti 'pistorum' in 'christianorum' mutauerunt. sed Halmium hoc commentum palaeographice defendentem fefellit ratio, ut iam monuit Hauptius opusc. III p. 397. neque ego istud uocabulum aliter umquam in codicibus exaratum inueni quam ita 'x̄pianorum', unde de coniecturae illius probabilitate multum detrahitur. sed totum opinioni illi fundamentum detractum est, postquam G. Goetzius mus. Rhen. 34 p. 496 sqq. locis Hieronymianis innixus docuit, familiae Plautinae hominem dici eum, qui canis in morem latret et dente *rodat* laceretque. sic autem acerbe uocat aduersarium *Caecilius*, quippe cui manserit alta mente repostum

dictum illud in capitis tertii initio prolatum. miror autem Goetzium rectissimae interpretationi non institisse ad uerum eruendum, sed coniecturam Stieberianam, quam iam sententia quoque refutat, nihilominus et ipsum esse amplexum. nunc enim multo magis quaerimus, quo iure siue pistores siue Christiani ad eam quam nouimus familiam Plautinam pertinuisse dicantur. facile autem sentimus, perfectum fieri salem Caecilianum, si Octauius eam exercuit artem, in quam illae prosapiae Plautinae proprietates bene quadrant. quae re uera egregie quadrant in causidicum, qualis Octauius erat (c. 28, 3), siquidem ille latrator et caninum studium exercens similiterque apud Romanos audiit. neque tamen hinc probo id quod excogitauit Iacobus Gronouius 'ictorum' siue 'iurisconsultorum', quippe quos a causidicis diuersos familiae caninae societas non teneat. melius fuisset 'actorum' uel 'patronorum'. sed huius notionis uocabulum litterulis traditis magis accedens dum quaero, uerum esse apparuit 'diſtorum' siue 'disertorum', siquidem uerbum 'diserti' (de quo substantiue posito cf. Taciti dial. c. 1) cum contemptu oratores forenses denotat.

c. 16, 2 *sed in Natali meo uersutiam nolo, non credo: procul est ab eius simplicitate subtilis urbanitas.* ineptam per se uoculam 'nolo' (neque enim hoc, sitne Natalis uersutus necne, ab Octaui uoluntate pendet) neque coeuntem (ut agnouit Usenerus) cum sequentibus illis 'non credo' sic licet retinere: 'uersutiam nolo noscere: credo, procul est' eqs. omisso scilicet 'ere' ante 'credo' ex 'nosc' euasit 'non'. neque uero displicebit aut asyndeton explicatiuum aut 'credo' in initio positum (Heindorfius ad Hor. sat. I 3, 53).

c. 16, 5 *diuites facultatibus suis inligatos magis aurum suspicere consuesse quam caelum, nostrates pauperes et commentos esse prudentiam et tradidisse ceteris disciplinam.* pauperes 'nostrates' non possunt esse nisi *christiani, qui* tamen neque quidquam in philosophia

artibusue sunt commenti neque omnino in disputationem hic uocantur. scriptoris autem sententia haec est: diuites opibus suis exempti curis terrenis cum possent caelum suspicere et in res diuinas inquirere, ipsis diuitiis inpediti semper aurum suspicere maluerunt; at contra pauperes faece terrena depressi inque humum abiecti ecce bene meruerunt de genere humano inuentis suis. eruimus igitur 'prostratos' ex 'nostrates'; nec dubitamus quin Octauius ad illud Caecilianum 'in terram proiecti' (c. 5, 6) adluserit. eadem autem neglegentia stupidum librariorum genus foedauit ea quae secuntur, siquidem quid sibi uelit aut 'comminisci prudentiam' aut 'prudentiae disciplina' eis qui inepta refugiunt obscurrissimum est, uerum autem aperit id quod praecedit 'uel si qui alii artium repertores'.

c. 17, 2 *nos quibus uultus erectus, quibus suspectus in caelum datus est, sermo et ratio, per quae deum adgnoscimus sentimus imitamur.* constat hodie de uerborum 'sermo et ratio' sic nude adiunctorum depravatione. proposuit autem praeeunte Wopkensio Halmius 'datus est et sermo'. quod non recte, ut puto, inprobauit Usenerus, qui in illo 'sermo et ratio' uim gradationis inesse sibi persuadens rescribi uoluit 'in caelum, quibus datus est sermo et ratio'. uerum enim uero facultatum humanarum summa hic quidem habetur in uerbis 'quibus uultus erectus, quibus suspectus in caelum', quippe per quae cum maxime homines opponantur beluis pronis in terramque uergentibus. itaque sermo et ratio, quantumuis per se maioris momenti, hic tantum ut res minores adiungi possunt per simplicem copulam, non per repetitum tertio cumque gradatione 'quibus'. uitium autem non tam in omissa aliqua copula quam in ipso uerbo 'sermo' latere mihi uidetur. quid enim? num sermo, dotum humanarum sane quam praecipua, hic quidquam pertinet ad propositum, quo cum per ceteros sensus tum

per oculos nobis ingeri caelestem claritatem optineatur? sensit hoc nuper I. I. Cornelissenus ualde inprudenter 'sensus' proponens; a quo eum sequentia statim in hoc ipso enuntiato 'sentimus' et 'sensibus' non minus quam neglecta primaria artis criticae regula, ex qua locum aegrotum attrectare duplici remedio uetamur, dehortari debuerunt. equidem conieceram (neque muto factum) 'datus est et mens (m̄s) et ratio'. idem autem Cornelissenus etiam in ultimis uerbis uitium iam agnouit, sed ut huic quoque tollendo esset inpar. nam quod ad 'imitamur' uerbum attinet per se optimum (cf. Lactantius de opif. dei c. 8), ualet illud Horatianum 'sed nunc non erat his locus'. falsum est autem Cornelisseni commentum 'intuemur' propterea quod haec notio plane est superflua. post uerba enim 'adgnoscimus (uultu et suspectu), sentimus (mente et ratione)' iam illud unum quod inde efficitur adici potuit, hoc est 'recipimus'; cf. pulcra gradatio c. 14, 7 *eligere probare suscipere.* itaque uocem uulgarem 'imitamur' scriptam esse puto pro exquisita 'initiamus'; cf. c. 7, 2 *eos deprehendes initiasse ritus omnium religionum*, hoc est, recepisse.

c. 20, 2 *non nos debet antiquitas inperitorum fabellis suis delectata uel capta ad errorem mutui rapere consensus.* in unica uocem 'inperitorum' expediendi uia a grammatica suppeditata, scilicet ut coniungatur 'antiquitas inperitorum', quis non ridet interpretandi peruersitatem summam, qua affirmant uerba illa designare partem hominum antiquorum inperitam? et quantae adrogantiae ab his certe Christianis, quales se gerunt Octauius et Minucius, alienae hoc est, poetas (nam horum sunt fabulae illae hique philosophis opponuntur) referre simpliciter inter inperitos. emendaui 'antiquitas in poetarum fabellis suis delectata uel capta'; nam cur in suspitionem uocemus id quod est 'uel capta', ut fecere priorum nonnulli, non uideo *causam idoneam*, apta cum adsit gradatio (uertas ger-

manice 'das Alterthum, welches in seinen Dichtererzaehlungen sich gefiel oder, besser gesagt, befangen war'; saepius sic 'uel' pro 'uel potius' ponitur). sed quae est huius dialogi corruptio inmanis, nec uerba sequentia integra sunt a labe. nam fidem qui habet fabulis illis poeticis, is quo iure quoue exemplo 'mutuo' cum eis consentire audit? recte ex. gr. c. 24, 5 *ipsam errantium turbam mutua sibi patrocinia praestare.* cum autem post illud 'unius dei' ex re sit fieri mentionem polytheismi et errores siue falsae de diis opiniones utpote ex poetarum mendaciis profluentes apte adiungantur (cf. c. 23, 1 *has fabulas et errores*, ubi 'errores' § 8 per 'opiniones' explicantur), temptaui 'ad errorum de multis diis rapere consensum', lubenter leniore medela meliora restituenti manum daturus.

c. 20, 4 *quid illas aniles fabulas, de hominibus aues et feras, homines et de hominibus, arbores atque flores?* operam oleumque perdiderunt qui emaculandis singulis uerbis studuerunt. ueluti si scribunt 'de hominibus aues et feras omnes ['omnigenas' eodem scilicet sensu alii inutiliter] et de hominibus arbores atque flores', non solum notionem necessariam qualis est 'factos esse' (quam alii et ipsam ex coniectura intulerunt) omisere, sed etiam reliquere plane otiosum 'de hominibus'; nam aut ex usu sollemni 'aues et feras de hominibus et de hominibus arbores atque flores' aut communi notione in initio posita 'de hominibus aues et feras, arbores atque flores (factos esse)' Minucium scripturum fuisse, sciunt qui eum pernouerunt. adstipulamur igitur docto anonymo, qui uerba 'homines et de hominibus' ut insiticia deleuit: sunt lectoris illius antiqui, cuius saepe in hoc dialogo occurrunt adnotationes marginales male in textum postea receptae, docta epicrisis, reminiscentis scilicet ex. gr. Tiresiae fabulam atque de sexus mutatione interdum facta monentis. eodem autem modo, quo in c. 18, 8 *uerbis nec comprehendi, tactu purior est* tria ultima uo-

cabula a Cypriano seruata in codice Parisino obliuioni sunt tradita recepta in textum glossa 'potest', etiam hoc loco inlato in uerborum seriem emblemate alieno genuinam Minucii orationem detrimentum cepisse, expedita est suspitio. et ecce succurrit nobis remediumque ad uulnus iam ex parte urendo curatum persanandum suppeditat Hieronymus, qui commentarii in Danielem c. 4 haec scribit: *Scyllam quoque et Chimaeram atque centauros, aues et feras, flores et arbores, stellas et lapides factos ex hominibus narrant fabulae.* compara praecedentia apud Minucium uerba: ex hoc Hieronymiana esse hausta mihi concedes. nihil autem, ut par est, de hominibus ex hominibus factis exhibet Hieronymus, non superfluis additamentis, qualia sunt 'omnes' uel 'omnigenas', onerauit uocem 'feras', non omisit necessarium illud 'factos esse'. nam quod idem non summa cum religione Minucii uerba excripsit, sed in rebus minimis (ut in uerborum conlocatione) paululum uariat, id uero facile excusamus. Hieronymo igitur duce suum Minucio reddidi.

c. 21, 2 *Prodicus adsumptos in deos loquitur, qui errando inuentis nouis frugibus utilitati hominum profuerunt.* hic quoque uereor ut singulis uerbis inmorantes quidquam proficiamus. recte quidem Ursinus 'frugibus' eiecit, cum Prodicus de omnibus omnino inuentis, non de uno frugum inuento, cogitauerit; recte quidem illud 'errando' prudentissimus quisque eliminandum putauit, Sauppius in 'quando' (debuit esse 'aliquando'), Hauptius in 'certando', Usenerus simul eiciens in 'arando' mutantes; sed his omnibus id tantum lucramur ut euadat sententia falsa et abhorrens a Ciceronis uerbis apertissimis, quae a Minucio non intellecta esse ut sumamus cogimur. quamquam illorum uirorum rationes utique tolerabiles sunt prae incredibili Dombarti artificio, qui uerba tradita patientissime ferens nihilque priorum dubitationes curans *sic uertit:* 'welche auf ihren Irrfahrten neue Fruechte

aufgefunden (?) und den Menschen dadurch Nutzen geschafft haben'. ergone 'errando' hic ualere potest 'in erroribus'? tu uero dele totam illud 'errando inuentis nouis frugibus' ut lectoris nostri christiani adnotationem marginalem ad uerba praecedentia 'Cereris Eleusiniae'; uoluit autem ille uerbis postea fortasse breuiatis hoc dicere, Cererem, cum Eleusin uenisset errando, inuentis nouis frugibus diuinos ibi meruisse honores. iamque reliqua 'Prodicus adsumptos in deos loquitur, qui utilitati hominum profuerunt' quam sint inania post Euhemeri plane eadem tradentis mentionem, multo magis apparet, ut iure nostro insistamus illi dubitationi, qua num Minucius Ciceronis uerba apertissima (d. n. d. I 42, 118) *Prodicus . . . ea quae prodessent hominum uitae deorum in numero habita esse dixit* tam peruerse accipere potuerit ambigimus. sapere ergo aude atque restitue id quo iam rectus ab Euhemero ad Prodicum et Persaeum progressus restituitur, sed quod emblemate semel inlapso mox correctoris malam manum expertum est: 'Pr. adsumpta in deos loquitur quae utilitati hominum profuerunt'.

c. 21, 7 *Terrae enim uel Caeli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus, ut in hodiernum diem inopinato uisos caelo missos, ignobiles et ignotos terrae filios nominamus.* non probo hic Useneri rationem, qui editionem principem secutus 'et' pro 'uel' restituit. immo respicere Minucium duplicem Saturni appellationem, ea quae explicandi gratia adduntur manifestum reddunt: alii (siue poetae siue mythographi) eum uocauerant Terrae filium utpote ignobilem, alii Caeli filium tamquam inopinato uisum. quam interpretationem iam par est sequi loci emendationem. in quo cum offensioni esset doctis et 'apud Italos esset ignotis parentibus' et 'proditus', multo magis offensioni esse debuit manca et incompleta definitio. neque enim additur, cur ueteres Saturnum *putauerint* Caeli filium; nec hoc ex explicatione addita

adsumere licet. cohaerere autem 'ignotis parentibus proditus' (hoc est 'natus'), ostendit Lactantius I 11, 55 *ignotis parentibus natos* ex loco nostro transcribens et ita Kochii Maehlyique in uerbis illis mutationes reiciens. quodsi lacunam apertam sic explemus ut post 'proditus' addamus duce Lactantio 'uel repentino aduenisset, est dictus', iam minus erit molestum illud 'apud Italos', quippe quod ad utrumque colon nunc pertineat.

c. 25, 7 *Romanorum enim uernaculos deos nouimus: Romulus, Picus ... ac Volumnus dii; Cloacinam Tatius et inuenit et coluit* eqs. in his neque quid additum illud 'dii' sibi uelit agnosco et propter sequentium regum mentionem Pici ceterorumque usque ad Volumnum deorum inuentum Romulo adscribi desidero, cum praesertim Augustinus de ciu. dei VI 10 ex Senecae contra superstitiones libro haec adferat: *Cloacinam Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius Pauorem atque Pallorem.* quem contra grauissimum auctorem, Minucii sine dubio fontem (ut iam agnouit Dombartus l. l. p. 136), nihil ualet testimonium Cypriani, qui haec scribit l. l. 2, 5: *Romanorum enim uernaculos deos nouimus. est Romulus perierante Proculo deus factus et Picus et Tiberinus et Pilumnus et Consus, quem deum fraudis, uelut consiliorum deum, coli Romulus uoluit, postquam in raptum Sabinarum perfidia prouenit. deam quoque Cloacinam Tatius inuenit et coluit* eqs. duos enim locos in unum conflauit Cyprianus, siquidem illa 'est Romulus perierante Proculo deus factus' petita sunt ex c. 21, 9; contra quae de suo adiecit ille 'quem deum — Romulus uoluit', ostendunt eum et ipsum apud Minucium de Romuli instituto agi inuenisse. unde nec a Cypriano emendationi nostrae 'Romuli sunt Picus ... ac Volumnus dii' quidquam obstat.

c. 26, 11 *et angelos, id est ministros et nuntios, dei sed et ueri eiusque uenerationi nouit adsistere.* his uerbis corruptis, quae qualia exhibet Parisini manus prima

excripsimus, male anteriores ita medebantur ut 'nuntios dei sed ueri, eius uenerationi' scriberent. nam, ut cetera omittamus, Cyprianus (l. l. 4, 1 = c. 6 Hartelii) scribens: *Ostanes et formam ueri dei negat conspici posse et angelos* [*ueros*] *sedi eius dicit adsistere* plane confirmat, pessime post 'uerum deum' iterum inculcari 'dei sed ueri'. sed quod ex ductibus litterarum effecerunt Hartelius et Kochius 'sedem tueri', id quamquam mutationis lenitate blanditur, tamen ab sententia reiectaneum est, siquidem sedis diuinae defensionem in angelos, quales hic describuntur (dei uenerationi adsistentes et nutu uultuque domini contremescentes), non quadrare manifestum est. potius in archetypo scriptum fuisse uidetur *sedet'eri*, unde librarium eius quod paulo ante legitur 'uerum deum' memorem effecisse 'sed et ueri' facile intellegitur. 'dei sede teneri', hoc est retineri siue contineri, aptissimam in his angelis sententiam praebet.

c. 38, 3 *miror quemadmodum tribuatis exanimi aut non sentienti facem aut non sentienti coronam, cum et beatus non egeat et miser non gaudeat floribus.* haec num uere correxerint Ursinus et Salmasius scribendo 'aut sentienti facem', ualde dubito. omnis enim facis mentio peruersa, siquidem testibus et eis quae antecedunt et huius enuntiati uerbis ultimis de sola corona siue floribus agatur. debet autem ex illis 'aut non sentienti facem' aliquid erui, quod artius cum uerbis 'beatus non eget, miser non gaudet floribus' cohaereat. nimirum in Elysio uersantibus abunde adsunt flores, quos nec habent nec curant ei qui in Tartarum sunt coniecti. Elysii autem incolas quoniam pax, Tartari autem consortes poena aeterna excipit, potuit Minucius sic scribere 'aut iam sentienti pacem', hoc est beato.

Scripsi Groningae mense Iunio a. 1883.

[Haec editio ante duos et quod excedit annos cartis mandata iamque bibliopolae mittenda cum tum quidem ob causas, quas hic exponere nihil attinet, typis exprimi nequierit, nunc pauca adicienda sunt. et de Minucii quidem aetate interim prudenter disseruit P. Schwenke ('Jahrbuecher fuer protestantische Theologie', 1883, p. 263 sqq.), qui aliis rationibus ductus, quas non sine fructu cum meis comparabis, anno fere 160 Octauium scriptum esse optinuit. in hoc ab eo dissentio, quod quae c. 18, 5—7 leguntur quadrare negauit in duorum simul imperatorum regnum (quae est mea sane sententia supra p. VII exposita). tantum enim abest ut ad suum ibi tempus respiciat Minucius, ut potius ex aeuo fabuloso et pristinae reipublicae Romanae historia exempla petat ad stabiliendam sententiam in argumentorum serie ultro se offerentem nec quaesitam quaeque sub bonis quidem imperatoribus sine periculo uel a cautissimo in medium proferri potuit.

Scr. mense Nouembri a. 1885.]

M. MINUCII FELICIS
OCTAVIUS.

Cogitanti mihi et cum animo meo Octaui boni et 1
fidelissimi contubernalis memoriam recensenti tanta
dulcedo et adfectio hominis inhaesit, ut ipse quodam-
modo mihi uiderer in praeterita redire, non ea quae
iam transacta et decursa sunt recordatione reuocare:
ita eius contemplatio quantum subtracta est oculis, 2
tantum pectori meo ac paene intimis sensibus inpli-
cata est. nec inmerito discedens uir eximius et sanctus 3
inmensum sui desiderium nobis reliquit, utpote cum
et ipse tanto nostri semper amore flagrauerit, ut et in
ludicris et *in* seriis pari mecum uoluptate concineret,
eadem uelle uel nolle: crederes unam mentem duobus
fuisse diuisam. sic solus in amoribus conscius, ipse 4
socius in erroribus; et cum discussa caligine de tene-
brarum profundo in lucem sapientiae et ueritatis
emergerem, non respuit comitem, sed, quod est glo-

1 Arnobii liber VII explicit incipit liber VIII feliciter P || 4 recensenti P *partim in litura* || 5 inhesit P || 9 pene P || 10 decedens *Dauisius; sed* disc. *a nobis* || 13 in *addidit Heumannus* | uoluptate *scripsi:* uoluntate P *nimia tautologia cum uerbis* eadem uelle uel nolle, *quae Wopkensio spuria sunt uisa* (*cf. supra p.* V *nota*) || 14 duobus *Fielitzius:* in duobus P in duos *Usenerus* || 15 ipsis *Orellius, sed cf. infra ad c.* 34, 4 || 18 *malim* renuit; *cf. supra p.* XV | glorius P, *corr. m.* 2.

5 riosius, praecucurrit. itaque cum per uniuersam con-
uictus nostri et familiaritatis aetatem mea cogitatio
uolueretur, in illo praecipue sermone eius mentis meae
resedit intentio, quo Q. Caecilium superstitionis uani-
tatibus etiamnunc inhaerentem disputatione grauissima
2 ad ueram religionem reformauit. nam negotii et uisendi
mei gratia Romam contenderat, relicta domo, coniuge,
liberis et (quod est in liberis amabilius annis) adhuc
innocentibus et adhuc dimidiata uerba temptantibus,
loquellam ipso offensantis linguae fragmine dulciorem.
2 quo in aduentu eius non possum exprimere [sermoni-
bus], quanto quamque inpotenti gaudio exultauerim,
cum augeret maxime laetitiam meam amicissimi ho-
3 minis inopinata praesentia. igitur post unum et alterum
diem, cum iam et auiditatem desiderii frequens ad-
siduitatis usus implesset et quae per absentiam mutua
de nobis nesciebamus, relatione alterna comperissemus,
placuit Ostiam petere, amoenissimam ciuitatem, quod
esset corpori meo siccandis umoribus de marinis
lauacris blanda et adposita curatio. sane et ad uinde-
miam feriae iudiciariam curam relaxauerant; nam id
temporis post aestuum rabiem in temperiem semet
4 autumnitas derigebat. itaque cum diluculo ad mare

2 mea] ea *?* || 4 quod Caecilium P, quo C. *ed. pr.; de coniectura nostra* quo Q. Caecilium *cf. p.* VI | superstitiosis P, *corr. Maehly* || 8 amabilius adhuc annis P; annis *deleuit Ursinus* animis *Vahlenus non remouens ablatiuum qualitatis cnm ablatiuo absoluto molestissime coniunctum; ego ut praeterea stabilirem comparatiuum uix ceteris huius dialogi locis* (3, 6; 32, 4; 34, 6) *defendendum, traieci* annis *hac sententia: amabiles ipsi anni teneri scil. mollesque, amabilior innocentia sermonisque incipientis inopia* || 11 sermonibus *serioris aeui latinitatem redolens ut glossema seclusi* (*cf. Plinii ep.* V 14, 2) || 12 inpotenti *Heumannus:* inpatienti P; *dicuntur recte homines affectus alicuius inpatientes siue intemperantes, contra affectus ipsi inpotentes siue immodici* || 16 mutua *Maehly:* mutuam P mutuo *Heumannus* || 18 hostiam P || 19 corporis mei *Heumannus; ego malim* siccandisq. || 21 aestuum rabiem *scripsi:* aestiuam diem P; *cf. supra p. XVI* || 22 dirigebat P; cf. quae dixi ad Taciti dial. p. 54.

in *amnis* ambulando litore pergeremus, *ita* ut et aura
adspirans leniter membra uegetaret cum eximia uo-
luptate et molle uestigio cedens harena subsideret,
Caecilius simulacro Serapidis denotato, ut uulgus
superstitiosum solet, manum ori admouens osculum
labiis inpressit. tunc Octauius ait: 'non boni uiri est, 3
Marce frater, hominem domi forisque lateri tuo in-
haerentem sic in hac inperitiae uulgaris caecitate de-
serere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris
se inpingere, effigiatos sane et unctos et coronatos,
cum scias huius erroris non minorem ad te quam ad
ipsum infamiam redundare.' cum hoc sermone eius 2
medium spatium ciuitatis emensi iam liberum litus
tenebamus. ibi harenas extimas, uelut sterneret ambu- 3
lacro, perfundens lenis unda tundebat; et ut semper
mare etiam positis flatibus inquietum est, etsi non
canis spumosisque fluctibus exit ad terram, [tamen]
crispis tortosisque identidem erroribus delectati per-
quam sumus, cum in ipso aequoris limite plantas
tingueremus, quod uicissim nunc adpulsus nostris pe-
dibus adluderet fluctus, nunc relabens ac uestigia
retrahens in se se resorberet. sensim itaque tranquil- 4
leque progressi oram curui molliter litoris iter fabulis

1 in amnis ambulando *scripsi* (*supra p.* XVI): inambulando P | ita ut *ego:* ut P ubi *Kochius, del. Heumannus* ‖ 2, 3 uegetaret et cum eximia uoluntate molli P; et *traieci et pro* molli *scripsi* molle: *cf. supra p.* XVII (uoluptate *iam ed. pr.*) ‖ 4 dinotato *Usenerus* ‖ 5 superstitiosus P, *corr. Halmius coll. c.* 18, 11 ‖ 6 praessit P, *corr. Ursinus* ‖ 10 se *addidi coll. Lact.* II 3, 3 (*an* pedes *post* lapides *periit?*) ‖ 13 ciuitatis] citatius *Hartelius* ‖ 14 uelud P (*ut saepius*) ‖ 15 tundebat *Ursinus:* tendebat P radebat *Usenerus; cumulos harenarum iuxta iter positos unda quamuis lenis tamen ui insita ita percellit frangitque, ut uiam sternat* | semper *ex* super *corr.* P ‖ 17 exit *scripsi:* exibat P | tamen *seclusi; cf. supra p.* XVII ‖ 18 ≡crispis P | tororisisque P *m. 1* torosisque *m. 2;* tortuosisque *P. Daniel* | identidem *Usenerus:* ibidem P itidem *Oehlerus* ‖ 19 limite *scripsi* (*supra p.* XVIII): *limine P* ‖ *20* adpulsum P, *correxi* ‖ 22 in sese P, correxi.

fallentibus legebamus. haec fabulae erant Octaui dis-
5 serentis de nauigatione narratio. sed ubi eundi spa-
tium satis iustum cum sermone consumpsimus emensi,
eandem uiam rursus uersis uestigiis terebamus; et
cum ad id loci uentum est, ubi subductae nauiculae
substratis roboribus a terrena tabe suspensae quiesce-
bant, pueros uidemus certatim gestientes testarum in
6 mare iaculationibus ludere. is lusus est testam teretem
iactatione fluctuum leuigatam legere de litore, eam
testam plano situ digitis conprehensam inclinem ipsum
atque humilem quantum potest super undas inrotare,
ut illud iaculum uel dorsum maris raderet uelutque
nataret, dum leni impetu labitur, uel summis fluctibus
tunsis emicaret et pergeret, dum adsiduo saltu suble-
uatur. is se in pueris uictorem ferebat, cuius testa et
procurreret longius et frequentius exsiliret.

4 Igitur cum omnes hac spectaculi uoluptate cape-
remur, Caecilius nihil intendere neque de contentione
ridere, sed tacens anxius segregatus dolere nescio quid
2 uultu fatebatur. cui ego: 'quid hoc est rei? cur non
agnosco, Caecili, alacritatem tuam illam et illam ocu-
3 lorum etiam in seriis hilaritatem requiro?' tum ille:
'iam dudum me Octaui nostri acriter angit et remordet
oratio, qua in te inuectus obiurgauit neglegentiam, ut
4 me dissimulanter grauius argueret inscientiae. itaque
progrediar ulterius: de toto *ut* integro mihi cum Oc-
tauio res est. si placet, ut ipse inuisae sectae homo
cum eo disputem, iam profecto intelleget facilius esse

1 hęc P *m. 1:* hęe *m. 2* hae *uulgo* ‖ 3 emensi, eandem *scripsi:* eandem emensi P ‖ 6 tabe *Dombartus:* labe P ‖ 7 uidimus *Usenerus* ‖ 12 uelutq; nataret *scripsi:* uel enataret P et uelut nataret *Dombartus* ‖ 13 laeni P ‖ 14 tonsis P, *correxi* | et pergeret *scripsi:* emergeret P ‖ 19 dolere *Ursinus:* dolore P ‖ 21 et *in litura* P ‖ 24 neglegentiae P, *correxi* (*supra p.* XIX) ‖ 26 ut *addidi: om.* P *m. 1* et *add. m. 2* (*supra l. l.*) ‖ 27 ipse inuisae *scripsi:* ipsius P istius *uel* ipse istius *Halmius; sed quo* istius *spectat?* (*de* ipsius *intolerabili cf. ad c.* 34, 4).

in contubernalibus desiderare quam conserere sapien-
tiam; modo in istis ad tutelam balnearum iactis et in 5
altum procurrentibus petrarum obicibus residamus, ut
et requiescere de itinere possimus et intentius dispu-
tare.' et cum dicto eius adsedimus, ita ut me ex 6
tribus medium lateris ambitione protegerent; nec hoc
obsequi fuit aut ordinis aut honoris, quippe cum ami-
citia pares semper aut accipiat aut faciat, sed ut
arbiter et utrisque proximus aures darem et disceptan-
tes duos medius segregarem.

Tum sic Caecilius exorsus est: 'quamquam tibi, 5
Marce frater, de quo cum maxime quaerimus non sit
ambiguum, utpote cum diligenter in utroque uiuendi
genere uersatus repudiaris alterum, *alterum* conpro-
baris, in praesentiarum tamen ita tibi informandus
est animus, ut libram teneas aequissimi iudicis nec
in alteram partem propensus incumbas, ne non tam
ex nostris disputationibus nata sententia quam ex tuis
sensibus prolata uideatur. proinde mihi, si quasi 2
nouus aliqui et quasi ignarus partis utriusque con-
sideras, nullum negotium est patefacere, omnia in
rebus humanis dubia incerta suspensa magisque omnia
de his iudicia uerisimilia quam uera. quo magis mirum 3
est nonnullos taedio inuestigandae penitus ueritatis
cuilibet opinioni temere succumbere quam in explo-
rando pertinaci diligentia perseuerare. atqui indignan- 4
dum omnibus *et omnibus* indolescendnm est, audere
quosdam, et hos studiorum rudes, litterarum profanos,

1 desiderare *scripsi* (*supra p.* XX): disputare P ‖ 4 ≡requiescere (*erasa* a) P ‖ 7 obsequii P *ex corr.* ‖ 12 id de quo *Heumannus* ‖ 14 alterum *addidit ed. pr.* ‖ 18 sententia *m. 1 ex* sentia P | ex tuis *m. 2 ex* exuis P ‖ 19 mihi si *Usenerus:* si mihi P ‖ 20. 21 consid'as *scripsi:* considas P, *pro quo saltim* consederis *expectes* ‖ 23 de his iudicia *addidi coll. Cic. d. n. d.* I 5, 12; 24, 66 (omnia *deleuit Wowerus* somnia *A. Kiesslingius*) | quo minus *Ursinus* ‖ 24 tedio P ‖ 26 atqui *Dombartus:* itaque P ‖ 27 et omnibus *addidi* (*solum* omnibus *Vahlenus*, et *Dombartus: cf. lectt. lat. p.* 24) ‖ 28 et hos *scripsi:* et hoc P et

ex parte artium etiam sordidarum, certum aliquid de
summa rerum` ac maiestate decernere, de qua tot om-
nibus saeculis sectarum plurima cura usque adhuc
5 ipsa philosophia deliberat. nec inmerito, cum tantum
absit ab exploratione diuina humana mediocritas, ut
neque quae supra nos caelo suspenso sublata sunt
neque quae infra terra in profunda demersa sunt aut
scire sit datum aut scrutari permissum aut suspicari
religiosum et beati satis satisque prudentes iure uide-
amur, si secundum illud ueteris sapientis oraculum
6 nosmet ipsos familiarius nouerimus. sed quatenus in-
dulgentes insano atque inepto labori ultra humili-
tatis nostrae terminos euagamur et in terram proiecti
caelum ipsum et ipsa sidera audaci cupiditate tran-
scendimus, uel hunc errorem saltem non uanis et for-
7 midulosis opinionibus implicemus. sint principio om-
nium semina natura in se cogente densata: quis hic
auctor deus? sint fortuitis concursionibus totius mundi
membra coalita digesta formata: quis deus machina-
tor? sidera licet ignis accenderit, aer caelum licet sus-
penderit, sua materia licet terram fundauerit pondere
et mare licet confluxerit e liquore: unde haec religio,

horum *ed. pr.* | rude **P** || 1 ex parte *scripsi* (*supra p.* XX): expertes **P** || 2 dei *post* maiestate *addidit Wirthius; sed* rerum *tam ad* summa (*Lucr.* II 303) *quam ad* maiestate (*Lucr.* V 2 *et* 8) *spectat* | qua *m. 1 ex* quo **P** || 3 plurima cura (= *meditatione*) *temptaui:* plurimarum **P** || 4 filosofia **P** || 6 suspenso *scripsi:* suspensa **P**; *cf. ex. gr. pan. ad Mess.* 23 | sublata *delet Usenerus* | 7 terram profunda **P**, *correxi* (profundo *Bursianus*) || 8 datum ut scrutare **P**; *forma plebeia a Minucio arcenda* | suspicari *Dombartus:* stuprari **P**; *totum colon Usenerus sic rescribit* aut scire sit datum aut scrutari religiosum; *at est illud et extra bipartitae orationis parallelismum positum et sic recta gradatione descendit: scientiae materia denegata, examinationi obices structi, coniectura proinde inpia* || 10 ueteris *Usenerus:* uetus **P** || 17 cogente *scripsi:* coeunte **P**; *cf. Cic. d. n. d.* I 24, 66; *Verg. ecl.* 6, 31 | hic] his *Heumannus* || 20 aer (er) *scripsi:* et **P**; *delere mauolt Halmius* || 21 suspenderit, sua materia *scripsi:* sua materia suspenderit **P** || 22 et mare et licet *ante rasuram* **P** | confluxerit *Dauisius:* influxerit **P**

unde *dei* formido? quae superstitio est? homo et ani- 8
mal omne, quod nascitur inspiratur attollitur, elemen-
torum, ut uolunt, uaria concretio est, in quae rursum
homo et animal omne diuiditur soluitur dissipatur: ita
in fontem refluunt et in semet reuoluuntur omnia,
nullo artifice renuente nec auctore. sic *consequens est* 9
congregatis ignium seminibus soles alios atque alios
semper splendere, sic exalatis terrae uaporibus nebulas
semper *alias* adolescere, quibus densatis coactisque
nubes altius surgere, isdem labentibus pluuias fluere,
flare uentos, grandines increpare uel nimbos conliden-
tibus tonitrua mugire, rutilare fulgora, fulmina pro-
micare; *ea* adeo passim cadunt, montes inruunt, ar-
boribus incurrunt, sine dilectu tangunt loca sacra et
profana, homines noxios feriunt *saepe* et saepe reli-
giosos. quid tempestates loquar uarias et incertas, 10
quibus nullo ordine uel examine rerum omnium im-
petus uolutatur? in naufragiis bonorum malorumque
fata mixta, merita confusa? in incendiis interitum con-
uenire insontium nocentiumque? et cum tabe pesti-
fera caeli tractus inficitur, sine discrimine omnes de-
perire? et cum belli ardore saeuitur, meliores potius
occumbere? in pace etiam non tantum aequatur ne- 11
quitia melioribus, sed extollitur, ut in pluribus nescias,
utrum sit eorum detestanda prauitas an optanda feli-

1 dei *add. Klussmannus* | quae] atque *Heumannus* || 3 ut uolunt uaria *scripsi* (*supra p.* XX): ut uoluntaria P | concretio *ex* concreto *corr.* P || 5 omnia reuoluuntur P, *traiecit Heumannus* || 6 renuente *scripsi*: nec iudice P | consequens est *addidi* (uidemus *post* soles *Heumannus, ante idem* cernimus *Maehly*) | 7 atque *bis* P || 9 alias *addidit Sauppius* | coalescere *Usenerus* (*an* adolescere *ex* alias coalescere *conflatum?*) || 11 nimbos *scripsi* (*supra p.* XXI): nimbis P || 12. 13 praemicare P, *corr. Heumannus* | ea *addidi* | in montes *Maehly* || 15 saepe *addidit Klussmannus* || 17 examine *suspectum;* discrimine *Heumannus* moderamine *Maehly; an* agmine (*cf. Verg. Aen.* I 82)*?* | *malim* rerum omnium in perniciem impetus uoluatur || 19 mixtā erita P *m. 1* || 22 ardor saeuit *Heumannus* || 24 extollitur *Usenerus:* et colitur P.

12 citas. quod si mundus diuina prouidentia et alicuius
numinis auctoritate regeretur, numquam mereretur Pha-
laris et Dionysius regnum, numquam Rutilius et Ca-
13 millus exilium, numquam Socrates uenenum. ecce ar-
busta frugifera, ecce iam cana seges, iam temulenta
uindemia imbri corrumpitur, grandine caeditur. adeo
aut certa nobis ueritas occultatur et premitur aut,
quod magis credendum est, uariis et lubricis casibus
6 soluta legibus fortuna dominatur. cum igitur aut for-
tuna incerta aut incerta natura sit, quanto uenerabi-
lius ac melius, ancipites ueritatis maiorum excipere
disciplinam, religiones traditas colere, deos, quos a
parentibus ante inbutus es timere, adorare quam nosse
familiarius, nec de numinibus ferre sententiam, sed
prioribus credere, qui adhuc rudi saeculo in ipsius
cultus natalibus meruerunt deos uel ciues habere uel
reges? inde adeo per uniuersa imperia prouincias
oppida uidemus singulos sacrorum ritus gentiles ha-
bere et deos colere municipes, ut Eleusinios Cererem,
Phrygas Matrem, Epidaurios Aesculapium, Chaldaeos
Belum, Astarten Syros, Dianam Taurios, Gallos Mer-
2 curium. intuere iam Romanos. sic eorum potestas et
auctoritas totius orbis ambitum occupauit, sic impe-
rium suum ultra solis uias et ipsius oceani limites
propagauit, dum exercent in armis uirtutem religio-

3 dionisius P ‖ 5 seges cana P, *traiecit Heumannus* ‖ 6 *ante* imbri *hoc fere* nimbo percelluntur *intercidisse putauerim, quod aeque spectet ad* arbusta frugifera *quam* imbri corr. *ad segetem canam et* grand. caed. *ad temulentam uindemiam* ‖ 7 certa *scripsi* (*cf. supra p.* XXII): incerta P ‖ 9, 10 fortuna incerta *scripsi:* fortuna certa P ‖ 11 ancipites *Usenerus*: antistites P ‖ 13 estimere (est. *m. 2*) quam nosse familiarius adorare P, *traieci* (*supra p.* XXII) ‖ 16 cultus *scripsi:* mundus P *m. 1,* mundi *corr.*, *uulgo inepte* (*quo seruato* ipsis *Gelenius*) | ciues *Heumannus:* faciles P famulos *Usenerus* ‖ 18 opida P ‖ 19 ut *ed. pr.:* et P ‖ 20 esculapium chaldeos P ‖ 22 intuere iam *scripsi* (*supra p.* XXIII): uniuersam (m *erasa*) P ‖ 23 ambitus P, *corr. Halmius* ‖ 25 propagarunt *Heumannus, recte ut puto, nisi potius* sic imperium *(scil. eorum)* fines ultra . . . propagauit *praestat.*

sam, dum urbem muniunt sacrorum religionibus, castis
uirginibus, multis honoribus ac nominibus sacerdotum;
dum obsessi et citra solum Capitolium capti colunt
deos, quos alius iam spreuisset, *uel* iratos et per Gal-
lorum acies mirantium superstitionis audaciam pergunt
telis inermes, sed cultu religionis armati; dum captis
hostilibus moenibus adhuc ferociente uictoria numina
uicta uenerantur; dum undique hospites deos quaerunt
et suos faciunt; dum aras extruunt etiam ignotis nu-
minibus et inmanibus. sic dum uniuersarum gentium 3
sacra suscipiunt, etiam regna meruerunt. hinc per-
petuus uenerationis tenor [mansit], qui longa aetate
non infringitur, sed augetur; quippe antiquitas caeri-
moniis atque fanis tantum sanctitatis tribuere con-
sueuit quantum adseruit uetustatis. nec tamen temere 7
(ausim enim interim et ipse errare et sic melius con-
cedere) maiores nostri aut obseruandis auguriis aut
extis consulendis aut instituendis sacris aut delubris
dedicandis operam nauauerunt. specta de memoria 2
libros: iam eos deprehendes initiasse ritus omnium re-
ligionum, uel ut remuneraretur diuina indulgentia uel
ut auerteretur imminens ira aut iam inruens et sae-
uiens placaretur. testis mater Idaea, quae aduentu 3
suo et probauit matronae castitatem et urbem metu

4 uel *addidi coll. Senecae ad Marciam* 13, 2 (spreuisset iratus *Wowerus*) ‖ 6 captis *Ouzelius*: capti in P captis in *ed. pr.* ‖ 9 etiam *ed. pr.*: dum etiam P interdum etiam *Heraldus* ‖ 10 inmanibus *scripsi:* manibus P; *cf. ex. gr. Prud. in Symm.* II 353 *sqq.* ‖ 11 meruerunt *ed. pr.*: merunt P inierunt *Meursius* ‖ 12 mansit *seclusi* (manauit *I. I. Cornelissenus*) | qui] quae *Usenerus, qui et mox* antiquitus ‖ 13. 14 cerimoniis P ‖ 15 adseruit *scripsi:* adstrucserit P *m. 1* (-xserit *m. 2*), *quod ex* adstruit *scriptis supra* str *litteris* c. (= *corrige*) ser *ortum puta* ‖ 16 errare — concedere *scripsi* (*supra p.* XXIII): concedere — errare P ‖ 17 nostri ut P ‖ 19 de memoria libros *scripsi:* de libris memoria P (memoriam *ed. pr.* de libris *delet Wopkensius*) ‖ 22 aut iam (*add.* ut *s. l.*) P | inruens scripsi: tumens P (etiam imminens ira est tumens) ‖ 23 idea (i erasa) P.

hostili liberauit; testes equestrium fratrum in lacu
Iuturnae, se ut ostenderant, statuae consecratae, qui
anheli spumantibus equis atque fumantibus de Perse
uictoriam eadem die qua fecerant nuntiauerunt; testis
ludorum offensi Iouis de somnio plebei hominis ite-
ratio; [et Deciorum deuotio rata testis est;] testis et
Curtius, qui equi uel sui uel mole uel honore hiatum
4 profundae uoraginis coaequauit. frequentius etiam
quam uolebamus deorum praesentiam contempta au-
spicia contestata sunt. sic Allia 'nomen infaustum',
sic Claudi et Iuni atrox praelium in Poenos et ferale
naufragium [est]; et ut Trasymenus Romanorum san-
guine et maior esset et decolor, spreuit auguria Fla-
minius; et ut Parthos signa repetamus, dirarum in-
5 precationes Crassus et meruit et inrisit. omitto uetera
quae multa sunt. et de deorum natalibus donis mu-
neribus neglego carmina poetarum; praedicta etiam
de oraculis fata transilio, ne uobis antiquitas nimium
fabulosa uideatur. intende templis ac delubris deorum,
quibus Romana ciuitas et protegitur et ornatur: magis
sunt augusta numinibus incolis praesentibus *inqui-
linis* quam cultus insignibus et muneribus opulenta.

1 equestres *Heumannus* ‖ 2 Iuturnae *Usenerus addidit* | se ut *Schefferus*: sič (c *in ras.*) P sicut se *Ursinus* (sicut ostenti erant *Usenerus*) ‖ 3 anhelis P, *corr. Gelenius* | persae P ‖ 4 nunciauerunt P *m. 1* ‖ 5 offensi *Rigaltius*: offensio P | somno P, *corr. Gelenius* ‖ 6 *uerba* et decuriorum (*sic* P) d. r. t. e. *interpolata esse uidit Halmius* ‖ 7 equi uel sui *scripsi*: equitis sui P (*ortum puta* equit' *ex* equi l) equi et sui *Bursianus* equi equitisue *Usenerus* ‖ 8 coequauit P ‖ 10 *cf. Verg. Aen.* VII 717 ‖ 11 atrox praelium — et ferale *scripsi*: non praelium (proelium *m. 2*) — sed ferale P; *incredibile est, Minucium in re notissima et a Cicerone d. n. d.* II 3, 7 *suppeditata titubasse* ‖ 12 est *deleuit E. Hillerus* (factum est *Usenerus*) | thrysimenus P | sanguinē *ante rasuram* P ‖ 14 phartos P | repetamus] *cf. supra p.* VII | inpraecationes grassus P ‖ 15 *puto* cetera ‖ 21 *post* incolis *comma ponunt, cum tamen* numina incolae *una sit notio* | inquilinis *corruptum; conieci* et inlucinis ‖ 22 cultus *uulgo*: cultu≡ P cultu *ed. pr.*

inde adeò pleni et mixti deo uates futura praecerpunt, 6
dant cautelam periculis, morbis medellam, spem ad-
flictis, opem miseris, solacium calamitatibus, laboribus
leuamentum. etiam per quietem deos uidemus audi-
mus agnoscimus, quos impie per diem negamus nolu-
mus eieramus. itaque cum omnium gentium de dis 8
inmortalibus, quamuis incerta sit uel ratio uel origo,
maneat tamen firma consensio, neminem fero tanta
audacia tamque inreligiosa nescio qua prudentia tu-
mescentem, qui hanc religionem tam uetustam, *tam*
utilem, tam salubrem dissoluere aut infirmare nitatur.
sit licet ille Theodorus Cyrenaeus uel, qui prior, Dia- 2
goras Melius, cui atheon cognomen adposuit antiqui-
tas, qui uterque nullos deos adseuerando timorem
omnem, quo humanitas regitur, uenerationemque pe-
nitus sustulerunt: numquam tamen in hac inpietatis
disciplina simulatae philosophiae nomine atque aucto-
ritate pollebant. cum Abderiten Protagoram Atheni- 3
enses etsi consulte potius quam profane de diuinitate
disputantem et expulerint suis finibus et in contione
eius scripta deusserint, quid homines (sustinebitis
enim me impetum susceptae actionis liberius exeren-
tem) homines, inquam, deploratae inlicitae ac despe-
ratae factionis grassari in deos non ingemescendum
est? qui de ultima faece collectis imperitioribus et 4
mulieribus credulis sexus sui facilitate labentibusque
legem profanae coniurationis instituunt; quippe noc-
turnis congregationibus et ieiuniis sollemnibus et in-

1 *an* praecipiunt? ‖ 3 solatium P *m. 2* ‖ 5 impiae P ‖ 6 peieramus P, *corr. I. Fr. Gronouius* | dis, *add.* i. *s. l.*, P ‖ 10 tam *addidit Gelenius* ‖ 12 ille] *malim* nisus | theudorus cyreneus P | dargoras (i *supra* a *pr.*) milesius P ‖ 13, 14 *malim* antiquitas utrique, qui nullos ‖ 17 filosofiae P ‖ 18 pollebunt P, *correxi* | Protagoram *ed. pr.*: pitagorā P ‖ 19 etsi *scripsi:* uiri P uirum *Maehly* ‖ 21 scribta P ‖ 23 ac *deleuerim* ‖ 25 fece P ‖ 26 labentibusq. legem *scripsi* (*supra p.* XXIII): labendibus plebem P labentibus pl. *uulgo* ‖ 27 quippe scripsi: quae P qui *Heumannus.*

humanis cibis non sacro quodam, sed piaculo foede-
rantur. latebrosa et lucifuga natio, in publicum muta,
in angulis garrula: templa ut busta defugiunt, deos
5 despuunt, rident sacra, miserentur (miseris si fas est)
sacerdotum, honores et purpuras despiciunt ipsi semi-
nudi. pro mira stultitia et incredibilis audacia! sper-
nunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt et
futura, et, dum mori post mortem timent, interim
mori non timent: ita illis pauorem fallax spes solata
9 uita rediuiua blanditur. ac iam, ut fecundius nequiora
proueniunt, serpentibus in dies perditis moribus per
uniuersum orbem sacraria ista taeterrima impiae co-
itionis adolescunt. eruenda prorsus haec et execanda
2 consensio. occultis se notis et insignibus dinoscunt et
amant mutuo paene antequam nouerint; passim etiam
inter eos uelut quaedam libidinum religio miscetur, ac
se promisce appellant fratres et sorores, ut etiam sic
insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat in-
cestum. ita eorum uana et demens superstitio scele-
3 ribus gloriatur. nec de ipsis, nisi subsisteret ueritas,
maxime turpia et honore praefanda sagax fama lo-
queretur. audio eos turpissimae pecudis caput [asini]
consecratum inepta nescio qua persuasione uenerari:
4 digna et nata religio talibus moribus! alii eos ferunt

1 foederatur *Vahlenus* ‖ 2 lucifugax P, *corr. P. Daniel* | in publico *ed. pr.* ‖ 3 ut busta] uetusta *Usenerus* | defugiunt *scripsi:* despiciunt P ‖ 4 miseris *scripsi:* miseri P miseri ipsi *Halmius* ‖ 6 mira *ex* miram *corr., ut uid.*, P | incredibilis *in* -li *corr.* P ‖ 7, 8 et futura *obelo notat Usenerus; equidem malim* dum incendia metuunt futura ‖ 9 solata uita *scripsi* (*supra p.* XXIII): solacia P ‖ 12 teterrima P ‖ 13 execanda *I. I. Cornelissenus*: execranda P haec execranda *Usenerus* ‖ 14 dinoscunt *scripsi coll. c.* 31, 8: noscunt P ‖ 16 uelud P ‖ 17 sic *scripsi* (*supra p.* XXV): non P ‖ 20 istis *Sauppius; at cf. ad c.* 34, 4 ‖ 21 maxime turpia *scripsi:* maxima et uaria P, *hoc est* maximae tuaria (maxime nefaria *P. Daniel* maxima flagitia *Usenerus*) ‖ 21 praefandas (s *erasa*) *P; honore* praefato uix effanda *Usenerus*, ego *cogitaui de* horrore execranda *coll. c.* 28, 6 ‖ 22 asini seclusit Dauisius.

ipsius antistitis ac sacerdotis colere genitalia et quasi
parentis sui adorare naturam: nescio an falsa, certe
occultis ac nocturnis sacris adposita suspicio! et qui
hominem summo supplicio pro facinore punitum et
crucis ligna feralia eorum caerimonias fabulatur, con-
gruentia perditis sceleratisque tribuit altaria, ut id
colant quod merentur. iam de initiandis tirunculis fa- 5
bula tam detestanda quam nota est. infans farre con-
tectus [ut decipiat incautos] adponitur ei qui sacris
inbuatur. is infans a tirunculo farris superficie quasi
ad innoxios ictus prouocato caecis occultisque uulne-
ribus occiditur. huius (pro nefas!) sitienter sanguinem
lambunt, huius certatim membra dispertiunt, hac foe-
derantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium
mutuum pignerantur. haec sacra sacrilegiis omnibus
taetriora. et de conuiuio notum est; passim omnes 6
locuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. ad
epulas sollemni die coeunt cum coniugibus liberis
sororibus matribus, sexus omnis homines et omnis
aetatis; illic post multa pocula ubi conuiuium caluit
et in caecas libidines ebrietatis feruor exarsit, canis,
qui candelabro nexus est, iactu offulae ultra spatium
lineae, qua uinctus est, ad impetum et saltum pro-
uocatur. sic euerso et extincto conscio lumine inpru- 7
dentibus tenebris nexus infandae cupiditatis inuol-
uunt, per incertum sortis, etsi non omnes corpore,

1 antistis P || 5 fabulantur P || 9 ut decipiat incautos *ex eis quae secuntur interpolatum seclusi* || 10 inbuitur *Ursinus* || 13 discerpunt *Maehly* || 15 ecce sacra *Halmius* || 18 coniugibus *Iac. Gronouius*: omnibus P || 19 sorororib. P | hominis P || 20 post multas aepulas P, *cum tamen* illic *spectet ad praecedens* epulas *nec hic* epulae *pro ferculis accipi possint; quod scripsi* multa pocula *commendat imitator Sulp. Seu. chron.* II 13, 7 | comuiuium caruit P || 21 in caecas libidines *Gronouius*: incaestae liuidinis (lib. *corr.*) P | carnis P || 24, 25 inprudentibus *scripsi*: inpudentibus P (*cf. oppositum* conscio) || 25 nexu se *Cornelissenus; sed* inu. *iunge cum* ten. || 26 sortis *corruptum*; puto Fortis uel *noctis* | *corpore* (c̄pore) *Hartelius*: oporae P opera ed. pr.

**conscientia tamen pariter incesti, quoniam uoto uni-
uersorum adpetitur quicquid accidere potest in actu
10 singulorum. multa praetereo consulto: nam et haec
nimis multa sunt, quae aut omnia aut pleraque om-
nino uera declarat ipsius prauae religionis obscuritas.
2 cur etenim occultare et abscondere quicquid illud co-
lunt magnopere nituntur, cum honesta semper publico
gaudeant, scelera secreta sint? cur nullas aras habent,
templa nulla, nulla nota simulacra? ..... numquam
palam loqui, numquam libere congregari, nisi illud,
quod colunt et interprimunt, aut puniendum est aut
3 pudendum? unde autem** uel **quis ille aut ubi deus
unicus solitarius destitutus, quem non gens libera,
non regna, non saltem Romana superstitio nouerunt?
4 Iudaeorum sola et misera gentilitas unum et ipsi
deum, sed palam, sed templis, aris, uictimis caeri-**
moniisque **coluerunt; cuius adeo nulla uis nec potestas
est,** ut **sit Romanis hominibus cum sua sibi natione
5 captiuus. at iam Christiani quanta monstra, quae**
portenta confingunt! deum illum suum, quem nec
ostendere possunt nec uidere, in omnium mores, actus
omnium, *omnium* uerba denique et occultas cogitationes
diligenter inquirere: discurrentem scilicet atque ubi-
que praesentem molestum illum uolunt, inquietum,
inpotenter etiam curiosum, siquidem adstat factis om-
nibus, locis omnibus intererrat, cum nec singulis in-

4, 5 omnino *scripsi:* omnium P *delet Halmius* ‖ 9 *lacunae signa posui; suppleuerim* cur numquam ..... audent (*post* congregari *Cellarius* sustinent, *Maehly* sunt uisi *addunt*) ‖ 11 colunt] celant *Usenerus* ‖ 15 *malim* Iudaei, quorum sola (= *desolata*) et m. g., unum ‖ 16, 17 cerimonisq. *ex* erimonisq. *corr.* P ‖ 18 hominibus *ed. pr.:* nominibus P numinibus *Wowerus* ‖ 19 at iam *Schefferus:* ad (at *corr.*) etiam P | quanta monstra *Dauisius:* quantā (u *corr. in* m) n̄rā P, *unde* mostra *commendat Usenerus* ‖ 22 omnium *addidi; aut semel* (omnium mores actus uerba) *aut ter ponendum erat* omnium; *cf.* § 2 nullas aras, templa nulla, nulla simulacra ‖ 25 inpotenter *scripsi:* inpudenter P *absone* inprudenter *de Rhoer*.

seruire possit per uniuersa districtus nec uniuersis
sufficere in singulis occupatus. quid? quod toto orbi **11**
et ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium,
ruinam moliuntur, quasi aut naturae diuinis legibus
constitutus aeternus ordo turbetur aut rupto elemen-
torum omnium foedere et caelesti conpage diuulsa
moles ista, qua *totum* continetur et cingitur, subrua-
tur. nec hac furiosa opinione contenti aniles fabulas 2
adstruunt et adnectunt: renasci se ferunt post mortem
etsi cineres et fauillas et nescio qua fiducia mendaciis
suis inuicem credunt: putes eos iam reuixisse. anceps 3
malum et gemina dementia, caelo et astris, quae sic
relinquimus ut inuenimus, interitum denuntiare, ho-
minibus [mortuis] extinctis, qui sicut nascimur et
interimus, aeternitatem repromittere! inde uidelicet [et] 4
execrantur rogos et damnant ignium sepulturas, quasi
non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis
tamen et aetatibus in terra resoluatur, nec *nil* intersit,
utrum ferae diripiant an maria consumant an humus
contegat an flamma subducat, cum cadaueribus omnis
sepultura, si sentiunt, poena sit, si non sentiunt, pyra
conficiendi celeritate medicina. hoc errore decepti 5
beatam sibi ut bonis et perpetem uitam mortuis pol-
licentur, ceteris ut iniustis poenam sempiternam. multa
ad haec subpetunt, ni festinet oratio. iniustos ipsos
magis, iam docui, nec laboro. quamquam, etsi iustos

1 destrictus P ‖ 2 toti *Balduinus* ‖ 6 compagetụṛ P | diuulsa *Burmannus:* diuisa P ‖ 7 totum *addidi* (continemur et cingimur *Meursius; et difficillime* orbis et mundus *subiectum ex initio capitis hic adsumitur cogitatione*) ‖ 10 etsi (*uel* licet) *scripsi:* et P (e cinere et fauilla *Heumannus*) | fabillas P ‖ 13, 14 h̄ōīb; (= hominibus) *scripsi:* sibi P *interpolate redarguentibus illis* nascimur et interimus ‖ 14 mortuis *seclusit Usenerus* (mortuis et ext. *Ursinus* morte ext. *Heumannus*) ‖ 15 et *dittographum deleuit Usenerus* ‖ 18 terram P, *correxi* | nil *addidit Usenerus* (et intersit *Dauisius; ceterum cf. Petr. c.* 115 *fin.*) ‖ 21 pyra *scripsi:* ipsa P ignis ipsa *Dombartus* ‖ 23 baeatam P | mortui P ‖ 25, 26 ipsos *magis nec laboro* iam docui P, traieci.

darem, culpam tamen uel innocentiam fato tribui
assentior sententiis plurimorum. et haec uestra con-
6 sensio est; nam quicquid agimus, ut alii fato, ita uos
deo dicitis . . . .: sic sectae uestrae non spontaneos
7 cupere, sed electos. igitur iniquum iudicem fingitis,
qui sortem in hominibus puniat, non uoluntatem.
uellem tamen sciscitari, utrumne cum corporibus *an*
sine corporibus, et corporibus quibus, ipsisne an inno-
uatis, resurgátur? sine corpore? hoc, quod sciam, ne-
que mens neque anima nec uita est. ipso corpore?
sed iam ante dilapsum est. alio corpore? ergo homo
8 nouus nascitur, non prior ille reparatur. et tamen
tanta aetas abiit, saecula innumera fluxerunt: quis
unus ullus ab inferis uel Protesilai sorte remeauit,
horarum saltem permisso commeatu trium, ut exemplo
9 crederemus? omnia ista figmenta male sanae opinionis
et inepta solacia a poetis fallacibus in dulcedinem
carminis lusa a uobis nimium credulis in deum
12 uestrum turpiter reformata sunt. nec saltem de prae-
sentibus capitis experimentum, quam uos inritae sol-
licitationis cassa uota decipiant: quid post mortem
2 inpendeat, miseri, dum adhuc uiuitis, aestimate. ecce
pars uestrum, maior et melior, ut dicitis, egetis opere,
algetis, fame laboratis; et deus patitur, dissimulat,
non uult aut non potest opitulari suis: ita aut inua-
3 lidus aut iniquus est. tu, qui inmortalitatem postu-
mam somnias, cum quercera quateris, cum febribus

2 assentior *addidi* (noui *post* plurimorum *Vahlenus;* sententia pl. *Ursinus*, *porro* etiam uestra *Gelenius*) || 4 *post* dicitis *Usenerus lacunae signa posuit* || 7, 8 an sine corporibus *addidit Halmius* (utrum necne c. c. *Dombartus*) || 15 trium ut *scripsi:* uelud P uel ut *uulgo praue* (ut eius *Kochius;* trium *post* saltem *addi uoluit Dauisius*) || 17 dulcedine P, *corr. Wopkensius* || 18 nimirum P, *corr. Gelenius* || 19 salitem *ante rasuram* P || 20, 21 sollicitationis *scripsi* (*supra p.* XXV): pollicationis P pollicitationis *uulgo* || 23 maior et melior *Vahlenus*: et maior melior P | egetis algetis opere fame P, *traieci* || 26, 27 *num* post (pos) tumbam ? || 27 querquera *L. Carrio:* periculo P.

ureris, cum dolore laceraris, nondum condicionem
tuam sentis? nondum adgnoscis fragilitatem? inuitus,
miser, infirmitatis argueris nec fateris? sed omitto 4
communia. ecce uobis minae supplicia tormenta et
iam non adorandae sed subeundae cruces, ignes etiam
quos et praedicitis et timetis: ubi deus ille, qui sub-
uenire reuiuescentibus potest, uiuentibus non potest?
nonne Romani sine uestro deo imperant? regnant, 5
fruuntur orbe toto uestrique dominantur; uos uero
suspensi interim atque solliciti honestis uoluptatibus
abstinetis, non spectacula uisitis, non pompis interestis,
conuiuia publica absque uobis, sacra certamina, prae-
cerptos cibos et delibatos altaribus potus abhorretis.
sic reformidatis deos quos negatis. non floribus caput 6
nectitis, non corpus odoribus honestatis: reseruatis
unguenta funeribus, coronas etiam sepulcris denegatis,
pallidi, trepidi, misericordia digni — sed nostrorum
deorum! ita nec resurgitis miseri nec interim uiuitis.
proinde si quid sapientiae uobis aut uerecundiae est, 7
desinite caeli plagas et mundi fata et *terrae* secreta
rimari: satis est *quod est* pro pedibus aspicere maxime
indoctis inpolitis [rudibus] agrestibus, quibus non est
datum intellegere ciuilia, multo magis denegatum est
disserere diuina. quamquam si philosophandi libido **13**
est, Socraten, sapientiae principem, quisque uestrum
(tanti is est), si poterit, imitetur. eius uiri, quotiens
de caelestibus rogabatur, nota responsio est: quod
supra nos, nihil ad nos. merito ergo de oraculo testi- 2
monium meruit prudentiae singularis. quode oraculo
idem ipse persensit idcirco uniuersis *se* esse praeposi-

2 sentis *ex* senis *corr.* P | *malim* uictus miseriis inf. || 7 non *m. 1 s. l.* P || 14 capud P *m. 1* || 20 terrae *addidi lectt. lat.* 26 (saeculorum *Vonckius*) || 21 *malim* esto | quod est *add. Klussmannus* || 22 rudibus *seclusi* || 24 filosofandi P || 26 tanti is est *scripsi:* tantus est P ad amussim *I. I. Cornelissenus* | potuerit P, *corr. edd. ant.* || 29 quode oraculo *scripsi:* quod oraculum P || 30 persensit *Ouzelius:* praesensit P; *an* probe sensit *?* | se *addidit Wowerus.*

tum, non quod omnia comperisset, sed quod nihil se
scire didicisset: ita confessae inperitiae summa pru-
3 dentia est. hoc fonte defluxit Arcesilae nec multo post
Carneadis *et Pyrronis* et Academicorum plurimorum
in summis quaestionibus tuta dubitatio, quo genere
philosophari et caute indocti possunt et docti gloriose.
4 quid, Simonidis melici nonne admiranda omnibus et
sectanda cunctatio? qui Simonides cum de eo, quid
et quales arbitraretur deos, ab Hierone tyranno quae-
reretur, primo deliberationi diem petiit, postridie bi-
duum porro rogauit, mox alterum tantum admonitus
adiunxit. postremo cum causas tantae morae tyran-
nus inquireret, respondit ille, quod sibi quanto inqui-
sitio tardior pergeret, tanto ueritas fieret obscurior.
5 mea quoque opinione quae sunt dubia, ut sunt, re-
linquenda sunt, nec tot ac tantis uiris deliberantibus
temere et audaciter in alteram partem ferenda sen-
tentia est, ne aut anilis inducatur superstitio aut omnis
religio destruatur.'

14 Sic Caecilius et renidens (nam indignationis eius
tumorem effusae orationis impetus relaxauerat) 'ecquid
ad haec' ait 'audet Octauius, homo Plautinae prosa-
piae, ut disertorum praecipuus, ita postremus philo-
2 sophorum?' 'parce', inquam, 'tibimet plaudere; neque
enim prius exultare te dignum est concinnitate ser-
monis quam utrimque plenius fuerit peroratum, maxime
cum non laudi, set ueritati disceptatio uestra anni-
3 tatur. et quamquam magnum in modum me subtili

2 confessio *Heumannus* (*at interpretare: confessa inperitia summam in se habet prudentiam*) || 3 arcesile P | nec *Usenerus:* et P || 4 carneadis *ex* -tis *corr.* P | et Pyrronis *add. Vahlenus coll. c.* 38, 5 || 7 simonides melchi P || 8 Simonides *delet Wowerus* || 9 quereretur P || 10 petit posttridie P || 10, 11 biduum prorogauit P, *correxi* || 12 adiunxit] x *in ras. 3 ductuum* P || 20 renitens P || 21 ecquid *Ursinus:* et qui P || 23 disertorum *scripsi* (*supra p.* XXVI): pistorum P || 24 tibimet *scripsi:* in eum P || 27 laudis et P | annitatur *Halmius:* nitatur P (*quo seruato Kochius* seruire *ante* set).

uarietate tua delectarit oratio, tamen altius moueor,
non de praesenti actione, sed de toto genere disputandi, quod plerumque pro disserentium uiribus et
eloquentiae potestate etiam perspicuae ueritatis condicio mutetur. id accidere pernotum est auditorum 4
facilitate, qui dum uerborum lenocinio a rerum intentionibus auocantur, sine dilectu adsentiuntur dictis
omnibus nec a rectis falsa secernunt, nescientes inesse
et *in* incredibili uerum et in uerisimili mendacium.
itaque quo saepius adseuerantioribus credunt, eo fre- 5
quentius a peritioribus arguuntur: sic adnuendi temeritate decepti culpam iudicii transferunt ad incerti
querellam, ut damnatis omnibus malint uniuersa suspendere quam de fallacibus iudicare. igitur nobis pro- 6
uidendum est, ne odio itidem sermonum omnium laboremus; ita ut in execrationem et odium hominum
plerique simpliciores efferantur, dum incaute creduli
circumueniuntur ab iis quos bonos putauerunt, mox
errore consimili iam suspectis omnibus ut improbos
metuunt etiam quos optimos sentire potuerunt. nos 7
proinde solliciti, quod utrimque omni negotio disseratur et ex altera parte plerumque obscura sit ueritas,
ex altera mira subtilitas, quae nonnumquam ubertate
dicendi fidem confessae probationis imitetur, diligenter
quantum potest singula ponderemus, ut argutias quidem laudare, ea uero quae recta sunt eligere probare
suscipere possimus.'

6, 7 *puto* intentione || 7 dilectū P || 9 in *addidit Balduinus* | uerisimile P || 10 adseuerationibus P, *corr. Usenerus* || 11 adnuendi *scripsi:* adsidue P, *in quo iam Usenerus ex. gr.* adsentandi *requisiuit* || 12 iudicii *Wowerus:* iudicis P || 13 quaerellam P | omnibus] opinionibus *Lindnerus* sermonibus omnibus *Maehly; malim* orationibus | mallint P || 15 *puto* taedio | itidem *Maehly:* identidem P indidem *Dombartus* || 17 dum *scripsi:* nam P nam dum *Heumannus* || 18 ab his P || 21 in omni neg. *Ursinus* (omni in neg. *Halmius*) de omni neg. *I. I. Cornelissenus* || 22 ex altera *Ursinus:* ex altero latere P ex altera lateat Wowerus (blaterat *Kochius*); *an* ex altera late renideat subt.?

15 'Decedis' inquit Caecilius 'officio iudicis religiosi;
nam periniurium est uires te actionis meae inter-
gressu grauissimae disputationis infringere, cum Oc-
tauius integra et inlibata habeat singula, si potest,
2 refutare.' 'id quod criminaris,' inquam, 'in commune,
nisi fallor, conpendium protuli, ut examine scrupuloso
nostram sententiam non eloquentiae tumore, sed rerum
ipsarum soliditate libremus. nec auocanda, quod que-
reris, diutius intentio, cum toto silentio liceat respon-
sionem Ianuari nostri iam gestientis audire.'

16 Et Octauius: 'dicam equidem, ut potero, pro uiribus,
et adnitendum tibi mecum est, ut conuiciorum ama-
rissimam labem uerborum ueracium flumine diluamus.
nec dissimulabo principio ita Natalis mei errantem
uagam lubricam nutasse sententiam, ut sit nobis am-
bigendum, utrum uafritia turbata sit an uacillauerit
2 per errorem. nam interim deos credere, interim se
deliberare uariauit, ut propositionis incerto certior
responsionis nostrae intentio confunderetur. sed in
Natali meo uersutiam nolo noscere: credo, procul est
3 ab eius simplicitate subtilis urbanitas. quid igitur?
ut qui rectam uiam nescit, ubi, ut fit, in plures una
diffinditur, quam uiam instet haeret anxius nec singulas
audet eligere nec uniuersas probare: sic cui non est
ueri stabile iudicium, prout infida suspicio spargitur,
4 ita eius dubia opinio dissipatur. nullum itaque mira-

4 debeat *Wopkensius* ‖ 5 refutare *Heraldus:* reputare P ‖ 8 quaereris P ‖ 9 tuto silentio *Heumannus* | deceat *Dombartus* ‖ 11 ut potero *Wowerus*, pro uiribus *Heumannus delent; sed hoc ad ingenii, illud ad eloquentiae facultatem spectat, cf.* 14, 3 ‖ 12 conuiciorum *ex* comuitiorum P | amarissimorum *Maehly* ‖ 13 flumine *Meursius:* in lumine P ‖ 15 *puto* natasse ‖ 16 uafritia *Hauptius:* tua eruditio P ‖ 18 *puto* uarians ait (declarauit *Wopkensius*) ‖ 19 confunderetur *Usenerus:* fundaretur P (*quo retento* incertior *Ursinus*) ‖ 20 nolo noscere credo *scripsi* (*supra p.* XXVII): nolo non credo P ‖ 21 simplicitate *Gelenius:* subtilitate simplicitate P ‖ 22 fit *Gelenius:* sit P ‖ 23 diffunditur P, *corr. Gelenius* | quam *Vahlenus:* quia (a *erasa*) P | instet *scripsi:* nescit P ineat *Vahlenus* | heret P.

culum est, si Caecilius identidem in contrariis ac repugnantibus iactetur aestuet fluctuetur. quod ne fiat ulterius, conuincam et redarguam quae dicta sunt, quamuis diuersa sint: una ueritate confirmata probataque nec dubitandum ei de cetero est nec uagandum. et 5
quoniam meus frater erupit, aegre se ferre stomachari [indignari] dolere, inliteratos pauperes inperitos de rebus caelestibus disputare, sciat omnes homines, sine dilectu aetatis sexus dignitatis, rationis et sensus capaces et habiles procreatos nec fortuna nanctos, sed natura [insitos] esse sapientiam; quin ipsos etiam philosophos uel si qui alii artium repertores in memorias exierunt, priusquam sollertia mentis parerent nominis claritatem, habitos esse plebeios indoctos seminudos: adeo diuites facultatibus suis inligatos magis aurum suspicere consuesse quam caelum, prostratos pauperes et commentos esse prudenter et tradidisse ceteris disciplinas. unde apparet ingenium non dari facultatibus nec studio parari, sed cum ipsa mentis formatione generari. nihil itaque indignandum 6
uel dolendum, si quicumque de diuinis quaerat sententiam proferat, cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius ueritas requiratur. atque etiam, quo imperitior sermo, hoc inlustrior ratio est, quoniam non fucatur pompa facundiae et gratia, sed, ut est,

2 aestuet *Meursius:* aestu et P ‖ 3 comuincam P | redarguam. quamuis diuersa quae dicta sunt una ueritate confirmata prouataq. sint nec P, *correxi; apparet scribam a* sunt *ad* sint *aberrantem omisisse uerba* quamuis diuersa sint, *quae in margine addita falso in textum redierint* (quamuis sint diuersa quae dicta sunt *Iac. Gronouius*) ‖ 5 est] erit *Halmius* ‖ 6 stomacari P, *cuius interpretamentum* indignari *seclusi* ‖ 11 insitos *seclusi* ‖ 12 philosofos P | *malim* memoriam *coll. Lact.* I 22 res tamen in memoriam non exire; *saepius in hoc textu* s *et* m *lineolis scriptae confusae* ‖ 13 exerunt P *m. 1, unde* in memoriam se exeruerunt *Usenerus* ‖ 14 claritate P *m. 1* ‖ 16 prostratos *scripsi:* nostrates P ‖ 17, 18 prudenter — disciplinas *scripsi* (*supra p.* XXVIII): prudentiam — disciplinam P ‖ 21 sententiam *Hartelius:* sentiat P *quae sentiat Lindnerus* | 25 fugatur P | gratia *scripsi:* gratiae P.

17 recti regula sustinetur. nec recuso, quod Caecilius
adserere inter praecipua conisus est, hominem nosse
se et circumspicere debere, quid sit, unde sit, quare
sit; utrum elementis concretus an concinnatus atomis,
2 an potius a deo factus formatus animatus. quod ipsum
explorare et eruere sine uniuersitatis inquisitione non
possumus, cum ita cohaerentia conexa concatenata
cuncta sint, ut nisi diuinitatis rationem diligenter ex-
cusseris, nescias humanitatis, nec possis pulchre gerere
rem ciuilem, nisi cognoueris hanc communem omnis
mundi ciuitatem. cum a pecoribus et feris beluis hoc
differamus, quod illa prona in terramque uergentia
nihil nata sunt prospicere nisi pabulum, nos, quibus
uultus erectus, quibus suspectus in caelum datus est
et mens et ratio, per quae deum adgnoscimus senti-
mus initiamus, ignorare nec fas nec licet ingerentem
sese oculis et sensibus nostris caelestem claritatem;
3 sacrilegii enim uel maxime instar est, humi quaerere
quod in sublimi debeas inuenire. quo magis mihi
uidentur qui hunc mundi totius ornatum non diuina
ratione perfectum uolunt, sed frustis quibusdam temere
cohaerentibus conglobatum, mentem sensum oculos
4 denique ipsos non habere. quid enim potest esse tam
apertum, tam confessum tamque perspicuum, cum
oculos in caelum sustuleris et quae sunt infra circa-
que lustraueris, quam esse aliquod numen praestan-
tissimae mentis, quo omnis natura inspiretur moueatur
5 alatur gubernetur? caelum ipsum uide quam late ten-
ditur, quam rapide uoluitur, uel quod in noctem astris

4 aelementis — athomis P || 8 cuncta *addidit Kochius* || 10 omnis *scripsi:* omnium P (partium *post* mundi *addit Kochius*) || 11 ciuitatem, praecipue cum a feris beluis hoc diff. P *et uulgo, in qua scriptura neque nexum cum prioribus causalem agnosco neque uideo quomodo ad* feras beluas *spectare possit* illa prona; *unde quod supra legitur dedi* (pecoribus et *traiectum in* praecipue *mutatum est*) || 13 sunt *Heumannus:* sint P || 15 et mens *scripsi (supra p.* XXIX): sermo P || 16 initiamus scripsi: imitamur *P* || *18* maximi *ed. pr.* || 27 moueatur de glossemate suspectum.

distinguitur uel quod in diem sole lustratur: iam scies
quam sit in eo summi moderatoris mira et diuina
libratio. uide et annum ut solis ambitus faciat, et
mensem uide ut luna auctu senio labore circumagat.
quid tenebrarum et luminis dicam recursantes uices, 6*
ut sit nobis operis et quietis alterna reparatio? relin-
quenda uero astrologis prolixior de sideribus ratio, uel
quod regant cursum nauigandi uel quod arandi meten-
dique tempus indicant. quae singula non modo ut
crearentur fierent disponerentur, summi opificis et per-
fectae rationis eguerunt, uerum etiam sentiri perspici
intellegi sine summa sollertia et ratione non possunt.
quid, cum ordo temporum ac frugum stabili uarietate 7
distinguitur, nonne auctorem suum parentemque testa-
tur uer aeque cum suis floribus et aestas cum suis
messibus et autumni maturitas grata et hiberni oliuitas
necessaria? qui ordo facile turbaretur, nisi maxima
ratione consisteret. iam prouidentiae quantae, ne 8
hiemps sola glacie duraret aut sola aestas ardore tor-
reret, autumni et ueris inserere medium temperamen-
tum, ut per uestigia sua anni reuertentis occulti et
innoxii transitus laberentur. quicquid arborum est 9
uide quam e terrae uisceribus animatur. uide fontes:
manant uenis perennibus; fluuios intuere: eunt semper
exercitis lapsibus; mari intende: lege litoris stringitur; 10
aspice oceanum: refluit reciprocis aestibus. quid loquar

4 labore] *puto* in orbe ‖ 7 astrologis *m. 1 ex* astrolegis *corr.* P | ratio *Hartelius:* oratio P ‖ 9 indicant *P. Daniel:* inducant P ‖ 11 perspicis (s *alt. erasa*) P ‖ 13 ac] hac *ed. pr.*, *delet Usenerus* ‖ 16 hiberna P, *correxi coll. c.* 34, 11 ‖ 19 duraret *scripsi:* ureret P, urgeret *A. Kiesslingius* ‖ 22—27 transitus laberentur (*m. 2 ex* lauerentur *corr.*). mari intende — stringitur. quicquid arborum — animatur. aspice oceanum — aestibus. uide fontes — perennibus. fluuios — lapsibus P *turbis eo, ut puto, natis quod uerba* mari intende — stringitur. aspice oceanum — aestibus *aberrante librario a* lapsibus *ad* aestibus *omissa et in margine suppleta in textum male remigrarunt* (*parum probabiliter uerba* mari — stringitur pro interpolatione rhetorica *habet Matzius*).

apte disposita recta montium, uallium flexa, porrecta
camporum? quidue animantium loquar aduersus sese
tutelam multiformem: alias armatas cornibus alias
dentibus saeptas, et fundatas ungulis et spicatas aculeis,
aut pedum celeritate liberas aut elatione pinnarum?
11 ipsa praecipue formae nostrae pulchritudo deum fate-
tur artificem: status rigidus, uultus erectus, in summo
oculi uelut in specula constituti et omnes ceteri sensus
18 uelut in arce compositi. longum est ire per singula.
nihil in homine membrorum est, quod non et necessi-
tatis causa sit et decoris; et quod magis mirum est,
eadem figura omnibus, sed quaedam unicuique linia-
menta deflexa: sic et similes uniuersi uidemur et ite-
2 rum singuli dissimiles inuenimur. quid nascendi ratio?
[quid] cupido generandi nonne a deo data est, et ut
ubera partu maturescente lactescant et ut tener fetus
3 ubertate lactei roris adolescat? nec uniuersitati solum-
modo deus, sed et partibus consulit: Britannia sole
deficitur, sed circumfluentis maris tepore recreatur;
Aegypti siccitatem temperat Nilus amnis; Euphrates
colentes Mesopotamiam pro imbribus pensat; Indus
flumen et serere orientem dicitur et rigare. quomodo,
si ingressus aliquam domum omnia exculta disposita
4 ornata uideris, utique praeesse ei credes dominum et
illis bonis rebus multo esse meliorem: ita in hac
mundi domo cum caelum terramque *perlustrans* per-
spicias prouidentiam ordinem legem, crede esse uni-
uersitatis dominum parentemque ipsis sideribus et

1 erecta *Perizonius* | uallium *Dauisius:* collium P || 4 septas P || 7, 8 oculi in summo P, *traieci, ut* in summo *tam pertineat ad* in specula (*ad obseruandum*) *quam ad* in arce (*ad totum gubernandum*) || 8, 9 sensib; uelud P || 9 dispositi *Heumannus* || 13 iterum *scripsi:* inter se P || 15 quid *seclusit Usenerus* || 18 bryttania P || 20 colet eufrates mesopotamiam P, *correxi;* colet *delet male Bursianus* || 22 quomodo *scripsi coll. Cic. d. n. d.* II 5, 15: quod P || 24 uideris — credes *scripsi:* uidisses — crederes P, *quod per se intolerabile refutat plane Cicero l. l.* || 26 perlustrans *addidit Vahlenus* || 28 siderebus P *m.* 1.

totius mundi partibus pulchriorem; ni forte, quoniam 5
de prouidentia nulla dubitatio est, inquirendum putas,
utrum unius imperio an arbitrio plurimorum caeleste
regnum gubernetur; quod ipsum non est multi laboris
aperire cogitanti imperia terrena, quibus exempla uti-
que de caelo. quando umquam regni societas aut cum 6
fide coepit aut sine cruore desiit? omitto Persas de
equorum hinnitu augurantes principatum, et Thebano-
rum fratrum mentitam fabulam transeo. *ob pastorum
et casae regnum de geminis * memoria notissima est.
generi et soceri bella toto orbe diffusa sunt, et tam
magni imperii fortuna duos non cepit. uide cetera: 7
rex unus apibus, dux unus in gregibus, in armentis
rector unus. tu in caelo summam potestatem diuidi
credas et scindi ueri illius ac diuini imperii totam
maiestatem? . . . cum palam sit parentem omnium
deum nec principium habere nec terminum, qui nati-
uitatem omnibus praestet, sibi perpetuitatem, qui ante
mundum fuerit sibi ipse pro mundo: qui uniuersa,
quaecumque sunt, uerbo iubet, ratione dispensat, uir-
tute consummat. hic non uideri potest: uisu clarior 8
est; nec conprendi [potest]: *tactu purior est*; nec aesti-

3 plurium *Guil. Meyerus, recte puto* ‖ 5 a quibus *Halmius; sed terrena imperia esse constituta a deo ad exemplum diuini imperii, et per se est tolerabile et confirmatur ab Athenagora c.* 18 ‖ 7 desiit *Ursinus:* discessit P; *cf. Cypriani c.* 5, 2 ‖ 8, 9 Thebanorum frm̄ mentitam (*Stat. Th.* X 876) *scripsi:* thebanorum permortuam P Th. par mortuam *Meursius* Th. fratrum intermortuam *Vahlenus; sed neque* mortuam *neque* intermortuam *aptum* ‖ 9, 10 *in uerbis desperatis* transeo pastorum ex casa regnum, nam de geminis *Usenerus*, ob pastorum et casae [*potius* casarum] regnum caesum unum de geminis *Dombartus*, pastorum et casae et ob regnum degeneris gemini *ego lusimus* ‖ 12 duos fortuna P, *traiecit Heumannus* ‖ 16 maiestatem *Iac. Gronouius*: potestatem P, *quod ex priore ortum apparet; sed dubito an non huius erroris correctio adsit in illo* ac (= al.) diuini *post* ueri *superfluo, ut sit restituendum* ueri illius imperii totam diuinitatem | *lacunae signa posuit Dombartus* ‖ 22 *glossemate* potest *depulsa esse uerba quae in* P *desunt* tactu purior est a Cypriano c. 6, 6 *suppeditata, intellexerunt Canterus* et Ursinus.

mari: sensibus maior est, infinitus, inmensus et soli
sibi tantus, quantus est, notus. nobis uero ad intel-
lectum pectus angustum est, et ideo sic eum digne
9 aestimamus, dum inaestimabilem dicimus. eloquar
quemadmodum sentio: magnitudinem dei qui se putat
nosse, minuit; qui non uult minuere, non nouit. nec
10 nomen deo quaeras: deus nomen est. illic uocabulis
opus est, cum per singulos propriis appellationum in-
signibus multitudo dirimenda est: deo, qui solus est,
dei uocabulum totum est. quem si patrem dixero,
carnalem opineris, si regem, terrenum suspiceris, si
dominum, intellegas utique mortalem. aufer addita-
11 menta nominum et perspicies eius claritatem. quid
quod omnium de isto habeo consensum? audi uulgus:
cum ad caelum manus tendunt, nihil aliud quam 'o
deus' dicunt et 'deus magnus est' et 'deus uerus est'
et 'si deus dederit'. uulgi iste naturalis sermo est an
Christiani confitentis oratio? et qui Iouem principem
uolunt, falluntur in nomine, sed de una potestate con-
19 sentiunt. audi poetas quoque unum patrem diuum
atque hominum praedicantes, et talem esse mortalium
2 mentem qualem parens omnium diem induxerit. quid
Mantuanus Maro? nonne apertius proximius uerius
p r i n c i p i o a i t c a e l u m a c t e r r a s et cetera mundi
membra s p i r i t u s i n t u s a l i t et i n f u s a m e n s a g i-
t a t, i n d e h o m i n u m p e c u d u m q u e g e n u s et quic-
quid aliud animalium? idem alio loco mentem istam
et spiritum deum nominat. haec eius uerba sunt:

2 uero *ex* uerbo *corr.* P ‖ 7 *malim* nomen est sibi ‖ 11 carnalem — terrenum *Wopkensius:* terrenum — carnalem P ‖ 12 intellegis P, *corr. I. I. Cornelissenus* ‖ 14 omnium] *malim* communem | de histo (h *erasa*) P; *an* de h· (= hoc) ipso *?* | audi *Vonckius:* audio P ‖ 15, 16 o deus *scripsi ex Cypriani c.* 5, 8: deum P ‖ 16 dm̄ uerus *corr. in* dñs uerus (*pro* dš uerus) P ‖ 17 iste — an] *malim* idem — ac *sublato interrogandi signo* ‖ 20 audi *Ursinus:* audio P ‖ 22 induxerit *Dauisius:* duxerit P ‖ 23 Maro *de glossemate suspectum Cornelisseno* ‖ 24 *cf. Aen.* VI 724 *sqq.* ‖ 28 eius uerba *Ursinus:* enim uera P (eĩ *pro* ei') *cf.*

deum namque ire per omnes
terrasque tractusque maris caelumque profundum.
[unde homines et pecudes, unde imber et ignes.]

quid aliud et a nobis deus quam mens et ratio et 3
spiritus praedicatur? recenseamus, si placet, disciplinas
philosophorum: deprehendes eos, etsi sermonibus uarios,
ipsis tamen rebus in hanc unam coire et conspirare
sententiam. omitto illos rudes et ueteres, qui 4
de solis dictis sapientes esse meruerunt. sit Thales
Milesius omnium primus, qui primus omnium de caelestibus
disputauit. is autem Milesius Thales rerum
initium aquam dixit, deum autem eam mentem quae
ex aqua cuncta formauerit [eo altior et sublimior
aquae et spiritus ratio, quam ut ab homine poterit
inueniri, a deo traditum]: uides philosophi principalis
nobiscum penitus opinionem consonare. Anaximenes 5
deinceps et post Apolloniates Diogenes aera deum
statuunt infinitum et inmensum: horum quoque similis
de diuinitate consensio est. Anaxagorae rerum di- 6
scriptio et motus, infinitae mentis *opus*, deus dicitur;
et Pythagorae deus est animus per uniuersam rerum
naturam commeans et intentus, ex quo etiam animalium
omnium uita capiatur. Xenophanen notum 7
est omne infinitum cum mente deum tradere, et Antisthenen
populares deos multos, sed naturalem unum

ad c. 32, 8 || 1 *cf. Georg.* IV 221 *sq.* || 4 *pessime conflatum ex Aen.* I 743 *et Georg.* IV 223 *neque hilum ad rem pertinentem seclusi* || 5 a] ad *ante ras.* P || 6 disciplinam P, *corr. Heumannus* || 7 uariis P, *corr. Halmius* || 10 solis *scripsi:* suis P singulis *Usenerus* || 12 disputabit P *m. 1* | is autem *Vahlenus:* isdem P; *an* is enim *?* | Milesius Thales *delet Elmenhorstius* || 14—16 eo [= eho, *ut uidit Rigaltius*] altior — deo traditum *lectoris christiani emblema agnouit I. Fr. Gronouius* || 16 filosophi P || 17 anaxamenes P || 20 rerum *Buherius:* uero P | discriptio *Usenerus:* descriptio P || 21 motus *Meursius:* modus P | opus deus *scripsi:* deus P, *quod ipsum in* opus *mutat Buherius* || 24 capitatur P | xeonfanen P || 25 antistenen P.

praecipuum, Speusippum uim [naturalem] animalem,
8 qua omnia regantur, deum nosse. quid? Democritus,
quamuis atomorum primus inuentor, nonne plerumque
naturam quae imagines fundat et intellegentiam deum
loquitur? Straton quoque et ipse naturam? etiam
Epicurus ille, qui deos aut otiosos fingit aut nullos,
9 naturam tamen superponit. Aristoteles uariat et adsignat tamen unam potestatem; nam interim mentem,
mundum interim deum dicit, interim mundo deum
praeficit. Heraclides Ponticus quoque eidem diuinam
10 mentem quamuis uarie adscribit. Theophrastus etiam
uariat, alias mundo, alias menti diuinae tribuens principatum. Zenon et Chrysippus et Cleanthes sunt et
ipsi multiformes, sed ad unitatem prouidentiae omnes
reuoluuntur. Cleanthes enim mentem modo atque animum, modo aethera, plerumque rationem deum disserit.
Zenon, eiusdem magister, naturalem legem diuinam et
aethera interim interdumque rationem uult omnium
esse principium; idem interpretando Iunonem aera,
Iouem caelum, Neptunum mare, ignem esse Vulcanum
et ceteros similiter uulgi deos elementa esse monstrando publicum arguit grauiter et reuincit errorem.
11 eadem fere Chrysippus: uim diuinam rationalem naturam et mundum, interim et fatalem necessitatem

1 zeuxippus P, *corr. Gelenius* | naturalem *dittographum deleuit Dauisius* || 2 nosse; *num* posuisse *?* || 3 athomorum P *m. 2* | 4 *suppleuerim ex Cic. d. n. d.* I § 29: fundat et ⟨imagines ipsas et nostram⟩ intellegentiam || 8 uni *Wopkensius* uni summam *Maehly* || 10 *post* praeficit *addit* P: aristoles ponticus uariat alias mundo alias menti diuinae tribuens principatum, *quae abiecto illo* aristoles ponticus *in lin.* 12 *post* Theophrastus etiam *transposuit C. Roeren* | eidem (*scil. mundo*) *scripsi:* de deo P mundo *Sauppius* || 11 theofrastus et zenon P; *cf. ad l.* 10; etiam *pro* et *Vahlenus* || 13 crysippus P, *ut et postea* || 15 mentem modo animum P, *quod secundum Cic. d. n. d.* I § 37 *sanaui inserendo* atque, *quod* P *falso in lin.* 17 *exhibet* || 16 disseruit P, *corr. Dauisius* || 17 naturalem legem atque diuinam P, *ex quibus* atque *remoui in lin.* 15 (*cf. Cic. l. l.* § 36).

deum credit Zenonemque interpretatione physiologica
in Hesiodi, Homeri Orpheique carminibus imitatur.
Babylonio etiam Diogeni disciplina est exponendi 12
eadem, disserenti Iouis partum et ortum Mineruae et
hoc genus cetera rerum uocabula esse, non deorum.
nam Socraticus Xenophon formam dei uere negat 13
uideri posse et ideo quaeri non oportere, Aristo Stoicus
comprehendi omnino non posse: uterque maiestatem
dei intellegendi desperatione senserunt. Platoni aper-
tior de deo et rebus ipsis et nominibus oratio est et
quae tota esset caelestis, nisi persuasionis ciuilis non-
numquam admixtione sordesceret. Platoni itaque in 14
Timaeo deus est ipso suo numine mundi parens, arti-
fex animae, caelestium terrenorumque fabricator, quem
et inuenire difficile prae nimia et incredibili potestate
et, cum inueneris, in publicum dicere inpossibile prae-
fatur. eadem fere sunt ista, quae nostra sunt; nam 15
et deum nouimus et parentem omnium dicimus et
numquam publice nisi interrogati praedicamus. exposui 20
opiniones omnium ferme philosophorum, quibus in-
lustrior gloria est, deum unum multis licet designan-
tium nominibus, ut quiuis arbitretur, aut nunc Chri-
stianos philosophos esse aut philosophos fuisse iam
tunc Christianos. quod si prouidentia mundus regitur 2
et unius dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas

1 physiologica *Bursianus:* physo≡sogiae *corr. in* phylologiae P || 2 aesiodi homeri orfeique P || 3, 4 est exponendi eadem disserenti *scripsi:* est exponendi et disserendi P eadem est exponenti et disserenti *Halmius* || 5 cetera *Rigaltius:* ceterarum P || 6 nam] iam *Halmius* | xenofon P | uere *W. H. Kramerus:* ueri P || 7 aristo stonicus P, *corr. ed. pr.* (Ariston *mauolt Halmius*); Aristo Chius *Gelenius* || 8 compraehendi P | magistatem P || 13 ipso suo *ex* ipsuo *corr.* P | numine *scripsi:* nomine P || 15 inueniris P *m. 1* inuenires *m. 2* || 17 fere sunt ista *Halmius:* fere et ista P; *equidem malim* fere et ista, quae nos tradimus, sunt || 20 opiones o. f. filosophorum P || 21 designantium *scripsi:* designasse P; *an* designantes? || 22 quiuis] quis *I. I. Cornelissenus* || 23 filosophos *bis* P, *ut et p.* 30, 2.

in poetarum fabellis suis delectata uel capta ad erro-
rum de multis diis rapere consensum, cum philoso-
phorum suorum sententiis refellatur, quibus et rationis
3 et uetustatis adsistit auctoritas. maioribus enim nostris
tam facilis in mendaciis fides fuit, ut temere credide-
rint et animalia monstruosa, mera miracula: Scyllam
multiplicem, Chimaeram multiformem et Hydram feli-
cibus uulneribus renascentem et Centauros equos suis
hominibus inplexos; et quicquid famae licet fingere,
4 illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas, de
hominibus aues et feras *factas esse, stellas et lapides*,
arbores atque flores? quae si essent facta, fierent;
5 quia fieri non possunt, ideo nec facta sunt. similiter
uero heroas ac deos quoque maiores nostri inprouide
creduli, set rudi simplicitate crediderunt: dum reges
suos colunt religiose, dum defunctos eos desiderant in
imaginibus uidere, dum gestiunt eorum memorias in
statuis detinere, sacra facta sunt quae fuerant ad-
6 sumpta solacia. denique et antequam commerciis orbis
pateret et antequam gentes ritus suos moresque misce-
rent, unaquaeque natio conditorem suum aut ducem
inclytum aut reginam pudicam sexuue suo fortiorem
aut alicuius muneris uel artis repertorem uenerabatur
aut ciuem bonae memoriae: sic et defunctis praemium
21 et futuris dabatur exemplum. lege historicorum scripta

1 in poetarum *scripsi:* inperitorum P ‖ 1, 2 ad errorem mutui rapere consensus P, *correxi* (*supra p.* XXX) ‖ 5, 6 crediderint etiam alia monstruosa P etiam talia *Vonckius* etiam animalia *Cornelissenus, nos* et āīalia *fecimus ex* etiāalia (et = *etiam*) ‖ 6 mera *Oehlerus:* mira P, *delet ed. pr.* ‖ 7 chimeram P | feralibus *Usenerus* fertilibus *Maehly* ‖ 11 factas esse stellas et lapides *scripsi* (*supra l. l.*)*:* homines et de hominibus P *ex glossa* ‖ 13 non *m. 1 s. l.* P ‖ 14 uero heroas ac deos *scripsi:* ac uero erga deos P | inprouidi P, *corr. Heumannus* ‖ 15 creduli s; (= set) *scripsi:* credulis (s *erasa*) P (*nunc quoque homines inprouide creduli, sed et politi et turpioribus de causis*) ‖ 18 *malim* retinere ‖ 22 sexuue *Heumannus:* sexu P ‖ 24 aut ciuem *Usenerus:* ut ciuem P; *an* ut ciues ? ‖ 25 historicorum *P. Daniel et Ursinus:* stoicorum P.

uel scripta sapientium: eadem mecum recognosces.
ob merita uirtutis aut muneris deos habitos Euheme-
rus exsequitur et eorum natales patrias sepulcra dinu-
merat et per prouincias monstrat, Dictaei Iouis et
Apollinis Delphici et Phariae Isidis et Cereris Eleu-
siniae. Prodicus adsumpta in deos loquitur, quae [er- 2
rando inuentis nouis frugibus] utilitati hominum pro-
fuerunt. in eandem sententiam et Persaeus philoso-
phatur: dici adnectit inuentas fruges et frugum ipsarum
repertores isdem nominibus, ut comicus sermo est,
Venerem sine Libero et Cerere frigere. Alexander ille 3
magnus Macedo insigni uolumine ad matrem suam
scripsit, metu suae potestatis proditum sibi de diis
hominibus a sacerdote secretum: illic Vulcanum facit
omnium principem, et postea Iouis gentem. Saturnum 4
enim principem huius generis et examinis omnes
scriptores uetustatis Graeci Romanique hominem pro-
diderunt. scit hoc Nepos et Cassius in historia; et
Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. is itaque Saturnus 5
Creta profugus Italiam metu filii saeuientis accesserat
et Iani susceptus hospitio rudes illos homines et agre-
stes multa docuit ut Graeculus et politus, litteras
inprimere, nummos signare, instrumenta conficere. ita- 6
que latebram suam, quod tuto latuisset, uocari maluit
Latium, et urbem Saturniam idem de suo nomine et

2 Euhemerus *Gelenius:* erueret P ‖ 4 dicta ei iouis (ei *in* et *corr.*) P ‖ 5 delfices fariae (*in* delfi et pariae *corr. m. 2*) P, *corr. ed. pr.* ‖ 6 prodigus P, *corr. Rigaltius* | adsumpta — quae *scripsi* (*supra p.* XXXII): adsumptos — qui P ‖ 6, 7 errando i. n. frugibus *ut glossema ad* Cereris Eleusiniae *adscriptum seclusi* ‖ 8, 9 perseus filosofatur P ‖ 9 dici *scripsi:* et ≡ (et *ex* ec *corr.*) P; dici *post* isdem *addit Usenerus,* audisse *ibidem Maehly* ‖ 14 illic *Rigaltius:* illi P ‖ 15 *post* gentem *in* P *secuntur* et despicis isidis ad hirundinem (*p.* 33, 1) *usque ad* cum sit ueritas obuia sed requirentibus (*p.* 36, 8), *quae hinc remota suo loco reddidit Lindnerus; ceterum uereor ne post* gentem *aliquot uocabula perierint* (enim *quo referatur non habet*), *ueluti:* rerum potitam esse, dissentiens a ceteris auctoribus ‖ 18 et (*alterum*) *delere uolt Halmius* ‖ 25 idem *Usenerus:* dedit P indito *Dombartus.*

Ianiculum Ianus, ad memoriam uterque posteritatis,
7 reliquerunt. homo igitur utique qui fugit, homo utique qui latuit, et pater hominis et natus ex homine; Terrae enim uel Caeli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus *uel repentino aduenisset, est dictus*; ut in hodiernum inopinato uisos caelo missos,
8 ignobiles et ignotos terrae filios nominamus. eius filius Iuppiter Cretae excluso parente regnauit, illic obiit, illic filios habuit: adhuc antrum Iouis uisitur et sepulcrum eius ostenditur, et ipsis sacris suis huma-
9 nitatis arguitur. otiosum est ire per singulos et totam seriem generis istius explicare, cum in primis parentibus probata mortalitas in ceteros ipso ordine successionis influxerit, nisi forte post mortem deos fingitis, ut perierante Proculo deus Romulus et Iuba Mauris uolentibus deus est et diui ceteri reges, qui consecrantur non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritae
10 potestatis. inuitis his denique hoc nomen adscribitur: optant in homine perseuerare, fieri se deos metuunt, etsi iam senes nolunt. ergo nec de mortuis dii, quoniam deus mori non potest, nec dii nati sunt, quoniam moritur omne quod nascitur; diuinum autem id est,
11 quod nec ortum habet nec occasum. cur enim, si nati sunt, non hodieque nascuntur? nisi forte iam Iuppiter senuit et partus in Iunone defecit et Minerua canuit antequam peperit. an ideo cessauit ista generatio, quoniam nulla huiusmodi fabulis praebetur adsensio?
12 ceterum si dii creare possent, interire non possent, plures totis hominibus deos haberemus, ut iam eos nec caelum contineret nec aer caperet nec terra gestaret. unde manifestum est homines illos fuisse, quos

4 uel] et *ed. pr.* ‖ 5, 6 uel repentino aduenisset est dictus *addidi* (*supra p.* XXXII) ‖ 8 craete P ‖ 15 ut *Meursius:* et P | iuua P ‖ 21 potest *Wowerus:* posset P | nec dii nati s̄ (= sunt) *scripsi:* nec de natis P ‖ 27 quoniam] *malim* quod iam ‖ *28* creare possint P, *corr. Gelenius, nisi quod* creari *maluit* ‖ *30 aera P.*

et natos legimus et mortuos scimus. [et despicis Isidis
ad hirundinem, sistrum, et adsparsis membris inanem
tui Serapidis siue Osiris tumulum.] considera denique 22
sacra ipsa et ipsa mysteria: inuenies exitus tristes,
fata et funera et luctus atque planctus miserorum
deorum. Isis perditum filium cum Cynocephalo suo
et caluis sacerdotibus luget plangit anquirit, et Isiaci
miseri caedunt pectora et dolorem infelicissimae matris
imitantur: mox inuento paruulo gaudet Isis, exultant
sacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur, nec de-
sinunt annis omnibus uel perdere quod inueniunt uel
inuenire quod perdunt. nonne ridiculum est uel lugere 2
quod colas uel colere quod lugeas? haec tamen
Aegyptia quondam sacra nunc et Romana sunt. Ceres
facibus accensis et serpente currui iuncta Erebo sub-
reptam et corruptam Liberam anxia et sollicita uesti-
gat: haec sunt Eleusinia. et quae Iouis sacra sunt? 3
nutrix capella est et auido patri subtrahitur infans,
ne uoretur, et Corybantum cymbalis, ne pater audiat
uagitus, tinitus eliditur. Cybelae Dindyma pudet dicere, 4
quae adulterum suum infeliciter placitum, quoniam
ipsa et deformis et uetula, ut multorum deorum mater,
ad stuprum inlicere non poterat, exsecuit, ut deum
scilicet faceret et eunuchum. propter hanc fabulam
eam et Galli semiuiri sui corporis supplicio colunt.

1—3 *uerba* et despicis Isidis — Osiris tumulum *fragmentum esse puto additamenti, quod lector christianus in summa margine ex alio scriptore ad sequentem de Iside narrationem adiecerat* (*genuina fortasse forma haec erat:* .... Isidis ad hirundinem et de spicis sistrum et ad sparsis membris inanem siue S. siue O. tumulum) ‖ 6 cynecefalo P, *ut et postea* ‖ 7 anquirit *Halmius:* inquirit P ‖ 14 quondam nunc et sacra romana P, *traieci* ‖ 15 serpente currui iuncta (ab) Erebo *scripsi in Fleckeis. ann.* 1872 *p.* 632: serpente circumdata errore P (circumlata *ed. pr.*) ‖ 20 tinitus *ego* (tinnitus *Gelenius*)*:* initus P | cybele P ‖ 22 ipsa et *Heumannus:* et ipsa P ‖ 24 faceret et eunuchum P *ita ut erasum sit* et, *quod* (= etiam) *hic minime incommodum* ‖ 25 eam et Galli (*siue* et Galli eam) scripsi: Galli eam et P et *delet Heumannus.*

5 **haec iam non sunt sacra, tormenta sunt. quid? formae
ipsae et habitus nonne arguunt ludibria et dedecora
deorum uestrorum? Vulcanus claudus deus et debilis,
Apollo tot aetatibus leuis, Aesculapius bene barbatus,
etsi semper adulescentis Apollinis filius, Neptunus
glaucis oculis, Minerua caesiis, bubulis Iuno, pedibus
Mercurius alatis, Pan ungulatis, Saturnus compeditis.
Ianus uero frontes duas gestat, quasi et auersus in-
terim incedat. Diana uenatrix est alte succincta et
Ephesia mammis multis et uberibus exstructa et Triuia**
6 **trinis capitibus et multis manibus horrifica. quid ipse
Iuppiter uester? modo inberbis statuitur, modo bar-
batus; et cum Hammon locatur, habet cornua, et cum
Capitolinus, tunc gerit fulmina, et cum Latiaris, cruore
perfunditur, et cum Feretrius, corona induitur. et ne
longius multos Ioues obeam, tot sunt Iouis monstra**
7 **quot nomina. Erigone suspensa de laqueo est, ut uirgo
inter astra agnita sit, Castores alternis moriuntur ut
uiuant, Aesculapius ut in deum surgat fulminatur,**

2 decora P, *corr. Gelenius* ‖ 3 *glossemate* claudus deus *eiecto malim* pede debilis (deus *solum eicit Wowerus*) ‖ 8, 9 auersus incedat. Diana interim est alte succincta uenatrix et ephesia P; *in sua loca reieci importuna nunc uocabula* interim *et* uenatrix (et aduersus et auersus incedat *Kochius*) ‖ 10 uberibus *Ursinus:* ueribus P | tribia P ‖ 12 inbarbis *ex* -uis *corr.* P ‖ 12, 13 modo barbatus locatur. et cum hammon dicitur habet P; locatur (*quod delet Heumannus*) *correcturam habeo illius falso scripti* dicitur, *quod absonum est* (cum Hammon dicitur, gerit fulmina!) ‖ 15 corona induitur *temptaui:* non auditur P opimis induitur *I. Fr. Gronouius; ceterae coniecturae aut absonae aut Iouis Feretrii in statua speciem neglegunt* ‖ 15, 16 *malim* ne longius [multos Ioues] abeam (obeam *sine addito* sermone *uel* oratione *obscurum*) ‖ 16 Iouis *delet Sauppius* ‖ 17 quod P | *post* nomina *aberrante librario a* nomina *ad* numina *intercidisse puto uerba a Cypriano* 1, 3 *suppeditata:* et uideamus an sit et haec apud singulos ueritas. Melicertes et Leucothea praecipitantur in maria et fiunt postmodum maris numina ‖ 18 agnita *scripsi:* ignata P ignita *uulgo otiosissimo epitheto; sequitur Min. eam fabulae formam, qua Bacchus* corrupit Erigonen (*Ouid. met.* VI 125).

Hercules ut hominem exuat Oetaeis ignibus concre-
matur. has fabulas et errores et ab inperitis parenti- 23
bus discimus et, quod est grauius, ipsi studiis et
disciplinis elaboramus, carminibus praecipue poetarum,
qui plurimum quantum ueritati ipsi sua auctoritate
nocuerunt. et Plato ideo praeclare Homerum illum 2
inclytum laudatum et coronatum de ciuitate, quam in
sermone instituebat, eiecit. hic enim praecipuus bello 3
Troico deos uestros, etsi ludos facit, tamen [in] ho-
minum rebus et actibus miscuit, hic eorum paria com-
posuit, sauciauit Venerem, Martem uinxit uulnerauit
fugauit. Iouem narrat Briareo liberatum, ne a diis 4
ceteris ligaretur, et Sarpedonem filium, quoniam morti
non poterat eripere, cruentis imbribus fleuisse et loro
Veneris inlectum flagrantius quam in adulteras soleat
cum Iunone uxore concumbere. alibi Hercules stercora 5
egerit et Apollo Admeto pecus pascit. Laomedonti
uero muros Neptunus constituit, nec mercedem operis
infelix structor accipit. illic *Vulcanus* Iouis fulmen sub 6
Aetnae antris in incude fabricatur, cum caelum et ful-
mina et fulgura longe ante fuerint, quam Iuppiter in
Creta nasceretur, et flammas ueri fulminis nec Cyclops
potuerit imitari nec ipse Iuppiter non uereri. quid 7

1 Oetaeis] henneis P || 3 ipsis studiis P, *corr. Meursius* || 5 ipsa sua *Heraldus* || 7, 8 in sermone *glossema uidetur: aut* quam instituebat *aut* quam in dialogo (*siue* ratione) instituit *expecto* || 9 in *seclusit Usenerus* (*an* inmiscuit h. r. e. a., hic *?*) || 11 Martem *ed. pr.:* matrem P || 14 fleuisse *Gelenius:* fleuit P | loro *Heraldus:* thoro P || 16 alibi] *num* Augei (*quae forma est usitatior*)*? certe mirum est ad unum hoc Herculis exemplum ab Homero alienum praemisso* alibi *adiungi alia apud hunc extantia: uidetur docta lectoris antiqui adnotatio esse et depulisse recepta id quod Admetus et Laomedon sequentes requirunt* (Augeae *ante* egerit *inserit I. I. Cornelissenus*) || 18 constituit *scripsi:* instituit P instruit *Heusingerus* || 19 accepit P, *corr. Gelenius* | Vulcanus *addidit Ursinus; nisi forte sub* illic *latet* | sub Aetnae antris *scripsi:* cum aeneae armis P *ex importuna librarii recordatione, cum de uno* Ioue agatur in sequentibus || *22 cyclobs* P.

loquar Martis et Veneris adulterium deprehensum et
in Ganymede Iouis stuprum caelo consecratum? quae
omnia in hoc prodita, ut uitiis hominum quaedam
8 auctoritas pararetur. his atque huiusmodi figmentis
et mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puero-
rum et isdem fabulis inhaerentibus adusque summum
aetatis robur adolescunt et in isdem opinionibus miseri
consenescunt, cum sit ueritas obuia, sed requirentibus.
9 quis ergo dubitat, deorum imagines consecratas uulgus
orare et publice colere, dum opinio et mens imperi-
torum artis concinnitate decipitur, auri fulgore prae-
stringitur, argenti nitore et candore eboris hebetatur?
10 quodsi in animum quis inducat, tormentis quibus et
quibus machinis simulacrum omne formetur, erubescet
timere se materiem ab artifice, ut deum faceret, in-
11 lisam. deus enim ligneus, rogi fortasse uel infelicis
stipitis portio, suspenditur [caeditur] dolatur runcina-
12 tur; et deus aereus uel argenteus de immundo uasculo,
ut accepimus factum Aegyptio regi, conflatur, tunditur
malleis et *in* incudibus figuratur; et lapideus *deus*
caeditur, scalpitur et ab impurato homine leuigatur
nec sentit suae natiuitatis iniuriam, ita ut nec postea
de uestra ueneratione culturam. nisi forte nondum
deus saxum est uel lignum uel argentum. quando
13 igitur hic nascitur? ecce funditur fabricatur sculpitur:
nondum deus est; ecce plumbatur construitur erigitur:
nec adhuc deus est; ecce ornatur consecratur oratur:
tunc postremo deus est, cum homo illum uoluit et
24 dedicauit. quam acute uero de diis uestris animalia

2 ganimeden **P**, *corr. Kochius* ‖ 3 ut ui≡≡tiis **P** ‖ 4 hiis **P** ‖ 6 summum *I. I. Cornelissenus:* summae **P** ‖ 9 dōrum (= deorum) *scripsi:* horum **P** hominum *Halmius* ‖ 14 ≡ erubescet t. se materiē ≡ (ē *in ras.*) **P** ‖ 15, 16 inlusam **P**, *correxi* | lingeus **P** ‖ 17 caeditur *eius quod sequitur* dolatur *interpretamentum seclusi* ‖ 18 ereus **P** ‖ 19 accepimus *Vonckius:* saepius **P** ‖ 20 in *addidit Meursius* | deus *addidit Vahlenus* ‖ 24 *malim* deus est saxum *uel* ‖ 28 uouit *Meursius* coluit *Dauisius*; fortasse posuit ‖ 29 quam *acute uero scripsi:* quanta uero **P** quanto uerius *Ursinus*.

muta naturaliter iudicant! mures hirundines milui non
sentire eos sciunt: rodunt inculcant insident ac, nisi
abigatis, in ipso dei uestri ore nidificant; araneae uero
faciem eius intexunt et de ipso capite sua fila suspen-
dunt. uos tergetis mundatis eraditis et illos, quos 2
facitis et protegitis, timetis, dum unusquisque uestrum
non cogitat prius se debere deum nosse quam colere,
dum inconsulte gestiunt parentibus oboedire, dum fieri
malunt alieni erroris accessio quam sibi credere, dum
nihil ex his quae timent norunt. sic in auro et
argento auaritia consecrata est, sic statuarum inanium
consignata forma, sic nata Romana superstitio. quo-
rum ritus si percenseas, ridenda quam multa, *quam
multa* etiam miseranda sunt! nudi cruda hieme discur- 3
runt, alii incedunt pilleati, scuta uetera circumferunt,
pelles caedunt, mendicantes uicatim deos ducunt; quae-
dam fana semel anno adire permittunt, quaedam in
totum nefas uisere; est quo uiro non licet itus, non-
nulla absque feminis sacra sunt, etiam seruo quibus-
dam caerimoniis interesse piaculare flagitium est; alia
sacra coronat uniuira, alia multiuira, et magna reli-
gione conquiritur quae plura possit adulteria *quam
partus* numerare. quid, qui sanguine suo libat et 4
uulneribus suis supplicat, non profanus melius esset
quam sic religiosus? aut cui testa sunt obscena
demessa, quo modo deum placat qui hoc modo uiolat,
cum si eunuchos deus uellet, posset procreare [non
facere]? quis non intellegat male sanos et uanae et 5

1 naturaliter *delet Heumannus* || 2 rodunt *Wowerus:* norunt P || 6 facitis protegitis et timetis P, *traiecit Meursius* || 9 mallunt P || 12, 13 quorum] *malim* quoius || 13, 14 quam multa *addidit Heumannus* || 14, 15 discurrunt alii, alii incedunt *idem; equidem* alii *abiecerim* || 16 uicatim *Gelenius:* uicantes P || 18 itus (it') *scripsi:* et P *delet Gelenius* || 22, 23 quam partus *addidit Vahlenus coll. Lact.* I 17 || 24 nonne *idem* || 25 testa *Gelenius:* exta P || 26 placat — uiolat *scripsi:* uiolat — placat P (non *uiolat — placat Perizonius*) || 27, 28 non facere seclusit Sauppius.

perditae mentis in ista decidere et ipsam errantium
turbam mutua sibi patrocinia praestare? sic defensio
25 communis furoris est furentium multitudo. at tamen
ista ipsa superstitio Romanis dedit auxit fundauit
imperium, cum non tam uirtute quam religione et
pietate pollerent. nimirum insignis et nobilis iustitia
Romana ab ipsis imperii nascentis incunabulis auspi-
2 cata est. nonne in ortu suo sunt scelere collecti et
muniti immanitatis suae terrore creuerunt? nam asylo
prima plebs congregata est: confluxerant perditi, faci-
nerosi, incesti, sicarii, proditores; et ut ipse Romulus
imperator et rector populum suum facinore praecelleret,
parricidium fecit. haec prima sunt auspicia religiosae
3 ciuitatis. mox alienas uirgines [iam desponsatas] iam
destinatas et nonnullas de matrimonio mulierculas sine
more rapuit uiolauit inlusit et cum earum parentibus,
id est cum soceris suis, bellum miscuit, propinquum
sanguinem fudit. quid inreligiosius, quid audacius,
4 quid ipsa sceleris confidentia astutius? iam finitimos
agro pellere, ciuitates proximas euertere cum templis
et altaribus, captos cogere, damnis alienis et suis
sceleribus adolescere cum Romulo regibus ceteris et
5 post reipublicae ducibus disciplina communis est. ita
quicquid Romani tenent colunt possident, audaciae
praeda est: templa omnia de manubiis, id est de ruinis
urbium, de spoliis deorum, de caedibus sacerdotum.
hoc insultare et inludere est, uictis religionibus seruire,
captiuas eas post uictorias adorare. nam adorare quae
manu ceperis, sacrilegium est consecrare, non numina.
6 totiens ergo Romanis inpiatum est quotiens trium-

1 decidere *scripsi:* desipere P || 2 sic *Wopkensius:* hic P || 4 ausit P || 7 inperii P || 8 s̄t (= sunt) *scripsi:* et P || 14 uirginis P | iam desponsatas *seclusit Usenerus* || 19 astutius *scripsi:* tutius P turpius *Dombartus* taetrius *Halmius* || 23 post reip. *scripsi:* postremis P posteris *Dauisius* post reges *Wopkensius* || 28 *malim* captiuos deos (est uictis religionibus, non seruire *Kochius*) || 29 *malim* est sacrilegium.

phatum, tot de diis spolia quot de gentibus sunt
tropaea. igitur Romani non ideo tanti, quod religiosi,
sed quod inpune sacrilegi. neque enim potuerunt in 7
ipsis bellis deos adiutores habere, aduersus quos arma
rapuerant, sed quos prostrauerant, detriumphatos colere
coeperunt. quid autem isti dii pro Romanis possunt,
qui nihil pro suis aduersus eorum arma ualuerunt?
Romanorum enim uernaculos deos nouimus: Romuli
sunt Picus, Tiberinus et Consus et Pilumnus ac Volumnus
dii; Cloacinam Tatius et inuenit et coluit; 8
Pauorem Hostilius atque Pallorem; mox a nescio quo
Febris dedicata: haec alumna urbis istius superstitio,
morbi et malae ualetudines. sane et Acca Laurentia
et Flora, meretrices propudiosae, inter morbos Romanorum
et deos computandae. isti scilicet aduersus 9
ceteros, qui in gentibus colebantur, Romanorum imperium
protulerunt; neque enim eos aduersum suos
homines uel Mars Thracius uel Iuppiter Creticus uel
Iuno nunc Argiua nunc Samia nunc Poena uel Diana
Taurica uel Mater Idaea uel Aegyptia illa non numina
sed portenta iuuerunt. nisi forte apud istos 10
maior castitas uirginum aut religio sanctior sacerdotum,
cum paene in rudibus uirginibus et quae inconsultius
se uiris miscuissent, Vesta sane sciente, sit
incestum uindicatum, in residuis inpunitatem fecerit
non castitas tutior, sed inpudicitia felicior. ubi autem 11

1 quod de P ‖ 1, 2 gentibus et tropea (-phea *m. 2*) P, *corr. Halmius* ‖ 5 rapuerunt et quos (*corr. m. 1 ex* quod) P, *corr. idem* | postulauerant P, *corr. Dombartus* ‖ 8 Romuli s̄ (= sunt) *scripsi supra p.* XXXIII: Romulus P ‖ 9 teuerinus P ‖ 9, 10 Volumnus *Rigaltius:* polumnus P ‖ 13 laurentia P; *cf. Fleckeis. ann.* 1885 *p.* 777 ‖ 14 inter probra *Heumannus* ‖ 19 uel Diana *Gelenius:* nunc diana P ‖ 20 tauriga P | idea P ‖ 21 sed et portenta (et *erasum*) P ‖ 23 rudibus *scripsi:* pluribus P *inepte,* inpuberibus *Kochius* ‖ 24 Vesta sane nesciente P; *deleui* ne *dittographum, ut summa cum inrisione in punitis quidem uirginibus nescire culpam nequiisse Vesta dicatur* ‖ 26 *malim* non castitas *felicior, sed inp.* tutior.

**magis [a sacerdotibus] quam inter aras et delubra
condicuntur stupra, tractantur lenocinia, adulteria me-
ditantur? frequentius denique in aedituorum cellulis
quam in ipsis lupanaribus flagrans libido defungitur.
12 et tamen ante eos deo dispensante diu regna tenuerunt**
Assyrii, Medi, Persae, Graeci etiam et Aegyptii, cum
pontifices et aruales et salios et uestales et augures
non haberent nec pullos cauea reclusos, quorum cibo
26 uel fastidio res publica summa regeretur. iam enim
uenio ad illa auspicia et auguria Romana, quae summo
labore collecta testatus es et paenitenter omissa et
2 obseruata feliciter. Clodius scilicet et Flaminius et
Iunius ideo exercitus perdiderunt, quod pullorum soli-
3 stimum tripudium exspectandum non putauerunt. quid
Regulus? nonne auguria seruauit et captus est? Man-
cinus religionem tenuit: et sub iugum missus est et
deditus. pullos edaces habuit et Paulus: apud Cannas
tamen cum maiore populi Romani parte prostratus
4 est. Gaius Caesar, ne ante brumam in Africam nauigia
transmitteret auguriis et auspiciis retinentibus, spreuit:
5 eo facilius et nauigauit et uicit. quae uero et quanta
de oraculis persequar? post mortem Amphiaraus uen-
tura respondit, qui proditum iri se ob monile ab uxore
nesciuit. Tiresias [caecus] futura uidebat, qui prae-
6 sentia non uidebat. de Pyrrho Ennius Apollinis Pythi
responsa confincxit, cum iam Apollo uersus facere
desisset; cuius tunc cautum illud et ambiguum defecit
oraculum, cum et politiores homines et minus creduli
esse coeperunt. et Demosthenes, quod sciret responsa

1 a sacerdotibus *seclusit Sauppius* | interras P *m. 1* || 2 conducuntur P, *corr. Ursinus* || 8 ciuo P *m. 1* || 11 es *Gelenius:* est P | penitenter P || 12 Claudius *Meursius* || 13, 14 sollemnisimum P, *corr. Gelenius* || 15 arguria P || 18 populi Romani *P. Daniel:* reip. P || 20 renitentibus P, *corr. Ursinus* | sprẹuit P || 20, 21 *puto* spreuit ea: facilius || 22 prosequar P, *correxi* || 23 proditum iri se *ex* prodituis rise *corr.* P || 24 ire sias P | caecus *seclusit Dauisius; an* aeque *?* || 25 phyrro P | pyti P.

simulata, φιλιππίζειν Pythiam querebatur. at non- 7
numquam tamen ueritatem uel auspicia uel oracula
tetigerunt. quamquam inter multa mendacia uideri
possit industriam casus imitatus, adgrediar tamen
fontem ipsum erroris et prauitatis, unde omnis caligo
ista manauit, et altius eruere et aperire manifestius.
spiritus sunt insinceri, uagi, a caelesti uigore terrenis
labibus et cupiditatibus degrauati. isti igitur spiritus, 8
posteaquam simplicitatem substantiae suae onusti et
inmersi uitiis perdiderunt, ad solacium calamitatis
suae non desinunt perditi iam perdere et deprauati
errorem prauitatis infundere et alienati a deo inductis
prauis religionibus ab eo segregare. eos spiritus dae- 9
monas esse poetae sciunt, philosophi disserunt, Socrates
nouit, qui ad nutum et arbitrium adsidentis sibi dae-
monis uel declinabat negotia uel petebat. magi quo- 10
que non tantum sciunt daemonas, sed etiam quicquid
miraculi ludunt, per daemonas faciunt: illis adspiranti-
bus et infundentibus praestigias edunt, uel quae non
sunt uideri uel quae sunt non uideri. eorum magorum 11
et eloquio et negotio primus Ostanes et uerum deum
conspici posse negans merita maiestate prosequitur et
angelos, id est ministros et nuntios, dei sede teneri
eiusque uenerationi nouit adsistere, ut et nutu ipso et
uultu domini territi contremescant. idem etiam dae-
monas prodidit terrenos, uagos, humanitatis inimicos.
quid? Plato, qui inuenire deum negotium credidit, 12

1 philippi zaeno phytiam quaerebatur P ‖ 7 insingeri P | et uagi *Ursinus ex Cypr.* 3, 8 ‖ 8 lauibus P *m. 1* ‖ 11 iam *delet Ursinus (nec habet Cypr.)*; *malim* desinunt iam p. p. ‖ 13 ab eo *Vonckius:* a deo P ‖ 16 appetebat *P. Daniel* gerebat *Heumannus* ‖ 18 miraculis *P. Daniel* ‖ 19 edunt et efficiunt *Vahlenus*, faciunt *post* non uideri *Iensius; cf. supra p.* V *not.* ‖ 20 magnorum P *m. 1* ‖ 21 sosthenes P, *unde litterula* s *dittographa abiecta feci potius* Ostanes, *quam formam habet Cyprianus;* Hostanes *Gelenius* ‖ 22 conspici posse negans *addidi ex Cypr.* 4, 2 ‖ 23 sede teneri *scripsi* (*supra p.* XXXIII): sed et ueri (et *erasum*) P ‖ 27 inuenire *m. 1 ex* -iri *corr.* P.

nonne et angelos sine negotio narrat et daemonas? et in Symposio suo etiam naturam daemonum exprimere conititur? uult enim esse substantiam inter mortalem inmortalemque, id est inter corpus et spiritum mediam, terreni ponderis et caelestis leuitatis admixtione concretam, ex qua Erotem etiam [Eros pro cupidine amoris] dicit et formari et inlabi pectoribus humanis et sensum mouere et adfectus fingere et

27 ardorem cupiditatis infundere. isti igitur impuri spiritus [daemones], ut ostensum magis et philosophis [et a Platone], sub statuis et imaginibus consecratis delitiscunt et adflatu suo auctoritatem quasi praesentis numinis consequuntur, dum inseruntur interim uatibus, cum fanis inmorantur, dum nonnumquam extorum fibras animant, auium uolatus gubernant, sortes regunt, oracula efficiunt falsis pluribus inuol*uentes pauca* uera.

2 nam et falluntur et fallunt, ut et nescientes sinceram ueritatem et, quam sciunt, in perditionem sui non confitentes. sic a caelo deorsum grauant et a deo uero ad materias auocant, uitam turbant, somnos inquietant, inrepentes etiam corporibus occulte ut spiritus tenues morbos fingunt, terrent mentes, membra distorquent, ut ad cultum sui cogant, ut nidore altarium uel rogis

2 suo etiam *scripsi:* etiam suo P || 5 laeuitatis P || 6 Erotem *scripsi:* monet P manet e. in nos porro cupido *Meursius* | Eros *Dombartus:* nos P || 6, 7 procupidinem P, *corr. Sauppius; totum colon Dombarto et Sauppio praeeuntibus seclusi* || 7 dicit et formari et inlabi *scripsi:* et dicit in formari et labi P *solita in hoc textu traiectione* (inlabi *solum iam Gelenius*) || 10 daemones *seclusit Ursinus* | ostensum magis a philosophis P, *corr. Usenerus, qui* et a Platone *seclusit* (ac *pro* et *maluit Dombartus*) || 11 consecrati P, *corr. Balduinus* || 13 inseruntur *scripsi:* inspirantur P inspirant i. uates *Dombartus* || 14 cum *idem:* dum P || 16 inuoluentes pauca uera *scripsi:* inuoluta P uera inuoluunt *Usenerus; probabilior mendi origo in mea lectione, siquidem aberrando factum est* inuoluera, *dein* inuoluta || 17 ut *m. 1 s. l.* P || 20 ad materiam *Ouzelius; equidem secluserim* | somnos *Ursinus:* omnes P || 21 occultae P || 22 *malim* inpingunt || 23 alterium P *m. 1* || rogis *scripsi ex Cypr.* 4, 4: hostiis (*ex* -tis *corr.*)

pecudum saginati, remissis quae constrinxerant, curasse
uideantur. his enthei, furentes quos in publicum uidetis 3
excurrere uates; et ipso absque templo sic insaniunt,
sic bacchantur, sic rotantur: par et in illis instigatio
daemonis, sed argumentum dispar furoris. de ipsis 4
etiam illa, quae paulo ante tibi dicta sunt, ut Iuppiter
ludos repeteret ex somnio, ut cum equis Castores
uiderentur, ut cingulum matronae nauicula sequeretur.
haec omnia sciunt pleraque pars uestrum ipsos dae- 5
monas de semet confiteri, quotiens a nobis tormentis
uerborum et orationis incendiis de corporibus exigun-
tur. ipse Saturnus et Serapis et Iuppiter et quicquid 6
daemonum colitis uicti dolore quod sunt eloquuntur;
nec utique in turpitudinem sui, nonnullis praesertim
uestrum adsistentibus, mentiuntur. ipsis testibus, esse 7
eos daemonas, credite fassis; adiurati enim per deum
uerum et solum inuiti miseri corporibus inhorrescunt
et uel exiliunt statim uel euanescunt gradatim, prout
fides patientis adiuuat aut gratia curantis adspirat.
sic Christianos de proximo fugitant, quos longe a
coetibus per uos lacessant. ideo inserti mentibus im- 8
peritorum odium nostri serunt occulte per timorem;
naturale est enim et odisse quem timeas et quem
oderis infestare, si possis. sic occupant animos et
obstruunt pectora, ut ante nos incipiant homines odisse.

P, *dum librarius id quode inter scribendum cogitauit exarat;* bustis *I. I. Cornelissenus* ‖ 1 remissis *in* -sius *corr. m. 2* P ‖ 2 his enthei *scripsi:* hisunt et P hinc sunt et *Dauisius* ‖ 3 ipso *scripsi:* ipsi P ‖ 4 uacchantur P *m. 1* ‖ 9 plerique pars P, *corr. Dauisius* | ipso (-sos *m. 2*) d. de semet ipsos (-sis *m. 2*) P, *a qua manus 1 lectione ita profectus sum ut* ipsos *restituerem pro* ipso, *cuius est correctura* ‖ 16 fassis *anonymus:* fessis P *m. 1, cui eraso* de se uerum confitentibus *suprascr. m. 2* ‖ 17 miseris *Gelenius; equidem pro* inuiti *malim* initis (*Cypr.* 4, 7 de obsessis corporibus) ‖ 20, 21 a coetibus p. u. lacessant *Vahlenus coll. Lact.* IV 27 *in.:* in coetibus p. u. lacessebant P ‖ 23 timens (n *punctata*) P ‖ 24 oderis *Freinshemius:* metueris P | infestares si P *m. 1.*

quam nosse, ne cognitos aut imitari possint aut dam-
28 nare non possint. quam autem inicum sit, *de* in-
cognitis et inexploratis iudicare, quod facitis, nobis
2 ipsis paenitentibus credite. et nos enim idem fecimus
et eadem uobiscum quondam adhuc caeci et hebetes
sentiebamus, quasi Christiani monstra colerent, infan-
tes uorarent, conuiuia incesta miscerent; nec intelle-
gebamus, uerbis fabulas istas semper uentilari et num-
quam uel inuestigari uel probari, nec tanto tempore
aliquem exisse, rem qui proderet, non tantum facti
ueniam, uerum etiam indicii gratiam consecuturum;
malum autem adeo non esse, *esse* ut Christianum reus
nec erubesceret nec timeret et unum solummodo, quod
3 non ante fateretur, paeniteret. nos tamen cum sacri-
legos aliquos et incestos, parricidas etiam defendendos
et tuendos suscipiebamus, hos nec audiendos in totum
putabamus, nonnumquam etiam miserantes eorum cru-
delius saeuiebamus, ut torqueremus confitentes ad
negandum, uidelicet ne perirent, exercentes in his
peruersam quaestionem, non quae uerum erueret, sed
4 quae mendacium cogeret. et si qui infirmior malo
pressus et uictus Christianum se negasset, fauebamus
ei, quasi eierato nomine iam omnia facta sua illa
5 negatione purgaret. adgnoscitisne eadem nos sensisse
et gessisse, quae *uos* sentitis et geritis? cum si ratio,
non instigatio daemonis iudicaret, *essent* urguendi

2 de *addidit Carrio* ‖ 4 penitentibus P | fecimus *Wopkensius:* fuimus P, *quod alienis defendit Kochius* ‖ 5 haebet seē es (sēē *expunctum*) P ‖ 8 ūbis (= uerbis) *scripsi:* ab his P *delet Heumannus* aniles *Usenerus* ‖ 10 exisse rē *scripsi:* existere P extitisse *Halmius* existere potuisse *Kochius* ‖ 12 adeo non esse ut christianus reus P, *correxi* (ut christianus reus esse *Usenerus*) ‖ 13 solumodo P ‖ 14 fateret' *scripsi:* fuerit P *ineptissime, quasi ante accusationem non fuerit christianus* | peneteret P ‖ 15 aliquos] *an* aliquando *?* ‖ 19 perient P ‖ 22 praessus P ‖ 25 gessisse *anonymus Parisinus:* egisse P (egisse — agitis *Heumannus*) | uos *addidit I. I. Cornelissenus* ‖ 26 essent *addidit Cellarius.*

magis, non ut diffiterentur se Christianos, sed ut de
incestis stupris, de inpiatis sacris, de infantibus im-
molatis faterentur. his enim et huiusmodi fabulis 6
idem daemones ad execrationem horroris imperitorum
aures aduersus nos referserant. nec tamen mirum
omissum, cum fama, quae semper insparsis mendaciis
alitur, ostensa ueritate consumitur. sic est nec otium 7
daemonum; ab ipsis enim rumor falsus et seritur et
fouetur. inde est quod audire te dicis, caput asini rem
nobis esse diuinam. quis tam stultus, ut hoc colat?
quis stultior, ut hoc coli credat? nisi quod uos et
totos asinos in stabulis cum Vesta uel Epona con-
secratis et eosdem [asinos] cum Iside religiose deco-
ratis; item boum capita et capita ueruecum et immo-
latis et colitis, de capro etiam et homine mixtos deos
et leonum et canum uultu deos dedicatis. nonne et 8
Apin bouem cum Aegyptiis adoratis et pascitis? nec
eorum sacra damnatis instituta serpentibus, crocodillis,
beluis ceteris [et auibus et piscibus], quorum aliquem
deum si quis occiderit, etiam capite punitur. idem 9
Aegyptii cum plerisque uobis non magis Isidem quam
ceparum acrimonias metuunt, nec Serapidem magis
quam strepitus per pudenda corporis expressos con-
tremescunt. etiam ille, qui de adoratis sacerdotis uiri- 10
libus aduersum nos fabulatur, temptat in nos conferre
quae sua sunt. istae enim inpudicitiae eorum forsitan

4 execrationis horrorem P, *correxi supra p.* XXVI ‖ 5 referserunt P, *corr. Vahlenus* ‖ 5, 6 mirum omissum (*scil. urguere Christianos ut de fabulis obiectis faterentur*) cum *scripsi:* mirum cum omnium P m. cum hominum *Rigaltius* m. quoniam *Vahlenus* m. cum omnino *Maehly* ‖ 7 sic est] sit et *I. Fr. Gronouius* | nec otium *scripsi:* negotium P ‖ 12 Vesta uel *Iac. Gronouius:* uestra uel P uestra uel sua *Rigaltius* uestra bella *Heinsius* ‖ 13 asinos *seclusi* ‖ 13, 14 decoratis *Rigaltius:* deuoratis P adoratis *Heinsius* ‖ 14 uerbecum P *m. 1* ‖ 16 uultu *Gelenius:* uultus P ‖ 17 apen P *corr. Halmius* (Apim *uulgo*) ‖ 19 et auibus et piscibus *seclusit Kochius* ‖ 21 uobis *Ursinus:* uobiscum P uostrum *Bursianus* ‖ 26 istae *Kochius:* ista P | inpudicitiae] ci *s. l. m. 1* P.

**sacra sint, apud quos sexus omnis membris omnibus
prostat, apud quos tota inpudicitia uocatur urbanitas,
qui scortorum licentiae inuident, qui medios uiros
lambunt, libidinoso ore inguinibus inhaerescunt, ho-
mines malae linguae etiam si tacerent, quos prius
11 taedescit inpudicitiae suae quam pudescit. pro nefas!
id in se mali facinoris admittunt, quod nec aetas
29 potest pati mollior nec cogi seruitus durior. haec et
huiusmodi propudia nobis non licet nec audire, etiam
pluribus turpe defendere est; ea enim de castis fingitis
et pudicis, quae fieri non crederemus, nisi de uobis
2 probaretis. nam quod religioni nostrae hominem
noxium et crucem eius adscribitis, longe de uicinia
ueritatis erratis, qui putatis deum credi aut meruisse
3 noxium aut potuisse terrenum. ne ille miserabilis,
cuius in homine mortali spes omnis innititur; totum
enim eius auxilium cum extincto homine finitur.**
4 Aegyptii sane hominem sibi quem colant eligunt: illum
unum propitiant, illum de omnibus consulunt, illi
uictimas caedunt. at ille, qui ceteris deus, sibi certe
homo est, uelit nolit; nec enim conscientiam suam
5 decipit, si fallit alienam. etiam principibus et regibus,
non ut magnis et electis uiris, sicut fas est, sed ut
deis turpiter adulatio falsa blanditur, cum et praeclaro
uiro honor uerius et optimo amor dulcius praebeatur:
sic eorum numen inuocant, ad imagines supplicant,
genium id est daemonem rei implorant; et est eis
tutius per Iouis genium peierare quam regis. cruces
6 etiam nec colimus nec optamus. uos sane, qui ligneos
deos consecratis, cruces ligneas ut deorum uestrorum
7 partes forsitan adoratis. nam et signa ipsa et cantabra
et uexilla castrorum quid aliud quam inauratae cruces

6 tedescit P || 10 *malim* defendere turpe || 15 nec ille P || 20 at *Vahlenus:* et P || 21 conscentiam P || 23, 24 ut de eis P || 26 inuocant *Gelenius:* uocant P || 27 rei *scripsi:* eius P eorum *Vahlenus* (id est daemonem eius delet Wowerus) || 29 sane *Maehly:* plane P.

sunt et ornatae? tropaea uestra uictricia non tantum
simplicis crucis faciem, uerum et adfixi hominis imi-
tantur. signum sane crucis naturaliter uisimus in 8
naui, cum uelis tumentibus uehitur, cum expansis
palmulis labitur; et cum erigitur iugum, crucis signum
est, et cum homo porrectis manibus deum pura mente
ueneratur. ita signo crucis aut ratio naturalis inni-
titur aut uestra religio formatur. illum iam uelim **30**
conuenire, qui initiari nos dicit aut credit de caede
infantis et sanguine. putas posse fieri, ut tam molle,
tam paruulum corpus fata uulnerum capiat? ut quis-
quam illum rudem sanguinem nouelli hominis caedat
fundat exhauriat? nemo hoc potest credere nisi qui
possit audere. uos enim uideo et uixdum procreatos 2
filios nunc feris et auibus exponere, nunc adstrangu-
latos misero mortis genere elidere; sunt quae in ipsis
uisceribus medicaminibus epotis originem futuri homi-
nis extinguant et parricidium faciant, antequam pariant.
et haec utique de deorum uestrorum disciplina descen- 3
dunt. nam Saturnus filios suos non exposuit, sed
uorauit; merito ei in nonnullis Africae partibus a
parentibus infantes immolabantur, blanditiis et osculo
comprimente uagitum, ne flebilis hostia immolaretur.
Tauris etiam Ponticis et Aegyptio Busiridi ritus fuit 4
hospites immolare, et Mercurio Gallis humanas uel
inhumanas uictimas caedere, Romanis Graecum et
Graecam, Gallum et Gallam sacrificio uiuentes obruere;
hodieque ab ipsis Latiaris Iuppiter homicidio colitur

1 tropea P ‖ 5 crucis signum est *delet Vonckius* ‖ 12 nouelli et uixdum hominis P; *cf. ad l.* 14 | caedat *num sanum?* eliciat *Kochius* ‖ 13 exauriat P ‖ 14 audire P, *corr. Gelenius* | uideo procreatos P; *hic inserui uerba in lin.* 12 *extantia* et (= *etiam*) uixdum (modo procreatos *Heinsius*) ‖ 17 et potis P (*pro* ecpotis ?) ‖ 21 ei *Gelenius:* et P ‖ 22 immolaetur P, *corr. Ursinus* ‖ 25 Gallis *Wopkensius:* Gallos P ‖ 25, 26 uel inhumanas *delere uolt Halmius* ‖ 26 cedere P | romani P, *corr. Vonckius* ‖ 27 sacrificii P, *corr. Wowerus* (sacrificiis Rigaltius *sacrificii loco Halmius*).

et, quod Saturni filio dignum est, mali et noxii ho-
5 minis sanguine saginatur. ipsum credo docuisse sangui-
nis foedere coniurare Catilinam et Bellonam sacrum
suum haustu humani cruoris imbuere et comitialem
morbum hominis sanguine, id est morbo grauiore,
6 sanare. non dissimiles ei qui de harena feras deuorant
inlitas et infectas cruore uel membris hominis et
uiscere saginatas. nobis homicidium nec uidere fas
nec audire, tantumque ab uorando sanguine cauemus,
ut nec edulium pecorum in cibis sanguinem noueri-
31 mus. et de incesto conuiuio fabulam grandem aduer-
sum nos daemonum coitio mentita est, ut gloriam
pudicitiae deformis infamiae aspersione macularet, ut
ante exploratam ueritatem homines a nobis terrore in-
2 fandae opinionis auerteret. sic de isto et tuus Fronto
non ut adfirmator testimonium fecit, sed conuicium ut
orator adspersit; haec enim potius de uestris gentibus
3 nata sunt. ius est apud Persas misceri cum matribus,
Aegyptiis et Atheniensibus cum sororibus legitima
conubia; memoriae et tragoediae uestrae incestis glo-
riantur, quae uos libenter et legitis et auditis. sic et
deos colitis incestos, cum matre, cum filia, cum sorore
4 coniunctos. merito igitur incestum penes uos saepe
deprehenditur, semper admittitur. etiam nescientes,
miseri, potestis in inlicita proruere, cum Venerem pro-
misce spargitis: dum passim liberos seritis, dum etiam
domi natos alienae misericordiae frequenter exponitis,

3 uellonam P || 4 austu P || 6 ei *scripsi:* et P || 7 infectas *ed. pr.:* infactus P || 8 uideret (t *erasa*) P; *an* uiderest fas? || 9 nec audire *delet Heumannus* | ab uorando (ūando) *scripsi:* ab humano P a contamine sanguinis *I. I. Cornelissenus* || 10 in cibis *delet Bernaysius* || 12 demonum cotio (contio *m. 2*) P, *corr. Ursinus* || 13 aspersione *Wowerus:* auersione P || 15 fronto *ex* fronte, adfirmator *ex* adfirmor *m. 1 corr.* P || 16 conuitium P || 19 Atheniensibus *Wowerus:* athenis P || 20 conubia *ex* conbuia P | memoriae] comoediae *Ursinus; malim* mimi || 21 quae *scripsi:* quas P || 25 cum *scripsi:* dum P || 25, 26 promisces (s *erasa*) P.

necesse est uos in sorores incurrere, in filias iner-
rare. sic incesti fabulam nectitis, etiam cum conscien-
tiam non habetis. at nos pudorem non facie, sed 5
mente praestamus: unius matrimonii uinculo libenter
inhaeremus, cupiditate procreandi aut unam scimus
aut nullam. conuiuia non tantum pudica colimus sed
et sobria; nec enim indulgemus epulis aut conuiuium
mero ducimus, sed grauitate hilaritatem temperamus
casto sermone, corpore castiore; plerique inuiolati
corporis uirginitate perpetua fruuntur. potius quam
gloriantur; tantum denique abest incesti cupido, ut
nonnullis rubori sit etiam pudica coniunctio. nec de 6
ultima statim plebe consistimus, si honores uestros et
purpuras recusamus; nec factiosi sumus, si omnes
unum bonum sapimus eadem congregati quiete qua
singuli, nec in angulis garruli, si audire nos publice
aut erubescitis aut timetis. et quod in dies noster 7
numerus augetur, non est crimen erroris, sed testi-
monium laudis; nam in pulcro genere uiuendi et
praestanti et perseuerat suus et adcrescit alienus. sic 8
nos denique non notaculo corporis, ut putatis, sed
innocentiae ac modestiae signo facile dinoscimus; sic
nos mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam
odisse non nouimus; sic nos, quod inuidetis, fratres
uocamus ut unius dei parentis homines, ut consortes
fidei, ut spei coheredes. uos enim nec inuicem ad-
gnoscitis et in mutua odia saeuitis, nec fratres uos
nisi sane ad parricidium recognoscitis. putatis autem 32

1 uos in sorores *scripsi:* in uestros P | incurrere *Pricaeus:* recurrere P | filias *Perizonius:* filios P; *Heumannus sic locum scribit* uos uestras incurrere in filias, in sorores ‖ 5 cupiditatem *Heraldus male* | *fortasse* unã noscimus ‖ 6 *malim* iam conuiuia ‖ 7 aepulis P ‖ 9 *fortasse* plerique immo inuiolati ‖ 14 factiosi *Heraldus:* fastidiosi P ‖ 17 noster *Heumannus:* nostri P ‖ 20 praestanti *scripsi:* praestat P perstat *Gelenius male* ‖ 21 notaculo] nota occulta *Ursinus* ‖ 23 nos *addidit Halmius* ‖ 25 dei *delet Heumannus* | homines *corruptum*; omnes Cellarius, malim soboles ‖ 26, 27 agnoscitis P *m.* 2.

nos occultare quod colimus, si delubra et aras non
habemus? quod enim simulacrum deo fingam, cum,
si recte existimem, sit dei homo ipse simulacrum?
templum quod ei extruam, cum totus hic mundus eius
2 opera fabricatus eum capere non possit? et cum homo
latius maneam, intra unam aediculam uim tantae
maiestatis includam? nonne melius in nostra dedican-
dus est mente, in nostro immo consecrandus est pec-
tore? hostias et uictimas deo offeram, quas in usum
mei protulit, ut reiciam ei suum munus? ingratum
est, cum sit litabilis hostia bonus animus et pura
3 mens et sincera conscientia. igitur qui innocentiam
colit, deo supplicat, qui iustitiam, deo libat, qui frau-
dibus abstinet, propitiat deum, qui hominem periculo
4 subripit, *deo* opimam uictimam caedit. haec nostra
sacrificia, haec dei sacra sunt: sic apud nos religiosior
est ille qui iustior. at enim quem colimus deum nec
ostendimus nec uidemus. immo ex hoc deum credimus,
quod eum sentire possumus, uidere non possumus.
in operibus enim eius et in mundi omnibus motibus
uirtutem eius semper praesentem aspicimus, cum tonat
5 fulgurat fulminat, cum serenat. nec mireris, si deum
non uides: uento et flatibus omnia impelluntur uibran-
tur agitantur et sub oculis tamen non uenit uentus
et flatus. in solem adeo, qui uidendi omnibus causa
est, uidere non possumus: radiis acies submouetur,
obtutus intuentis hebetatur et, si diutius inspicias,
6 omnis uisus extinguitur. quid? ipsum solis artificem,
illum luminis fontem, possis sustinere, cum te ab eius
fulgoribus auertas, a fulminibus abscondas? deum
oculis carnalibus uis uidere, cum ipsam animam tuam,
qua uiuificaris et loqueris, nec aspicere possis nec

3 existimes P, *correxi* ‖ 5 opera *scripsi:* opere P ‖ 9 et uictimas dō *s. l. m. 1* P ‖ 10, 11 ingratum est *delet Heumannus* ‖ 12 conscientia *Ursinus:* sententia P ‖ 15 deo *addidit Vahlenus* | opimam *Gelenius:* optimam P ‖ 22 nec mereris P ‖ *24 oculos Heumannus* ‖ 25 in sole P, corr. Cellarius.

tenere? sed enim deus actum hominis ignorat et in 7
caelo constitutus non potest aut omnes obire aut singulos nosse. erras, o homo, et falleris. unde enim deus longe est, cum omnia caelestia terrenaque et quae extra istam orbis prouinciam sunt deo conditore plena sint? ubique non tantum nobis proximus, sed
infusus est. in solem adeo rursus intende: caelo ad- 8
fixus, sed terris omnibus sparsus est pariter, praesens ubique interest et miscetur omnibus, nusquam eius
claritudo uiolatur. quanto magis deus auctor omnium 9
ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris quasi alteris tenebris! non tantum sub illo agimus,
sed et cum illo, [ut] prope dixerim, uiuimus. nec 33
nobis de nostra frequentia blandimur: multi nobis uidemur, sed deo admodum pauci sumus. nos gentes nationesque distinguimus: deo una domus est mundus hic totus. reges statum regni sui per officia ministrorum diuersa nouerunt: deo indiciis opus non est: non
solum in oculis eius, sed in sinu uiuimus. sed Iudaeis 2
nihil profuit, quod unum et ipsi deum aris atque templis maxima superstitione coluerunt. ignorantia laberis, si priorum aut oblitus aut inscius posteriorum
recordaris. nam et ipsi deum nostrum (idem enim 3
omnium deus est) *ualidum et potentem senserunt.* quamdiu enim eum caste, innoxie religioseque coluerunt, quamdiu praeceptis salubribus obtemperauerunt, de paucis innumeri facti, de egentibus diuites, de ser-

5 conditore *scripsi:* cognita P, *quod pessime defendunt, delet Ursinus;* cuncta *P. Daniel* ‖ 7 in sole P, *corr. Gelenius* | celo P ‖ 9 eius] eĩ P, *hoc est* enim, *qua de re errat Halmius* (eius = ei') ‖ 14 ut *seclusit Ursinus; an* una? ‖ 15 blandiamur P, *correxi* ‖ 18 statum *Meursius:* tam̃ P ‖ 19 diuersa *Meursius:* uniuersa P ‖ 19, 20 non in solum oculis eĩ (= enim) sed in in (in *erasum*) sinu P, *unde* non solum in oculis eius (ei') *recte uulgo effecere; Halmius* non enim solum *praeter necessitatem in asyndeto explicatiuo* ‖ 20 indeis P ‖ 25 ualidum et potentem *senserunt addidi coll.* c. 10, 4 (experti sunt Halmius).

uientibus reges; modici multos, inermi armatos, dum
fugiunt insequentes, dei iussu et elementis adnitenti-
4 bus obruerunt. scripta eorum relege uel, ut transea-
mus ueteres, Flaui Iosephi uel, si Romanis magis
gaudes, Antoni Iuliani de Iudaeis require: iam scies,
nequitia sua hanc eos meruisse fortunam, nec quid-
quam accidisse quod non sit iis, si in contumacia per-
5 seuerarent, ante praedictum. ita prius eos deseruisse
conprehendes quam esse desertos nec, ut impie lo-
queris, cum deo suo captos, sed a deo ut disciplinae
34 transfugas deditos. ceterum de incendio mundi, aut
inprouisum ignem cadere aut deficiente *aqua*, non
2 credere uulgaris erroris est. quis enim sapientium
dubitat, quis ignorat, omnia quae orta sunt occidere,
quae facta sunt interire? caelum quoque cum omnibus
quae caelo continentur, ita ut coepit, si desierit fon-
tium dulcis aqua astra nutrire, in uim ignis abiturum,
Stoicis constans opinio est, quod consumto umore
3 mundus hic omnis ignescat. et Epicureis de elemen-
torum conflagratione et mundi ruina eadem sententia
4 est. ipsa loquitur Plato: partes orbis nunc inundari
dicit, nunc alternis uicibus ardescere; et cum ipsum
mundum perpetuum et insolubilem disserit esse fabri-

3, 4 relege uel si romanis magis gaudes (*ex* -dis) ut transeamus ueteres flaui iosepi (*ex* iosaepi) uel antonini (*in* -ii *corr.*) iuliani P, *praeeunte Lindnero traieci et ex* antonini *remota syllaba dittographa restitui sollemnem Minucio formam genetiui* (Flaui Iosephi uel *eicit Dauisius*) || 6, 7 quicquam P *corr.* || 7 iis *Heumannus:* his P || 9 conpraehendes P; deprehendes *Heumannus* || 12 deficiente aqua *temptaui:* difficile P dissilire *Iac. Gronouius* dissici illo *Oehlerus* dirui illum *Halmius; inprobabilia praestat tacere* || 16 coepit si desierit *Dombartus:* coepisse desinere P || 17 astra (*uel* aera) *scripsi:* maria P || 20, 21 eadem ipsa sententia est. loquitur Plato P; *traieci* ipsa; *nam* ipse *saepius apud Minucium ualet* hic ipse *siue* idem, *si ad proxime praecedentia refertur:* 1, 4; 9, 3; 11, 7; 27, 4; 30, 4 *et* 5 (*unde tamen* 4, 4, *ubi quo spectetur non praecedit, non defenditur*) || 21 inundare P, corr. Wopkensius || 23 disserit *scripsi:* diceret P.

catum, addit tamen, ipsi artifici deo soli et solubilem
esse et mortalem. ita nihil mirum est, si ista moles 5
ab eo, quo exstructa est, destruatur. [animaduertis
philosophos eadem disputare quae dicimus, non quod
nos simus eorum uestigia subsecuti, sed quod illi de
diuinis praedictionibus profetarum umbram interpola-
tae ueritatis imitati sint.] sic etiam condicionem 6
renascendi sapientium clariores, Pythagoras primus et
praecipuus Plato, corrupta et dimidiata fide tradide-
runt; nam corporibus dissolutis solas animas uolunt
et perpetuo manere et in alia noua corpora saepius
commeare. addunt istis et illa ad detorquendam ueri- 7
tatem, in pecudes aues beluas hominum animas redire.
non philosophi sane studio, sed mimi conuicio digna
ista sententia est; sed ad propositum satis est, etiam 8
in hoc sapientes uestros in aliquem modum nobiscum
consonare. ceterum quis tam stultus aut brutus est, 9
ut audeat repugnare, hominem a deo, ut primum po-
tuisse fingi, ita posse denuo reformari; [nihil esse
post obitum, et ante ortum nihil fuisse;] sicut de
nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere reparari; porro
difficilius esse, id quod non sit incipere quam id quod
fuerit iterare? tu perire et deo credis, si quid oculis 10
nostris hebetibus subtrahitur? corpus omne siue arescit
in puluerem siue in umorem soluitur uel in cinerem
comprimitur uel in nidorem tenuatur, subducitur nobis,
sed deo elementorum custodi reseruatur. nec, ut cre-
ditis, ullum damnum sepulturae timemus, sed ueterem
et meliorem consuetudinem humandi frequentamus.

2 esse et *Wowerus:* et esse P ‖ 3 *an* quoi*?* ‖ 3—7 *uerba* animaduertis — imitati sint *Tertulliano digniora quam Minucio, qui eandem sententiam iam suo more expressit, ut emblema lectoris christiani seclusi* ‖ 4 filosofos P ‖ 6 praedicationibus P, *corr. Gelenius* ‖ 8 pytagoras P ‖ 12 retorquendam P, *corr. Balduinus* ‖ 13 abes ueluas P *m. 1* ‖ 14 mimico uitio P, *corr. Ursinus* ‖ 19, 20 nihil esse — nihil fuisse *seclusit Heumannus* ‖ 21 licuit *num eiciendum?* ‖ 22 esse Dombartus: est P ‖ 25 humorem P *corr.* ‖ 26 nidore P ‖ 27 custodia P, corr. Wowerus.

11 uide adeo, quam in solacium nostri resurrectionem
futuram omnis natura meditetur. sol se mergit et
nascitur, astra labuntur et redeunt, flores occidunt et
reuiuescunt, post senium arbusta frondescunt, semina
nonnisi corrupta reuirescunt. ita corpus in sepulcro,
ut arbores in hiberno: occultant uirorem ariditate
12 mentita. quid festinas, ut cruda adhuc hieme reui-
uescat et redeat? expectandum nobis etiam corporis
uer est. nec ignoro plerosque conscientia meritorum
nihil se esse post mortem magis optare quam credere;
malunt enim extingui penitus quam ad supplicia re-
parari. quorum error augetur [et] in saeculo libertate
permissa et dei patientia maxima, cuius quanto iudi-
35 cium tardum, tanto magis iustum est. et tamen ad-
monentur homines doctissimorum libris et carminibus
poetarum illius inferi fluminis et [de Stygia palude]
saepius ambientis ardoris [quae cruciatibus aeternis
praeparata et daemonum indiciis et de oraculis pro-
2 fetarum cognita tradiderunt]. et ideo apud eos etiam
ipse rex Iuppiter per torrentes ripas et atram uora-
ginem iurat religiose; destinatam enim sibi cum suis
3 cultoribus poenam praescius perhorrescit. nec tormen-
tis aut modus ullus aut terminus. illic sapiens ignis
membra urit et reficit, carpit et nutrit. sicut ignes
fulminum corpora tangunt nec absumunt, sicut ignes
Aetnaei [montis] et Vesuini [montis] et ardentium

2 se mergit *Heumannus:* demergit P ‖ 3 renascitur *Halmius* | redunt P *m. 1* ‖ 5 sepulcro *Heumannus:* saeculo P ‖ 11 suplicia P ‖ 12 et *seclusit Wowerus* ‖ 13 permissa *scripsi:* remissa P ‖ 15 libris *ed. pr.:* liris P ‖ 16 inferi *scripsi:* ignei P | de Stygia palude *seclusit Dauisius* ‖ 17 inferos saepientis ardoris *Usenerus; mihi quoque glossemate* d. S. p. *depulsum uidetur aliquod uocabulum, ex. gr.* manes saepius amb. ardoris ‖ 17—19 *uerba* quae cruciatibus — cognita tradiderunt *lectoris christiani emblema seclusi* ‖ 18 iudiciis P ‖ 21 destinata P ‖ 26 Aetnaei *Oehlerus:* hennei P Aetnae *uulgo* | montis *seclusit Ursinus* | *Vesuini ego:* Iesui P Vesuui *uulgo* Vesui *Lindnerus* | montis *seclusit Wopkensius.*

ubique terrarum flagrant nec erogantur: ita poenale
illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed
inexesa corporum laceratione nutritur. eos autem 4
merito torqueri, qui deum nesciunt, ut impios, ut
iniustos, nisi profanus nemo deliberat, cum parentem
omnium et omnium dominum non minoris sceleris sit
ignorare quam laedere. et quamquam inperitia dei 5
sufficiat ad poenam, ita ut notitia prosit ad ueniam,
tamen . . . . si uobiscum Christiani compararemur,
quamuis in nonnullis disciplina nostra minor est,
multo tamen uobis meliores deprehendemur. uos enim 6
adulteria prohibetis et facitis, nos uxoribus nostris
solummodo uiri nascimur; uos scelera admissa punitis,
apud nos et cogitare peccare est; uos conscios timetis,
nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non pos-
sumus; denique de uestro numero carceres aestuant,
Christianus ibi nullus nisi aut reus suae religionis
aut profugus. nec de fato quisquam aut solacium 36
captet aut excuset euentum. sit sors fortunae, mens
tamen libera est; et ideo actus hominis, non dignitas
iudicatur. quid enim aliud est fatum quam quod de 2
unoquoque nostrum deus fatus est? qui cum possit
praescire materiam, pro meritis et qualitatibus singu-
lorum etiam fata determinat. ita in nobis non geni-
tura plectitur, sed ingenii natura punitur. ac de fato
satis sumus locuti pro tempore, disputaturi alias et
uberius et plenius. ceterum quod plerique pauperes 3
dicimur, non est infamia nostra, sed gloria; animus
enim ut luxu soluitur, ita frugalitate firmatur. et 4

3 inexaesa P || 6 *post* minoris *rasura in* P || 7 ledere P || 9 *lacunae signa posui: haud pauca interciderunt* || 10 minor] m *s. l., an m. 1 incertum,* P || 13 solumodo P *m. 1* || 16 carcer exaestuat P, *corr. I. I. Cornelissenus coll. Tert. apol.* 44 || 19 sors *Heumannus:* sortis P || 20 dignitas] natiuitas *Ferrerius* || 22 fatus *Sabaeus:* fatum P || 23 materiam] meritum (-ta) *Heynius* futura *Heumannus; an* mentem? || 26 sumus locuti *scripsi:* uel si pauca P || 27 uberius *Meursius:* uerius P.

tamen qui potest pauper esse qui non eget, qui non
inhiat alieno, qui deo diues est? magis pauper ille
est, qui cum multa habeat, plura desiderat tamen.
5 dicam quemadmodum sentio: nemo tam pauper potest
esse quam natus est. aues sine patrimonio uiuunt et
in diem pascuntur. et haec pascua nobis tamen nata
sunt, qui omnia, si non concupiscimus, possidemus.
6 igitur ut qui uiam terit eo felicior quo leuior incedit,
ita beatior in hoc itinere uiuendi, qui paupertate se
7 subleuat, non sub diuitiarum onere suspirat. et tamen
facultates, si utiles putaremus, a deo posceremus: utique indulgere posset aliquantum, cuius est totum.
sed nos contemnere malumus opes quam contingere:
innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus, malumus nos bonos esse quam prodigos. et
quod corporis humani uitia sentimus et patimur, non
8 est poena, militia est. fortitudo enim *in* infirmitatibus roboratur et calamitas saepius disciplina uirtutis
est. uires denique et mentis et corporis sine laboris
exercitatione torpescunt. omnes adeo uestri uiri fortes,
quos in exemplum praedicatis, aerumnis suis inclyti
9 floruerunt. itaque et nobis deus nec non potest subuenire nec despicit, cum sit et omnium rector et
amator suorum, sed [in] aduersis unumquemque explorat et examinat, ingenium singulorum periculis
pensitat, usque ad extremam mortem uoluntatem hominis sciscitatur, nihil sibi posse perire securus. itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur.
37 quam pulchrum spectaculum deo, cum Christianus cum
dolore congreditur, cum aduersum minas et supplicia

3 qui *Wowerus:* quis P || 3, 4 tamen dicam *scripsi:* dicam tamen P || 6 in diem pascua pascuntur et haec nobis tamen P; pascua, *quod delet Ursinus, in* pecua *mutat Gelenius, post* haec *traieci* || 7 qui *Perizonius:* quae P || 8 felicior] *nonne* pernicior*?* || 9 itineri P *m. 1* || 13 continere P, *corr. Oehlerus* || 16 humana P, *corr. Heumannus* || 17 in *addidit Ursinus* || 24 in *seclusit Heumannus; an latet* tñ = tamen*?*

et tormenta componitur, cum strepitum mortis et
horrorem inridens carnifici se inculcat, cum libertatem
suam aduersus reges et principes erigit, *cum* soli deo
cuius est cedit, cum triumphator et uictor ipsi qui
aduersum se sententiam dixit insultat! uicit enim qui
quod contendit obtinuit. quis non miles sub oculis 2
imperatoris audacius periculum prouocet? nemo enim
praemium percipit ante experimentum. et imperator
tamen quod non habet, non dat: non potest propagare
uitam, potest honestare militiam. at enim dei miles 3
nec in dolore deseritur nec morte finitur. sic Chri-
stianus miser uideri potest, non potest inueniri. uos
ipsi calamitosos uiros fertis ad caelum, *ut* Mucium
Scaeuolam, qui, cum errasset in rege, perisset in ho-
stibus, nisi dexteram perdidisset. at quot ex nostris, 4
non dextram solum uri, sed totum corpus cremari sine
ullis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti praesertim
haberent in sua potestate! uiros cum Mucio uel cum
Aquilio aut Regulo comparo? pueri et mulierculae 5
nostrae cruces et tormenta, feras et omnes supplicio-
rum terriculas inspirata patientia doloris inludunt.
nec intellegitis, o miseri, neminem esse qui aut sine 6
ratione uelit poenam subire aut tormenta sine deo
possit sustinere: nisi forte uos decipit, quod deum 7
nescientes diuitiis afluant, honoribus floreant, polleant
potestatibus. miseri in hoc altius tolluntur, ut deci-
dant altius. hi enim ut uictimae ad supplicium sagi-
nantur, ut hostiae ad poenam coronantur. in hoc adeo
quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, ut

1, 2 mortis et horrorem carnificis inripiens (*hoc corr. Gelenius*) inculcat P, *correxi* (se inc., *ultro se offert minis suppliciis tormentis*) || 3 cum *addidi* || 5 insultat *ed. pr.:* stultat P || 10 ad enim P *m. 1* || 13 ut *addidit Heumannus* || 14 sceuolam P | rege *Heumannus:* regem P || 15 at *ego:* et P || 16 dextram solum sed totum corpus uri cremari P; uri *traiecit Heumannus* || 17 dismitti P || 24 possit *ed. pr.:* posse P || 27 hi enim] *an* etenim*?*

ingenitum furorem perditae mentis licentiae potestatis
8 libere nundinentur. absque enim notitia dei quae potest
esse solida felicitas? cum mors subit, somnio similis,
9 antequam tenetur, elabitur. rex es: sed tam times
quam timeris et, quamlibet sis multo comitatu stipa-
tus, ad periculum tamen solus es. diues es: sed for-
tunae male creditur et magno uiatico breue uitae iter
10 non instruitur, sed oneratur. fascibus et purpuris glo-
riaris: uanus error hominis et inanis cultus dignitatis,
fulgere purpura, mente sordescere. nobilitate genero-
sus es, parentes tuos laudas: omnes tamen pari sorte
11 nascimur, sola uirtute distinguimur. nos igitur, qui
moribus et pudore censemur, merito malis uoluptatibus
et pompis et spectaculis uestris abstinemus, quorum
et de sacris originem nouimus et noxia blandimenta
damnamus. nam in ludis currulibus quis non horreat
populi in se rixantis insaniam? in gladiatoriis homi-
12 cidii disciplinam? in scenicis etiam non minor furor
et turpitudo prolixior; nunc enim mimus uel exponit
adulteria uel monstrat, nunc eneruis histrio amorem
dum fingit, infigit; idem deos uestros inducendo stupra
suspiria odia dedecorat, idem simulatis doloribus la-
crimas uestras uanis gestibus et nutibus prouocat: sic
38 homicidum in uero flagitatis, in mendacio fletis. quod
uero sacrificiorum reliquias et pocula delibata con-
temnimus, non confessio timoris est, sed uerae liber-
tatis adsertio. nam etsi omne quod nascitur ut inuio-
labile dei munus nullo opere conrumpitur, abstinemus
tamen, ne quis *nos* existimet aut daemoniis, quibus

1 ingenitum furorem *scripsi:* ingenium eorum P, *quo seruato* mentes licentia *durissime Rigaltius* || 3 mors subit *scripsi:* mors sit P mors *delet Ursinus* prorsus sit *Vonckius* || 4 es sed *Rigaltius:* esset *m. 1*, es et *m. 2* P || 10 nobilitates P *m. 1* || 14 et pompis uestris et spectaculis P; uestris *traieci* || 17 inter se *Heumannus* || 18 furor et *Meursius:* furore P || 21 infigit *anonymus Parisinus:* infligit P | induendo P, *corr. Vonckius* || *25, 26* contemnim', *sed* m' *in ras. m. 2* P || 29 nos *addidit Heumannus.*

libatum est, cedere aut nostrae religionis pudere. quis 2
autem ille qui dubitat, uernis indulgere nos floribus,
cum carpamus et rosam ueris et lilium et quicquid
aliud in floribus blandi coloris et odoris est? his enim
et sparsis utimur ac solutis et sertis mollibus colla
conplectimur. sane quod caput non coronamus, igno-
scite: auram bonam floris naribus ducere, non occipitio
capillisue solemus haurire. nec mortuos coronamus. 3
ego uos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis
exanimi aut sentienti iam pacem aut non sentienti
coronam, cum et beatus non egeat et miser non gau-
deat floribus. at enim nos exsequias adornamus eadem 4
tranquillitate qua uiuimus, nec adnectimus arescentem
coronam, sed a deo aeternis floribus uiuidam sustine-
mus: quieti, modesti, dei nostri liberalitate securi spem
futurae felicitatis fide praesentis eius maiestatis ani-
mamus. sic et resurgimus beati et futuri contempla-
tione iam uiuimus. proinde Socrates scurra Atticus 5
uiderit nihil se scire confessus, testimonio licet falla-
cissimi daemonis gloriosus, Arcesilas quoque et Car-
neades et Pyrro et omnis Academicorum multitudo
deliberet, Simonides etiam in perpetuum conperendinet:
philosophorum supercilia contemnimus, quos corrup-
tores et adulatores nouimus in tyrannos et semper ad-
uersus sua uitia facundos. nos, *qui* non habitu sapien- 6
tiam sed mente praeferimus, non eloquimur magna sed
uiuimus, gloriamur nos consecutos quod illi summa
intentione quaesiuerunt nec inuenire potuerunt. quid

2 ille qui] *an* eloqui? || 3 carpamus *Stewechius:* capiamus P || 5 mollibus *post* utimur P, *traiecit Dombartus* || 7 bonam *Halmius:* bona *m. 1,* boni *m. 2* P || 8 capillis sue olemus P || 10 iam *scripsi:* non P | pacem *scripsi* (*supra p.* XXXIV): facem P || 12 ad enim P || 15 quieti *Rigaltius:* qui et P || 16, 17 animamur P, *corr. Vahlenus* || 17 resurgimus beati *scripsi:* beati resurgimus P; *debet* beati *ad utrumque spectare; cf. et* 12, 6 *fin.* || 20 arcaesilaus P || 22 comperendinet *Sabaeus:* conpraehendi nec P || 24 adulatores n. in tyrr. *scripsi:* adulteros n. et tyrr. P || 25 qui *addidit Ursinus* || 26 praeferimus] p *m. 2 add.* P || 27 sumam P.

ingrati sumus, quid nobis inuidemus, si ueritas diuinitatis nostri temporis aetate maturuit? fruamur bono nostro et *regula* recti sententiam temperemus: cohibeatur superstitio, impietas expietur, uera religio reformetur.'

39 Cum Octauius perorasset, aliquamdiu nos ad silentium stupefacti intentos uultus tenebamus; et quod ad me, haesit magnitudine admirationis lingua, quod ea, quae facilius est sentire quam dicere, et argumentis et exemplis et lectionum auctoritatibus adornasset et quod maleuolos isdem illis quibus armantur philosophorum telis retudisset, ostendisset etiam ueritatem
40 non tantummodo facilem sed et fauorabilem. dum istaec igitur apud me tacitus euoluo, Caecilius erupit: 'ego Octauio meo plurimum quantum, sed et mihi gratulor nec expecto sententiam. uicimus et ita: uel improbe usurpo uictoriam. nam ut ille mei uictor est, ita ego
2 triumphator erroris. itaque quod pertinet ad summam quaestionis, et de prouidentia fateor et *de uno* deo cedo et de sectae iam nostrae sinceritate consentio. etiam nunc tamen aliqua animo subsidunt non obstrepentia ueritati sed perfectae institutioni necessaria, de quibus crastino, quod iam sol occasui decliuis est,
3 ut de toto congruentes promptius requiremus.' 'at ego' inquam 'prolixius omnium nostrum uicem gaudeo, quod

1 inuidemur P ‖ 3 regula *addidit Dombartus* ‖ 4, 5 reformetur *scripsi:* reseruetur P restauretur *Heumannus* ‖ 6 aliquandiu P *corr.* ‖ 7, 8 quod ad me est magnitudine admirationis euanui P; est *delet Lindnerus, in* ex *mutat Heumannus; ego inde elicui* ESIT, *id est* haesit; *unde ineptissimum illud* euanui *apparuit pro* lingua *repositum* ‖ 11 maleuolis P *m. 1* ‖ 12 retudisse P ‖ 13 faborabilem P | iste haec P ‖ 15 *post* quantum *inserit* P: eadem tranquillitate qua uiuimus, *quae ex* c. 38, 4 *repetita deleuit Ursinus* ‖ 16 uel *Halmius:* ut P ‖ 18 triumfator P | pertineat P, *corr. Ursinus* ‖ 19 de *Ursinus,* uno *ego addidi* ‖ 21 aliqua aĩo subsidunt *scripsi:* aliqua consubsidunt P aliqua subsidunt *Heumannus* ‖ 24 congruentes *Vahlenus:* congruentius P | ad ego P *m. 1* ‖ 25 uicem *Heumannus:* uice P.

etiam mihi Octauius uicerit, cum maxima iudicandi mihi inuidia detracta sit. nec tamen possum meritum eius uerborum laudibus repensare. testimonium et hominis et unius infirmum est: habet dei munus eximium, a quo et inspiratus orauit et obtinuit adiutus.'

Post haec laeti hilaresque discessimus, Caecilius 4
quod crediderit, Octauius [gaudere] quod uicerit, ego quod et hic crediderit et hic uicerit.

4 infirmium (*tertia* i *erasa*) P ‖ 7 gaudere *secluserunt P. Daniel et Ursinus* ‖ 8 quod et *Heumannus:* et quod P.

INDEX NOMINUM PROPRIORUM.